

Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ

Розробки уроків

до підручника
І. Жаркової та ін.
«Я досліджую світ.
3 клас»

Видавництво «Підручники і посібники»

Ірина Жаркова, Лариса Мечник

Я досліджую світ

3 клас

Розробки уроків

(до підручника І. Жаркової та ін.)

Тернопіль
Видавництво «Підручники і посібники»
2022

Тема уроку. Історія та традиції рідної школи. Шкільний розпорядок.

Мета: формувати уявлення про історію виникнення школи, правила шкільного розпорядку; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, аналізувати, робити висновки, правильно висловлювати думки, приймати правильні рішення, працювати в парі (групі); виховувати дисциплінованість, ввічливість, шанобливе ставлення до старших, повагу до однокласників.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Для чого потрібно навчатися в школі? (*Відповіді учнів.*)

Після літніх канікул перед вами відкрила двері рідна школа. Вона стала рідною, тому що ви проводите в її стінах значну частину свого часу. Школа — це ваша друга родина. Тут ваші друзі-однокласники та вчителі-наставники.

У школі ви здобуваєте знання, опановуєте певні вміння та навички. Навчання — складова ваших майбутніх успіхів у житті. Без знань і вмінь неможливо в майбутньому здобути омріяну професію.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, як і де виникли перші школи, якими вони були та чого там навчали. Ви також довідаєтеся, які правила шкільного розпорядку є в школі та чому важливо, щоб усі їх дотримувалися.

Тема сьогоднішнього уроку: «Історія та традиції рідної школи. Шкільний розпорядок».

III. Вивчення нового матеріалу.

1. Вступна розповідь з елементами бесіди з метою формування уявлення про зміст і завдання предмета «Я досліджую світ» у 3 класі.

У попередніх класах у вас вже були уроки з предмета «Я досліджую світ».

— Пригадайте, що ви вивчали на цих уроках (*Відповіді учнів.*)

На уроках з предмета «Я досліджую світ» у 1 і 2 класах ви пізнавали навколишній світ і себе в ньому. Ви спостерігали, проводили дослідження, робили для себе відкриття. У 3 класі ви продовжите все це робити, а допоможе вам у цьому підручник.

— Знайдіть с. 3 у підручнику. Там на вас чекають ваші давні знайомі, які будуть супроводжувати вас сторінками підручника.

Тож вирушаймо в подорож досліджувати навколишній світ разом із підручником і робочим зошитом.

2. Розповідь з елементами бесіди та роботою в парі (групі) з метою формування уявлення про історію виникнення перших шкіл.

Зараз важко уявити, що колись, дуже давно, шкіл не було. Дітей навчали вдома батьки. Перші школи з'явилися майже 3 тисячі років тому в Стародавньому Єгипті та Стародавній Греції. У школах навчалися тільки хлопчики заможних батьків. Вони опановували військову справу, навчалися письма, читання, співу, малювання.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 4 у підручнику. (*Учитель вислуховує розповіді кожної групи (пари) учнів і робить узагальнюючу розповідь про відмінності шкіл Стародавньої Греції та сучасних шкіл.*)

У Стародавній Греції школи не мали спеціальних приміщень. Навчання відбувалося у будинку вчителя, або на подвір'ї. Столів не було, учитель сидів на високому стільці, а біля нього — учні. Замість книжок були глиняні дощечки з текстом. Писали паличкою на невеликих дощечках, укритих воском. Поряд одні діти вчилися читати, а інші займалися спортом чи іншим видом діяльності.

Сучасні школи мають спеціальні приміщення з окремими класами, обладнаними партами, дошкою, комп'ютерами. Учні мають різноманітне шкільне приладдя, підручники, зошити.

На території нашої країни перша школа була заснована понад тисячу років тому в Києві князем Володимиром Великим, у якій навчали хлопчиків. Дещо пізніше князь Всеволод заснував першу школу для дівчат, у якій навчалася його дочка Анна.

Школи, схожі на сучасні, на території нашої країни з'явилися в 1382 році. У них давали знання й навчали різноманітних ремесел.

Шкільне життя в сучасних школах цікаве й насичене різноманітними подіями. У навчальних закладах є свої традиції: звичаї, обряди, відзначення певних свят і подій, які передають з покоління в покоління.

— Розгляньте світлини на с. 5 у підручнику й дайте відповіді на запитання. (*Учитель вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь про традиції, які існують у школах України та в рідній школі.*)

Відзначення свят і пам'ятних подій, конкурси, концерти художньої самодіяльності, виставки творчих робіт учнів, благодійні ярмарки, квести, спортивні змагання — ось далеко не повний перелік традицій, які існують в сучасній українській школі.

3. Бесіда та робота в парі (групі) з метою формування уявлення про правила шкільного розпорядку.

— Які правила поведінки в школі вам відомі? (*Відповіді учнів.*)

— Чому потрібно дотримуватися правил поведінки в школі?

Школа — громадське місце, яке відвідує багато людей. Тут усім потрібно дотримуватися певних правил поведінки. Правила шкільного розпорядку вказують, що можна робити, а що робити заборонено, як потрібно поводитися в приміщенні школи.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 6 у підручнику. (*Учні по черзі обговорюють правила шкільного розпорядку, учитель вислуховує розповіді кожної групи (пари) учнів і робить узагальнюючу розповідь про правила шкільного розпорядку.*)

- Приходьте в школу за 15–20 хвилин до початку занять чистими й охайними. Займайте свої робочі місця, готуйте навчальне приладдя.
- Бережіть шкільне майно, дотримуйтеся чистоти й порядку.
- Під час уроку не шуміть, не відволікайтеся самі та не відволікайте інших.
- Якщо під час занять необхідно вийти з класу, то попросіть дозволу у вчителя.
- Якщо хочете запитати у вчителя або відповісти на його запитання — підніміть руку.
- Підручники мають бути акуратно обгорнуті. Не загинайте сторінки, не робіть підкреслення, не вививайте сторінки.
- У зошитах пишіть чисто й охайно.
- Дотримуйтеся правил роботи в парі (групі), спілкуйтеся ввічливо, будьте доброзичливими.
- Уникайте конфліктних ситуацій.
- Рухайтесь коридорами школи спокійним кроком, не бігайте.
- Під час перерви не бігайте по сходах і коридорах, не штовхайтеся та не галасуйте. Коридор — не місце для рухливих ігор.
- У шкільній їдальні дотримуйтеся правил поведінки за столом. Не розмовляйте голосно.
- Прибирайте стіл після вживання їжі.
- Дбайливо ставтеся до майна шкільної їдальні.

Правила шкільного розпорядку є обов'язковими для виконання всіма учнями й ученицями школи.

— Якими можуть бути наслідки невиконання учнями правил поведінки на уроці, перерві, у їдальні? (*Учитель вислуховує відповіді учнів і робить узагальнюючу розповідь про наслідки невиконання правил шкільного розпорядку.*)

Отже, у школі ви не лише здобуєте знання, а й набуваєте умінь. Школа готує до дорослого життя та вибору професії. Щоб навчанню у школі ніщо не заважало, дотримуйтеся правил шкільного розпорядку.

IV. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 3? (*Записати відповіді на запитання.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Чому в народі кажуть «Мудрим ніхто не вродився, а навчився»?

V. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці:

- *картка зеленого кольору*: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим»;
- *картка жовтого кольору*: «Мені потрібно трохи більше пояснень»;
- *картка червоного кольору*: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал».

VI. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 4–6 у підручнику. Підготувати повідомлення «Моя школа» (завдання 2, с. 3 в робочому зошиті) та презентувати його в класі.

Тема уроку. Ставлення до інших.

Мета: продовжувати формувати уявлення про доброзичливе ставлення до людей, його переваги; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, аналізувати, робити висновки, правильно висловлювати думки, приймати правильні рішення, працювати в парі (групі); формувати вміння поводитися з людьми в різних життєвих ситуаціях; виховувати доброту та милосердя, ввічливість, шанобливе ставлення до старших, повагу до однокласників.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне опитування.

- Де з'явилися перші школи? Чого в них навчали?
- Хто заснував перші школи на території нашої країни? Чого там навчали?
- Які традиції існують у школах України?
- Які правила шкільного розпорядку діють у школі?
- Презентуйте повідомлення про свою школу.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— За які риси характеру цінують і поважають людину? *(Відповіді учнів.)*

Кожному з вас, мабуть, не байдуже, як ставляться до вас ближні. Щоб відчувати любов, повагу, прихильне ставлення до себе, потрібно самому бути доброзичливою людиною.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, як і де виникли перші школи, якими вони були та чого там навчали. Ви також довідаєтеся, які правила шкільного розпорядку є в школі та чому важливо, щоб усі їх дотримувалися.

Тема сьогоднішнього уроку: «Ставлення до інших».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди й роботою в парі (групі) з метою формування уявлення про доброзичливе ставлення до людей та риси характеру, які допомагають цього досягти.

В українського народу є такі прислів'я: «З яким хлібом ти до людей, з таким і вони до тебе» або «Хто людям добра бажає, той і собі має». Вони вчать, що потрібно поважати інших людей, ставитися до них так, як би вам хотілося, щоб ставилися до вас.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 7 у підручнику. *(Учитель вислуховує розповіді кожної групи (пари) учнів і робить узагальнюючу розповідь про те, у чому проявляється доброзичливе ставлення до людей та риси характеру, які цьому допомагають.)*

Ввічливість, чесність, доброзичливість, щедрість, працьовитість — це риси характеру, завдяки яким можна налагодити й підтримувати добрі стосунки.

2. Розповідь і робота в парі (групі) з метою формування уявлення про поведінку та вчинки добрих людей.

Доброзичливе ставлення до людей проявляється в поведінці та вчинках.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 8 у підручнику. *(Учні читають і обговорюють по черзі, як потрібно ставитися до людей, щоб стосунки з ними були добрими; учитель вислуховує розповіді кожної групи (пари) учнів, робить узагальнюючий висновок.)*

Отже, будьте чесними, доброзичливими, щедрими, ввічливими та працьовитими людьми — і ваші стосунки з іншими будуть добрими.

— Виконайте наступне завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 8 у підручнику.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити у завданні 1 на с 5? *(Про кого із зображених дітей можна сказати, що вони доброзичливі, а про кого — ні? Дописати речення, подані під малюнками.)*

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці:

- *картка зеленого кольору:* «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим»;
- *картка жовтого кольору:* «Мені потрібно трохи більше пояснень»;
- *картка червоного кольору:* «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 7–8 у підручнику.

Тема уроку. Як уникнути конфлікту.

Мета: продовжувати формувати уявлення про конфлікт, ситуації, за яких можуть виникнути конфлікти та необхідність їх мирного розв'язання; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, аналізувати, робити висновки, правильно висловлювати думки, приймати правильні рішення, працювати в парі (групі); формувати вміння уникати конфліктів або розв'язувати їх мирним шляхом; виховувати шанобливе ставлення до людей.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. *Індивідуальне письмове опитування на картках.*

2. *Фронтальне опитування.*

— Наведіть приклади вчинків, у яких проявляється доброзичливе ставлення до інших.

— Які риси характеру допомагають досягти добрих стосунків з людьми?

— Як потрібно ставитися до людей, щоб стосунки з ними були добрими?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— З ким ви зазвичай спілкуєтеся в школі та вдома? *(Відповіді учнів.)*

— Чи виникають у вас під час спілкування суперечки? Чому?

Люди, з якими ви спілкуєтеся, дуже різні за характером, звичками, захопленнями, поведінкою. Бувають випадки, що ви не в змозі з ними про щось домовитися, порозумітися. Тоді можуть виникнути непорозуміння та суперечності, тобто конфлікти.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, що таке конфлікт і ситуації, за яких він може виникнути. Ви також довідаєтеся, як потрібно діяти, щоб мирно розв'язати конфлікт, якщо його не вдалося уникнути.

Тема сьогоднішнього уроку: «Як уникнути конфлікту».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. *Розповідь з елементами бесіди та роботою в парі (групі) з метою формування уявлення про конфлікт та ситуації, які можуть до нього призвести.*

Конфлікт — це суперечки, що виникають між людьми у процесі спілкування, спільної діяльності через непорозуміння або відсутність згоди.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 9 у підручнику. *(Учитель вислуховує розповіді кожної групи (пари) учнів і робить узагальнюючу розповідь.)*

Образи, висміювання, зневажливе ставлення, вихвалання, заперечення чийхсь поглядів, смаків і бажань можуть стати причиною виникнення конфліктів.

— Які риси характеру можуть спровокувати конфлікти? *(Відповіді учнів.)*

Неввічливість, недоброзичливість, жадібність, байдужість, хитрощі, нечесність, лінощі — риси характеру, які можуть спровокувати конфлікти. Конфлікти псують настрій і руйнують стосунки між людьми. Намагайтеся їх уникати.

2. *Розповідь та практична робота з метою формування уявлення про необхідність мирного вирішення конфліктів.*

Якщо ж конфлікту уникнути не вдалося, потрібно докласти зусиль, щоб його розв'язати.

Розв'язувати конфлікти слід мирно. Треба шукати рішення, яке задовольнить усіх. Для цього потрібно вміти домовлятися, йти на взаємні поступки.

— Виконайте практичне завдання, запропоноване на с. 10 у підручнику.

Отже, намагайтеся уникати конфліктів, а в разі виникнення, розв'язуйте їх мирним шляхом. У цьому вам допоможе доброзичливе ставлення до людей.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 6? *(Пронумерувати ситуації, що склалися. Усно пояснити, якими можуть бути наслідки конфліктів.)*

— Що пропонується зробити у завданні 2 на с. 7? *(Прочитати вислів, починаючи з виділеного слова. Пояснити, як ви його розумієте.)*

— Що пропонується зробити у завданні 3 на с. 7? *(Позначити «+», як потрібно діяти, щоб уникнути конфлікту.)*

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 9–10 у підручнику. Провести дослідження, запропоноване наприкінці статті.

Тема уроку. Небезпечні ситуації в школі.

Мета: формувати уявлення про небезпечні ситуації у школі та причини їх виникнення, правила, яких потрібно дотримуватися, щоб вони не виникали; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, аналізувати, робити висновки, правильно висловлювати думки, приймати правильні рішення, працювати в парі (групі); формувати вміння уникати небезпечних ситуацій у школі; виховувати бажання дотримуватися правил безпечної поведінки та дбати про своє здоров'я.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне опитування.

- Що таке конфлікт?
- Наведіть приклади ситуацій, за яких може виникнути конфлікт.
- Які риси характеру можуть спровокувати конфлікти між людьми?
- Чому потрібно уникати конфліктів між людьми?
- Як потрібно розв'язувати конфлікт, якщо його не вдалося уникнути?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Які ситуації називають небезпечними? Які місця в школі є небезпечними? *(Відповіді учнів.)*
- Наведіть приклади небезпечних ситуацій.

Небезпечна ситуація — це обставини, за яких виникає серйозна загроза здоров'ю або життю людини. Вони можуть статися раптово і вимагають негайної реакції. Людина щодня піддається безлічі небезпек. Навіть перебуваючи вдома чи в школі, ви ризикуєте покалічитися, а небезпечні ситуації на вулиці вас підстерігають на кожному розі. Якщо дотримуватися найпростіших правил безпеки, то такі обставини можна попередити й уникнути. До того ж, знаючи, як поводитися, ви не потрапите в небезпечні ситуації.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які небезпечні ситуації можуть виникнути в школі та які причини їх виникнення. Ви також довідаєтеся, яких правил потрібно дотримуватися, щоб у школі почуватися безпечно.

Тема сьогоднішнього уроку: «Небезпечні ситуації в школі».

IV. Вивчення нового матеріалу.

Розповідь з елементами бесіди та роботою в парі (групі) з метою формування уявлення про небезпечні ситуації, які можуть виникнути в школі, та правила безпечної поведінки.

Школа — це місце, де ви проводите значну частину свого часу. Щоб шкільне життя не затьмарили неприємні події, потрібно знати, де і чому можуть виникнути небезпечні ситуації і як їх уникнути.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 13–14 у підручнику. *(Учитель вислуховує розповіді кожної групи (пари) учнів і робить узагальнюючу розповідь про небезпечні ситуації в школі та правила, яких потрібно дотримуватися, щоб почуватися безпечно.)*

Небезпечні ситуації в школі виникають, якщо учні:

- граються в непризначених для цього місцях (біля вікон і дверей, на сходах і меблях);
- бігають по коридору, на сходах, у їдальні;
- граються з гострими предметами та інструментами;
- бешкетують на спортивних майданчиках і користуються спортивним обладнанням без дозволу вчителя;
- б'ються та штовхаються.

Отже, щоб у школі не виникали небезпечні ситуації, дотримуйтеся порядку та правил безпечної поведінки.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

- Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 8? *(Підписати під малюнками, які правила безпечної поведінки в школі порушили учні.)*
- Що пропонується зробити у завданні 2 на с. 9? *(Перевірити, чи дотримуєтеся ви правил безпечної поведінки в школі. Поставити «+», якщо виконуєте написане.)*

2. Завдання на застосування знань.

- Якими можуть бути наслідки невиконання правил безпечної поведінки в школі?
- Чи виникали у вашому класі небезпечні ситуації? Які саме та якими були їхні наслідки?

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?
- За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 13–14 у підручнику.

Тема уроку. Небезпечні ситуації на вулиці.

Мета: формувати уявлення про небезпечні ситуації на вулиці та причини їх виникнення, про правила, яких потрібно дотримуватися, щоб вони не виникали; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, аналізувати, робити висновки, правильно висловлювати думки, приймати правильні рішення, працювати в парі (групі); формувати вміння уникати небезпечних ситуацій на вулиці; виховувати бажання дотримуватися правил безпечної поведінки та дбати про своє здоров'я.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне опитування.

— Які ситуації називають небезпечними?

— Наведіть приклади небезпечних ситуацій у школі, назвіть причини їх виникнення.

— Яких правил безпечної поведінки потрібно дотримуватися у школі, щоб не виникали небезпечні ситуації?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Де на вулиці на вас може чатувати небезпека? Які місця на вулиці є небезпечними? (*Відповіді учнів.*)

Вулиця — це місце підвищеної небезпеки. Найбільш небезпечними є проїзні частини, будівельні майданчики, каналізаційні люки. Загрозу несуть транспортні засоби, незнайомі люди, невідомі і небезпечні предмети, бездомні тварини.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які небезпечні ситуації можуть виникнути на вулиці та які причини їх виникнення. Ви також довідаєтеся, яких правил потрібно дотримуватися, щоб на вулиці почуватися безпечно.

Тема сьогоднішнього уроку: «Небезпечні ситуації на вулиці».

IV. Вивчення нового матеріалу.

Розповідь з елементами бесіди та роботою в парі (групі) з метою формування уявлення про небезпечні ситуації, які можуть виникнути на вулиці та правила безпечної поведінки.

На вулиці потрібно бути уважними й обережними, щоб не виникли небезпечні ситуації, які можуть загрожувати вашому життю і здоров'ю.

Наслідками небезпечних ситуацій на вулиці можуть бути травми (переломи кісток, забиття, порізи, укуси тварин).

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 15–16 у підручнику. (*Учитель вислуховує розповіді кожної групи (пари) учнів і робить узагальнюючу розповідь про небезпечні ситуації на вулиці та правила, яких потрібно дотримуватися, щоб почуватися безпечно.*)

Небезпечні ситуації на вулиці виникають, якщо діти:

- граються поблизу проїзної частини дороги;
- розмовляють з незнайомими людьми, пристають на їхні пропозиції поїхати чи піти кудись;
- беруть до рук невідомі та небезпечні предмети;
- зачіпають та дратвлять бездомних тварин;
- стають на каналізаційні люки;
- граються на будівельних майданчиках та недобудованих спорудах.

Отже, щоб на вулиці не виникали небезпечні ситуації, які можуть загрожувати вашому життю та здоров'ю, дотримуйтеся порядку та правил безпечної поведінки.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 10? (*Перевірити, чи дотримуетесь ви правил безпечної поведінки на вулиці. Поставити «+», якщо виконуєте написане.*)

— Що пропонується зробити у завданні 2 на с. 11? (*Підписати під малюнками, які правила безпечної поведінки на вулиці порушили діти.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 16 у підручнику.

— Якими можуть бути наслідки невиконання правил безпечної поведінки на вулиці?

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 15–16 у підручнику.

Тема уроку. Сім'я. Склад сім'ї. Історія роду. Родинні стосунки між поколіннями.

Мета: продовжувати формувати уявлення про сім'ю, її склад, історію роду та родинні стосунки між поколіннями; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, аналізувати, робити висновки, правильно висловлювати думки, приймати правильні рішення, працювати в парі (групі); виховувати родинні почуття, любов і повагу до членів сім'ї, шанобливе ставлення до свого роду.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне опитування.

— Які ситуації називають небезпечними?

— Наведіть приклади небезпечних ситуацій, які можуть виникнути на вулиці, назвіть причини їх виникнення.

— Яких правил безпечної поведінки потрібно дотримуватися на вулиці, щоб не виникали небезпечні ситуації?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— З яких слів складається слово «сім'я»? (Відповіді учнів.)

— Що для вас воно означає?

Найрідніші та найближчі для вас люди — це члени вашої сім'ї. Для кожної людини дуже важливо мати свою сім'ю. У народі вважають, що слово *сім'я* походить від поєднання двох слів *сім* та *я*, начебто за кількістю членів сім'ї.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, що таке сім'я, або родина, про склад сім'ї, історію роду. Ви також довідаєтеся, якими мають бути родинні стосунки між поколіннями.

Тема сьогоднішнього уроку: «Сім'я. Склад сім'ї. Історія роду. Родинні стосунки між поколіннями».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди та роботою в парі (групі) з метою формування уявлення про сім'ю та її склад.

Сім'я, або родина, — це група людей, які проживають спільно та мають взаємні права та обов'язки. У сім'ї турбуються одне про одного, спілкуються, влаштовують побут.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 17 у підручнику. (*Учитель вислуховує розповіді кожної групи (пари) учнів і робить узагальнюючу розповідь про можливий склад сім'ї.*)

У кожної людини може бути різний склад сім'ї, хтось, можливо, живе під опікою близьких або родичів. Сім'я може складатися лише з чоловіка та жінки. Коли в них народжуються діти, тоді сім'я — це тато, мама та діти. Трапляється, що сім'я складається лише з мами та дітей, чи лише тата та дітей.

Коли разом з дітьми й онуками проживають бабусі та дідусі, вони також є членами сім'ї. Велика радість для кожної дитини — це люблячі мама й тато, турботливі дідусі й бабусі, сестри та брати, які завжди підтримають і допоможуть.

У кожної родини свої традиції. Наприклад, святкувати в родинному колі дні народження, відзначати певні свята, займатися спортом, відпочивати разом, читати книжки.

— Які традиції існують у ваших сім'ях?

2. Розповідь з елементами бесіди та практичної роботи з метою формування уявлення про рід та родинне дерево.

У кожного є родичі. Усі родичі, які походять від одного предка, — це *рід*.

Історію роду за декілька десятиліть і навіть століть зображають у вигляді родовідного дерева.

Родовідне дерево — це відображення походження та послідовності поколінь родини.

— Виконайте практичне завдання, запропоноване на с. 18 у підручнику. (*Учитель вислуховує учнів і робить узагальнюючу розповідь.*)

Здебільшого сім'ї налічують два покоління: батьки і діти. У великих сім'ях разом проживають три покоління: бабуся, дідусь, мама, тато та їхні діти. Проте, досить кожному з нас заглибитися в історичну пам'ять своєї родини, щоб зрозуміти — дерево роду розлоге та велике. У ньому поєднуються представники різних сімей, переплітаються живими гілками, щоб продовжити свій рід.

Нова сім'я створюється, коли зустрічаються й одружуються двоє людей. Так поєднуються різні родини зі своїми традиціями, звичками, пам'яттю про своїх предків. Вони стають корінням, з якого виросте нове родовідне дерево. Потім народжуються діти. Вони стають новими гілочками на спільному родовідному дереві.

Досліджувати дерево свого роду дуже цікаво. Адже більше дізнаєшся про те, чим займалися твої предки, як жили, скільки дітей мали, які вчинки здійснювали, як їх звали.

3. Розповідь з елементами бесіди та роботою в парі (групі) з метою формування уявлення про родинні стосунки між поколіннями.

— Назвіть членів вашої сім'ї. (Відповіді учнів.)

— Скільки поколінь налічує ваша сім'я?

Між поколіннями складаються родинні стосунки. Те, якими вони будуть, залежить від ставлення членів сім'ї одне до одного.

— Назвіть ознаки міцних родинних стосунків між поколіннями в родині. (Відповіді учнів.)

У сім'ях з міцними родинними стосунками молодші покоління дбають про старших. Діти турбуються про своїх батьків, а внуки — про дідусів і бабусь. Вони їх провідують, допомагають, спілкуються з ними, вітають зі святами, запрошують в гості тощо.

Взаємна любов і повага робить родинні стосунки між поколіннями міцними. У таких сім'ях піклуються одне про одного, доброзичливо спілкуються, розуміють одне одного, цікавляться справами близьких людей і допомагають їм.

У родинях, де члени сім'ї турбуються одне про одного, панує взаємна любов і повага. Вас виховують і турбуються про вас ваші рідні. Вони теж потребують вашої турботи, яка може проявлятися у вигляді сильної допомоги, чуйності, уваги до рідних.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 19 у підручнику. (Учитель вислуховує розповіді кожної групи (пари) учнів і робить узагальнюючу розповідь про чуйне ставлення одне до одного членів сім'ї.)

Ви можете допомагати в домашніх справах дорослим членам сім'ї, доглянути за меншими братиками чи сестричками, поспілкуватися з бабусею та дідусем, подати чай хворому татові тощо.

— Якими є родинні стосунки між поколіннями у вашій родині? (Відповіді учнів.)

— Як ви турбуєтеся про членів старших поколінь у вашій родині?

Отже, основою родинних стосунків між поколіннями у ваших родинях мають бути взаємна любов, повага, турбота.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Завдання на застосування знань.

— Чому в народі кажуть: «Річки немає без джерела, дерева — без коріння, а людини — без свого роду»?

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці:

- *картка зеленого кольору*: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим»;
- *картка жовтого кольору*: «Мені потрібно трохи більше пояснень»;
- *картка червоного кольору*: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 17–19 у підручнику. З допомогою дорослих скласти своє родовідне дерево (завдання 1 с. 12 у робочому зошиті).

Тема уроку. Розподіл прав та обов'язків у сім'ї. Дозвілля в сім'ї.

Мета: продовжувати формувати уявлення про сім'ю і розподіл прав та обов'язків у ній, про дозвілля в сім'ї; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, аналізувати, робити висновки, правильно висловлювати думки, приймати правильні рішення, працювати в парі (групі); виховувати родинні почуття, любов і повагу до членів сім'ї, шанобливе ставлення до свого роду.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне опитування.

- Що таке сім'я або родина? Яким може бути склад сім'ї?
- Що таке рід?
- Що таке родовідне дерево?
- Презентуйте своє родовідне дерево. Скільки поколінь воно налічує?
- Якими мають бути стосунки між поколіннями в родині?
- Що робить стосунки між поколіннями міцними?
- Наведіть приклади чуйного ставлення до членів родини.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Які ви маєте громадянські права? *(Відповіді учнів.)*

— Які ви маєте громадянські обов'язки?

Ви є громадянами України. В Конституції України зазначені ваші основні права й обов'язки. Наша країна забезпечує усім громадянам право на життя та повагу людської гідності, навчання, відпочинок та охорону здоров'я, розвиток особистості, вільне висловлювання думок тощо. Громадяни України зобов'язані захищати свою країну, шанувати державні символи, не заподіювати шкоди природі та культурній спадщині, дотримуватися законів України, поважати права та гідність інших людей тощо.

Частинкою країни є сім'я. У сім'ї кожен її член теж має взаємні права й обов'язки.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які права та обов'язки мають члени сім'ї. Ви також дізнаєтеся, яким має бути дозвілля в сім'ї, щоб воно було корисним і цікавим.

Тема сьогоднішнього уроку: «Розподіл прав та обов'язків у сім'ї. Дозвілля в сім'ї».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди та роботою в парі (групі) з метою формування уявлення про взаємні права та обов'язки членів сім'ї.

Права членів сім'ї — це те, що має забезпечити кожному члену сім'я.

Обов'язки членів сім'ї — це те, що кожен член сім'ї має виконувати.

Якщо права й обов'язки серед членів сім'ї будуть розподілені правильно, між ними буде любов і злагода, а в домі — затишок і порядок.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 22 у підручнику. *(Учитель вислуховує розповіді кожної групи (пари) учнів і робить узагальнюючу розповідь про взаємні права та обов'язки членів сім'ї.)*

Що стосується прав членів сім'ї, то:

- *головне право батьків* — виховувати своїх дітей. Батьки мають право на захист інтересів своїх дітей;
- *головне право дітей* — це право на належне батьківське виховання та піклування.

Що стосується обов'язків членів сім'ї, то:

- *головний обов'язок батьків* — піклуватися про своїх дітей, виховувати, забезпечити їм здобуття освіти, належний відпочинок, турбуватися про їх здоров'я, створювати належні умови для розвитку їхніх здібностей;
- *головний обов'язок дітей* — це любити та шанувати своїх батьків, сумлінно навчатися, допомагати виконувати посильну домашню роботу, піклуватися про членів сім'ї.

— Якими правами в сім'ї ви користуєтеся? *(Відповіді учнів.)*

— Які обов'язки в сім'ї ви виконуєте?

Отже, щоб у сім'ї панували щастя та злагоду, усі мають поважати права кожного її члена та сумлінно виконувати свої обов'язки.

2. Розповідь з елементами бесіди та роботи в парі (групі) з метою формування уявлення про корисне й цікаве дозвілля в сім'ї.

— Як зазвичай проводить дозвілля ваша сім'я? (Відповіді учнів.)

— Який відпочинок вам найбільше подобається?

Щоб відновити сили для праці та навчання, потрібно відпочивати. У кожній сім'ї є свої улюблені види дозвілля. Дозвілля має бути цікавим і корисним, приносити радість і задоволення. Дозвілля — це не лише відпочинок, це ще й можливість зайнятися улюбленою справою.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 23 у підручнику. (Учитель вислуховує розповіді кожної групи (пари) учнів і робить узагальнюючу розповідь.)

Корисним для здоров'я є активний відпочинок на свіжому повітрі: прогулянки в парк чи ліс, походи в гори, перебування біля річки, озера чи моря. Під час прогулянок чи походів можна спостерігати за тваринами, рослинами та явищами природи, грати в різноманітні рухливі ігри, шукати ягоди, насолоджуватися співом птахів тощо.

— Виконайте наступне завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 23 у підручнику. (Учитель вислуховує розповіді кожної групи (пари) учнів і робить узагальнюючу розповідь.)

Експерсії в музей чи на виставку, похід у театр чи кінотеатр дають можливість долучитися до культурної спадщини, збагатитися духовно.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 24 у підручнику. (Учитель вислуховує розповіді кожної групи (пари) учнів і робить узагальнюючу розповідь.)

Відвідування зоопарку, похід у цирк, на атракціони чи в аквапарк зроблять незабутнім дозвілля всіх членів сім'ї, дадуть можливість отримати заряд позитивних емоцій.

— Виконайте наступне завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 24 у підручнику. (Учитель вислуховує розповіді кожної групи (пари) учнів і робить узагальнюючу розповідь.)

У негоду можна проводити дозвілля вдома. Наприклад, влаштувати домашній кінозал, малювати, складати пазли, спекти печиво, пограти в різноманітні ігри, прочитати й обговорити цікаву книжку.

Отже, дозвілля в сім'ї дає можливість відпочити й зайнятися улюбленою справою.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 13? (Записати, як розподілені обов'язки у вашій сім'ї.)

— Що пропонується зробити у завданні 2 на с. 13? (З'єднати лініями.)

Шанобливо ставиться до своєї родини людина, яка допомагає по господарству, піклується про молодших, виконує доручення.

Нешанобливо ставиться до своєї родини людина, яка робить лише те, що подобається, вередує, не реагує на зауваження.

2. Завдання на застосування знань.

— Обміняйтеся думками щодо користі та змістовності вашого відпочинку на літніх канікулах.

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці:

- картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим»;
- картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень»;
- картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 22–24 у підручнику. Разом із дорослими виготовити фотоколлаж «Дозвілля нашої сім'ї».

Тема уроку. Небезпечні ситуації вдома.

Мета: формувати уявлення про небезпечні ситуації вдома та причини їх виникнення, правила, яких потрібно дотримуватися, щоб вони не виникали; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, аналізувати, робити висновки, правильно висловлювати думки, приймати правильні рішення, працювати в парі (групі); виробляти вміння уникати небезпечних ситуацій вдома; виховувати бажання дотримуватися правил безпечної поведінки та дбати про своє здоров'я.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальне опитування.

- Які головні права батьків і дітей у сім'ї?
- Які головні обов'язки батьків і дітей у сім'ї?
- Як можна проводити дозвілля в сім'ї, щоб воно було корисним і цікавим?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Які місця та предмети вдома можуть бути небезпечними? (*Відповіді учнів.*)

Твій дім — це чи не найбезпечніше для вас місце. Проте й удома є місця підвищеної небезпеки. Це кухня, ванна кімната, балкон, сходи, вікна.

Джерелами небезпеки можуть бути водопровід, електричні прилади, газова плита, інструменти, хімічні засоби для прання та прибирання, фарби, лаки та розчинники, ліки. Загрозу становлять незнайомці, які можуть намагатися потрапити у ваш дім.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які небезпечні ситуації можуть виникнути вдома та які причини їх виникнення. Ви також довідаєтеся, яких правил потрібно дотримуватися, щоб вдома почуватися безпечно.

Тема сьогоднішнього уроку: «Небезпечні ситуації вдома».

IV. Вивчення нового матеріалу.

Розповідь з елементами бесіди та роботою в парі (групі) з метою формування уявлення про небезпечні ситуації, які можуть виникнути на вулиці, та правила безпечної поведінки.

Вдома можуть виникнути небезпечні ситуації, які можуть загрожувати твоєму життю і здоров'ю та пошкодити майно.

Наслідками небезпечних ситуацій вдома можуть бути травми (переломи кісток, забиття, порізи, опіки, отруєння). Шкоду можуть завдати незнайомі люди (крадіжки майна).

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 25–26 у підручнику. (*Учитель вислуховує розповіді кожної групи (пари) учнів і робить узагальнюючу розповідь про небезпечні ситуації на вулиці та правила, яких потрібно дотримуватися, щоб почуватися безпечно.*)

Небезпечні ситуації вдома виникають якщо діти:

- користуються несправними електричними приладами або користуються ними без дорослих;
- користуються без дозволу інструментами та гострими предметами (ножами, голками тощо);
- граються сірниками та користуються газовою плитою без нагляду дорослих;
- граються біля відчинених вікон, на сходах чи на балконі;
- відчиняють двері незнайомцям;
- беруть без відома дорослих ліки, засоби до прання та чищення, фарби, лаки, розчинники.

Отже, щоб удома не виникали небезпечні ситуації, які можуть загрожувати вашому життю та здоров'ю, дотримуйтеся порядку та правил безпечної поведінки.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 15? (*Підписати під малюнками, які правила безпечної поведінки вдома порушили діти.*)

— Що пропонується зробити у завданні 2 на с. 16? (*Перевірити, чи дотримуєтеся ви правил безпечної поведінки вдома. Поставити «+», якщо виконуєте написане.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 26 у підручнику.

— Якими можуть бути наслідки невиконання правил безпечної поведінки вдома?

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 25–26 у підручнику.

Тема уроку. Приватний і громадський простір.

Мета: формувати уявлення про приватний і громадський простір, про те, як потрібно поводитися, щоб його не порушувати; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, аналізувати, робити висновки, правильно висловлювати думки, приймати правильні рішення, працювати в парі (групі); виховувати повагу до людей, їхнього приватного та громадського простору.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальне опитування.

- Які місця вдома є небезпечними? Що є джерелом небезпеки в цих місцях?
- Наведіть приклади небезпечних ситуацій, які можуть виникнути вдома, назвіть причини їх виникнення.
- Яких правил безпечної поведінки потрібно дотримуватися вдома, щоб не виникали небезпечні ситуації?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Які громадські місця є там, де ви живете? Які місця називають громадськими? (*Відповіді учнів.*)

Громадські місця — це місця, які відвідує багато людей, тобто громада. У громадських місцях — громадський простір, який належить громаді. У кожної людини є те, що належить тільки їй: своє житло, речі, звички, улюблені заняття, інтереси — її приватний простір.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, що таке приватний і громадський простір. Ви також довідаєтеся, як потрібно поводитися, щоб не порушувати приватний і громадський простір.

Тема сьогоднішнього уроку: «Приватний і громадський простір».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди та роботою в парі (групі) з метою формування уявлення про приватний простір і правила поведінки, що не порушують приватний простір інших людей.

Приватний простір — це можливість людини відокремити себе. У своєму приватному просторі людина почувається впевненою й захищеною. Порушення приватного простору може стати причиною виникнення суперечностей і конфліктів.

Частиною приватного простору людини є її приватна власність, яка належить тільки їй чи її сім'ї. Це: житло, речі, город, сад, автомобіль, гроші тощо. Тільки власник має право користуватися і розпоряджатися речами, які йому належать. Якщо річ належить вам, то для всіх інших вона є чужою. А те, що не належить вам, для вас є чужим.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 27 у підручнику.

Щоб не посягати на приватний простір і приватну власність інших людей:

- ніколи не беріть чужі речі без дозволу;
- у гості приходьте тоді, коли вас запросили;
- не заставляйте когось робити те, чого він не хоче чи не може;
- не підглядайте та не підслуховуйте;
- не читайте чужі листи чи повідомлення.

2. Розповідь з елементами бесіди та роботи в парі (групі) з метою продовження формування уявлення про громадський простір та правила поведінки, що не порушують громадський простір.

Ваша квартира, будинок, двір вашого будинку — це приватний простір. Школа, музей, театр, кінотеатр, пошта, цирк, дитячий майданчик, стадіон, бібліотека, поліклініка — це громадський простір.

Щоб у громадських місцях всім було безпечно та комфортно:

- поведіться ввічливо, не бешкетуйте;
- не розмовляйте голосно;
- не смітіть.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 17? (*Перевірити, чи не посягаєте ви на громадський і приватний простір інших людей. Поставити «+», якщо виконуєте написане.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі) на с. 28 у підручнику.

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 27–28 у підручнику.

Тема уроку. Природа — частина навколишнього світу.

Мета: узагальнити й розширити знання учнів про різноманітність природи; продовжувати формувати поняття «нежива» і «жива природа», уявлення про різноманітність живої і неживої природи, взаємозв'язки між живою та неживою природою; розвивати мислення, спостережливість, уміння аналізувати, порівнювати та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; виховувати бережне ставлення до природи.

Обладнання: малюнки (фотографії) із зображенням тіл неживої та живої природи, речей, виготовлених людиною, репродукції картин живопису із зображенням природних краєвидів, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Відгадайте загадки (*слова-відгадки вчитель записує на дошці*).

- Куди ступиш — всюди маєш.
Хоч не бачиш, а вживаєш. (*Повітря*)
- Узимку спить, влітку бринить,
понад садом літає, мед збирає. (*Бджола*)
- Прозорий, мов скло,
а не вставиш у вікно. (*Лід*)
- Всю ніч бродить навмання,
прокладає шлях до дня. (*Місяць*)
- Гарне, добре, по небі гуляє. На всіх дивиться,
а на себе дивитись не дозволяє. (*Сонце*)
- Біла латка, чорна латка
по дереві скаче. (*Сорока*)
- Хоч не шию я ніколи,
та голок завжди доволі. (*Їжак*)
- Сонечко в траві зійшло,
усміхнулось, розцвіло.
Потім стало біле-біле
і за вітром полетіло. (*Кульбаба*)
- Стоїть пані у лісочку, має червону сорочку.
Хто не йде, той поклониться. (*Суниця*)

— Як одним словом назвати всі слова-відгадки? (*Природа*.)

Де б ми з вами не були, чим би не займались, над нами завжди світить Сонце, ми дихаємо повітрям, п'ємо воду, споживаємо рослинну чи тваринну їжу, нас оточує природа.

Тема сьогоднішнього уроку: «Природа — частина навколишнього світу».

III. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами практичної роботи в парах (групах) з метою розширення понять «природа», «жива і нежива природа».

— Що таке навколишній світ? З чого він складається? (*Відповіді учнів*.)

Усе, що нас оточує, — це навколишній світ. Він складається з природи та речей, виготовлених людиною. *Учитель демонструє ілюстрації із зображенням тіл природи та кілька речей, виготовлених людиною.*

— Назвіть, що зображено на ілюстраціях, і знайдіть, що тут зайве. Чому воно зайве?

Зайвими є ілюстрації, на яких зображені речі, виготовлені людиною.

— Як назвати те, що залишилося?

Те, що залишилося, належить до природи.

Отже, природа — це все, що нас оточує, крім того, що зроблене людиною.

— Попрацюйте в парі (групі). Виконайте завдання на с. 31 у підручнику.

Природу поділяють на неживу і живу. Нежива природа — це вода, повітря, Сонце, Місяць, зорі, гірські породи, ґрунт. Жива природа — це організми (рослини, тварини, гриби, бактерії, люди).

— Чому природу поділили на живу і неживу? Чим живе відрізняється від неживого? Що потрібне для життя організмам?

— У декого з вас є домашні тварини. Пригадайте, чи змінюються вони. Як саме?

Тварини народжуються, ростуть і стають дорослими, розмножуються і вмирають.

— Як доглядають за тваринами?

Тварин годують, тому що всім організмам потрібне живлення.

— Пригадайте, чи повністю нерухоме тіло тварини, коли вона спить.

Коли тварина спить, рухається грудна клітка. Тварини, як і кожна жива істота, дихають.

Отже, те, що належить до живої природи, — це живі організми, які народжуються, живляться, дихають, ростуть, розмножуються і вмирають. Це ознаки живої природи. Для життя організмів потрібні світло, тепло, вода, повітря та поживні речовини.

2. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи в парах (групах) з метою формування уявлення про різноманітність організмів та єдність неживої і живої природи.

— Попрацюйте в парі (групі). Виконайте завдання на с. 32 у підручнику.

Рослини, тварини, люди не можуть жити без сонячного світла й тепла. Для дихання організмів потрібне повітря. Без води не можуть існувати організми. Вони мають постійно поповнювати організм водою. Для багатьох організмів (риб, раків, комах та їхніх личинок, водних рослин) вода є середовищем їхнього існування. У ґрунті ростуть рослини і живе багато тварин (кроти, землерийки, дощові черви, комахи та їхні личинки).

Усе живе існує серед природи й отримує від неї все необхідне для життя: повітря, воду, світло, тепло, ґрунт.

Жива природа також впливає на неживу. Рослини очищують повітря. Рослини і тварини беруть участь в утворенні ґрунту. З їхніх решток утворюється перегній, який робить ґрунт родючим.

Отже, нежива і жива природа тісно пов'язані між собою.

IV. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Виконання завдань у робочому зошиті.

— Виконаймо завдання 1 в зошиті на с. 18. Що слід зробити в завданні? (*Розгадати кросворд. У виділеному стовпчику прочитати, як одним словом можна назвати відгадане.*)

Для цього вам потрібно відгадати загадки і вписати в клітинки кросворда відгадки. (*Відповіді на кросворд подано в зошиті на с. 63.*)

— Яке слово вийшло у виділеному стовпчику? (*Природа.*)

— Що таке природа?

— Виконаймо завдання 2 (с. 18). Що пропонується зробити в завданні? (*Розподілити відгадки із завдання 1 на групи і заповнити таблицю.*)

— Що належить до живої природи? (*Капуста, горобець, лисиця, дуб.*)

— Що належить до неживої природи? (*Повітря, Сонце, річка.*)

— Виконаймо завдання 3 (с. 19). Що потрібно зробити в завданні? (*Дописати речення.*)

Організми, на відміну від неживої природи, *живляться, дихають, розмножуються, ростуть, розвиваються і відмирають.*

Організмам для життя потрібні *світло, тепло, вода, повітря, поживні речовини.*

— Виконаймо завдання 4 (с. 19). Що пропонується зробити в завданні? (*Позначити «+» правильні твердження.*)

Правильні твердження: *природу поділяють на неживу і живу; природа — частина навколишнього світу; нежива природа є довкіллям, у якому живуть організми; рослини очищують повітря; рослини і тварини беруть участь в утворенні ґрунту, з їхній решток формується перегній; жива природа — це організми (рослини, тварини, люди.)*

2. Завдання для застосування знань.

— Чим жива природа відрізняється від неживої?

— Доведіть, що повітря — частина неживої природи.

— Доведіть, що людина — частина живої природи.

— Доведіть, що книжка не належить до природи.

— Доведіть, що жива природа не зможе існувати без неживої.

V. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Про що ви дізналися на сьогоднішньому уроці?

VI. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 31–32. Провести запропоноване спостереження.

Тема уроку. Тіла та явища природи.

Мета: формувати уявлення про тіла природи та стани, у яких вони перебувають; формувати уявлення про явища природи та їх різноманітність; розвивати спостережливість, удосконалювати вміння зіставляти та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; виховувати почуття відповідальності за сучасний стан природи, уважне та бережне ставлення до неї.

Обладнання: ілюстрації із зображенням тіл і явищ природи, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне опитування.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Що таке навколишній світ?
- Що таке природа?
- Як поділяється природа?
- Що належить до неживої природи?
- Що належить до живої природи?
- За якими ознаками жива природа відрізняється від неживої?
- Які умови потрібні організмам для життя?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми уроку.

— Чи чули ви слово *тіло*? Що воно означає? (Відповіді учнів.)

Найчастіше словом *тіло* називають організм людини чи тварини. Але воно має значно ширше значення. Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь, що таке тіло, які бувають тіла.

— Які зміни в природі ви спостерігали дорогою до школи? (Відповіді учнів.)

Хмари на небі, дощ, вітер, листопад, відліт птахів у теплі краї — це зміни, які відбуваються в природі.

Сьогодні на уроці ви збагатите свої знання про природу. Дізнаєтесь, що називають тілами природи, які вони бувають. Довідаєтесь також, що таке явища природи та якими вони бувають.

Тема сьогоднішнього уроку «Тіла та явища природи».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди та практична робота в парах (групах) з метою формування уявлення про тіла природи та їх різноманітність.

Те, що належить до живої і неживої природи, що виготовлене людиною, називається тілами. Отже, нас оточують тіла.

— Попрацюйте в парі (групі). Виконайте завдання на с. 33 в підручнику.

Перша група — тіла природи. Друга група — рукотворні тіла.

Отже, всі тіла можна поділити на дві групи: тіла природи й рукотворні тіла.

— Розгляньте малюнок на с. 33 в підручнику і дайте відповідь на запитання. (Відповіді учнів.)

Тіла природи бувають неживі (шматок граніту, краплі води, повітря, хмари, сніг) та живі (кульбаба, горобець, інші рослини й тварини, люди).

— Порівняйте кульбабу та шматок граніту. Чим вони відрізняються? Що в них спільного?

Кульбаба та граніт — це тіла природи. Вони займають певне місце в просторі. Але граніт — це тіло неживої природи, а кульбаба — тіло живої природи. Вони відрізняються також кольором, розмірами, формою.

— Порівняйте кульбабу і горобця. Чим вони відрізняються? Що в них спільного?

Кульбаба і горобець — це тіла живої природи. Вони займають певне місце в просторі. Але кульбаба — це рослина, а горобець — тварина. Вони відрізняються також кольором, розмірами, формою. Отже, тіла природи займають певне місце в просторі, мають певні розміри, форму, колір.

— Виконайте практичну роботу на с. 34, результати спостереження запишіть у робочому зошиті (завдання 2 на с. 20).

2. Розповідь з елементами бесіди та практична робота з метою формування уявлень про стани, у яких перебувають тіла природи.

— Розгляньте малюнок на с. 34 в підручнику і дайте відповідь на запитання. (Відповіді учнів.)

Тіла природи бувають твердими (крейда), рідкими (вода) та газоподібними (повітря).

Отже, тіла природи можуть перебувати в різних станах: твердому, рідкому та газоподібному.

— Наведіть приклади твердих тіл. (Пісок, грунт, глина, вугілля.)

— Наведіть приклади рідких тіл. (Молоко, нафта, олія.)

— Наведіть приклади газоподібних тіл. (Природний газ.)

3. Розповідь з елементами бесіди та використання ілюстрацій з метою формування уявлень про явища природи.

Природа ніколи не перебуває в стані спокою. У ній постійно відбуваються зміни: день змінює ніч, змінюються пори року, рухаються хмари на небі, гримить грім і блискає блискавка, ростуть рослини й тварини, жовтіє і опадає листя дерев і кущів. Всі ці та інші зміни, які відбуваються у природі, називають явищами природи.

Зміни, які відбуваються з тілами неживої природи,— це явища неживої природи.

— Які явища неживої природи вам відомі? (*Снігопад, гроза з громом і блискавкою, вітер, дощ, замерзання водойм, танення снігу, роса, іній, райдуга, схід та захід Сонця.*)

Зміни, які відбуваються з тілами живої природи,— це явища живої природи.

— Які явища живої природи вам відомі? (*Листопад, цвітіння рослин, досягання плодів, проростання насіння, відліт та приліт перелітних птахів, зимова сплячка звірів, виведення потомства, турбота про потомство, будівництво птахами гнізд.*)

Багато явищ природи пов'язані зі зміною пір року. Кожній порі року властиві свої природні явища. Їх називають сезонними.

— Попрацюйте в парі (групі). Виконайте завдання на с. 35 у підручнику.

Весняні явища природи: танення снігу і криги, потепління, поява купчастих хмар, перша гроза, дощі, збільшення тривалості дня, повінь, льодохід, поява перших трав'янистих рослин, цвітіння ранньоквітучих рослин, розпускання бруньок на деревах і кущах, цвітіння дерев і кущів, поява комах, приліт перелітних птахів, спів птахів, підготовка та розмноження тварин.

Літні явища природи: довгий день і коротка ніч, спека, зливовий дощ, град, гроза з громом і блискавкою, веселка, роса, теплий вітер, цвітіння рослин, досягання плодів і насіння, вигодовування потомства тваринами.

Осінні явища природи: похолодання, зменшення тривалості дня, бабине літо, туман, зяжаний дощ, холодний поривчастий вітер, перші заморозки, дощ зі снігом, досягання плодів і насіння, листопад, відмирання трав'янистих рослин, підготовка тварин до зими, відліт перелітних птахів.

Зимові явища природи: мороз, снігопад, завірюха, замерзання водойм, короткий день і довга ніч, іній, стан спокою у рослин, зимова сплячка тварин, зміна хутра у звірів.

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Виконання завдань у робочому зошиті.

— Виконаймо завдання 1 в зошиті на с. 20. Що пропонується зробити в завданні? (*Дописати речення.*)

Усе живе та неживе, що належить до природи чи створене людиною, — це *тіла*.

Усі зміни, що відбуваються з тілами природи, називають *явищами природи*.

— Виконаймо завдання 2 (с. 20). Що пропонується зробити в завданні? (*Розподілити тіла природи, які траплялися вам під час прогулянки, на групи та заповнити таблицю.*)

— Виконаймо завдання 3 (с. 20). Що пропонується зробити в завданні? (*Заповнити схему.*)

Тверді: пісок, глина, крейда. Рідкі: вода, нафта, олія. Газоподібні: повітря, природний газ.

— Виконаймо завдання 4 (с. 21). Що потрібно зробити в завданні? (*Уписати в таблицю назви сезонних явищ природи.*)

2. Дидактична гра «Хто більше?».

— Позмагайтеся, хто може назвати більше явищ неживої природи, а хто — живої.

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Про що ви дізналися на сьогоднішньому уроці?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 33–35. Підготувати мініпроект. Провести запропоноване спостереження.

Тема уроку. Дослідження природи. Значення дослідження природи.

Мета: формувати уявлення про дослідження природи та значення дослідження природи в житті людини; розвивати навички дослідницької діяльності, мислення, спостережливості, вміння робити висновки, виховувати бережне ставлення до природи, бажання її досліджувати.

Обладнання: ілюстрації із зображенням тварин, за зразками яких створені винаходи людства (акула, бабка, птах, кальмар, кріт), робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне опитування.

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

— Що називають тілом?

— Які бувають тіла?

— Наведіть приклади тіл неживої природи.

— Наведіть приклади тіл живої природи.

— Чим відрізняються між собою тіла природи?

— У яких станах перебувають тіла природи? Наведіть приклади тіл природи в різних станах.

3. Індивідуальне усне опитування.

— Що називають явищами природи? Навести приклади явищ неживої та живої природи.

— Що називають сезонними явищами природи? Навести приклади сезонних явищ природи.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Що вам відомо про воду, повітря, ґрунт? (Відповіді учнів.)

— Що вам відомо про рослини і тварини? (Відповіді учнів.)

На уроках «Я досліджую світ» ви вже отримали певні знання про тіла природи. Ви довідалися багато цікавого, адже природа така різноманітна і така надзвичайна. Природа та життя людини дуже тісно пов'язані. Людина сама є частинкою природи. Всі ми живемо серед природи, отримуємо від неї все необхідне для життя. Тому для людини дуже важливо знати якомога більше про природу. Вивчає природу природознавство.

— З яких слів утворилося слово *природознавство*? Що воно для вас означає? (Відповіді учнів.)

Природознавство — це сукупність знань про природу.

Тема сьогоднішнього уроку «Дослідження природи. Значення дослідження природи».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди та робота в парі (групі) з метою формування уявлень про винаходи людства, підказані природою.

— Для чого потрібно досліджувати природу? (Відповіді учнів.)

Знання про природу полегшують людині життя. Природа — геніальний конструктор та винахідник, джерело ідей для відкриттів людства, які змінили його життя.

— Попрацюйте в парі (групі). Виконайте завдання на с. 38 у підручнику.

Обтічна форма тіла риб підказала винахідникам ідею для створення підводного човна.

Бабка, яка може підніматися вгору з місця, зависати в повітрі та сідати, стала прообразом гелікоптера.

Дивовижні літальні здібності бабки надихнули видатного українського винахідника Ігоря Сікорського на створення гелікоптера, який був дуже подібний на цю комаху.

Літати як птахи люди мріяли здавна. Саме пернаті підказали винахідникам ідею створення літака.

Кальмари наштовхнули винахідників використовувати їхній спосіб пересування в ракетах та реактивних літаках. Наприклад, якщо кальмару потрібно здійснити швидкий рух, він набирає через щілину воду в порожнину свого тіла, а потім різко викидає її через вузький отвір, склавши до купи щупальці. Вода виштовхується назад, а кальмар рухається вперед, при цьому швидкість його руху може сягати до 70 км/год. Кальмарів можна назвати живими ракетами. Ракета копіює форму і рух кальмара.

Кріт і землерийка підказали ідею створення екскаватора.

Які ще винаходи, підказані природою, вам відомі? (Відповіді учнів.)

Перелік винаходів, підказаних винахідникам природою, дуже великий. Це: парашут, акваланг, світло-відбивач, локатор, присоски, суперклеї, застібка-липучка, застібка-блискавка тощо.

2. Розповідь з елементами бесіди з метою продовження формування уявлень про дослідження природи та його значення.

— Для чого ще потрібно досліджувати природу? (Відповіді учнів.)

Людина безперервно взаємодіє з природою, тому з давніх-давен вона почала її вивчати. Без такої взаємодії людина існувати не може. Вона становить основу людського існування і полягає у впливі природного середовища на діяльність людини і у впливі господарської діяльності людини на навколишнє середовище.

Природа для людини — середовище життя і діяльності, джерело існування, світ пізнавальних і естетичних цінностей, краси і радості. Усі свої матеріальні потреби людство задовольняє за рахунок природи. Особливості природи прискорюють чи затримують розвиток господарської діяльності людини.

Вивчивши природу, людина почала збирати багаті врожаї культурних рослин, вирощувати свійських тварин і отримувати від них багато м'яса, молока, яєць.

Знання про природу дозволили людині добувати корисні копалини, виплавляти з них метали і виготовляти машини, які полегшують працю. Вивчивши природу, людина змусила працювати на себе воду, вітер і Сонце.

Люди вивчають природу також для того, щоб краще її розуміти і дбайливо ставитися до її багатств. Адже використовуючи природні багатства, людина впливає на природу. На жаль, не завжди цей вплив не завдає їй шкоди.

Природа — це джерело натхнення для художників, письменників, поетів, музикантів.

— Попрацюйте в парі (групі). Виконайте завдання на с. 39 у підручнику.

Краса природи, її неповторність та мальовничість наштовхнула художників на створення картин, де зображена природа. Картини, на яких зображено природу, називають пейзажами. Художники-пейзажисти змальовують гори, ріки, море, ліс, луки тощо. Відома українська художниця Катерина Білокур відтворювала на своїх полотнах квіти та пейзажі рідного краю.

— Які вірші українських поетів про природу ви знаєте? Прорекламуйте їх.

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Фронтальна бесіда.

— Що вивчає природознавство?

— Що дає людині дослідження природи?

— Як змінюють життя людини знання про природу?

— Чому в народі кажуть: «Природа одному мати, іншому — мачуха»? (Тому, хто береже природу, дбає про неї, вона мати. Як мати, природа дає свіже повітря, чисту воду, корисну їжу.)

2. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Виконаймо завдання 1 в зошиті на с. 22. Що пропонується зробити в завданні? (З'єднати лініями зображення тварин із малюнками винаходів, побудованих за їхнім зразком.)

Птах — літак; бабка — вертоліт; акула — підводний човен; кріт — землерийна машина; кальмар — ракета.

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Про що ви дізналися на сьогоднішньому уроці?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 38–39. Підготувати мініпроект про один із винаходів людства, підказаний природою, за запропонованим у робочому зошиті планом (с. 23).

Тема уроку. Джерела інформації про природу та способи її представлення

Мета: продовжувати формувати уявлення про дослідження природи та його значення, джерела інформації про природу та способи її представлення; розвивати навички дослідницької діяльності, мислення, спостережливість, вміння робити висновки, працювати з різноманітними джерелами інформації про природу; виховувати бережне ставлення до природи, бажання її досліджувати.

Обладнання: географічні атласи, довідники, енциклопедії, гербарій, колекція корисних копалин, таблиці, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Підсумок спостережень за змінами в природі.

III. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Фронтальне опитування.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Що таке природа?
- Що таке природознавство?

2. Індивідуальне усне опитування.

- Розкажіть, що дає людині вивчення природи.
- Презентуйте повідомлення про винаходи людства, підказані природою.

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Звідки ви черпаєте знання про природу? (*Відповіді учнів.*)

— Які у вас є книги про природу? (*Відповіді учнів.*)

Природа — це все довкола, крім створеного людиною. А природознавство — це сукупність знань про природу. Науки, що вивчають природу, називають природничими. До них належать астрономія, біологія, географія, фізика, хімія, екологія.

Астрономія — наука, яка досліджує зорі, комети, планети, метеорити та інші небесні тіла, вивчає їхню будову і рух у космічному просторі.

Біологія — наука про живу природу. Учені-біологи вивчають зовнішню і внутрішню будову організмів, умови їхнього життя, зміни, що в них відбуваються. Завдяки біології людина отримує знання, необхідні для збереження видів живих істот, охорони довкілля.

Географія — наука про планету Земля. Географи досліджують земну поверхню, народи, які її населяють, погоду, океани і моря. Завдяки цій науці ми маємо змогу користуватися різними картами, дізнаватися прогноз погоди, ощадливо використовувати багатства природи.

Фізика досліджує різноманітні зміни, що відбуваються з тілами природи (наприклад, утворення туману, поява блискавки під час грози).

Хімія досліджує речовини та їхні перетворення. Знання хімії дають змогу використовувати речовини, які є у природі, а також створювати нові з наперед заданими властивостями.

Екологія вивчає зв'язки організмів між собою та з навколишнім середовищем. Знання цієї науки допомагають захистити організми від негативного впливу природних явищ і господарської діяльності людини.

Ви будете вивчати ці природничі науки в старших класах. Різноманітні відомості, знання ви отримуватимете з підручників. Проте підручники з природничих дисциплін не єдине джерело інформації про природу.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, якими джерелами інформації можна скористатися, щоб здобути знання про природу.

Тема сьогоднішнього уроку: «Джерела інформації про природу та способи їх представлення».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди та робота з підручником з метою формування уявлення про джерела інформації про природу.

— Виконайте завдання на с. 40 у підручнику. (*Учні за допомогою схеми називають джерела інформації про природу.*)

— Поміркуйте, яке джерело інформації, на вашу думку, є першочерговим в отриманні знань про природу. Доведіть свою думку. (*Відповіді учнів.*)

Головним і першочерговим джерелом інформації про природу є її дослідження, тобто проведення спостережень, експериментів, вимірювань тощо.

Учені-дослідники (астрономи, біологи, географи, фізики, хіміки, екологи) результати своїх спостережень висвітлюють на сторінках наукових видань про природу. До них належать енциклопедії, словники, довідники, атласи, визначники рослин і тварин, хрестоматії тощо.

Інформації про природу достатньо в інтернеті й на телебаченні. Під час екскурсій в природничі та краєзнавчі музеї можна отримати багато цікавої інформації не лише про природу взагалі, а й про природу рідного краю зокрема.

2. Розповідь з елементами бесіди та робота з підручником з метою формування уявлення про джерела інформації про природу.

— Виконайте завдання на с. 41 у підручнику. *(Учні називають способи представлення інформації про природу в різних джерелах.)*

У друкованих виданнях інформація про природу представлена текстами, ілюстраціями, схемами, таблицями, діаграмами, картами.

— Продемонструйте друковані видання про природу, які ви принесли на урок.

В інтернеті можна не тільки прочитати текст і подивитися ілюстрації, а й переглянути відео та аудіо-записи. На телебаченні є спеціальні канали, на яких транслюють цікаві телепередачі та фільми про світ живої та живої природи: Discovery Channel, Animal Planet та інші.

— Які телепередачі та фільми про природу ви бачили на телебаченні? Про що ви з них дізналися? *(Відповіді учнів.)*

— Чи доводилося вам користуватися інтернетом для пошуку інформації про природу? Як шукати інформацію в інтернеті? *(Відповіді учнів.)*

— Чи доводилося вам відвідувати природничі чи краєзнавчі музеї? Які природні експонати там виставлені? *(Відповіді учнів.)*

У природничих та краєзнавчих музеях можна подивитися колекції корисних копалин, гербарій рослин, опудала тварин тощо.

3. Практичні роботи з метою формування вміння користуватися різними джерелами інформації про природу.

Щоб знайти необхідну інформацію потрібно вміти користуватися різними джерелами знань про природу.

— Виконайте практичну роботу (с. 42 у підручнику). *(Учні за планом, поданим у підручнику, ознайомлюються зі змістом принесених з дому паперових видань і практикуються відшукувати в них інформацію.)*

— Виконайте наступну практичну роботу (с. 42 у підручнику). *(Учні ознайомлюються з гербарієм і колекцією гірських порід, як одними з джерел знань про природу.)*

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Вправа «Ланцюжок знань».

— Природу вивчають природничі науки, наприклад, фізика...

— Учні основну інформацію про природу отримують з...

— Головним джерелом інформації про природу є...

— Джерелами інформації про природу є...

— Інформація про природу в друкованих виданнях представлена ...

— Інформація про природу в інтернеті та на телебаченні представлена ...

2. Виконання завдань в робочому зошиті.

Виконаймо завдання 1 в зошиті на с. 24.

— Що пропонується зробити в завданні? *(Уписати в схему назви джерел інформації про природу, якими ви користуєтесь.) Учні самостійно заповнюють схему. Потім учитель пропонує порівняти із сусідом по партії свої записи.*

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Про що ви дізналися на сьогоднішньому уроці?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 40–41. Виконати завдання 2 в робочому зошиті (с. 24).

Тема уроку. Дослідження як джерело знань про природу

Мета: формувати уявлення про основні методи дослідження природи; розвивати навички дослідницької діяльності, мислення, спостережливості, вміння робити висновки, виховувати бережне ставлення до природи, бажання її досліджувати.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Фронтальне опитування.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Які є джерела інформації про природу?
- Як представлена інформація про природу в друкованих виданнях?
- Як представлена інформація про природу в інтернеті та на телебаченні?

2. Індивідуальне усне опитування.

- Презентуйте повідомлення про одне із тіл природи, інформацію про яке ви отримали з інтернету.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Пригадайте, які спостереження ви проводили? Що вам вдалося дізнатися в результаті проведених спостережень? (*Спостереження за погодою та явищами природи, за змінами, що відбуваються у неживій та живій природі впродовж року тощо.*)

Спостерігаючи за змінами, які відбуваються з неживою та живою природою впродовж року, ви дізналися, які птахи відлітають в теплі краї з настанням осені, які квіти першими розцвітають навесні, яку працю люди виконують влітку, як рослини пристосувалися до поширення насіння та багато іншого.

- Пригадайте, які експерименти (досліди) ви проводили з тілами природи. Що вам вдалося дізнатися в результаті проведених експериментів? (*Нагрівуючи та охолоджуючи воду, ми дізналися, що вона під час нагрівання розширюється, а під час охолодження — стискається.*)

Виконуючи експерименти, ви довідалися, які властивості мають тіла неживої природи: вода, сніг, лід, повітря й ґрунт.

- Пригадайте, які вимірювання вам довелося виконувати під час дослідження природи. Що вам вдалося дізнатися в результаті проведених вимірювань? (*Відповіді учнів.*)

Вимірюючи температуру повітря, ви змогли з'ясувати, що впродовж року вона змінюється: найвищі температури спостерігаються влітку, а найнижчі — взимку.

Знання про природу отримують шляхом її дослідження.

Тема сьогоднішнього уроку «Дослідження як джерело знань про природу».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про основні методи дослідження природи, вміння порівнювати.

- Виконайте завдання на с. 43 у підручнику.

Дослідження допомагають здобути знання про природу. Природу досліджують різними методами, назвемо їх кроками до пізнання природи: це спостереження, експеримент і вимірювання.

Одним із найбільш поширених методів вивчення природи є спостереження, під час якого людина отримує знання про об'єкт спостереження.

Спостереження — це вивчення природи за допомогою органів чуття у звичних умовах. Так, за допомогою зору людина дізнається про колір і розміри тіл. За допомогою слуху ми чуємо й розрізняємо звуки. Нюх допомагає розрізнити запахи. Доторкнувшись рукою до тіла, людина дізнається, яке воно — холодне чи гаряче, гладеньке чи шорстке. Усе це приклади визначення форми, розмірів, кольору тіл завдяки спостереженню.

Спостерігач виділяє ознаки тіл та явищ природи, встановлює зміни, які з ними відбуваються, робить висновки. Спостереження — це простий і найдоступніший метод дослідження природи. Його використовують під час вивчення космічних і земних тіл неживої природи, організмів, змін, які відбуваються в природі в різні пори року тощо.

Отже, спостереження — це перший крок до пізнання природи.

Щоб більше дізнатися про природу, методу спостереження часто буває недостатньо. Тоді проводять експеримент (дослід).

Щоб пояснити, чому відбуваються ті чи ті явища природи, учені проводять експерименти, або досліди. Експеримент, або дослід, — це вивчення тіл і явищ природи у певних, спеціально створених умовах. За допомогою дослідів можна встановити, наприклад, з чого складаються тіла природи, як впливають різні умови на життя рослин і тварин. Досліди допомагають вивчити поведінку тварин тощо.

Отже, експеримент — це другий крок до пізнання природи.

Під час вивчення тіл природи людина описує їх, визначає форму, розміри та інші властивості. Для цього досить часто потрібно проводити вимірювання довжини, температури, маси та інших показників.

Отже, вимірювання — це третій крок до пізнання природи.

— Порівняйте між собою спостереження та експеримент.

Спільним є те, що за їхньою допомогою можна отримати знання про природу.

Відрізняються спостереження та експеримент тим, що в ході спостереження людина не втручається в ті події, які відбуваються, а під час експерименту вона змінює умови в потрібному їй напрямку.

Для проведення експерименту обов'язково потрібне певне обладнання. Спостереження може здебільшого обійтися без обладнання.

2. Робота в парі (групі) з метою формування умінь розрізняти методи, які потрібно використовувати під час дослідження природи.

— Попрацюйте в парі (групі). Виконайте завдання на с. 44 у підручнику.

— Доведіть, чому саме той метод, який ви вибрали, допоможе отримати відповіді на поставлені запитання.

- За якої температури краще проростає насіння квасолі? (Експеримент, тому що потрібно створити спеціальні умови: різну температуру для проростання насіння.)
- Як змінюється температура повітря впродовж дня? (Вимірювання, тому що потрібно виміряти температуру впродовж дня, щоб довідатися, як вона змінюється.)
- Які птахи прилітають взимку до годівнички? (Спостереження, адже щоб дізнатися, які пташки прилітають до годівнички, потрібно спостерігати за ними в звичних умовах.)

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Виконання завдань в робочому зошиті.

Виконаймо завдання 1 в зошиті на с. 25.

— Що пропонується зробити в завданні 1? (Заповнити схему. Учні самостійно заповнюють схему.)

— Що пропонується зробити в завданні 2? (Позначити відповідними буквами, який метод дослідження потрібно використати, щоб отримати відповіді на запитання. Учні самостійно виконують завдання з наступною фронтальною бесідою з метою перевірки виконання завдання.)

Потрібно використати метод спостереження, що отримати відповіді на такі запитання:

- Де різні птахи будують гнізда?
- Із яких хмар випадають опади?
- Які птахи прилітають взимку до годівнички?

Потрібно використати метод вимірювання, що отримати відповіді на такі запитання:

- У якого птаха найдовші крила?
- Як змінюється твій зріст і маса тіла?
- Коли впродовж дня найвища температура?

Потрібно використати метод досліду, що отримати відповіді на такі запитання:

- Чи розчиняється у воді олія?
- Чи можуть рослини жити без світла?
- Що входить до складу ґрунту?
- Як змінюються властивості повітря під час нагрівання?
- За якої температури краще проростає насіння?
- Що краще пропускає воду: глина чи пісок?

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Про що ви дізналися на сьогоднішньому уроці?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 43–44. Виконати вдома дослід, запропонований в підручнику.

Тема уроку. Обладнання для вивчення природи

Мета: формувати уявлення про основне обладнання для вивчення природи; розвивати навички дослідницької діяльності, мислення, спостережливість, вміння робити висновки, виховувати бережне ставлення до природи, бажання її досліджувати.

Обладнання: вимірювальні прилади, збільшувальні прилади, лабораторне обладнання, ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Фронтальне опитування.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Які є методи дослідження природи?
- Що таке спостереження?
- Наведіть приклади, що можна вивчати в природі методом спостереження.
- Що таке експеримент?
- Що можна вивчати в природі за допомогою експерименту?
- Що можна вивчати в природі методом вимірювання?
- Які речовини ви досліджували вдома?
- Про які властивості досліджуваних речовин ви дізналися?
- За допомогою якого методу дослідження природи ви дізналися про властивості речовин?

2. Індивідуальне усне опитування.

- Порівняйте спостереження та експеримент. Чим вони подібні? Яка між ними різниця?
-
-

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Пригадайте, які прилади ви використовували під час дослідження природи в 1 і 2 класах. Чому доводилося використовувати обладнання? *(Відповіді учнів.)*

За допомогою органів чуття не завжди можна досліджувати природу. Око людини не може роздивитися дуже дрібні деталі тіл природи чи небесні тіла, розташовані дуже далеко. Виміряти розміри тіл природи та відстані між ними чи до них людина теж не може.

Щоб здійснювати спостереження, досліди та вимірювання, дослідники природи використовують спеціальні прилади і пристрої, які називають обладнанням.

Обладнання для дослідження природи можна об'єднати в три групи:

- вимірювальні прилади;
- збільшувальні прилади;
- лабораторне обладнання.

Тема сьогоднішнього уроку «Обладнання для вивчення природи».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами узагальнюючої розповіді та використанням ілюстрацій і наочності з метою формування уявлення про вимірювальні прилади та їх призначення.

- Виконайте завдання на с. 47 у підручнику.

— Для чого використовують розглянуті вами вимірювальні прилади? Якими з них вам доводилося користуватися? У яких одиницях проводять вимірювання цими приладами? *(Відповіді учнів.)*

Годинник і секундомір використовують для вимірювання часу. Одиницями вимірювання часу є година, хвилина, секунда. За допомогою секундоміра можна виміряти час з точністю до секунди.

- Скільки година має хвилин, а хвилина — секунд? *(Відповіді учнів.)*

Для вимірювання маси тіл використовують ваги. Ваги бувають різноманітні: електронні й важільні. Одиницями вимірювання маси є тонна, кілограм, грам, міліграм. Спеціальні лабораторні ваги дають можливість вимірювати масу тіл з точністю до міліграма.

- Скільки тонна має кілограм, а кілограм — грам? *(Відповіді учнів.)*

Термометри — прилади для вимірювання температури тіл.

- Пригадайте, яку будову має термометр. Якими бувають термометри? *(Відповіді учнів.)*

Існують термометри для вимірювання температури повітря, води, тіла людини. Термометри бувають рідинними, ртутними, електронними. Одиницею вимірювання температури є градус.

Лінійки, рулетки — це прилади для вимірювання довжини тіл та відстаней між ними. Одиницями вимірювання лінійних розмірів тіл є метр, дециметр, сантиметр, міліметр.

— Скільки метр має дециметрів, а скільки — сантиметрів? Скільки дециметр має сантиметрів? *(Відповіді учнів.)*

2. Бесіда з елементами узагальнюючої розповіді та використанням ілюстрацій і наочності з метою формування уявлення про збільшувальні прилади та їх призначення.

— Виконайте завдання на с. 48 у підручнику.

— Для чого використовують розглянуті вами збільшувальні прилади? Якими з них вам доводилося користуватися? *(Відповіді учнів.)*

Можливості органів чуття людини обмежені, тому для вивчення тіл природи дуже малих розмірів використовують лупу і мікроскоп.

Лупа збільшує тіла природи в кілька разів, а потужний мікроскоп — у тисячі разів.

Бінокль застосовують для спостереження за віддаленими тілами природи. Телескоп дає змогу розглядати небесні тіла, які перебувають на значних відстанях: Місяць, зорі, сузір'я. Основною частиною збільшувальних приладів є збільшувальне скло.

3. Бесіда з елементами узагальнюючої розповіді та використанням ілюстрацій і наочності з метою формування уявлення про лабораторне обладнання та їх призначення.

— Виконайте наступне завдання на с. 48 у підручнику.

— Для чого використовують розглянуте вами лабораторне обладнання? Яким з них вам доводилося користуватися? *(Відповіді учнів.)*

Лабораторне обладнання використовують для проведення дослідів із природознавства.

- Мірною склянкою вимірюють необхідну кількість рідини.
- Призначення лійки — акуратно наливати рідину без розбризкування.
- За допомогою спиртівки проводять нагрівання досліджуваних тіл природи.
- Колби і пробірки використовують для зберігання рідин, приготування розчинів речовин у воді, виконання дослідів з речовинами.

Під час роботи з будь-яким приладами чи лабораторним обладнанням потрібно дотримуватись правил користування і правил безпеки.

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Виконання завдань в робочому зошиті.

Виконаймо завдання 1 в робочому зошиті на с. 26.

— Що пропонується зробити в завданні 1? *(Заповнити таблицю за зразком. Учні самостійно заповнюють таблицю з наступною фронтальною бесідою з метою перевірки виконання завдання.)*

- Телескоп — прилад для спостереження за дуже віддаленими тілами.
- Термометр — прилад для вимірювання температури тіл.
- Секундомір — пристрій для вимірювання часу з точністю до секунди.
- Лінійка — прилад для вимірювання довжини.
- Ваги — пристрій для визначення маси тіл.

2. Фронтальна бесіда.

— Які прилади та лабораторне обладнання знадобляться під час спостережень за природою? *(Лупа, мікроскоп, бінокль, телескоп, термометр, годинник, ваги, рулетка, лінійка.)*

— Які прилади та лабораторне обладнання знадобляться для проведення дослідів? *(Термометр, секундомір, годинник, ваги, рулетка, лінійка, мірна склянка, спиртівка, лійка, колби та пробірки.)*

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Про що ви дізналися на сьогоднішньому уроці?

Виконання завдання для роботи в парі (групі) на с. 48 у підручнику.

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 47–48. Виконати вдома дослід, запропонований у підручнику.

Тема уроку. Нежива природа. Різноманітність тіл неживої природи та їхні властивості

Мета: продовжувати формувати уявлення про різноманітність тіл неживої природи, властивості тіл неживої природи; розвивати навички дослідницької діяльності, мислення, спостережливості, вміння порівнювати й робити висновки; виховувати бережне ставлення до природи, бажання її досліджувати.

Обладнання: зразки тіл неживої природи, колекції корисних копалин, ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Фронтальне опитування.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Чому під час дослідження природи потрібно використовувати різноманітне обладнання?
- У які групи об'єднують обладнання для вивчення природи?
- Наведіть приклади використання обладнання під час проведення спостережень за природою.
- Наведіть приклади використання обладнання під час проведення дослідів.
- Наведіть приклади використання обладнання під час проведення вимірювань.

2. Індивідуальне усне опитування.

- Які вимірювальні прилади потрібні для дослідження природи? Для чого їх використовують?
- Які збільшувальні прилади потрібні для дослідження природи? Для чого їх використовують?
- Яке лабораторне обладнання потрібне для проведення експериментів? Для чого його використовують?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

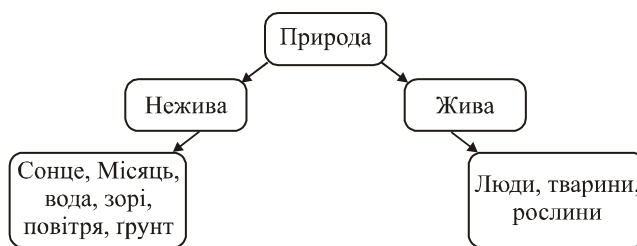
- Назвіть, що зображено на ілюстраціях, і знайдіть зайве. Чому ці зображення зайві? (На дошці розміщені ілюстрації із зображенням тіл природи і речей, виготовлених людиною.)

Зайвими є ілюстрації, на яких зображені речі, виготовлені людиною. Заберемо їх, і залишиться лише те, що належить до природи.

- Пригадайте, що таке природа.

Природа — це все, що нас оточує, крім того, що зроблено людиною.

- Поділіть те, що зображено на малюнках, на дві групи. Дайте назву кожній групі. (Відповіді учнів і хід міркувань записують на дошці у вигляді схеми.)

- Нас повсякчас оточують тіла неживої та живої природи. Які зв'язки існують між тілами неживої та живої природи?

Усе живе існує серед неживої природи й отримує від неї все необхідне для життя: повітря, воду, світло, тепло, ґрунт. Жива природа, у свою чергу, впливає на неживу: рослини збагачують повітря киснем, організми руйнують гірські породи та сприяють утворенню ґрунту тощо. Отже, нежива і жива природа тісно пов'язані між собою.

Тіла неживої природи дуже різноманітні. Вони відрізняються між собою різними ознаками.

- Розгляньте тіла неживої природи, зображені на ілюстраціях, і визначте, якими ознаками вони відрізняються. (На дошці розміщені ілюстрації із зображенням тіл неживої природи.)

Тіла неживої природи мають різну форму, розміри, масу, колір тощо.

Тема сьогоднішнього уроку «Нежива природа. Різноманітність тіл неживої природи та їхні властивості».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. *Бесіда з елементами узагальнюючої розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про стани тіл неживої природи та вміння порівнювати й робити висновки.*

— Розгляньте малюнки на с. 62 в підручнику й дайте відповіді на запитання. *(Відповіді учнів.)*

Лід, кам'яне вугілля, нафта, природний газ, повітря — це тіла неживої природи. Вони відрізняються між собою станами, у яких перебувають.

- Лід і кам'яне вугілля — тверді тіла.
- Нафта і вода — рідкі тіла.
- Природний газ і повітря — газоподібні тіла.

— Поміркуйте, чим ще відрізняються між собою тіла неживої природи, які ви розглянули. *(Відповіді учнів.)*

Тіла неживої природи відрізняються між собою не тільки станом, у якому перебувають, а й властивостями.

Властивості тіл — це те, що характеризує їх подібність до інших тіл чи відмінність від них. Тіла в різних станах мають різні властивості.

2. *Бесіда з елементами узагальнюючої розповіді з метою формування уявлення про властивості твердих тіл неживої природи, вміння порівнювати й робити висновки.*

— Виконайте завдання на с. 63 в підручнику.

— Які ознаки є спільними для зображених тіл неживої природи? Якими ознаками відрізняються між собою ці тіла? *(Відповіді учнів.)*

Залізна руда, пісок, кухонна сіль — це тверді тіла. Усі тверді тіла здатні зберігати певну форму. Тверді тіла відрізняються своїми властивостями: кольором, твердістю, крихкістю, сипкістю, блиском, прозорістю, здатністю розчинятися у воді, плавучістю, запахом.

3. *Бесіда з елементами узагальнюючої розповіді з метою формування уявлення про властивості рідких тіл неживої природи, вміння порівнювати й робити висновки.*

— Виконайте наступне завдання на с. 63 у підручнику.

— Які ознаки є спільними для зображених тіл неживої природи? Якими ознаками відрізняються між собою ці тіла? *(Відповіді учнів.)*

Нафта, вода, молоко — у звичайних умовах це рідкі тіла. Рідинам властива текучість. Усі рідкі тіла здатні легко змінювати форму і набувати форми посуду, у якому перебувають. Рідкі тіла відрізняються своїми властивостями: кольором, прозорістю, здатністю розчинятися у воді, плавучістю, запахом.

4. *Бесіда з елементами узагальнюючої розповіді з метою формування уявлення про властивості газоподібних тіл неживої природи, вміння порівнювати й робити висновки.*

— Виконайте останнє завдання на с. 63 в підручнику.

— Які властивості має газоподібне тіло — повітря? *(Відповіді учнів.)*

Повітря, а також природний газ — це газоподібні тіла. Усі газоподібні тіла не здатні зберігати форму. Вони займають увесь вільний простір і набувають форми оболонки. Газоподібні тіла відрізняються своїми властивостями: кольором, прозорістю, здатністю розчинятися у воді, запахом.

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Виконання завдань в робочому зошиті.

Завдання 1 в робочому зошиті на с. 31.

— Що пропонується зробити в завданні 1? *(Дописати речення. Учні доповнюють речення в ході фронтальної бесіди.)*

- Тіла неживої природи — це Сонце, вода, повітря, ґрунт, Місяць, зорі, каміння, хмара, сніг, пісок, лід, залізна руда, кухонна сіль, глина.
- Вони перебувають у різних станах: твердому, рідкому, газоподібному.
- Тіла неживої природи відрізняються станом, кольором, твердістю, крихкістю, сипучістю, прозорістю, блиском, здатністю розчинятися у воді, плавучістю, запахом.

Завдання 2 в робочому зошиті на с. 31.

— Що пропонується зробити в завданні 1? *(З'єднати лініями. Учні самостійно виконують завдання з наступною фронтальною перевіркою.)*

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Про що ви дізналися на сьогоднішньому уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 62–64.

Тема уроку. Речовини, їх різноманітність, властивості та застосування

Мета: формувати уявлення про речовини, їх різноманітність, властивості та застосування; розвивати навички дослідницької діяльності, мислення, спостережливості, уміння порівнювати та робити висновки, виховувати бережне ставлення до природи, бажання її досліджувати.

Обладнання: зразки речовин, колекції корисних копалин, обладнання для проведення дослідів, ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

Вправа «Ланцюжок знань».

— Тіла неживої природи — це...

— Тіла неживої природи перебувають у трьох станах:...

— У твердому стані перебувають такі тіла неживої природи, як...

— Спільним для всіх твердих тіл є те, що вони...

— Тверді тіла відрізняються своїми властивостями: кольором,...

— У рідкому стані за звичайних умов перебувають такі тіла неживої природи, як...

— Спільним для всіх рідких тіл є те, що вони...

— Тіла в рідкому стані відрізняються своїми властивостями: кольором,...

— У газоподібному стані перебувають такі тіла неживої природи, як...

— Спільним для всіх газоподібних тіл є те, що вони...

— Газоподібні тіла відрізняються своїми властивостями: кольором,...

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

Отже, ви вже знаєте, що тіла неживої природи відрізняються між собою станом, у якому вони перебувають, і властивостями.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, що тіла природи відрізняються ще й речовинами, з яких вони складаються.

Тема сьогоднішнього уроку «Речовини, їх різноманітність, властивості та застосування».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. *Бесіда з елементами узагальнюючої розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про речовини та їх різноманітність.*

Речовина — це те, що входить до складу тіл. Усі тіла неживої та живої природи складаються з речовин. Наприклад: крапля води, сніжинка — це тіла; вода — це речовина, з якої складаються ці тіла.

Отже, краплина води чи сніжинка складаються з однієї речовини — води.

— Розгляньте на малюнку в підручнику (с. 68) тіла: уламки крейди та граніту. Прочитайте, з яких речовин вони складаються.

Отже, тіла можуть складатися і з кількох речовин. Наприклад: бульбашка повітря — це тіло; азот, кисень, вуглекислий газ та інші — це речовини, з яких складається це тіло.

З великої кількості різноманітних речовин складаються організми — тіла живої природи.

Отже, тіла можуть складатися з однієї або кількох речовин.

— Розгляньте малюнок у підручнику на с. 68 і дайте відповідь на запитання. (*Відповіді учнів.*)

Речовини, що входять до складу тіл, можуть перебувати в твердому, рідкому та газоподібному станах.

2. *Бесіда з елементами узагальнюючої розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про властивості речовин, з яких складаються тіла природи, та вміння визначати істотні властивості речовин.*

Речовини, що входять до складу тіл, відрізняються не тільки станом, а й своїми властивостями. Властивості речовин — це ознаки, що характеризують їх подібність до інших речовин, чи відмінність від них.

Основними властивостями речовин є стан, колір, твердість, крихкість, сипкість, блиск, прозорість, здатність розчинятися у воді, плавучість, запах, смак.

- Розгляньте малюнки на с. 69 у підручнику й прочитайте властивості речовин, зображених на них. Розпізнати речовину можна за властивостями, якими вона відрізняється від інших речовин. Залізо, вапняк і глину можна розпізнати за кольором. Усі вони мають різний колір. Лимонна кислота, кухонна сіль, цукор мають однаковий колір. Розпізнати їх можна за смаком: лимонна кислота має кислий смак, кухонна сіль — солоний, а цукор — солодкий.

3. Практична робота з метою формування вміння визначати властивості речовин і робити висновки.

- Виконайте практичну роботу на с. 70 у підручнику.
- До який висновків ви дійшли, виконавши досліди? (*У воді розчиняються кухонна сіль і харчова сода. Борошно та олія не розчиняються у воді.*)

4. Бесіда з елементами узагальнюючої розповіді з метою формування уявлення про застосування речовин людиною.

- Речовин дуже багато і вони дуже різноманітні. На Землі налічується кілька мільйонів речовин. Одні речовини існують в природі, інші — створила людина.
- Наведіть приклади речовин, які існують в природі. (*Відповіді учнів.*)
 - Наведіть приклади речовин, які створила людина. (*Відповіді учнів.*)
- У природі існують такі речовини: вода, деревина, шкіра, вовна, шовк, льон, крохмаль, кухонна сіль, віск, цукор, залізо, глина, вапняк, золото, срібло, мідь, глина, пісок.
- Людина створила речовини, які не існують у природі. Це скло, папір, гума, фарфор, пластмаса, цемент, поліетилен, чавун, сталь, штучні та синтетичні тканини, штучна шкіра.
- Для чого людина використовує речовини? Наведіть приклади використання людиною різноманітних речовин.
- Для виготовлення меблів, паперу, деяких будівельних матеріалів використовують деревину. Одяг і взуття людина виробляє зі шкіри, вовни, льону, штучних та синтетичних тканин, штучної шкіри. У промисловості застосовують метали, чавун, сталь, пластмаси, скло, гуму. Будівництво не обходиться без цементу, піску, вапняку, металів, деревини, чавуну, сталі. У побуті людина використовує кухонну сіль, цукор, олію, крохмаль, соду тощо.

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Фронтальна бесіда.

- Що називають речовиною?
- Наведіть приклади тіл та речовин, з яких вони складаються.
- У яких станах можуть перебувати речовини? Наведіть приклади.
- Які властивості притаманні речовинам?
- Наведіть приклади речовин, які трапляються в природі.
- Наведіть приклади речовин, які створила людина.
- Як людина використовує речовини? Наведіть приклади.

2. Виконання завдання в робочому зошиті.

- Завдання 1 в робочому зошиті на с. 33.
- Що пропонується зробити в завданні 1? (*Розгадати кросворд. Учні самостійно виконують завдання з наступною фронтальною перевіркою.*)

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

- Про що ви дізналися на сьогоднішньому уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

VII. Завдання додому.

- Опрацювати статтю в підручнику на с. 68–70. Виконати запропоновані дослідження. Результати дослідження записати в робочому зошиті (завдання 2, с. 33).

Тема уроку. Вода в природі. Різноманітність водойм. Три стани води

Мета: продовжувати формувати уявлення про поширення води в природі, різноманітність водойм, стани води; формувати уявлення про умови переходу води з одного стану в інший; розвивати навички дослідницької діяльності, мислення, спостережливості, вміння порівнювати й робити висновки, виховувати бережне ставлення до природи, бажання її досліджувати.

Обладнання: ілюстрації, глобус, склянка з водою, кубики льоду, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Фронтальне опитування.

- Що таке речовина? Скільки речовин є на Землі?
- Наведіть приклади тіл, що складаються з однієї речовини.
- Наведіть приклади тіл, що складаються з кількох речовин.
- У яких станах можуть перебувати речовини? Наведіть приклади речовин у різних станах.
- Які основні властивості притаманні речовинам?
- Наведіть приклади речовин, які існують у природі.
- Наведіть приклади речовин, які створила людина.

2. Індивідуальне усне опитування.

- Які основні властивості притаманні речовинам?
- Опишіть властивості одного з тіл природи, про яке ви дізналися (на вибір).
- Для чого люди використовують речовини?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Щоб дізнатися, про що йтиметься на сьогоднішньому уроці, вам потрібно відгадати загадку.

- Мене п'ють, мене ллють, усім я потрібна. Хто я така? (*Вода.*)

- До якої природи належить вода?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про місцезнаходження води в природі, стани води й умови її переходу з одного стану в інший, навчитеся показувати на глобусі та карті частини Світового океану.

Тема сьогоднішнього уроку: «Вода в природі. Різноманітність водойм. Три стани води».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами узагальнюючої розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про поширення води в природі.

- Розгляньте глобус. Які кольори переважають на ньому? (*Синій і блакитний кольори.*)
- Пригадайте, що позначають на карті синім і блакитним кольорами. (*Синім і блакитним кольорами на карті позначають водойми.*)

- Який висновок можна зробити?

Більша частина земної поверхні вкрита водою — найпоширенішою й найдивовижнішою речовиною на Землі.

- Розгляньте малюнки в підручнику на с. 71 і дайте відповідь на запитання. (*Відповіді учнів.*)

Вода є всюди: в океанах, морях, річках, озерах, ставках, водосховищах, каналах, болотах, ґрунті, глибинах Землі, льодовиках, повітрі.

Вода входить до складу всіх організмів. Зокрема, у людському організмі вода становить понад половину маси тіла. Наприклад, якщо маса вашого тіла 26 кг, то у вас міститься 20 кг води і лише 6 кг твердих речовин. В організмах рослин води ще більше. У цьому можна переконатися, якщо витиснути сік із натертого на тертці яблука. Проведіть вдома такий дослід і подивіться, чого залишиться більше — рідини чи твердої речовини.

- Що змінилося б на Землі, якби зникла вся вода? Чому?

Якби зникла вся вода, загинуло б усе живе на Землі, тому що багато рослин і тварин живуть лише у воді (водорості, риби, кити, дельфіни); вода входить до складу живих організмів. Живі організми постійно втрачають воду, тому її кількість потрібно поповнювати.

2. Бесіда з елементами узагальнюючої розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про водойми, у яких перебуває вода в природі, та вміння працювати з картою.

Більшість запасів води на Землі міститься у водоймах. Найбільша водойма на Землі — Світовий океан. Світовий океан — це весь водний простір, який розташований за межами суходолу. Це безперервний водний простір, який ділиться суходолом на п'ять частин — океанів.

- Виконайте практичну роботу на с. 71 у підручнику.

Світовий океан складається з 5 частин — океанів: Тихий, Атлантичний, Індійський, Південний, Північний Льодовитий. У місцях, де океани вдаються у сушу, утворюються моря. Усі океани й моря з'єднані між собою протоками. Як видно на карті, чітких меж між океанами не існує.

- Кому з вас доводилося бути на морі та пробувати морську воду? Яка вона на смак? Чи можна її вживати? Вода в морях та океанах на смак гірко-солоня. У ній розчинено багато солей. Для вживання непридатна.
- Де на Землі міститься прісна вода?
Прісна вода міститься в прісних озерах, річках, струмках, болотах, підземних водах. Сніговий покрив і льодовики — це теж прісна вода. Випадає на Землю у вигляді різних опадів.
- Чому потрібно берегти й економно використовувати прісну воду?
Для вживання придатна лише прісна вода, у якій дуже мало солей, смак їх не відчувається. Такої води на Землі дуже мало.

3. Робота в парі (групі) з елементами узагальнюючої розповіді та демонстрацією досліду з метою формування уявлення про умови переходу води з одного стану в інший.

- У яких станах перебуває вода в природі?
- Наведіть приклади води в рідкому стані. (*Дощ, роса, туман.*)
- Наведіть приклади води у твердому стані. (*Лід, сніг, іній.*)
- Наведіть приклади води в газоподібному стані. (*Водяна пара.*)
- Попрацюйте в парі (групі) та виконайте завдання на с. 72 в підручнику. (*Кожна пара чи група опрацьовує одну ілюстрацію і презентує свої міркування про умови переходу води з одного стану в інший.*)
- 1. Щоб утворилися бурюльки (лід), потрібно, щоб вода замерзла, тобто перейшла з рідкого стану в твердий. Це відбувається, коли температура повітря знижується. Замерзання води в природі відбувається за температури 0° під час охолодження. За таких умов замерзають водойми, у хмарах утворюються сніжинки.
- 2. Щоб сніг розтанув, потрібно, щоб вода з твердого стану перейшла в рідкий. Це відбувається, коли температура повітря підвищується. Танення снігу та льоду в природі відбувається за температури 0° під час нагрівання. За таких умов у природі скресають водойми, тоне сніговий покрив.
- 3. Щоб вода випарувалася, потрібно, щоб вона з рідкого стану перейшла в газоподібний. Це відбувається в природі постійно, за будь-якої температури. Водяна пара завжди є в повітрі. Проте ми її не бачимо, бо вона безбарвна й прозора.
- 4. Щоб утворилася роса, потрібно, щоб водяна пара перейшла в рідкий стан. У природі це відбувається, якщо водяна пара охолоджується біля земної поверхні. За температури 0° під час охолодження водяна пара може переходити в твердий стан, тоді утворюється іній.
- Попрацюйте в парі (групі) й виконайте завдання на с. 73 в підручнику.
Влітку калюжі висихають швидше, ніж восени, тому що чим вища температура повітря, тим більше випаровується води.
- Розгляньте малюнок у підручнику на с. 73, поміркуйте та дайте відповідь на запитання. Чому тріснула скляна банка, ущент заповнена водою, яку залишили на морозі? (*Відповіді учнів.*)
Це відбувається тому, що під час замерзання вода розширюється. Лід стає легшим за воду.
- Щоб переконатися в цьому, візьмемо склянку з водою та опустимо в неї кубики льоду. Що ви спостерігаєте? (*Відповіді учнів.*)
Лід не тоне у воді, тому що він легший за воду. Саме тому, коли замерзають водойми, лід не опускається на дно, а міститься на поверхні. Завдяки такій властивості водойми не замерзають до самого дна й організми можуть переживати зиму, опускаючись на дно.

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Виконання завдання в робочому зошиті.

- Виконаймо завдання в робочому зошиті на с. 34.
- Що пропонується зробити в завданні 1? (*Доповнити схему.*)
Вода в природі міститься в повітрі, *водоймах, організмах, льодовиках, підземних водах, хмарах.*
- Що пропонується зробити в завданні 2? (*Заповнити таблицю.*)
1. Тихий океан. 2. Атлантичний океан. 3. Індійський океан. 4. Південний океан. 5. Північний Льодовитий океан.
- Що пропонується зробити в завданні 3? (*З'єднати лініями.*)
За температури 0° під час охолодження вода переходить з рідкого стану в твердий.
За температури 0° під час нагрівання вода переходить з твердого стану в рідкий.
Якщо водяну пару охолодити, вона переходить з газоподібного стану в рідкий.

2. Робота в парі (групі).

- Про яку воду йдеться в народному прислів'ї: «У решеті води не наносиш»? А яку воду можна носити в решеті? (*Воду в рідкому стані в решеті не наносиш, а в твердому стані — можна.*)

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

- Про що ви дізналися на сьогоднішньому уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 71–73. Виконати запропоновані дослідження.

Тема уроку. Колообіг води в природі

Мета: продовжувати формувати уявлення про стани води й умови переходу води з одного стану в інший; формувати уявлення про колообіг води в природі; розвивати навички дослідницької діяльності, творче мислення, спостережливість, уміння працювати зі схемами, виховувати бережне ставлення до природи, бажання її досліджувати.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

1. Вправа «Ланцюжок знань».

- Вода в природі міститься у...
- Більшість води на Землі міститься у...
- Найбільша водойма на Землі — це...
- Світовий океан ділиться суходолом на частини — це...
- У місцях, де океан вдається в сушу, утворюються...
- На Землі є 5 океанів — це...
- Вода перебуває в трьох станах:...
- У рідкому стані вода перебуває в...
- У газоподібному стані вода перебуває в...
- У твердому стані вода перебуває в...
- За температури 0° під час охолодження вода переходить з...
- За температури 0° під час нагрівання вода переходить з...
- За будь-якої температури вода переходить з...
- Якщо водяну пару охолодити, вода переходить з...

2. Індивідуальне усне опитування.

— Розкажіть про результати проведеного вдома досліду. Поясніть явище, що відбулося. *(Якщо наповнену водою пляшку помістити на кілька годин у холодильник, а потім її дістати, то вона вкриється краплинами води. Це відбувається тому, що водяна пара, яка є в повітрі, охолодилася, доторкнувшись до пляшки, та перейшла з газоподібного стану в рідкий.)*

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

Отже, ви вже знаєте, що в природі вода за певних умов може переходити з одного стану в інший.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, що вода на Землі перебуває в постійному русі, завдяки тому, що може переходити з одного стану в інший, навчитися пояснювати, як відбувається рух води на Землі.

Тема сьогоднішнього уроку: «Колообіг води в природі».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Інтерактивна бесіда з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про колообіг води в природі.

Перетворення води з одного стану в інший і переміщення її в природі називають *колообігом води*. Вода в природі постійно рухається.

— Щоб простежити за переміщенням води в природі, розгляньте малюнок у підручнику на с. 74 і дайте відповіді на запитання.

— Що відбувається з водою, коли вона нагрівається сонячним теплом? *(Відповіді учнів.)*

Під дією сонячного тепла вода випаровується, тобто переходить з рідкого стану в газоподібний. Випаровування води відбувається з поверхні водойм і суходолу. Та найбільше води випаровується з поверхні Світового океану.

— Що відбувається з водяною парою високо над землею поверхнею?

Водяна пара легка, вона піднімається вгору. Високо над землею поверхнею холодно, тому вона поступово охолоджується і переходить у рідкий і твердий стани. З дрібненьких краплинок води та кристаликів льоду утворюються хмари.

— Як хмари потрапляють з одного місця в інше?

Вітер переміщує хмари з одних місць в інші. Так вода, що випарувалася з поверхні океану, потрапляє на суходіл.

— Що далі відбувається з хмарами? Які види опадів ви знаєте?

З хмар випадають опади у вигляді дощу, снігу, крупи, граду.

— Що відбувається з водою, яка потрапила на земну поверхню у вигляді опадів?

Опади, що потрапляють на суходіл, частково просочуються в ґрунт, стікають поверхнею в річки, і частина води повертається назад в океан. Таким чином вода, яка випарувалася з поверхні океану, знову туди повертається, і колообіг завершується.

— Чи припиняється на цьому колообіг води в природі? Обґрунтуйте своє припущення.

Колообіг води в природі ніколи не припиняється, адже Сонце постійно посилає на Землю своє тепло, вода знову випаровується, і колообіг триває.

Розглянувши схему колообігу води, ви переконалися, що вода в природі постійно рухається — з поверхні Землі в повітря у вигляді водяної пари, а звідти — назад на Землю у вигляді опадів.

Завдяки колообігу води в природі вода перерозподіляється між океаном і суходолом.

2. Складання казки за ілюстрацією з метою продовження формування уявлення про колообіг води в природі.

— Попрацюйте в парі (групі) й виконайте завдання на с. 75 у підручнику. (Учні складають казки та презентують їх однокласникам.)

Приклад казки, яку можна, у разі потреби, допомогти скласти учням.

В озері хлопотіли і гралися Краплинки. Пригріло Сонечко, і Краплинки випірнули на поверхню погрітися. Але раптом вони стали невидимими, легкими і піднялися вгору. Краплинки перетворилися на водяну пару (тому що під час нагрівання вода випаровується і переходить із рідкого стану в газоподібний) і стали Паринками.

Паринкам сподобалося бути легкими й літати. Вони піднімалися усе вище й вище, та раптом їм стало дуже холодно. І, що за диво, вони знову стали важкими, бо перетворилися на Краплинки та Крижинки. Це сталося тому, що під час охолодження водяна пара переходить у рідкий чи твердий стани.

Із Краплинок, Паринок і Крижинок високо над Землею утворилися хмари. Краплинок, Паринок і Крижинок у хмарі було так багато, що їм стало тісно. Вони почали нашкохуватися одна на одну, і з них утворилися Сніжинки.

Сніжинки вже не могли залишатись у хмарі, бо стали важкими, і впали на Землю. Якщо температура повітря нижча від 0 С, Сніжинки долітають до земної поверхні у вигляді снігу. Якщо ж температура повітря вища від 0 С, Сніжинки тануть і перетворюються на Краплинки.

Отже, з дощем чи снігом Краплинки повернулися на Землю. Частина Краплинок просочиться в ґрунт, а частина повернеться назад до океанів, озер, морів, річок. На цьому подорожі Краплинок не закінчаться. Вигляне ясне Сонечко, і вони знову вирушать у таку ж мандрівку.

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Виконання завдання в робочому зошиті.

Виконаймо завдання в робочому зошиті на с. 34.

— Що пропонується зробити в завданні 1? (Дописати речення.)

Колообіг води — це перетворення води з одного стану в інший і переміщення її в природі.

— Що пропонується зробити в завданні 2? (Скориставшись малюнком, описати явища, які відбуваються під час колообігу води в природі.)

1. Завдяки сонячному теплу вода випаровується з поверхні водойм і суходолу, водяна пара піднімається вгору.

2. Високо над земною поверхнею холодно, тому водяна пара поступово охолоджується і переходить у рідкий та твердий стани. Утворюються хмари.

3. З хмар випадають опади у вигляді дощу, снігу, крупи, граду. Опади, що випадають на суходіл, просочуються в ґрунт, стікають поверхнею в річки.

4. Частина води із суходолу повертається назад у водойму.

2. Фронтальна бесіда.

— Які явища природи відбуваються під час колообігу води? (Перехід води з одного стану в інший, утворення хмар, випадання опадів, утворення підземних вод.)

— Чому вся вода з океану не випаровується? (Уся вода з океану не випаровується, тому що в процесі колообігу вода повертається назад в океан.)

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Про що ви дізналися на сьогоднішньому уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 74–75.

Тема уроку. Повітря. Властивості повітря.

Мета: продовжувати формувати уявлення про повітря та його властивості; розвивати навички дослідницької діяльності, мислення, вміння спостерігати й робити висновки, працювати з лабораторним обладнанням; виховувати бережне ставлення до природи, бажання її досліджувати.

Обладнання: ілюстрації, підручник, лабораторне обладнання для проведення дослідів, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

1. Фронтальне усне опитування.

- Яка вода потрібна людям та іншим організмам?
- Якими способами очищують воду від твердих нерозчинних частинок?
- Як очищують воду методом відстоювання?
- Як очищують воду методом фільтрування?

2. Індивідуальне усне опитування.

— Розкажіть, звідки у вашій родині беруть питну воду. Чи потребує ця вода очищення? Якими способами її очищують?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Щоб дізнатися, про що йтиметься на сьогоднішньому уроці, вам потрібно відгадати загадку.

- Куди ступиш — всюди маєш, хоч не бачиш, а живиєш. (*Повітря.*)

— Де міститься повітря? Чи можна його побачити й відчути? Пригадайте досліди, які ви проводили, щоб виявити повітря. (*Повітря є всюди. Повітря невидиме, проте його можна побачити, якщо вкинути у воду шматочок ґрунту або крейди. Бульбашки, які з'являються, і є повітрям. Відчути повітря можна, помахавши зошитом перед обличчям.*)

— Яке значення має повітря для організмів? (*Повітря потрібне для дихання рослинам, тваринам, людям.*)

Ми розпочинаємо вивчення нової теми «Повітря». Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь, з чого складається повітря; збагатите свої знання про значення та властивості повітря, навчитеся використовувати їх у повсякденному житті.

Тема сьогоднішнього уроку: «Повітря. Властивості повітря».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди з метою формування уявлення про повітря та його склад.

— До якої природи належить повітря? У якому стані воно перебуває?

Повітря — газоподібне тіло неживої природи. Воно є всюди, заповнює всі порожнини та проміжки між тілами. Повітря має важливе значення для нашої планети і насамперед — для всього живого на Землі: ним дихають люди, рослини, тварини.

Як товста «ковдра», повітря огортає Землю і зберігає тепло, яке вона отримує від Сонця. Якби довкола Землі не було повітряного шару, то вдень земна поверхня сильно нагрівалась би, а вночі — охолоджувалась. Отже, без повітря життя на Землі було б неможливим.

Учені провели багато дослідів і встановили, що повітря — це суміш газів.

— Розгляньте на с. 81 у підручнику діаграму, яка відображає склад повітря. Якого газу в повітрі міститься найбільше?

Найбільше в повітрі азоту, але для дихання живим організмам він не потрібний.

Кисню в повітрі в чотири рази менше, ніж азоту. Саме кисень необхідний для дихання. Рослини, тварини, люди під час дихання вбирають з повітря кисень, а видихають вуглекислий газ. У повітрі, яке живі організми видихають, кількість кисню зменшується порівняно з тим, яке вони вдихнули. Отже, кількість кисню в повітрі мала б зменшуватися, проте цього не відбувається.

— Чому? Що є джерелом поповнення повітря киснем?

Джерело поповнення кисню на Землі — зелені рослини. Лише вони в процесі своєї життєдіяльності вбирають вуглекислий газ, а виділяють кисень, збагачуючи ним повітря, яким дихають живі організми. Проте живі організми живуть і у воді. Це можливе тому, що кисень розчиняється у воді. Організми, що живуть у воді, дихають розчиненим киснем.

Вуглекислого газу в повітрі дуже мало. Він виділяється в повітря під час горіння, гниття решток рослин і тварин, виверження вулканів та під час дихання. Під час дихання живі організми поглинають із повітря кисень, а видихають вуглекислий газ.

— Пригадайте, як після дощу через деякий час висихають дороги. Куди зникає вода?

Вода не зникає, вона випаровується і у вигляді водяної пари — невидимого газу — потрапляє в повітря.

— Звідки випаровується вода в природі?

Велика кількість води випаровується з поверхні океанів, морів, озер, річок, ґрунту, листочків рослин. Таким чином, водяна пара завжди є в повітрі, а потрапляє вона туди різними шляхами.

Чим більше в повітрі водяної пари, тим воно вологіше. Коли в повітрі мало водяної пари, воно сухе.

— Куди потрапляють відпрацьовані гази автомобілів; дим, який викидають труби заводів, фабрик, котельень; дим і сажа, які утворюються під час пожеж, вивержень вулканів; пил, який здіймає вітер? (*Дим, сажа, пил і відпрацьовані гази потрапляють у повітря.*)

Отже, до складу повітря входять азот, кисень, вуглекислий газ, завжди є водяна пара, а також пил, дим, сажа та інші гази, які його забруднюють.

2. Практична робота з метою продовження формування уявлення про властивості повітря.

— Виконаємо досліди 1 і 2 запропонованої на с. 81–82 у підручнику практичної роботи. (*Учні самостійно виконують досліди й роблять висновки, що повітря легше за воду. Воно може стискатися і повертатися до попередньої форми, тобто є пружним.*)

— Виконаємо дослід 3 запропонованої на с. 82 у підручнику практичної роботи. (*Учитель демонструє дослід і учні роблять висновок, що повітря погано проводить тепло.*)

Отже, провівши досліди, ви дізналися, що повітря має такі властивості:

- легше за воду;
- може стискатися;
- є пружним;
- погано проводить тепло.

3. Робота в парі (групі) з метою формування вміння використовувати набуті знання на практиці.

— Поміркуйте над питаннями й презентуйте свої міркування (*учитель роздає записані на папері запитання*).

1-ша група: Завдяки яким властивостям повітря накачаний м'яч відскакує, коли ним ударити об підлогу? (*Коли вдарити накачаним повітрям м'ячем об підлогу, він негайно підскакує догори. Це відбувається тому, що повітря пружне.*)

2-га група: Чому шерсть у звірів на зиму стає густішою? (*Між густими волосинками чи пір'їнками затримується більше повітря, яке не дає теплу тілу виходити назовні, а холоду — проникати до тіла. Завдяки цьому тваринам узимку тепло. Причиною цього є те, що повітря має властивість погано проводити тепло.*)

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Виконання завдання в робочому зошиті.

Виконаймо завдання в робочому зошиті на с. 36.

— Що пропонується зробити в завданні 1? (*Записати в схемі назви складників повітря.*)

— Що пропонується зробити в завданні 2? (*Уписати в таблицю властивості повітря.*)

Властивість	Повітря
Стан	Газоподібний
Прозорість	Прозоре
Колір	Без кольору
Запах	Без запаху
Зміни під час нагрівання	Розширюється
Зміни під час охолодження	Стискається
Легше чи важче за воду	Легше за воду
Здатність стискатися	Може стискатися
Пружність	Пружне
Здатність проводити тепло	Погано проводить тепло

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Про що ви дізналися на сьогоднішньому уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 81–82. Виконати запропоноване дослідження.

Тема уроку. Гірські породи, їхні властивості.

Мета: продовжувати формувати уявлення про гірські породи та їхні властивості; розвивати навички дослідницької діяльності, мислення, вміння спостерігати й робити висновки, визначати властивості гірських порід; виховувати бережне ставлення до природи, бажання її досліджувати.

Обладнання: ілюстрації, підручник, колекція гірських порід, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

— Що ви вивчали на попередньому уроці?

1. Вправа «Ланцюжок знань».

— Повітря — це...

— Повітря на Землі міститься у...

— До складу повітря входять...

— Повітря має такі властивості...

2. Індивідуальне усне опитування

— Розкажіть, як люди використовують властивості повітря у своєму житті.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Які тіла належать до неживої природи?

До неживої природи належать повітря, Сонце, вода, ґрунт, зірки, Місяць, пісок, каміння тощо.

— Якими бувають тіла неживої природи?

Тіла неживої природи бувають твердими, рідкими, газоподібними.

— З якими тілами неживої природи ви вже ознайомились на попередніх уроках?

На попередніх уроках ми ознайомились з повітрям і водою.

— Що міститься під фундаментами будинків, під асфальтом доріг, під тонким шаром ґрунту, на дні водойм?

Під фундаментами будинків, під асфальтом доріг, під тонким шаром ґрунту, на дні водойм є гірські породи.

— Пригадайте, що таке гірські породи. (Відповіді учнів.)

— Наведіть приклади гірських порід. (Відповіді учнів.)

— Як люди використовують гірські породи? (Відповіді учнів.)

Сьогодні на уроці ви більше дізнаєтеся про гірські породи та їх властивості, навчитеся їх описувати, розпізнавати деякі з них, порівнювати їх між собою.

Тема сьогоднішнього уроку: «Гірські породи, їхні властивості».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди та використанням наочності з метою продовження формування уявлення про гірські породи та їх поширення в природі.

— Розгляньте світлини на с. 83 у підручнику й дайте відповідь на запитання. (Відповіді учнів.)

Гірські породи можна побачити в горах, на берегах річок і морів. Гірські породи — це природні тіла, які виникли в глибинах Землі чи на її поверхні. Налічується понад 2 тисячі гірських порід. Найпоширенішою гірською породою є граніт.

Багато також є піску, вапняку, вугілля, мармуру, крейди, базальту.

Гірські породи перебувають у трьох станах: твердому, рідкому та газоподібному.

— У якому стані перебуває більшість гірських порід? Наведіть приклади.

Більшість гірських порід перебуває у твердому стані. Наприклад, торф, кам'яне вугілля, пісок, кам'яна сіль, граніт, крейда та інші.

— Яка гірська порода перебуває у рідкому стані?

У рідкому стані перебуває нафта.

— Яка гірська порода перебуває у газоподібному стані?

У газоподібному стані перебуває природний газ.

Якими ознаками відрізняються гірські породи? (Учитель демонструє зразки гірських порід з колекції, або пропонує учням звернутися до малюнків у підручнику на с. 83–84.)

Гірські породи відрізняються своїми властивостями: кольором, твердістю, блиском, прозорістю. Одні з них, як наприклад крейда, складаються з дрібних частинок білого кольору, не дуже міцно сполучених між собою. Інші, як наприклад граніт, складаються із крупніших частинок рожевого, чорного, жовтого кольорів, міцно сполучених між собою. Торф легкий і крихкий, а мармур важкий і міцний.

— Чому ж гірські породи такі різні?

Гірські породи мають різні властивості, тому що вони утворюються у різних природних умовах та з різних речовин.

2. «Ажурна пилка» з метою формування уявлення про залежність властивостей гірських порід від умов їх утворення в природі.

Учитель заздалегідь готує таблички з кольоровими позначками, щоб діти змогли визначити завдання для їхньої групи. Кожен учень буде входити у дві групи — «домашню» і «експертну».

— Спочатку об'єднаємося в «домашні» групи. Кожен хай витягне з торбинки фішку (у торбинці різні геометричні фігури різного кольору).

— Об'єднайтеся в групи за кольорами (має утворитися 4 «домашні» групи).

1 група — діти, у яких фігури червоного кольору;

2 група — діти, у яких фігури зеленого кольору;

3 група — діти, у яких фігури синього кольору;

4 група — діти, у яких фігури жовтого кольору;

— Ваше завдання — опрацювати в групі частину інформації з підручника, запам'ятати її, щоб потім розповісти іншим учням у класі.

1 група опрацьовує інформацію на с. 83 у підручнику.

2 група — перший абзац на с. 84 у підручнику.

3 група — другий абзац на с. 84 у підручнику.

4 група — третій абзац на с. 84 у підручнику.

— А зараз кожен із вас стане експертом з окремої теми. Тепер об'єднайтеся в «експертні» групи, використовуючи геометричні фігури.

1 група — ті, у кого квадрати;

2 група — ті, у кого трикутники;

3 група — ті, у кого кружечки;

4 група — ті, у кого прямокутники.

(Кількість «експертних» груп залежить від кількості дітей у класі. Важливо, щоб у кожній «експертній» групі було по 1 учаснику із «домашніх» груп.)

— Кожна «експертна» група повинна вислухати всіх представників «домашніх» груп, проаналізувати матеріал у цілому і заповнити таблицю.

№	Назви гірських порід	Умови, у яких утворилися гірські породи	Властивості гірських порід

(Діти слухають інформацію експертів і кожен заповнює свою індивідуальну таблицю.)

— Тепер повертайтеся в «домашні» групи (за кольорами). Кожен з вас має поділитися інформацією, отриманою в експертній групі, з учасниками своєї «домашньої» групи. Порівняйте схеми, які ви заповнювали. За потреби внесіть у них зміни та доповнення.

— То які властивості мають гірські породи, утворені в різних природних умовах і з різних речовин? (Відповіді учнів.)

3. Практична робота з метою продовження формування вміння визначати та порівнювати властивості гірських порід.

— Виконайте практичну роботу, запропоновану на с. 84 у підручнику. Результати дослідження запишіть у робочі зошити (завдання 2, с. 37).

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Виконання завдання в робочому зошиті.

Виконаймо завдання в робочому зошиті на с. 37.

— Що пропонується зробити в завданні 1? (Заповнити схему.)

Тверді: граніт, вапняк, пісок. Рідкі: нафта. Газоподібні: природний газ.

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Про що ви дізналися на сьогоднішньому уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 83–84.

Тема уроку. Корисні копалини, їхні види. Використання та охорона корисних копалин.

Мета: формувати уявлення про корисні копалини та їх види, про використання та охорону корисних копалин; розвивати навички дослідницької діяльності, мислення, вміння спостерігати й робити висновки, визначати корисні копалини за їхніми властивостями; виховувати бережне ставлення до корисних копалин і речей, виготовлених із них, бажання досліджувати природу.

Обладнання: ілюстрації, підручник, колекція корисних копалин, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Фронтальне усне опитування.

- Що ви вивчали на попередньому уроці?
- Що таке гірські породи?
- Де в природі можна побачити гірські породи?
- У яких станах можуть перебувати гірські породи? Наведіть приклади гірських порід у різних станах.
- Чому гірські породи мають різні властивості?

2. Індивідуальне усне опитування.

- Розкажіть, як утворилися граніт і базальт. Які вони мають властивості?
- Розкажіть, як утворилися пісок і галька. Які вони мають властивості?
- Розкажіть, як утворилися вапняк і торф. Які вони мають властивості?
- Розкажіть, як утворилися мармур і кварцит. Які вони мають властивості?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Які гірські породи люди використовують для своїх потреб? (*Відповіді учнів.*)

Пісок, глину, кам'яне вугілля, залізну руду, вапняк, граніт і багато інших гірських порід люди із давніх-давен використовують для своїх потреб: у будівництві, для виготовлення посуду, знарядь праці тощо.

Гірські породи, які люди добувають у природі та використовують для своїх потреб, називають *корисними копалинами*. Із кожним роком збільшується кількість гірських порід, які стають корисними копалинами. Якщо 100 років тому люди не потребували нафти і природного газу, то зараз важко уявити життя без них.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, що таке корисні копалини та в які групи їх об'єднують. Ви також дізнаєтеся, для чого видобувають корисні копалини, як їх використовують, чому і як їх треба зберігати. Ви навчитеся описувати властивості корисних копалин і розпізнавати деякі з них.

Тема сьогоднішнього уроку: «Корисні копалини, їхні види. Використання та охорона корисних копалин».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді й роботою в парі (групі) з метою формування уявлення про корисні копалини та їхні види.

Гірські породи, які люди видобувають і використовують для своїх потреб, називають корисними копалинами. Місце, де корисні копалини залягають у великій кількості, називають родовищем. В Україні є родовища кам'яного вугілля, залізної руди, крейди, вапняку, граніту, піску, торфу, нафти і природного газу. Більшість корисних копалин залягають глибоко під землею. І перш ніж добути, їх потрібно знайти.

— Люди якої професії займаються пошуками корисних копалин?

Пошуки корисних копалин — справа геологів. Це надзвичайно цікава й важка професія. Вона потребує сміливості, витривалості, знань. Геологи збирають зразки різних гірських порід, досліджують їх і позначають на карті місце, де їх знайшли. Потім розвідують, чи багато там корисних копалин. І лише тоді на зміну геологам приходять люди, які починають видобувати корисні копалини.

Родовища корисних копалин залягають у надрах на різній глибині. Щоб добути ті, які містяться неглибоко під землею, риють великі ями — кар'єри. У кар'єрах корисні копалини добувають відкритим способом за допомогою потужних машин — бульдозерів, екскаваторів. Потім їх вантажать на автомашини. У кар'єрах добувають вапняк, глину, пісок, торф тощо.

Щоб добути корисні копалини, сховані глибоко під землею, будують шахти або бурять свердловини. Сучасні шахти схожі на підземні заводи. Щоб побудувати шахту, спочатку викопують глибокий колодезь, де встановлюють кабіни, у яких піднімаються і спускаються люди, машини. Від колодезя відходять коридори — штреки, де добувають корисні копалини, які потім піднімають на поверхню. У шахтах добувають кам'яне вугілля, а в свердловинах — нафту і природний газ.

— Зробіть висновок, що означає перше слово у словосполученні «корисні копалини». (*Корисні тому, що люди використовують їх для своїх потреб.*)

— Чому корисні для людей гірські породи назвали «копалинами»? (*Необхідні людині гірські породи вона добуває, викопуючи їх.*)

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі) на с. 87 у підручнику.

Залежно від того, для чого їх використовують, корисні копалини поділяють на три групи:

- горючі корисні копалини — горять з виділенням тепла (*учитель демонструє зразки горючих корисних копалин*);
- рудні корисні копалини — копалини, з яких виплавляють метали (*учитель демонструє зразки рудних корисних копалин*);
- нерудні корисні копалини — використовують без переробки (*учитель демонструє зразки нерудних корисних копалин*).

2. Бесіда з елементами розповіді та за допомогою ілюстрацій з метою формування уявлення про використання різних груп корисних копалин людиною.

Горючі корисні копалини: торф, буре і кам'яне вугілля, природний газ, нафту люди використовують як паливо. З них на нафтопереробних заводах виробляють бензин, дизпаливо, мастила для машин.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі) на с. 88 у підручнику.

З горючих корисних копалин виготовляють пластмаси, фарби, лаки, розчинники, гуму, добрива, ліки.

До рудних корисних копалин належить залізна руда, з якої виплавляють чавун і сталь.

— Виконайте наступне завдання для роботи в парі (групі) на с. 88 у підручнику.

Із чавуну роблять труби, батареї опалення, ванни, посуд, деякі деталі машин. Сталь міцніша, ніж чавун. Її кують, прокатують у листи і дрiт. Із неї виробляють машини, труби, інструменти, посуд.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі) на с. 89 у підручнику.

Пісок — будівельний матеріал і сировина для виробництва скла. З глини виготовляють цеглу. Вапняк використовують для виробництва вапна, щебню. Граніт добре шліфується. Відшліфована поверхня стає гладкою і гарною. Гранітом облицьовують будинки. Уламки граніту використовують для будівництва доріг.

3. Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про економне використання корисних копалин та бережливе ставлення до речей, виготовлених із них.

— Чи безмежні запаси корисних копалин?

Корисні копалини — багатство Землі. У нашій країні добувають понад 80 різних корисних копалин. Але їх запаси у надрах Землі не безмежні. З часом вони можуть вичерпатись.

— Чи можна уявити життя сучасної людини без нафти чи кам'яного вугілля? Що б трапилося, якби не стало цих корисних копалин?

Використати корисні копалини можна швидко, а ось часу на їх утворення в природі потрібно багато. Цей процес може тривати мільйони років. Про це потрібно знати, пам'ятати і витратити корисні копалини бережно й економно.

— Який внесок ви можете зробити в справу бережного ставлення до корисних копалин?

Бережне ставлення до корисних копалин — це дбайливе поводження з предметами, які з них виготовлені, збудовані, змайстровані.

4. Практична робота з метою формування уміння розпізнавати корисні копалини за їхніми властивостями.

— Виконайте практичну роботу, запропоновану на с. 89 у підручнику. Результати дослідження запишіть у робочі зошити (завдання 3, с. 39).

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Виконання завдання в робочому зошиті.

Виконаймо завдання в робочому зошиті на с. 38.

— Що пропонується зробити в завданні 1? (*Заповнити схему.*)

Горючі: нафта, природний газ, кам'яне вугілля, торф. *Рудні:* залізна руда, мідна руда, алюмінієва руда. *Нерудні:* граніт, вапняк, пісок.

— Що пропонується зробити в завданні 2? (*Розгадати кросворд «Геолог» і записати відповідь на запитання.*)

Чим займаються геологи? (*Геологи збирають зразки різних гірських порід, досліджують і позначають на карті їх місцезнаходження.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Озирніться довкола і назвіть речі, виготовлені з корисних копалин. Назвіть ці корисні копалини.

Стіни побудовані з глини, піску, гіпсу, крейди, вапняку. Двері, вікна, підлога пофарбовані фарбою, виготовленою з нафти. Батареї опалення, труби, металеві деталі парти виготовлені з чавуну і сталі, які виробляють із залізної руди. Ручки, пенали, портфелі виготовлені з матеріалів, які виробляють із нафти, кам'яного вугілля.

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Про що ви дізналися на сьогоднішньому уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 87–89. Виконати запропоноване дослідження.

Тема уроку. Ґрунт. Склад і утворення ґрунту.

Мета: формувати поняття «ґрунт», уявлення про склад ґрунту, перегній, родючість, процес утворення ґрунту і його значення в природі та житті людини; формувати уміння виконувати досліди, у яких визначають склад ґрунту; розвивати мислення, спостережливість, уміння встановлювати взаємозв'язки в природі, спостерігати і робити висновки; виховувати дбайливе ставлення до природи.

Обладнання: підручник, таблиці, спиртівка, бляшанка з ґрунтом, шматок скла, склянка з водою, зразки ґрунту, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне усне опитування.

- Що таке корисні копалини?
- На які групи поділяють корисні копалини?
- Які корисні копалини належать до рудних? Для чого їх використовують?
- Які корисні копалини належать до горючих? Для чого їх використовують?
- Які корисні копалини належать до нерудних? Для чого їх використовують?
- Чому корисні копалини потрібно використовувати економно?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Пригадайте, що належить до природи.
- З якими тілами неживої природи ви вже ознайомилися? (*Повітря, вода, гірські породи.*)
- Розгадайте ребус і дізнайтесь, із яким тілом неживої природи ви ознайомитеся сьогодні на уроці.

- Що вам відомо про ґрунт? (*Відповіді учнів.*)

Сьогодні на уроці ви збагатите свої знання про ґрунт. Дізнаєтесь, що таке ґрунт, із чого він складається і яка його основна властивість. Навчитесь виконувати досліди для визначення складу ґрунту.

Тема сьогоднішнього уроку: «Ґрунт. Склад і утворення ґрунту».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди з метою формування поняття «ґрунт» і уявлення про значення ґрунту для рослин.

Верхній пухкий, родючий шар земної поверхні, у якому ростуть рослини та живуть різні організми, називають *ґрунтом*.

- Для чого рослинам потрібний ґрунт? (*Відповіді учнів.*)

Рослини за допомогою коренів кріпляться в ґрунті та вбирають із нього воду з розчиненими в ній мінеральними солями, необхідними їм для росту й розвитку.

2. Розповідь з елементами практичної роботи з метою формування уявлення про процес утворення ґрунту.

Утворення ґрунту — складний і тривалий процес.

- Розгляньте малюнки на с. 90 в підручнику.

Утворюється ґрунт на гірських породах, які під впливом води, вітру, тепла та холоду поступово подрібнюються. На них спочатку селяться дуже невибагливі рослини — мохи й лишайники. Умовно цей процес зображений на малюнку 1.

Після їх відмирання й перегнивання між уламками гірських порід накопичується трохи перегною. Туди потрапляє насіння, з якого виростають рослини, селяться дрібні тварини. Після їх відмирання утворюється ще більше перегною. Умовно цей процес зображений на малюнку 2.

Уламки гірських порід поступово стають усе меншими, а кількість перегною збільшується. Умовно цей процес зображений на малюнку 3.

Перегній перемішується зі зруйнованою гірською породою, і утворюється пухкий шар земної поверхні — ґрунт. Умовно цей процес зображений на малюнку 4.

Значну роль в утворенні ґрунту відіграють тварини, які в ньому живуть. Вони розпушують ґрунт.

- Які тварини розпушують ґрунт? (*Відповіді учнів.*)

Дощові черви живляться рослинними рештками, що є в ґрунті, сприяючи тим самим швидкому перетворенню їх на перегній.

Отже, щоб утворився ґрунт, потрібні: гірські породи, рослини і тварини, бактерії, завдяки яким відмерлі рештки перегнивають і перетворюються на перегній, тепло і воду.

Учені підраховали, що аби утворився шар ґрунту завтовшки 5 см, потрібно не менше 2000 років. Для нормального росту рослин необхідний шар ґрунту завтовшки хоча б 50 см.

— Обчисліть, скільки років потрібно, щоб утворився шар ґрунту такої товщини. (20000 років.)

3. Проведення дослідів з елементами бесіди та робота в зошитах із метою формування уявлення про склад ґрунту та його родючість.

— Щоб визначити, з чого складається ґрунт, проведемо дослід, описані в підручнику на с. 91.

Дослід 1 (проводять учні).

— Що ви помітили? Зробіть висновок. (У ґрунті міститься повітря. Воно заповнює всі порожнини між частинками ґрунту. У ґрунті, що складається з грудочок, є багато повітря.)

— Для чого потрібне повітря в ґрунті? (Повітря потрібне для дихання коренів рослин.)

— Що люди роблять для того, щоб у ґрунті було більше повітря? (Щоб у ґрунті було більше повітря, його розпушують.)

Дослід 2 (проводить учитель).

— Що ви помітили? (На склі з'явилися краплі води.)

— Звідки взялася вода? Який можна зробити висновок? (До складу ґрунту входить вода.)

— Як вода потрапляє в ґрунт? (Відповіді учнів.)

— Для чого потрібна вода в ґрунті? (Відповіді учнів.)

Вода надходить у ґрунт під час випадання дощу чи снігу. Корені рослин разом із водою вбирають із ґрунту необхідні їм для життя речовини.

Дослід 3 (проводять учні).

— Що ви помітили? Зробіть висновок. (У ґрунті міститься пісок, глина і перегній.)

Кількість піску та глини в ґрунті може бути різною. Світлий ґрунт містить багато піску, він швидко пропускає воду і швидко висихає. ґрунт, у якому багато глини, повільно пропускає воду.

Дослід 4 (проводить учитель).

— Що ви помітили? (На скельці після випаровування з'явився білий наліт. Це — розчинені у воді мінеральні солі, що утворюються з перегною.)

— Запишіть у таблицю в робочому зошиті (завдання 2, с. 40) результати дослідів із визначення складу ґрунту.

4. Бесіда з метою формування уявлення про родючість ґрунту.

— Якого кольору ґрунт, який ми використовували під час дослідів? (Відповіді учнів.)

ґрунт має темний колір, якого йому надає перегній. Перегній утворюється внаслідок перегнивання решток рослин і тварин. Чим більше в ґрунті перегною, тим він темніший. Із перегною утворюються мінеральні солі, які розчиняються у воді, що є в ґрунті. Від кількості перегною в ґрунті залежить його найважливіша властивість — родючість.

— Ви, напевно, чули вислів «родючий ґрунт». Як ви його розумієте? (Відповіді учнів.)

Родючий ґрунт — це такий, на якому добре ростуть і розвиваються рослини. Він містить багато перегною, води і повітря. Найродючішим ґрунтом є чорнозем. Наша країна багата на чорноземі.

Родючість — основна властивість ґрунту.

— Що роблять люди, щоб підвищити родючість ґрунту? (Відповіді учнів.)

Щоб підвищити родючість ґрунту, вносять добрива, поливають його та розпушують.

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Виконання завдання в робочому зошиті.

Виконаймо завдання в робочому зошиті на с. 40.

— Що пропонується зробити в завданні 1? (Описати послідовність утворення ґрунту, вставляючи в речення пропущені слова.)

Утворюється ґрунт на гірських породах. Вони під впливом тепла та холоду поступово подрібнюються.

На зруйнованих гірських породах спочатку селяться мохи і лишайники.

Після відмирання мохів і лишайників між уламками гірських порід утворюється перегній.

Тепер тут можуть селитися інші рослини, з яких після відмирання утворюється ще більше перегною.

Уламки гірських порід стають усе меншими, а між ними поступово збільшується кількість перегною.

Перегній перемішується з подрібненою гірською породою й утворюється ґрунт.

2. Завдання на застосування знань.

— Обчисліть, скільки років потрібно, щоб утворився шар ґрунту завтовшки 50 см. (20000 років.)

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Про що ви дізналися сьогодні на уроці?

— Яка інформація зацікавила вас найбільше?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 90–91.

Тема уроку. Догляд за ґрунтом.

Мета: формувати уявлення про догляд за ґрунтом та значення його обробітку для підвищення родючості; розвивати мислення, спостережливість, уміння встановлювати взаємозв'язки в природі, спостерігати і робити висновки; виховувати дбайливе ставлення до природи.

Обладнання: таблиці, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне усне опитування.

— Що таке ґрунт?

— Який ґрунт називають родючим?

— Що входить до складу ґрунту? За допомогою яких дослідів ви про це дізналися?

3. Індивідуальне усне опитування.

— Розкажіть, як утворюється ґрунт.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

Ґрунт можна порівняти з тоненькою плівкою, яка вкриває земну поверхню. Але без цієї плівки не було б ні рослин, що живуть на суші, ні тварин, ані людей. Поміркуємо, чому.

— Що дає ґрунт людям? (Відповіді учнів.)

Без ґрунту не стало б продуктів харчування рослинного походження. Тому в народі й кажуть, що ґрунт дорожчий від золота. Без золота люди змогли б прожити, а без ґрунту — ні.

— Які умови потрібні для росту та розвитку рослин? (Відповіді учнів.)

Для росту та розвитку рослин, як усіх інших організмів, потрібні вода, повітря, світло, тепло, поживні речовини. Рослинам ще необхідний ґрунт.

— Для чого ґрунт рослинам?

У ґрунті рослини закріплюються корінням і вбирають із нього воду з розчиненими в ній мінеральними солями. Корені дихають повітрям, яке міститься в ґрунті.

Щоб рослини добре росли та розвивалися, їм потрібний родючий ґрунт.

— Як ви розумієте вислів «родючий ґрунт»? (Відповіді учнів.)

Родючий — це такий ґрунт, на якому добре ростуть і розвиваються рослини. Він містить багато перегною, води і повітря. Найродючішим ґрунтом є чорнозем. Наша країна багата на чорноземи. Родючість — основна властивість ґрунту.

— Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, як потрібно доглядати за ґрунтом, щоб він був родючим.

Тема сьогоднішнього уроку: «Догляд за ґрунтом».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Робота в парі (групі) з елементами бесіди та узагальнюючої розповіді з метою формування уявлення про заходи з догляду за ґрунтом.

— Щоб виростити високий врожай культурних рослин, потрібно створити всі необхідні умови для їхнього росту та розвитку. Однією з таких умов є родючий ґрунт.

Щоб ґрунт був родючим, за ним потрібно доглядати та правильно обробляти.

— Скориставшись малюнками на с. 92 у підручнику, розкажіть, що роблять люди для покращення родючості ґрунту.

— Попрацюйте в парі (групі), поміркуйте та висловіть свої припущення.

1-а пара (група) учнів. — Для чого люди переорюють ґрунт?

2-а пара (група) учнів. — Для чого люди боронують ґрунт?

3-я пара (група) учнів. — Для чого люди розпушують ґрунт?

4-а пара (група) учнів. — Для чого люди поливають ґрунт?

Учитель підсумовує міркування учнів узагальнюючою розповіддю про заходи з догляду за ґрунтом та їх значенням.

З метою створення сприятливих умов для росту та розвитку культурних рослин, люди проводять у певній послідовності цілий ряд заходів з догляду за ґрунтом.

Рано навесні чи пізно восени, перед посівом чи посадкою рослин, ґрунт на полях переорюють. На невеликих ділянках його перекопують. Оранку проводять трактором за допомогою плуга, який підрізає й перевертає ґрунт. Після оранки ріллом боронують, щоб подрібнити великі скиби ґрунту. За допомогою оранки та боронування ґрунт розпушується. У нього краще проникають вода й повітря, знищуються бур'яни та шкідники культурних рослин, покращується діяльність бактерій, які сприяють утворенню перегною.

Коли з'являються сходи культурних рослин, міжряддя між ними розпушують за допомогою культиватора, причепленого до трактора. Культиватор, на відміну від плуга, не перевертає ґрунт, а лише розпушує. Розпушування ґрунту забезпечує знищення бур'янів та збереження в ньому вологи.

Якщо в ґрунті недостатньо вологи, його поливають. На полях зволоження ґрунту проводять за допомогою дощувальних та поливальних машин.

2. Бесіда з елементами розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про заходи підвищення родючості ґрунту.

— Розгляньте малюнки на с. 93 в підручнику. Прочитайте підписи під ними і поміркуйте, для чого проводять вказані заходи з догляду за ґрунтом.

Родючість ґрунту в значній мірі залежить від вмісту в ньому перегною. З перегною під дією бактерій утворюються мінеральні солі, які рослини всмоктують з ґрунту у вигляді розчину. Якщо вміст перегною в ґрунті не поповнювати, він виснажується, родючість його знижується. На таких ґрунтах врожайність культурних рослин буде невеликою.

Щоб ґрунт не виснажувався, його удобрюють, тобто вносять різноманітні добрива. Як добриво використовують гній, попіл, пташиний послід, торф — це природні, або, як їх ще називають, органічні добрива. На заводах виробляють мінеральні добрива.

На полях добрива в ґрунт вносять за допомогою спеціальної сільськогосподарської техніки.

— Чому в народі кажуть «Хто про землю дбає, тому вона й повертає»? *(Якщо проводити всі заходи з догляду за ґрунтом та підвищення його родючості, то можна отримати високий врожай культурних рослин.)*

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

Виконання завдання в робочому зошиті.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 41? *(Записати в схему, які складові ґрунту потрібні для життя рослин.)*

Вода, повітря, перегній.

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 41? *(Дописати речення.)*

Щоб у ґрунт добре проникали вода та повітря, його потрібно *переорювати, боронувати, розпушувати.*

Щоб у ґрунті було достатньо води, його потрібно *поливати.*

Щоб у ґрунті було достатньо перегною, його потрібно *удобрювати, тобто вносити різні добрива.*

— Що пропонується зробити в завданні 3 на с. 41? *(З'єднати частини прислів'їв. Пояснити їх.)*

Більше землю удобряй — будеш мати урожай. *(Урожай культурних рослин залежить від вмісту в ґрунті перегною. З перегною утворюються мінеральні солі, які розчиняються у воді і всмоктуються з ґрунту коренями рослин. Щоб вміст мінеральних солей у ґрунті не зменшувався, його потрібно удобрювати, тобто вносити в ґрунт різноманітні добрива.)*

На чорній землі білий хліб родить. *(ґрунт має чорний колір, якого йому надає перегній. Перегній забезпечує родючість ґрунту. На родючому чорному ґрунті виростає добрий врожай пшениці, з якої печуть білий хліб.)*

Хто про землю дбає, тому вона й повертає. *(Якщо проводити всі заходи з догляду за ґрунтом та підвищення його родючості, то можна отримати високий врожай культурних рослин.)*

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Про що ви дізналися на сьогоднішньому уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 92–93. Дослідити, що роблять у вашій родині для того, щоб виростити добрий врожай культурних рослин.

Тема уроку. Значення води, повітря і ґрунту в природі та діяльності людей, їх охорона.

Мета: формувати уявлення про значення води, повітря, ґрунту в природі та діяльності людей, їх охорону; розвивати мислення, спостережливість, уміння встановлювати взаємозв'язки в природі, спостерігати і робити висновки; виховувати дбайливе ставлення до природи.

Обладнання: таблиці, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Вправа «Ланцюжок знань».

- У родючому ґрунті має міститися достатня кількість...
- Щоб у ґрунт проникали достатня кількість повітря та води, його потрібно...
- Якщо в ґрунті недостатньо вологи, його...
- Родючість ґрунту залежить у значній мірі від вмісту в ньому...
- Щоб у ґрунті було достатньо перегною, його...

3. Індивідуальне усне опитування.

- Що потрібно робити, щоб вирощувати добрий урожай культурних рослин?
- Чому в народі кажуть: «Хто про землю дбає, тому вона й повертає»?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Що змінилося б на Землі, якби зникли вода, повітря, ґрунт? Чому?
Якби зникли вода, повітря, ґрунт, загинуло б усе живе на Землі, тому що ці складові неживої природи є одними з головних умов існування життя.

— Що вам вже відомо про значення води, повітря, ґрунту в природі та житті людей? (*Відповіді учнів.*)

— Як господарська діяльність людей впливає на воду, повітря та ґрунт? (*Відповіді учнів.*)

Вода, повітря та ґрунт впливають на природу та життя людей. У свою чергу своєю діяльністю люди впливають на воду, повітря та ґрунт. Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, яке значення в природі та діяльності людини мають вода, повітря та ґрунт, чому вода, повітря та ґрунт потребують охорони, та що люди для цього роблять.

Тема сьогоднішнього уроку: «Значення води, повітря і ґрунту в природі та діяльності людей, їх охорона».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Дидактична гра з елементами розповіді з метою формування уявлення про значення води в природі та житті людини.

Вода — одна з найголовніших речовин, потрібних для життя. Рослини та тварини містять понад 60% води за масою. На Землі водою покрито 70,9% поверхні. Вода здійснює у природі постійний колообіг, випаровуючись з поверхні й повертаючись на неї у вигляді опадів. Рухаючись, вода виконує величезну роботу. Вона розчиняє та руйнує гірські породи, утворюючи різноманітні форми земної поверхні.

— Розгляньте світлини на с. 97 у підручнику і дайте відповідь на запитання.

На поверхні текуча вода утворює яри — витягнуті заглибини на земній поверхні з вузьким дном і крутими схилами, не вкритими рослинністю. Потрапляючи під землю, текуча вода розчиняє гірські породи (вапняк, гіпс), утворюючи печери — підземні порожнини. Найдовшою в нашій країні є гіпсова печера Оптимістична. Розташована вона в Тернопільській області. Загальна довжина її ходів становить понад 260 км.

Вода — середовище життя багатьох організмів.

— Які організми постійно живуть у воді?

Риби, раки, медузи, восьминоги, дельфіни, кити, водорості є мешканцями водойм.

Живі організми постійно витрачають воду, тому її кількість потрібно поповнювати. Наприклад, у спеку, коли людина пітніє, з організму виділяється вода і відразу ж хочеться пити. Людині на добу потрібно 2–3 л води. Спрага дошкуляє людині і тваринам більше, ніж голод. Якщо без їжі людина може прожити більше місяця, то без води — лише кілька днів. Без води рослина в'яне і, якщо її вчасно не полити, загине.

— Дидактична гра «Наповни посудину водою». На дошці — зображення кухля або склянки. Учні отримують паперові краплинки води. Кожен учень (або кожна пара учнів) має написати один з прикладів використання людиною води і прикріпити на дошку до посудини з водою.

Орієнтовні відповіді учнів: приготування їжі, пиття, миття, прання білизни, догляд за квартирою, судноплавство, гідроелектростанції, виробництво речей на промислових підприємствах, відпочинок на водних об'єктах, спорт, зрошення полів, поливання рослин, догляд за тваринами.

2. Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про значення повітря в природі та житті людини.

— Яке значення має повітря в природі? (*Відповіді учнів.*)

Повітря потрібне організмам для дихання. Без повітря вони не можуть прожити й кілька хвилин. Під час дихання всі організми вбирають з повітря кисень, а виділяють вуглекислий газ. У процесі живлення рослини поглинають з повітря вуглекислий газ, а виділяють у повітря кисень. Завдяки рослинам уміст кисню в повітрі залишається незмінним.

Шар повітря, який оточує Землю, нагадує товсту «ковдру», що огортає планету й зберігає тепло, яке Земля отримує від Сонця. Якби не було повітряного шару навколо Землі, то вдень вона б дуже нагрівалася, а вночі — сильно охолоджувалася.

Повітря постійно рухається.

— Як називається рух повітря? Яке значення він має в природі? (Відповіді учнів.)

Рух повітря — це вітер. Вітер впливає на погоду. Він переганяє хмари, змінює земну поверхню, переносить плоди з насінням.

— Розгляньте світлини на с. 98 у підручнику й дайте відповідь на запитання.

Людина використовує силу вітру в судноплавстві. Будує вітрові електростанції.

3. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про значення ґрунту в природі та житті людини.*

— Для чого ґрунт рослинам і тваринам?

У ґрунті рослини закріплюються корінням і вбирають із нього воду з розчиненими в ній мінеральними солями. Для багатьох тварин ґрунт є домівкою. У ньому живуть комахи та їхні личинки, черв'яки, кроти, землерійки. Тварини живляться рослинами, що виростили в ґрунті.

— Чи потрібний ґрунт людям?

Без ґрунту не стало б продуктів харчування. Тому в народі й кажуть, що ґрунт дорожчий від золота. Без золота люди змогли б прожити, а без ґрунту — ні.

4. *Робота в парі (групі) з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про заходи, які вживають люди для охорони води, повітря та ґрунту.*

— Як господарська діяльність впливає на стан води, повітря, ґрунту? (Відповіді учнів.)

Після використання води для господарських потреб, водоїми забруднюються стічними водами заводів і фабрик, побутовими стоками, сміттям. Повітря забруднюється шкідливими газами промислових підприємств, котелень, відпрацьованими газами автомобільного транспорту. Ґрунти потерпають від виснаження, руйнування текучою водою та вітром, забруднення сміттям, відходами та отрутохімікатами.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі) на с. 99 у підручнику.

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Виконання завдання в робочому зошиті.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 42? (Розгадати кросворд. У виділеному стовпчику прочитати, чим для людей є вода, повітря і ґрунт. Записати, чому так уважають.)

Вода, повітря і ґрунт є багатством, тому що без них люди не зможуть існувати.

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 43? (Дописати на «кісточках» риби причини забруднення води, повітря і ґрунту та їх наслідки. У висновку шляхи розв'язання проблеми.)

Проблема: забруднення води, повітря і ґрунту	
Причини	Наслідки
1 Використання отрутохімікатів.	Забруднення ґрунту.
2 Утворення звалищ сміття.	Знищення ґрунту.
3 Викиди котелень, промислових підприємств, відпрацьовані гази автомобілів.	Забруднення повітря отруйними речовинами, шкідливими для організмів.
4 Викиди у водоїми стічних вод фабрик і заводів, побутових стоків, сміття.	Забруднення водоїм отруйними речовинами, пластиковими пляшками, нафтопродуктами.
Висновок: Треба будувати очисні споруди, сміттєпереробні заводи, насаджувати дерева й кущі, доглядати за ґрунтом.	

2. Завдання на застосування знань.

— Чому в народі кажуть «Як про природу дбаєш, так і маєш»? (Дбаючи про чистоту води, повітря і ґрунту, люди забезпечують собі чисте довкілля, нешкідливе для їхнього здоров'я.)

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Про що ви дізналися на сьогоднішньому уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 97–99.

Тема уроку. Організми — тіла живої природи. Різноманітність рослин.

Мета: формувати уявлення про різноманітність рослин у природі, будову й окремі ознаки водоростей, мохів, папоротей, хвойних і квіткових рослин; виробляти вміння зіставляти й виділяти істотні ознаки різних груп рослин, розпізнавати їх представників, розвивати спостережливість; виховувати бережне ставлення до природи, естетичне сприймання рослинного світу.

Обладнання: таблиці, гербарій, натуральні об'єкти, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

Індивідуальне усне опитування.

- Яке значення має вода в природі та житті людини?
- Яке значення має повітря в природі та житті людини?
- Яке значення має ґрунт в природі та житті людини?
- Якої шкоди господарська діяльність завдає воді, повітрю та ґрунту?
- Яких заходів люди вживають для охорони води?
- Яких заходів люди вживають для охорони повітря?
- Яких заходів люди вживають для охорони ґрунту?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Що таке природа? Якою буває природа? (*Відповіді учнів.*)
- Які тіла належать до живої природи? (*Відповіді учнів.*)
- За якими ознаками тіла живої природи відрізняються від тіл неживої природи? (*Відповіді учнів.*)

Нас завжди оточують тіла живої природи, або організми. Ми теж частина живої природи. Без організмів людина не могла б існувати.

- Що дають організми людині? (*Відповіді учнів.*)

Продукти харчування, одяг, взуття, житло, ліки та багато іншого людина отримує від організмів.

Щоб орієнтуватися в усій різноманітності організмів, їх об'єднали у великі групи.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які є групи організмів, та порівняєте їх між собою. Ви розпочнете вивчення однієї з груп організмів — рослин і дізнаєтеся, якими вони бувають.

Тема сьогоднішнього уроку: «Організми — тіла живої природи. Різноманітність рослин».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Робота в парі (групі) з метою формування уявлення про різноманітність організмів у природі.

- Виконайте завдання для роботи в парі (групі) на с. 100 в підручнику.

Представники різних груп організмів відрізняються між собою будовою, розмірами, зовнішнім виглядом, способом життя, особливостями процесів життєдіяльності тощо. Та якими різноманітними не були б організми, усі вони народжуються, ростуть і розвиваються, дихають, живляться, розмножуються та відмирають.

- Пригадайте, які умови потрібні для життя організмів.

На Землі немає куточка, де б не жили організми. Вони мешкають всюди, де є світло, тепло, повітря, вода та поживні речовини. Організми живуть в умовах вічного холоду (пінгвін, морж, білий ведмідь) та спеки (кактуси, змії, павуки), у морях (акула, кит, оселедець), озерах і річках (окунь, річковий рак, карась), в лісах (їжак, куниця, дятел) і на луках (ховрах, джміль, кріт).

2. Робота в парі (групі) з елементами бесіди з метою формування уявлення про різноманітність рослин у природі та особливості будови й життєдіяльності представників основних груп рослин.

Однією з груп організмів є рослини. На Землі налічується понад 500 тисяч видів рослин. Залежно від будови, рослини об'єднали в такі групи: водорості, мохи, папороті, хвойні та квіткові рослини.

- Виконайте завдання для роботи в парі (групі) на с. 101 у підручнику.

Мандрівку в розмаїття рослинного світу ми розпочинаємо з ознайомлення з водоростями. Можливо у вас виникне питання, чому саме з них? Тому, що ці рослини першими з'явилися на Землі. Вони жили ще тоді, коли не було інших живих організмів.

- Що, на вашу думку, означає назва цієї групи рослин?

Водорості живуть тільки у воді — морській чи прісній. Тіло водоростей не поділене на органи.

- На що схоже тіло водоростей, зображених на малюнку?

Тіло водоростей подібне до ниток, стрічок, розгалужених пластинок. Є також кулясті мікроскопічні зелені водорості, які населяють товщу води у невеликих прісних водоймах.

- Якого кольору водорості?

Водорості мають зелене, червоне, буре забарвлення. Зелені водорості живуть у морській і прісній воді на невеликих глибинах. Зелена водорість ульва, що має вигляд пластинки, живе в морях. У прісних водоймах водорості нитчасті та мікроскопічні. Нитчасті водорості утворюють слизькі нарости на підводних тілах

і баговиння на дні, а мікроскопічні — спричиняють явище, яке називають «цвітінням води». Тоді вода набуває зеленого кольору.

Бурі та червоні водорості живуть тільки в морях і океанах, прикріплюючись до дна або плаваючи в товщі води. Є морські водорості, що сягають кількох десятків метрів у довжину. Вони утворюють суцільні зарості.

— Чи не виник у вас сумнів, що ці дивні істоти — водорості, які не мають органів, — зовсім не рослини?

Про те, що водорості — рослини, свідчить їх здатність самим утворювати на світлі поживні речовини та кисень із води і вуглекислого газу.

— Поміркуйте, яке значення водоростей у природі та житті людини.

Водорості поглинають із води вуглекислий газ, а виділяють кисень, яким дихають живі організми, що живуть у воді. Частина кисню, виділеного водоростями, потрапляє в повітря, тому над океанами найчистіше повітря. Водорості є кормом для тварини. Водорість ламінарію, яку називають морською капустою, люди використовують у їжу.

— Порівняйте мохи з водоростями.

У мохів, на відміну від водоростей, тіло поділене на органи. У них є стебло, густо вкрите дрібними листочками. Корінь відсутній, та він їм не потрібний, адже живуть мохи у вологих лісах і на болотах, де багато води.

— Який висновок можна зробити з того, що у мохів відсутні квітки?

У зв'язку з відсутністю у мохів квіток, у них не утворюються плоди і насіння. Тому нові рослини в мохів виростають зі спор, які утворюються в коробочках, розташованих на верхівках стебел. Тобто мохи розмножуються спорами.

— Порівняйте папороті з мохами.

У папоротей, на відміну від мохів, є не тільки стебло і листки, у них уже є корінь. Як і водорості та мохи, папороті дуже давні рослини. Мільйони років тому росли деревовидні хвощі та папороті, які сягали 20–30 м заввишки й утворювали величезні ліси. Сучасні папороті, які є трав'янистими рослинами, — це все, що залишилося від їхніх вимерлих предків.

— Поміркуйте, який висновок можна зробити з того, що в папоротей відсутні квітки.

У зв'язку з відсутністю у папоротей квіток, у них не утворюються плоди і насіння. Нові рослини виростають зі спор у коричневих горбочках, розташованих на нижній стороні листків. Папороті ростуть у вологих лісах.

— Порівняйте хвойні рослини з представниками попередніх груп рослин.

Хвойні рослини мають листки, схожі на голки. На відміну від попередніх рослин, хвойні рослини — це дерева або кущі, у яких є корінь, стебло і листки. Розмножуються хвойні рослини насінням, яке утворюється в шишках. (*Учитель демонструє шишки і насіння хвойних рослин.*)

— Порівняйте квіткові рослини з представниками попередніх груп рослин.

У квіткових рослин є не тільки корінь, стебло, листки, а також квіти, плоди і насіння. Якщо водорості, мохи і папороті — це лише трав'янисті рослини, а хвойні — лише дерева та кущі, то поміж квіткових рослин є і дерева, і кущі, і трав'янисті рослини. Квіткових рослин на Землі налічується найбільше видів.

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Виконання завдань в робочому зошиті.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 44? (*Підписати під малюнками назви груп зображених організмів.*)

Бактерії, гриби, рослини, тварини.

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 44? (*Дописати речення.*)

Спільними ознаками для представників різних груп організмів є те, що вони народжуються, ростуть і розвиваються, дихають, живляться, розмножуються та відмирають.

Відрізняються представники різних груп організмів між собою *зовнішнім виглядом, будовою, особливостями життєдіяльності, способом життя.*

— Що пропонується зробити в завданні 3 на с. 45? (*Прочитати ознаки рослин і записати, до яких груп вони належать.*)

1. Мохи. 2. Квіткові рослини. 3. Водорості. 4. Папороті. 5. Хвойні рослини.

— Що пропонується зробити в завданні 4 на с. 45? (*Поставити в клітинці відповідну цифру біля представників різних груп рослин, описаних у завданні 3.*)

4. Папороті. 2. Квіткові рослини. 5. Хвойні рослини. 1. Мохи. 3. Водорості.

2. Завдання на застосування знань.

— Які рослини вам траплялися в природі? Де ви їх бачили? До яких груп вони належать?

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Про що ви дізналися сьогодні на уроці?

— Яка інформація зацікавила вас найбільше?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 100–102.

Тема уроку. Дихання і живлення рослин.

Мета: формувати уявлення про живлення і дихання рослин; розвивати вміння зіставляти, доводити судження, аналізувати, робити висновки; виховувати естетичне сприймання навколишнього світу, дбайливе ставлення до природи.

Обладнання: таблиці, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Вправа «Ланцюжок знань».

- Організми поділяють на такі великі групи: ...
- Спільним для усіх організмів є те, що вони ...
- Відрізняються організми, які належать до різних груп, зовнішнім виглядом, ...
- Для існування організмів потрібні такі умови: ...
- Рослини поділяють на такі групи: ...

3. Індивідуальне усне опитування.

- Охарактеризуйте водорості.
- Охарактеризуйте мохи.
- Охарактеризуйте папороті.
- Охарактеризуйте хвойні рослини.
- Охарактеризуйте квіткові рослини.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- На які групи поділяють рослини? *(Відповіді учнів.)*
- Із яких органів складаються представники різних груп рослин? *(Відповіді учнів.)*
Рослини — це водорості, мохи, папороті, хвойні та квіткові рослини. У більшості рослин тіло складається з органів. Відсутні органи лише у водоростей.
- Які ознаки властиві живим організмам? *(Відповіді учнів.)*
Усе живе дихає, живиться, розмножується, росте й розвивається, народжується і відмирає. Рослинам, як організмам, властиві всі ці ознаки.
Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, як дихають і живляться рослини. Ви навчитеся пояснювати роль органів рослини в її диханні та живленні.
Тема сьогоднішнього уроку: «Дихання і живлення рослин».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Робота в парі (групі) з елементами бесіди з метою формування уявлення про те, як відбувається живлення рослин.

- Як і всі живі організми, рослини живляться.
- Виконайте завдання для роботи в парі (групі) на с. 106 у підручнику.
- Які речовини вбирає рослина з навколишнього середовища для свого живлення? *(Відповіді учнів.)*
Рослина вбирає з повітря вуглекислий газ, а з ґрунту — воду з розчиненими в ній мінеральними солями.
- Який орган поглинає воду з розчиненими в ній солями? *(Відповіді учнів.)*
Воду з розчиненими в ній мінеральними солями вбирає корінь.
- Який орган постачає воду до усіх інших органів? *(Відповіді учнів.)*
Вода рухається по стеблу і надходить до листків.
- Який орган поглинає вуглекислий газ? *(Відповіді учнів.)*
Вуглекислий газ поглинає листя рослин.
- Що утворюється в листках? *(Відповіді учнів.)*
У листках утворюються вуглеводи (цукор і крохмаль).
- Який газ виділяється з листків у повітря під час живлення? *(Відповіді учнів.)*
З листків у повітря виділяється кисень.
- Що має потрапляти на листки рослин, щоб у них утворилися поживні речовини? *(Відповіді учнів.)*

Поживні речовини утворюються в листках лише за наявності сонячного світла. Уночі, коли немає сонячного світла, рослини не живляться.

Отже, листки — це не лише окраса рослини, що милує нас від весни до осені і дає притулок тваринам. Зелене листя — це справжня «кухня», у якій готується пожива для рослин. Утворення поживних речовин (вуглеводів цукру і крохмалю) відбувається на світлі з води та вуглекислого газу. При цьому рослини виділяють у повітря кисень.

Листки рослини намагаються розміститися так, щоб на них потрапляло якомога більше світла. І високе дерево, і маленька травичка — усі тягнуть угору свої листки, щоб уловити промені Сонця.

— Для чого рослині потрібні поживні речовини? *(Відповіді учнів.)*

Поживні речовини потрібні рослині для росту.

Рослина використовує лише частину утворених нею поживних речовин. Решта речовин відкладається про запас у коренях (морква), стеблах (картопля), плодах (помідор), насінні (горох). Саме цими поживними речовинами живляться представники всіх інших царств живих організмів.

Отже, рослина, як і всі живі організми, живиться. Поживні речовини рослина утворює сама в листках із води та вуглекислого газу за допомогою енергії Сонця.

2. Робота в парі (групі) з елементами бесіди з метою формування уявлення про те, як відбувається дихання рослин.

Як і всі живі організми, рослини дихають.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі) на с. 107 у підручнику.

— Який газ рослини вбирають із повітря під час дихання? *(Відповіді учнів.)*

— Який газ рослини виділяють у повітря під час дихання? *(Відповіді учнів.)*

Під час дихання рослина вбирає з повітря кисень, а виділяє вуглекислий газ. Дихають усі органи рослини, проте найбільш інтенсивно це відбувається в листках.

Якщо живляться рослини тільки вдень, коли є світло, то дихають вони постійно, безперервно, як удень, так і вночі.

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 46? *(Уписати в клітинки відповідні цифри.)*

Під час дихання рослина вбирає кисень (3), а видихає вуглекислий газ (2).

Під час живлення рослина вбирає коренем воду з розчиненими в ній мінеральними солями (1), поглинає вуглекислий газ (2), а виділяє кисень (3).

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 46? *(Позначити «+» правильні твердження.)*

☐	Рослинам, як і тваринам, потрібна готова їжа.
☒	Рослинам для живлення потрібні світло, повітря та вода з розчиненими в ній мінеральними солями.
☒	Живиться рослина лише за наявності сонячного світла, тобто вдень.
☐	Під час живлення з листків виділяється вуглекислий газ.
☒	Під час дихання рослини поглинають з повітря кисень, а виділяють вуглекислий газ.
☒	Відкладеними рослиною про запас поживними речовинами живляться інші організми.
☐	Дихає рослина лише за наявності сонячного світла, тобто вдень.
☒	У зелених листках утворюються поживні речовини, вуглеводи.

2. Завдання на застосування знань.

— Чому рослини називають «дітьми Сонця»? *(Рослини не можуть жити без сонячного світла, яке потрібне їм для утворення поживних речовин. Тобто для живлення рослин потрібне світло.)*

— Чому з усіх органів у рослини найбільше листків? *(Тому що в листках рослини відбувається утворення поживних речовин, необхідних для їх життя.)*

— Чому тварини і люди не зможуть жити на Землі без рослин? *(Тому що тварини і люди споживають поживні речовини, які можуть виробляти тільки рослини.)*

— Чому рослини називають «зеленим дивом Землі»? *(Лише рослини, на відміну від усіх інших організмів, можуть самі утворювати поживні речовини для життєдіяльності. Лише рослини здатні виробляти під час живлення кисень, яким дихають усі організми.)*

VI. Підсумок уроку.

— Про що ви дізналися сьогодні на уроці?

— Яка інформація зацікавила вас найбільше?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 106–107. Скласти фантастичну розповідь про те, що сталося б, якби на Землі зникли рослини.

Тема уроку. Квіткові рослини. Розмноження, ріст і розвиток рослин.

Мета: формувати уявлення про квіткові рослини, їх розмноження, ріст і розвиток, пристосування плодів до поширення насіння; розвивати мислення, спостережливість, уміння зіставляти, доводити судження, аналізувати, робити висновки; виховувати естетичне сприймання навколишнього світу, бажання пізнавати рослинний світ, дбайливе ставлення до природи.

Обладнання: таблиці, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне усне опитування.

- Для чого рослини живляться?
- Що потрібне рослинам для живлення?
- У якому органі відбувається процес живлення рослин?
- Які поживні речовини утворюються в листках рослин?
- Який газ виділяється в повітря під час живлення рослин?
- Чому рослина живиться лише вдень?
- Який газ вбирає з повітря рослина під час дихання?
- Який газ виділяється в повітря під час дихання рослин?

3. Індивідуальне усне опитування.

- Скориставшись таблицею, розкажіть, як відбувається живлення рослин.
- Скориставшись таблицею, розкажіть, як відбувається дихання рослин.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Розгляньте квіткові рослини, зображені на малюнках (*на вибір учителя*). Назвіть їх.

— Чим відрізняються між собою ці рослини? (*Відповіді учнів.*)

Квіткові рослини відрізняються розмірами, формою листя, кореня, розташуванням стебла, формою та кольором квітів. Є рослини-карлики, а є рослини-гіганти. Найвищі у світі дерева — евкаліпти (Австралія). Їх висота сягає понад 100 м. А ряска, яка плаває на поверхні водойм, має не більше 1 см. Найтовстіше дерево — баобаб (Африка). Потрібно 50 людей, щоб охопити його стовбур.

Відрізняються рослини також тривалістю життя. Зірочник середній (народна назва мокрець), як і грицики, живуть лише декілька місяців, а дуб звичайний — кілька сотень років.

— Чим схожі ці рослини? (*Відповіді учнів.*)

Усі квіткові рослини складаються з органів. Це корінь, стебло, листок, квітка, плід, насіння. Органи складають організм рослини.

— Для чого призначені органи квіткових рослин? (*Відповіді учнів.*)

Корені закріплюють рослину в ґрунті та вбирають із нього воду з розчиненими мінеральними солями. На стеблі розміщені листки, квітки, плоди з насінням. Вода, яку коріння всмоктує з ґрунту, пересувається по стеблі до всіх органів рослини. За допомогою листків рослина живиться. У зелених листках під дією сонячного світла утворюються цукор і крохмаль — поживні речовини, якими рослини живляться. З квіток утворюються плоди з насінням. Плід захищає і поширює насіння. За допомогою насіння рослина розмножується.

Найчисельнішою групою на Землі є квіткові рослини. Їх налічується понад 200 тисяч видів. Квіткові рослини можна зустріти всюди. Вони живуть у воді, у жарких пустелях і лісах, високо в горах і на рівнинах, там, де дуже холодно.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, як квіткові рослини розмножуються, як відбувається ріст і розвиток рослини з насіння, як запилюються квітки різних рослин.

Тема сьогоднішнього уроку: «Квіткові рослини. Розмноження, ріст і розвиток квіткових рослин».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про розмноження квіткових рослин.

Розмножуються квіткові рослини насінням, яке міститься в плоді. Органом, у якому утворюється плід з насінням, є квітка.

— Поміркуйте, чому в багатьох рослин яскраві квітки, які дуже приємно пахнуть. (*Відповіді учнів.*)

Своїм забарвленням і запахом квітки рослин приваблюють комах.

— Розгляньте на с. 108 у підручнику світліну із зображенням бджоли, яка прилетіла до квітки яблуні. Що роблять бджоли на квітках? (*Відповіді учнів.*)

— Яких комах ви бачили на квітках улітку? (*Відповіді учнів.*)

Від квітки до квітки сонячної пори перелітають бджоли, джмелі, метелики. Копирсаючись у квітках, комахи не тільки живляться солодким нектаром, на їхнє волохате тіло чіпляються дрібненькі липкі кульки

пилку. Комаха перелітає з квітки на іншу квітку та переносить на неї пилок, тоді відбувається запилення. Лише із запиленої квітки утворюється плід з насінням.

— Наведіть приклади рослин, які запилюються комахами. *(Відповіді учнів.)*

Комахами запилюються огірки, груші, яблуні, троянди, черемха, помідори, вишні, слива, горох.

— Більшість із вас може описати великі яскраві квітки яблуні, соняшника, маку. А чи привертали вашу увагу квітки пшениці, дуба, берези, ліщини, кукурудзи?

— Розгляньте на с. 108 у підручнику світлину із зображення квітів берези. Чим вони відрізняються від квітів яблуні? *(Відповіді учнів.)*

Квітки в берези малі, непомітні, без запаху й нектару, тому комахи до них байдужі. Як же відбувається запилення квіток у цих рослин? Тут на допомогу приходить вітер. Він колише квітками, підхоплює легкий пилок і переносить його з квітки на квітку. Вітром запилюються вільха, осика, граб, ясен, пшениця, овес, ячмінь.

Отже, після запилення з квіток розвиваються плоди з насінням. Запилення відбувається за допомогою комах і вітру. Розмножуються квіткові рослини за допомогою насіння. З насіння виростає нова рослина.

2. Бесіда з елементами розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про ріст і розвиток квіткових рослин.

— Пригадайте досліди з вирощування рослин, які ви проводили в 2 класі, і назвіть умови, необхідні для росту рослини. *(Відповіді учнів.)*

Для росту й розвитку рослин потрібні світло, тепло, вода, повітря, поживні речовини. Потрапивши у сприятливі умови, насінина, що утворилася з квітки, проростає. З цього моменту починається ріст і розвиток рослини. Ці два процеси тісно пов'язані між собою. Рослини ростуть і розвиваються упродовж усього життя.

Ріст — це процес збільшення розмірів і маси організму. Розвиток — зміни, які відбуваються з організмом, наприклад — поява нових органів. Розвиток рослини тісно пов'язаний з ростом.

— Розгляньте малюнок на с. 109 у підручнику та дайте відповідь на запитання. *(Відповіді учнів.)*

1. Потрапивши в сприятливі умови, насіння вбирає воду й бубнявіє.

2. Спочатку проростає корінь, який всмоктує з ґрунту воду з розчиненими в ній мінеральними солями.

3. Потім проростає стебло з листками, утворюється паросток.

4. Поступово з паростка виростає молода рослина, у якої з'являються листки.

5. Період дорослої рослини розпочинається від початку цвітіння й триває до утворення плодів з насінням.

Ріст і розвиток рослини завершується старінням і відмиранням. Після себе рослина залишає насіння, з якого згодом виростуть нові рослини.

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 47? *(Уписати в речення пропущені слова.)*

Розмножуються квіткові рослини *насінням*. Воно утворюється у *квітці* після *запилення*.

— Що вам пропонується зробити в завданні 2 на с. 47? *(Позначити відповідними цифрами, як запилюються зображені квіткові рослини.)*

1. Запилюються комахами: калина, конюшина, яблуня.

2. Запилюються вітром: береза, пшениця, ліщина.

— Що пропонується зробити в завданні 3 на с. 47? *(За малюнком описати ріст і розвиток рослини впродовж життя.)*

1. Проростання насіння.

2. Рослина з листками.

3. Цвітіння.

4. Утворення плодів з насінням.

2. Завдання на застосування знань.

— Наведіть приклади рослин, які запилюють комахи. Доведіть, що названі рослини запилюються саме таким способом. *(Комахами запилюються слива, шипшина, мак, айстра, горох, огірок, гречка, конюшина, калина, вишня. У цих рослин яскраві квітки з нектаром і приємним запахом, які приваблюють комах.)*

— Наведіть приклади рослин, які запилює вітер. Доведіть, що названі рослини запилюються саме таким способом. *(Вітром запилюються береза, ліщина, вільха, дуб, жито, ячмінь, кукурудза, пшениця. У цих рослин дрібні непоказні квітки, які не приваблюють комах.)*

VI. Підсумок уроку.

— Про що ви дізналися сьогодні на уроці?

— Яка інформація зацікавила вас найбільше?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 108–109.

Тема уроку. Розмноження квіткових рослин за допомогою кореня, стебла та листка.

Мета: формувати уявлення про способи розмноження рослин за допомогою інших органів, крім насіння; формувати вміння робити висновки із проведених дослідів; розвивати мислення, спостережливість, уміння самостійно висловлювати думки, узагальнювати; виховувати бережне ставлення до природи, естетичне сприймання рослинного світу.

Обладнання: ілюстрації із зображенням квіткових рослин; цибулина; бульба картоплі; гілочка смородини, традесканції або винограду; підручник; робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне опитування.

- Як розмножуються квіткові рослини?
- Наведіть приклади рослин, які запилюються вітром.
- Наведіть приклади рослин, які запилюються комахами.
- Як відбувається розвиток рослини з насінини?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Вам уже відомо, що для того щоб виростити нову рослину, потрібно посіяти в ґрунт її насіння. Проте рослини можна розмножувати й іншими її органами.

— Як ви думаєте, якими ще органами можна розмножувати квіткові рослини? (*Відповіді учнів.*)

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, як можна виростити нову рослину без насіння, довідаєтеся, що багато рослин можна розмножувати різними способами, навчитеся визначати, якими способами можна розмножувати різні рослини.

Тема сьогоднішнього уроку: «Розмноження квіткових рослин за допомогою кореня, стебла та листка».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. «Ажурна пилка» з метою формування уявлення про розмноження квіткових рослин за допомогою кореня, стебла та листка.

Учитель заздалегідь готує таблички з кольоровими позначками, щоб учні змогли визначити завдання для їхньої групи. Кожен учень буде входити у дві групи — «домашню» й «експертну».

— Спочатку об'єднаємось у «домашні» групи. Кожен витягніть із торбинки фішку (різні геометричні фігури різного кольору: червоного, синього, жовтого, зеленого, коричневого, білого й оранжевого).

— Об'єднайтеся у групи за кольорами (*має утворитися 7 «домашніх» груп*):

- 1 група — діти, у яких фігури червоного кольору;
- 2 група — діти, у яких фігури зеленого кольору;
- 3 група — діти, у яких фігури синього кольору;
- 4 група — діти, у яких фігури жовтого кольору;
- 5 група — діти, у яких фігури білого кольору;
- 6 група — діти, у яких фігури коричневого кольору;
- 7 група — діти, у яких фігури оранжевого кольору.

— Ваше завдання — опрацювати в групі частину інформації з підручника. Запам'ятати її, щоб потім розповісти іншим учням у класі.

1 група — опрацьовують інформацію першого абзацу на с. 110.

2 група — опрацьовують інформацію другого абзацу на с. 110.

3 група — опрацьовують інформацію третього абзацу на с. 110.

4 група — опрацьовують інформацію першого абзацу на с. 111.

5 група — опрацьовують інформацію другого абзацу на с. 111.

6 група — опрацьовують інформацію третього абзацу на с. 111.

7 група — опрацьовують інформацію четвертого абзацу на с. 111.

— А зараз кожен із вас стане експертом з окремої теми. Тепер об'єднайтеся в «експертні» групи, використовуючи геометричні фігури. (*Кількість «експертних» груп залежить від кількості дітей у класі. Важливо, щоб у кожній «експертній» групі було по 1 учаснику з «домашніх» груп.*)

1 група — ті, у кого квадрати;

2 група — ті, у кого трикутники;

3 група — ті, у кого кружечки;

4 група — ті, у кого ромби;

5 група — ті, у кого прямокутники.

- Кожна «експертна» група повинна вислухати всіх представників «домашніх» груп, проаналізувати матеріал у цілому та заповнити схему. (Діти слухають інформацію експертів, і кожен заповнює індивідуальну схему.)

- Тепер повертайтеся у «домашні» групи (за кольорами). Кожен із вас має поділитися інформацією, отриманою в експертній групі, з учасниками своєї «домашньої» групи. Порівняйте схеми, які ви заповнювали. За потреби внесіть у них зміни та доповнення.

— То якими органами, крім насіння, можуть розмножуватися квіткові рослини? (Відповіді учнів.)

2. Практична робота в групах з метою формування уявлення про способи розмноження рослин різними органами та для організації спостережень за ростом і розвитком рослини.

— Щоб переконатися, що квіткові рослини справді можна розмножувати іншими органами, крім насіння, проведемо дослідження. (Учитель ділить учнів класу на групи по 3–4 особи. Кожна група отримує посудину з водою і частину рослини, наприклад: листок сенполії чи бегонії, стебловий живець пеларгонії чи традесканції, цибулини цибулі чи тюльпана, бульбу картоплі.)

— Помістіть частину рослини в посудину з водою. Посудину поставте в добре освітленому місці. Після утворення корінців рослину треба буде посади в ґрунт і поливати. Результати спостережень за ростом і розвитком вирощеної рослини будемо записувати в таблицю.

Назва рослини:	
Етапи роботи та розвитку рослини	Дата
Початок дослідження	« _____ » _____ 20__ року
Поява корінців	« _____ » _____ 20__ року
Утворення 4–5 корінців завдовжки 1 см	« _____ » _____ 20__ року
Висаджування в ґрунт	« _____ » _____ 20__ року
Поява першого листка	« _____ » _____ 20__ року

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 48? (Позначити відповідними цифрами, як розмножуються рослини, зображені на малюнках.)

1. Цибулинами: нарцис, тюльпан.
2. Бульбами: картопля.
3. Кореневищем: конвалія, пирій, ірис.
4. Живцями: смородина, виноград, традесканція, троянда.

2. Завдання для застосування знань.

— Поміркуйте й розкажіть, як можна розмножувати і вирощувати на присадибній ділянці цибулю, картоплю, малину, полуницю, смородину.

- Цибулю можна розмножувати насінням і цибулинами.
- Картоплю можна розмножувати насінням і бульбами.
- Малину можна розмножувати насінням і паростками, які відростають від кореня.
- Полуницю можна розмножувати насінням і повзучими стеблами (вусами).
- Смородину можна розмножувати насінням і живцями.

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Про що ви дізналися сьогодні на уроці?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 110–111. Проводити спостереження за рослинами, які посадили в класі. Дізнатися, які ще рослини можна розмножувати різними органами.

Тема уроку. Середовище існування рослин. Пристосування рослин до умов існування.

Мета: формувати уявлення про середовище існування рослин і їх пристосування до різноманітних умов існування; формувати вміння виділяти ознаки пристосування рослин до виживання в різних умовах існування; розвивати мислення, спостережливість, уміння аналізувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; виховувати бережне ставлення до природи.

Обладнання: ілюстрації із зображенням рослин боліт, посушливих місць, трав'янистих рослин лісу й луків; підручник; робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне усне опитування.

- Чим ще, крім насіння, розмножуються рослини?
- Назвіть рослини, що розмножуються живцями.
- Назвіть рослини, що розмножуються бульбами.
- Назвіть рослини, що розмножуються цибулинами.
- Назвіть рослини, які розмножуються кореневищем.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Пригадайте, які умови потрібні для росту й розвитку рослин. (*Відповіді учнів*).

Для росту й розвитку рослин потрібні вода з розчиненими в ній мінеральними солями, повітря, тепло, світло, ґрунт.

— Звідки рослини отримують усе необхідне для свого життя? (*Відповіді учнів*).

Рослини все необхідне для свого життя отримують від природи, яка їх оточує. Наприклад, для дихання рослинам потрібний кисень, який вони поглинають із повітря, для живлення потрібне світло, яке дає Сонце, і т. ін.

На сьогоднішньому уроці ви дізнаєтеся, що є середовищем існування для рослин та як рослини пристосувалися до різних умов життя у природі, навчитеся розпізнавати рослини різних місць існування.

Тема сьогоднішнього уроку «Середовище існування рослин. Пристосування рослин до умов існування».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про середовище існування рослин.

Рослини не можуть існувати самі по собі, вони тісно пов'язані з тим, що їх оточує. Усе, що оточує рослину в природі, називають середовищем її існування.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 116 у підручнику.

Для життя рослинам потрібне світло, тепло, повітря, ґрунт, вода і мінеральні солі. Без цього вони не зможуть рости й розвиватися, жити, дихати, розмножуватися. Світло, тепло, ґрунт, повітря, вода, мінеральні солі — це умови, необхідні для життя рослин.

Проте умови життя на Землі різні. Є місця, де літо коротке, а зима тривала й холодна (бувають морози до -50°C), дмуть сильні вітри, ґрунт промерзає настільки, що влітку розмерзається лише на поверхні. В інших місцях навпаки — влітку спекотно (температура в тіні $+45^{\circ}\text{C}$), опадів випадає вкрай мало. В одних місцях надміру світла, а в інших його не вистачає. На Землі є місця, де випадає дуже багато опадів, утворюються болота.

Здавалося б, що за таких умов рослини не зможуть вижити і їх у таких місцях немає. Але це не так. Майже в усіх куточках Землі живуть рослини, тому що вони пристосувалися до різних умов довкілля.

— Як ви розумієте слово «пристосувалися»?

Пристосувалися, тобто набули таких ознак, які допомагають рослинам виживати в середовищі існування.

2. Розповідь з елементами практичної роботи з метою формування уявлення про пристосування рослин до різних умов існування.

— Виконайте практичну роботу, запроповану на с. 117 у підручнику.

Ви знаєте, що рослинам для життя потрібна вода, проте на Землі є місця, де вологи дуже мало, але там теж ростуть рослини. Рослини, які пристосувалися виживати в умовах нестачі вологи, називають *посушливими*. Це ковила, очиток, кактуси та багато інших.

Очиток — трав'яниста рослина з короткими стеблами, вкритими дрібними м'ясистими листками. М'ясисті й соковиті листки втримують багато води, яку рослина використовує в посушливий період. Такі листки мають також алоє та агави.

Ковила — це трав'яниста рослина з вузькими жорсткими листками, які випаровують дуже мало води.

Деякі рослини посушливих місць мають дуже довге коріння. Наприклад, у верблюжої колючки — типового жителя пустелі — довжина кореня може сягати 16 м.

— Поміркуйте, чому рослини посушливих місць мають довгі розгалужені корені, але дрібні й вузькі або товсті та м'ясисті листки та стебла.

Завдяки довгому й розгалуженому корінню рослини посушливих місць убирають воду, яка глибоко під землею, або ту, яка випадає з вранішньою рососою. Дрібні листки випаровують мало вологи, а рослини з товстими й соковитими листками чи стеблами запасують воду, яку потім економно витрачають.

Отже, довге коріння та вузькі або товсті м'ясисті листки й стебла — це ознаки пристосування рослин до виживання в умовах нестачі води.

Рослини живуть і в місцях, де є надлишок вологи. Рослини, які пристосувалися виживати в умовах надлишкової зволоженості, називають *вологолюбними*. Це латаття біле, глечики жовті, калюжниця та багато інших.

Латаття біле — це водяна трав'яниста рослина з товстим коротким кореневищем і великими листками, які плавають на поверхні водойми.

Калюжниця болотна — трав'яниста рослина з великими жовтими квітками, м'ясистим соковитим стеблом і великими блискучими листками. Корені в калюжниці товсті й короткі.

— Поміркуйте, чому в рослин, які живуть в умовах надмірного зволоження, великі листки й короткі корені.

Цим рослинам не потрібно економно витрачати воду, бо її багато. Тому вони випаровують її через велике листя. А корені не ростуть великими й довгими, оскільки дуже часто занурені у воду.

Отже, великі листки й коротке коріння — це ознаки пристосування рослин до виживання в умовах надмірного зволоження.

Ви знаєте, що рослинам для життя потрібне світло. Більшість рослин добре ростуть і розвиваються в умовах хорошого освітлення. Такі рослини називають *світлолюбними*.

Деревій — трав'яниста рослина з дрібними світло-зеленими листками, яка цвіте білими дрібними квітками, зібраними в суцвіття.

Конюшина — невисока трав'яниста рослина з дрібними трійчастими світло-зеленими листками, яка цвіте рожевими квітками, зібраними в округлі суцвіття.

— Поміркуйте, де ростуть світлолюбні рослини.

Світлолюбні рослини ростуть на луках, у степу.

— Які ще рослини належать до світлолюбних?

Світлолюбними рослинами є подорожник, кульбаба, королиця, жовтець, люцерна.

Отже, невеликі світло-зелені листки — це ознаки рослин, які живуть в умовах хорошого освітлення.

Рослинам для життя потрібне світло, проте в лісі під деревами його дуже мало. Але там теж ростуть рослини. Їх називають *тіньовитривалими*.

Копитняк і конвалія — невисокі трав'янисті рослини з широкими темно-зеленими листками, щоб якомога більше вловити світла, яке пробивається крізь гілки дерев.

Отже, великі темно-зелені листки — це ознака пристосування рослин до виживання в умовах незначного освітлення.

3. Практична робота з метою формування умінь розпізнавати світлолюбні та тіньовитривалі кімнатні рослини.

— Розгляньте кімнатні рослини, які ростуть у класі. Назвіть їх.

— Які з кімнатних рослин є світлолюбними, а які — тіньовитривалими? Обґрунтуйте свою думку.

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 49? (Дописати речення.)

Середовище існування рослин — це *все, що оточує рослину в природі та впливає на неї*.

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 49? (Уписати в схему умови, необхідні для життя рослин.)
Світло, тепло, вода, повітря, ґрунт.

— Що пропонується зробити в завданні 3 на с. 49? (З'єднати лініями.)

Конюшина: листки невеликі, зелені або світло-зелені — світлолюбна рослина.

Калюжниця болотна: листки великі, стебло, коріння коротке — вологолюбна рослина.

Конвалія: листки великі й темно-зелені — тіньовитривала рослина.

Очиток: листки товсті й м'ясисті, із запасом води — посухостійка рослина.

VI. Підсумок уроку.

— Про що ви дізналися на сьогоднішньому уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 116–117.

Тема уроку. Тварини — організми.

Мета: формувати уявлення про тварин як частину живої природи, їх різноманітність і способи живлення, відмінність тварин від рослин; розвивати вміння зіставляти, робити висновки, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; виховувати прагнення до пізнання тваринного світу, дбайливе ставлення й любов до тварин.

Обладнання: ілюстрації із зображенням тварин різних груп і способів живлення, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне опитування.

- Що є середовищем існування рослин?
- Які пристосування допомагають рослинам виживати в умовах нестачі вологи?
- Які пристосування допомагають рослинам виживати в умовах надлишку вологи?
- Які пристосування допомагають рослинам виживати в умовах нестачі світла?
- Які ознаки мають світлолюбні рослини?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми уроку.

— Відгадайте загадки.

- На подвір'ї ходить птах
і співає по складах. (*Півень*)
- Хоч мала сама на зріст,
та великий маю хвіст.
Пухова руденька шуба,
із сосни стрибну на дуба. (*Білка*)
- По квітучих садах літаю,
солодкі дарунки збираю. (*Бджола*)

— Як одним словом назвати півня, білку та бджолу? (*Відповіді учнів.*)

— До якої природи належать тварини? (*Відповіді учнів.*)

Півень, білка, бджола та багато інших організмів є тваринами. Тварини — частина живої природи. Сьогодні на уроці ми розпочинаємо вивчати різноманітний світ тварин. Ви дізнаєтеся, де живуть тварини, чим вони відрізняються від рослин, у які групи об'єднують тварин за способом живлення, навчитеся їх порівнювати.

Тема сьогоднішнього уроку «Тварини — організми».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. *Бесіда з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про різноманітність тварин у природі, середовище їхнього існування та будову.*

Тварини живуть скрізь, де для них є їжа, схованка від ворогів і місце для влаштування житла: у воді та на суші, під землею і в повітрі. В усіх куточках нашої планети можна зустріти тварин, навіть там, де життя здавалося б неможливе.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 118 у підручнику.

На Землі налічується понад мільйон видів тварин. Тварини відрізняються розмірами тіла (наприклад, найбільша з тварин — синій кит — має довжину 30 м і масу 150 т, а найменших істот неможливо побачити без мікроскопа), формою та будовою тіла, що залежить від середовища проживання.

— Де живуть тварини? (*Відповіді учнів.*)

- В умовах вічного снігу та льоду живуть білі ведмеді, моржі, пінгвіни.
- У жарких пустелях живуть змії, ящірки, верблюди, джейрани, тушканчики.
- Усе життя проводять у воді, не виходячи на сушу, риби, раки, дельфіни, кити.
- У ґрунті живуть кроти, землерийки, дощові черви, деякі комахи.
- У повітрі літають птахи, комахи, летючі миші.

— Чим схожі між собою тварини?

Якими різноманітними не були б тварини, спільним для них є те, що вони дихають, живляться, ростуть, розвиваються, розмножуються і відмирають.

Тіло тварин складається з органів, які мають різне призначення. У більшості тварин тіло складається з голови, тулуба, кінцівок (ніг, крил) і хвоста.

Тварини, на відміну від рослин, здатні пересуватися. У них є органи руху, за допомогою яких вони можуть бігати, стрибати, літати, плавати. Дельфіни, окуні, акули — плавають; граки, горобці, метелики — літають; жаби, зайці, білки, коники — стрибають; лисиці, вовки — бігають.

— Поміркуйте, для чого тваринам потрібно переміщуватися. (*Відповіді учнів.*)

Тварини, на відміну від рослин, змушені пересуватися в пошуках їжі та з метою порятунку від ворогів. У тварин є органи дихання, які забезпечують надходження кисню в організм і виділення з нього вуглекислого газу. Тварини, що живуть на суходолі, дихають легеньми, а ті, що живуть у воді, — зябрами.

— Пригадайте, як живляться рослини. Де вони беруть їжу?

Рослини самі виробляють їжу. У листках на світлі утворюються необхідні їм поживні речовини. Поживні речовини вони виробляють із води, мінеральних солей і вуглекислого газу, які беруть із повітря і ґрунту.

— А як живляться тварини?

Тварини не можуть самі собі виробляти поживні речовини, вони живляться готовою їжею, поїдаючи рослини та інших тварин. Живлення тваринами забезпечують органи травлення.

Отже тварини, на відміну від рослин, ...

- мають іншу будову тіла;
- здатні переміщуватися з місця на місце;
- живляться готовою їжею.

2. Робота в парі (групі) з елементами бесіди та використанням ілюстрацій з метою формування понять «рослиноїдні тварини», «хижі тварини», «всеїдні тварини».

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 118 у підручнику.

— Поміркуйте, за якою ознакою різних тварин об'єднали в групи. (Відповіді учнів.)

Тварин об'єднали в три групи за способом живлення.

Тварин, які живляться рослинами, називають *рослиноїдними*.

— Наведіть приклади рослиноїдних тварин. (Відповіді учнів.)

Крім колорадського жука, снігура та зайця, до рослиноїдних належать попелиця, метелик, бджола, крашнівка, тетерук, глушець, товстолобик, шишкар, козуля, лось.

Тварин, які живляться іншими тваринами, називають *хижими*.

— Наведіть приклади хижих тварин. (Відповіді учнів.)

Крім вовка, гадюки, акули, до хижих належать бабка, турун, окунь, орел, сова, лисиця, тхір, щука, куниця.

Тварин, які живляться і рослинною, і тваринною їжею, називають *всеїдними*.

— Наведіть приклади всеїдних тварин. (Відповіді учнів.)

Крім ведмедя, мухи, горобця, до всеїдних належать тарган, мураха, плітка, короп, дятел, грак, дикий кабан, борсук.

Отже, за способом живлення тварин об'єднали в три групи: рослиноїдні, хижаки та всеїдні.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 50? (Використовуючи слова для довідки, доповнити таблицю.)

Середовище існування тварин	Представники тварин, що населяють середовище	Спосіб пересування
Вода	Дельфін, короп, кит, камбала.	Плавають.
Вода та суходіл	Морж, бобер, крокодил, тюлень, тритон, жаба.	Плавають, плазують, стрибають.
Повітряний простір	Синиця, грак, муха, кажан, качка, сокола, куріпка.	Стрибають, літають, бігають.
Відкритий простір	Ховрах, верблюд, кінь, коник, миша, ящірка.	Бігають, стрибають.
Лісові хащі	Лось, їжак, козуля, заєць, вовк, ведмідь, білка, шимпанзе.	Бігають, стрибають.
Підземний простір	Землерийка, кріт.	Ходять.

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 51? (Розгадати кросворд «Тварини».)

— Що пропонується зробити в завданні 3 на с. 51? (Розподілити слова-відгадки (завд. 2) на групи і заповнити таблицю.)

Рослиноїдні тварини	Хижі тварини	Всеїдні тварини
заєць	тигр	ведмідь
миша	лисиця	горобець
	сонечко	

VI. Підсумок уроку.

— Про що ви дізналися на сьогоднішньому уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 118–119.

Тема уроку. Комахи.

Мета: формувати поняття «комахи», уявлення про їхню будову, спосіб життя та значення в природі; розвивати мислення, спостережливість, уміння порівнювати, робити висновки, описувати тварин, визначати істотні ознаки, самостійно висловлювати думки, узагальнювати; виховувати бережне ставлення до природи.

Обладнання: ілюстрації із зображенням представників різних видів комах, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне усне опитування.

- Де живуть тварини? Наведіть приклади тварин різних місць проживання.
- У які групи об'єднують тварин за будовою тіла?
- Якими ознаками відрізняються між собою тварини?
- Які ознаки є спільними для всіх тварин?
- Які органи є у тварин і яке їх призначення?
- Наведіть приклади тварин, які бігають, стрибають, плавають, літають.
- Якими ознаками тварини відрізняються від рослин?
- У які групи об'єднують тварин за способом живлення? Наведіть приклади тварин різних груп.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Сьогодні на уроці ми розпочинаємо ознайомлення з групами, у які об'єднують тварин за будовою. Щоб дізнатися, з якою групою ознайомлюватимемося сьогодні на уроці, вам потрібно розгадати ребус.

, ХИ (Комахи)

- Пригадайте, за якими ознаками можна впізнати комах. (Відповіді учнів.)
- Де живуть комахи? Назвіть відомих вам комах. (Відповіді учнів.)
Вам уже відомо, що комахи — це тварини, у яких є шість ніг. Живуть комахи в лісі, на луках, біля водойм. Сьогодні на уроці ви більше дізнаєтеся про будову тіла комах та їхній спосіб життя. Ви також дізнаєтеся, як розмножуються комахи та яке значення вони мають у природі. Ви навчитеся розпізнавати види комах, описувати їх зовнішній вигляд.
Тема сьогоднішнього уроку: «Комахи».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з метою формування уявлення про поширення та різноманітність комах.

Комахи — невеликі за розмірами тварини. Найбільшими серед них є жук-геркулес і паличник, довжина тіла яких близько 20 см. (Учитель демонструє зображення цих комах.)

Комахи є однією із найчисельніших груп тварин на Землі — близько 1 млн. видів. А скільки всього комах живе на планеті неможливо полічити, як неможливо полічити листя на деревах у лісі. Чому ж комах так багато? Однією з причин є те, що комахи дуже швидко розмножуються. Потомство однієї мухи за літо може досягти такої кількості, що якби вишикувати їх в одну уявну лінію, то вона була б завдовжки від Землі до Місяця.

2. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про будову та спосіб життя птахів.

- Розгляньте малюнок на с. 120 у підручнику.
- З яких частин складається тіло комах? (Відповіді учнів.)
- Чим вони відрізняються? (Відповіді учнів.)
- Що в них спільного? (Відповіді учнів.)

Зовні комахи дуже різноманітні. Метелик відрізняється від джмеля, жук — від мухи, коник — від бабки. Спільним є те, що всі комахи:

- мають шість ніг;
- тіло складається з голови, грудей і черевця.

Це істотні ознаки комах, тобто такі, якими вони відрізняються від усіх інших тварин.

На голові у комах є вусики, очі та рот. За допомогою вусиків вони відчувають запахи. Нюх у комах відмінний, це допомагає їм у пошуках їжі. До грудей прикріплені дві пари крил. Крила у комах також різноманітні. У метеликів вони великі, здебільшого яскраво забарвлені. У жуків передня пара крил тверді та шкірясті, а задня — прозорі. У мухи та комара розвинута лише одна пара крил. Друга перетворилася на джигальця, які під час польоту вібрують і видають характерні звуки. У бабки обидві пари крил великі та прозорі. У бджоли, осі, джмеля на кінці черевця є жало з отруйною речовиною. Комахи захищаються, жалючи своїх ворогів.

- Назвіть відомих вам комах. (Відповіді учнів.)

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 121 у підручнику.

— Де живуть комахи? (Відповіді учнів.)

Комахи живуть усюди: у воді (водомірка, жук-плавунець), у ґрунті (вовчок звичайний), у траві й на деревах (коніки, метелики, жуки, мурашки), у будинках (таргани, клопи), на тілі тварин і людини (блохи, воші).

— Як пересуваються комахи? (Відповіді учнів.)

3. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про живлення комах.*

— Кому з вас відомо, чим живляться комахи? (Відповіді учнів.)

Комахи живляться різноманітною їжею. Серед них є:

- рослиноїдні (метелики, хрущі, сарана, бджоли, клопи);
- хижі (сонечко, жужелиці, жуки-плавунці, бабки, туруни);
- усеїдні (таргани, мухи, мурахи).

4. *Робота в парі (групі) з елементами розповіді з метою формування уявлення про розмноження та розвиток комах.*

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 121 у підручнику.

Комахи розмножуються, відкладаючи яйця. З яєць розвиваються личинки. У метеликів, комарів, мух, бджіл, мурашок, джмелів вони не подібні на дорослих комах: у метеликів — це гусінь; у мухи вони схожі на черв'яка. Личинки дуже багато їдять, тому швидко ростуть.

Їжа личинок відрізняється від їжі дорослих комах. Наприклад, метелик білан капустяний живиться нектаром, а його гусінь — листям капусти.

Через деякий час личинки перетворюються на нерухомі лялечки, з яких з'являються комахи, схожі на своїх батьків. Лялечки є не у всіх комах. Наприклад, лялечок немає у коників, попелиць, бабок. З яєць розвиваються личинки, схожі на дорослих комах, лише значно менші і без крил. Личинки цих комах живляться тією ж їжею, що і дорослі комахи, ростуть і перетворюються на дорослих комах.

Комахи відкладають яйця в різні середовища:

- у воду (комарі, бабки);
- у ґрунт (коніки, хрущі, цвіркуни);
- на листя рослин (колорадські жуки, метелики) та під кору дерев (жуки-короїди, жуки-вусачі);
- у спеціально збудовані комірочки (бджоли, оси, джмелі).

5. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про значення комах у природі.*

— Яке значення мають комахи в природі? (Відповіді учнів.)

Уявимо, що на Землі зникли комахи. Що б змінилося? У першу чергу збіднів би рослинний світ. Адже багато комах запилюють квіткові рослини, після чого утворюється плід з насінням. З рослинами зникло б багато рослиноїдних тварин. Услід за ними почали б зникати хижі тварини, бо їм не було б чим живитися. З часом Земля перетворилась би на пустелю.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. *Робота в зошиті з друкованою основою.*

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 52? (Розгадати кросворд. У виділеному стовпчику прочитати, до якої групи належать ці тварини.)

Назва групи — комахи.

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 52? (Порівняти зображених вище комах і заповнити таблицю.)

Спільні ознаки	Відмінні ознаки
Шість ніг, тіло складається з голови, грудей і черевця.	Різна форма тіла; різні забарвлення та довжина крил; різні за довжиною ноги.

— Що пропонується зробити в завданні 3 на с. 52? (З'єднати лініями.)

Рослиноїдні комахи — хрущ, метелик, бджола.

Всеїдні комахи — мураха, тарган, муха.

Комахи-хижаки — жук-плавунець, бабка, сонечко.

2. *Практична робота в групах.*

Учні класу поділені на групи по 3–4 особи. Кожна група отримує малюнок із зображенням комах.

— Ваше завдання: не називаючи комах, описати її так, щоб учні з інших груп упізнали, про кого йдеться.

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Про що ви дізналися сьогодні на уроці?

— Яка інформація зацікавила вас найбільше?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 120–121. Підготувати повідомлення про значення комах у житті людини.

Тема уроку. Риби.

Мета: формувати поняття «риби», уявлення про будову, спосіб життя риб та їх значення в природі; розвивати мислення, спостережливість, уміння порівнювати, робити висновки, описувати тварин, визначати істотні ознаки, самостійно висловлювати думки, узагальнювати; виховувати бережне ставлення до природи.

Обладнання: ілюстрації із зображенням представників різних видів риб, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне усне опитування.

- Де живуть комахи? Наведіть приклади.
- Які істотні ознаки властиві комахам?
- Яку будову має тіло комах?
- Чим живляться комахи? Наведіть приклади.
- Як відбувається розмноження та розвиток комах?
- Яке значення комах у природі?

3. Індивідуальне усне опитування.

- Презентуйте повідомлення про значення комах у житті людини.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— На попередньому уроці ви ознайомилися з однією з груп тварин, а саме з комахами. Сьогодні на уроці ми розпочинаємо вивчення наступної групи тварин.

Щоб дізнатися, з якою групою ознайомлюватимемося сьогодні на уроці, вам потрібно відгадати загадку.

- Голова є, а шиї немає;
очі є, а брів немає;
рот є, а не говорить;
без ніг, а далеко ходить. (Риба)

— Пригадайте, за якими ознаками можна впізнати риб. (Відповіді учнів.)

— Де живуть риби? Назвіть відомих вам риб. (Відповіді учнів.)

Вам уже відомо, що риби — це тварини, які живуть у воді.

Сьогодні на уроці ви більше дізнаєтеся про будову тіла риб та спосіб життя. Ви також довідаєтеся, як розмножуються риби та яке значення вони мають у природі та житті людини. Навчіться розпізнавати деякі види риб, описувати їхній зовнішній вигляд.

Тема сьогоднішнього уроку: «Риби».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з метою формування уявлення про поширення та різноманітність риб.

Риби пересуваються лише плаваючи, живуть у солоній воді морів і прісній воді річок, озер, ставків. Їх утримують в акваріумах. Частина риб пристосована до проживання в прибережних зонах, інші — у глибинних. Є також риби, які можуть протягом короткого часу перебувати поза водним середовищем (літаючі риби).

Більшість риб живуть у морях і океанах. Це морські риби: акула, камбала, оселедець, скумбрія, сардина, скат, тунець, бичок. (Учитель демонструє зображення цих риб.)

В озерах, річках і ставках мешкають прісноводні риби: короп, щука, окунь, карась, сом, судак, плітка. (Учитель демонструє зображення цих риб.)

На Землі налічується близько 20 тисяч видів риб. Риби — різноманітні за розмірами тварини. Найбільшою серед них є китова акула. Довжина її тіла може сягати 20 м, а маса — 34 т. Розміри найменших риб — усього кілька сантиметрів у довжину.

Забарвлення риб теж дуже різноманітне, особливо в тих, що живуть у теплих морях.

2. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про будову та спосіб життя риб.

— Розгляньте малюнок на с. 124 у підручнику.

— З яких частин складається тіло риби? (Відповіді учнів.)

Від усіх інших тварин риби відрізняються своїми істотними ознаками, спільними для всіх риб:

- тіло складається з голови, тулуба та хвоста;
- органами руху є плавці;
- тіло вкрите слизькою лускою.

Голова в риб плавно переходить у тулуб, а тулуб — у хвіст, що забезпечує обтічну форму тіла.

На голові в риб очі, ніздрі та рот. З боків голови розміщені зяброві кришки, які прикривають зябра.

До тулуба кріпляться плавці: спинний, грудні та черевні. Закінчується тулуб хвостовим плавцем. Плавці забезпечують рух тварин. Головним органом руху є хвостовий плавець. Парні грудні та черевні плавці дають змогу змінювати напрямок руху, повертати в різні сторони. Непарний спинний плавець забезпечує положення тіла риби у воді.

Луска зверху вкрита слизом, який сприяє легкому переміщенню риби у воді та захищає шкіру від проникнення хвороботворних організмів.

Дихають риби за допомогою зябер киснем, розчиненим у воді.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 125 у підручнику.

У риб, які активно плавають у товщі води, як, наприклад, у щуки, окуня, акули, тіло видовжене та сплюснуте з боків. У риб, які живуть на дні водойм, як, наприклад, у ската, камбали, тіло округле та сплюснуте зверху донизу.

3. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про живлення риб.*

— Кому з вас відомо, чим живляться риби? (Відповіді учнів.)

Риби живляться різноманітною їжею. Серед них є:

- рослиноїдні (краснопірка, товстолобик, білий амур);
- хижі (щука, акула, окунь);
- усеїдні (короп, сазан, плітка).

4. *Робота в парі (групі) з елементами розповіді з метою формування уявлення про розмноження та розвиток риб.*

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 125 у підручнику.

Навесні до початку літа риби розмножуються, відкладаючи ікру у воду, на дно водойм або на підводні рослини. З ікринок поступово розвиваються личинки. З личинок виростають мальки, схожі на дорослих риб. Мальок росте і перетворюється на дорослу рибу.

Більшість риб відкладає дуже багато ікри (наприклад, короп від 100 тисяч до 1 мільйона ікринок). Причиною такої плодючості є те, що більшість риб не турбується про своє потомство. Ікринок і мальків у природі підстерігає не одна небезпека, ними живляться риби, земноводні, птахи. Учені підраховували, що в деяких риб дорослою стає лише 1 особина з 1000 мальків.

5. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про значення риб у природі та житті людини.*

— Яке значення мають риби в природі? (Відповіді учнів.)

Риби є кормом для багатьох тварин. Рибою живляться:

- птахи (чайки, пінгвіни, буревісники, чаплі);
- плазуни (крокодил, морська черепаха, морські змії);
- звірі (морж, тюлень, білий ведмідь, видра).

— Яке значення мають риби в житті людини? (Відповіді учнів.)

Риба — цінний продукт харчування для людини. Промисловими видами, які виловлюють у морях та океанах, є оселедець, тунець, тріска, скумбрія, сардина. Короп є єдиною свійською рибою, яку вирощують у спеціальних ставках.

V. *Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.*

1. *Робота в зошиті з друкованою основою.*

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 53? (Підкреслити назви риб і дати відповідь на запитання.)

Жаба, ящірка, акула, дельфін, щука, видра, окунь, краснопірка, кит, товстолобик, лелека, плітка, короп, дятел, морж, карась, сом.

— Які ознаки об'єднують обраних тобою тварин?

Тіло складається з голови, тулуба і хвоста та вкрите слизькою лускою. Органами руху є плавці.

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 53? (Позначити на малюнку будову риби.)

— Що пропонується зробити в завданні 3 на с. 53? (Дописати речення.)

Видовжене та сплюснуте з боків тіло мають риби, які живуть у товщі води й активно плавають.

Округле та сплюснуте зверху донизу тіло мають риби, які живуть на дні водойм.

— Що пропонується зробити в завданні 4 на с. 53? (Підписати стадії розвитку риби.)

Яйце (ікра) — личинка — мальок — доросла риба.

VI. *Підсумок уроку. Рефлексія.*

— Про що ви дізналися сьогодні на уроці?

— Яка інформація зацікавила вас найбільше?

VII. *Завдання додому.*

Опрацювати статтю в підручнику на с. 124–125. Виконати завдання 5 на с. 54 в робочому зошиті. Підготувати повідомлення про одну з риб, які населяють водойми України.

Тема уроку. Земноводні.

Мета: формувати поняття «земноводні», уявлення про різноманітність, будову, спосіб життя земноводних, їх значення в природі та житті людини; розвивати мислення, спостережливість, уміння порівнювати, робити висновки, описувати тварин, визначати істотні ознаки, самостійно висловлювати думки, узагальнювати; виховувати бережне ставлення до природи.

Обладнання: ілюстрації із зображенням представників різних видів земноводних, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне усне опитування.

- Де живуть риби? Наведіть приклади.
- Які істотні ознаки властиві риbam?
- Яку будову має тіло риби?
- Чим живляться риби? Наведіть приклади.
- Як відбувається розмноження та розвиток риб?
- Яке значення риб у природі та житті людини?

3. Індивідуальне усне опитування.

- Презентуйте повідомлення про одну з риб, які населяють водойми України.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Відгадайте загадку й дізнаєтеся, хто є представником ще однієї групи тварин, яку ми будемо вивчати сьогодні на уроці.

- Хто в зеленому жакеті галасує в очереті,
хоч і плавати мастак, а не риба і не рак? (*Жаба*)

Жаби належать до групи, яка називається «земноводні».

— Звідки, на вашу думку, пішла назва цієї групи тварин? Пригадайте, де ви бачили жаб. (*Відповіді учнів.*)

Улітку жаби грюються на сонечку в траві, але варто підійти ближче, як вони одразу стрибають у воду. Тобто жаби живуть і у воді, і на суші. Тому групу тварин, до якої належать жаби, назвали «земноводні».

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про будову тіла земноводних, спосіб життя. Ви також довідаєтеся, як розмножуються риби та яке значення вони мають в природі й житті людини. Навчіться розпізнавати деякі види земноводних, описувати їхній зовнішній вигляд.

Тема сьогоднішнього уроку: «Земноводні».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про поширення та різноманітність земноводних.

Земноводні — це небагаточисельна група невеликих за розмірами тварин. Найбільшими представниками є велетенська японська саламандра, довжина тіла якої сягає більше 1 метра. Серед жаб найбільшою є жаба-голіаф, довжина тіла якої майже 40 см, а маса понад 3 кг. Найменші представники завдовжки не більше 2 см (квакша-каролінка).

Поширені земноводні на всіх материках і островах земної кулі, але найбільше їх у місцях з вологим і теплим кліматом. Усього на Землі налічується близько 4 тисяч видів земноводних. В Україні — близько 20 видів.

Більшість земноводних веде наземний спосіб життя, чергуючи перебування на суходолі та воді.

Ропуха звичайна і ропуха зелена живуть у лісах, садах, на луках і полях. Озерна і ставкова жаби далеко від водойм не відходять.

Тритони звичайний та гребінчастий весну й літо проводять у воді, а наприкінці літа виходять з водойми та зимують на суходолі в тріщинах дерев, у землі, зарившись у мох або листя.

Плямиста саламандра водиться в сирих і темних лісах, веде нічний спосіб життя, а вдень сидить у норах. З водою пов'язана менше, ніж тритони.

Квакша звичайна — дрібна жаба, яка живе на деревах. На кінцях пальців є присоски, щоб утримуватись на дереві. (*Учитель демонструє зображення земноводних.*)

2. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про будову та спосіб життя земноводних.

— Розгляньте малюнок на с. 126 у підручнику.

— З яких частин складається тіло земноводних? (*Відповіді учнів.*)

Від усіх інших тварин земноводні відрізняються своїми істотними ознаками, спільними для всіх представників цієї групи:

- тіло складається з голови, тулуба (у деяких хвіст) і чотирьох кінцівок;

- тіло вкрите голою слизькою шкірою.

На голові є очі, рот, ніздрі та орган слуху. На тулубі розташовані дві пари п'ятипалих кінцівок. На суходолі земноводні рухаються незграбно, а у воді добре плавають за допомогою задніх ніг, між пальцями яких є плавальні перетинки.

У шкірі земноводних багато залоз, які виділяють слиз. Слиз укриває шкіру й захищає тварин від пересихання, проникнення хвороботворних бактерій і допомагає диханню. У жаб шкіра гладка, слизиста, а в ропух горбкувата і сухіша.

Як справжні сухопутні тварини, земноводні дихають легенями та частково через зволожену шкіру. Тому не можуть довго перебувати під водою, бо для дихання їм потрібен кисень, який міститься в повітрі.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 127 у підручнику.

Ропуха і тритон відрізняються будовою та формою тіла.

- У тритона тіло видовжене, є хвіст і дві пари ніг однакової довжини.
- У ропухи тіло широке, хвіст відсутній, задні ноги довші, ніж передні.

3. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про життя земноводних.*

— Кому з вас відомо, чим живляться земноводні? (Відповіді учнів.)

Земноводні — це хижі тварини, які живляться комахами та їхніми личинками, слимаками, червами, п'явками, рибою. Жаби споживають виключно комах, яких ловлять на льоту своїм довгим липким язиком.

4. *Робота в парі (групі) з елементами розповіді з метою формування уявлення про розмноження та розвиток земноводних.*

— Виконайте наступне завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 127 у підручнику.

Навесні в ставках, озерах, на річках чути справжні жаб'ячі концерти — це означає, що в жаб почався період розмноження. Розмножуються земноводні, відкладаючи у воду чи на підводні рослини яйця (ікру) у місцях, що добре прогріваються сонячними променями. Через 8–10 днів з ікринок з'являються пуголовки.

— На кого зовні схожі пуголовки?

Пуголовки схожі на риб: у них немає ніг, органом руху є хвіст. Вони подібні на риб не лише зовні. Пуголовки, як і риби, дихають розчиненим у воді киснем.

На відміну від дорослих особин, які є хижаками, пуголовки їдять рослинну їжу, зішкрібаючи роговими щелепами стебла підводних рослин.

Через деякий час у пуголовка з'являються ноги, хвіст щоразу стає меншим і зовсім зникає. Якщо поспостерігати за пуголовками в цей період, то можна побачити, що вони підпливають до поверхні води, щоб подихати киснем повітря.

Нарешті настає день, коли маленькі жабенята вилазять на берег, ростуть і стають дорослими жабами. Розвиток жаби з ікринки триває 2–3 місяці.

5. *Бесіда з елементами узагальнюючої розповіді з метою формування уявлення про значення земноводних у природі та житті людини.*

— Яке значення мають земноводні в природі та житті людини?

Земноводні — корисні тварини. Вони поїдають комах-шкідників і самі є кормом для багатьох тварин.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. *Робота в зошиті з друкованою основою.*

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 55? (Підкреслити назви земноводних і дати відповідь на запитання.)

Саламандра, жаба, дельфін, видра, окунь, ропуха, лелека, тритон, короп, кит, квакша, ящірка, гадюка, крокодил.

— Які ознаки об'єднують обраних тобою тварин?

Тіло складається з голови, тулуба (у деяких хвіст) та чотирьох кінцівок.

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 55? (Позначити на малюнку будову жаби.)

— Що пропонується зробити в завданні 3 на с. 55? (Скориставшись малюнком (с. 127 у підручнику), порівняти ропуху і тритона та заповнити таблицю.)

Відмінні ознаки	Спільні ознаки
Різна форма тіла. У ропухи немає хвоста.	Тіло вкрите слизькою шкірою.
У ропухи ноги різної довжини, а в тритона однакової.	Є голова і тулуб.

— Що пропонується зробити в завданні 4 на с. 55? (Підписати стадії розвитку земноводних.)

Яйце (ікра) — пуголовок — молода жаба — доросла жаба.

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Про що ви дізналися сьогодні на уроці?

— Яка інформація зацікавила вас найбільше?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 126–127. Дослідити, які земноводні живуть у рідному краї.

Тема уроку. Плазуни.

Мета: формувати поняття «плазуни», уявлення про різноманітність, будову, спосіб існування плазунів, їх значення в природі та житті людини; розвивати мислення, спостережливість, уміння порівнювати, робити висновки, описувати тварин, визначати істотні ознаки, самостійно висловлювати думки, узагальнювати; виховувати бережне ставлення до природи.

Обладнання: ілюстрації із зображенням представників різних видів плазунів, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне усне опитування.

- Де живуть земноводні? Наведіть приклади.
- Які істотні ознаки властиві земноводним?
- Яку будову має тіло земноводних?
- Чим живляться земноводні? Наведіть приклади.
- Як відбувається розмноження та розвиток земноводних?
- Яке значення земноводних у природі та житті людини?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Відгадайте загадки і ви ознайомитеся з представниками ще однієї групи тварин, яку ми вивчатимемо на сьогоднішньому уроці.

- Хто хвіст залишає, а від ворога тікає? (*Ящірка*)
- В'ється стрічка невеличка, де пісочок, де травичка.

Ви її не зачіпайте, стороною оминайте. (*Змія*)

— Ящірки та змії належать до плазунів. Поміркуйте, чому група отримала таку назву.

У змії немає ніг, тому вони пересуваються, плазуючи по землі. У ящірок є чотири ноги, проте вони розташовані з боків тулуба, і під час бігу вони теж волочать тіло по землі.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про будову тіла плазунів і їх спосіб життя. Ви також довідаєтеся, як розмножуються плазуни та яке значення вони мають у природі та житті людини. Навчіться розпізнавати деякі види плазунів, описувати їхній зовнішній вигляд.

Тема сьогоднішнього уроку: «Плазуни».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про поширення та різноманітність плазунів.

Плазуни — це справжні сухолюбні тварини. Більшість плазунів живе на суші. Їх можна зустріти в лісі, степу, пустелях, горах. Немає плазунів лише там, де дуже холодно. Існує майже 8 тисяч видів плазунів.

Приблизно 200 тисяч років тому ці тварини панували на Землі. Вони жили у воді та на суші, літали в повітрі. Згодом давні плазуни — динозаври — вимерли, оскільки не змогли пристосуватися до нових умов існування.

В Україні налічується понад 20 видів плазунів. Це ящірки (прудка, живородна та зелена), черепахи (степова та болотяна), змії (вужі звичайний та водяний, гадюка звичайна та степова).

До сучасних плазунів належать ящірки, змії, черепахи, крокодили. Розміри тіла плазунів дуже різноманітні. Найбільшими серед змії є удав анаконда та сітчастий пітон, довжина тіла яких сягає 10 м. Серед ящірок найбільшим є комодський або гігантський варан, довжина тіла якого майже 4 м. Серед крокодилів найбільшим є нільський, завдовжки майже 10 м. Велетнями серед черепах є слонова та зелена черепахи, маса яких може дорівнювати 400 кг.

2. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про будову та спосіб життя плазунів.

— Розгляньте малюнок на с. 128 у підручнику.

— З яких частин складається тіло плазунів? (*Відповіді учнів.*)

Зовні плазуни відрізняються розмірами, формою тіла, забарвленням. Тіло складається з голови, ший, тулуба, хвоста, передніх і задніх кінцівок. На голові є очі, рот, ніздрі та орган слуху. На тулубі розташовані дві пари п'ятипалих кінцівок (крім змії). Наявність ший в плазунів збільшує рухомість їхньої голови.

Від усіх інших тварин плазуни відрізняються своїми істотними ознаками, спільними для всіх представників цієї групи: шкіра суха, укрита роговими лусками.

Луска захищає шкіру від пересихання. Щільний роговий покрив заважає росту, тому вони періодично линяють. Доки не ороговіє новий покрив, тварина росте. Коли змії линяють, стара шкіра сходить з тіла вивертаючись, як палець рукавиці.

Дихають плазуни легеньми.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 129 у підручнику.

Кримський гекон, нільський крокодил, гадюка звичайна та черепаха болотяна відрізняються будовою і формою тіла.

- У ящірок, до яких належить кримський гекон, подовгасте тіло, довгий хвіст і добре розвинуті кінцівки.
- Змії мають видовжене тіло, на якому відсутні кінцівки.
- У крокодилів витягнуте й сплюснуте зверху донизу тіло. Хвіст довгий і стиснутий з боків.
- Черепахи мають кістковий панцир, у якому перебуває тіло і в який може ховатися голова, кінцівки та хвіст. Панцир утворений кістковими пластинками та складається з двох щитків: верхнього — опуклого і нижнього — плоского.

Спільним для всіх розглянутих представників плазунів є те, що в них суха, укрита роговими лусками шкіра.

3. Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про живлення плазунів.

— Кому з вас відомо, чим живляться плазуни? (Відповіді учнів.)

Більшість плазунів — хижаки:

- ящірки — комахами, червами, молюсками;
- морські черепахи та змії — рибою;
- змії і варани — дрібними птахами, плазунами;
- великі змії та крокодили — не тільки дрібними, а й великими звірами.

Рослиноїдними є сухоїдільні черепахи (слонова черепаха, степова черепаха) та деякі ящірки (ігуани).

4. Робота в парі (групі) з елементами розповіді з метою формування уявлення про розмноження та розвиток плазунів.

— Виконайте наступне завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 129 у підручнику.

На відміну від риб і земноводних, плазуни — це справжні сухоїдільні тварини. Їх розмноження зовсім не пов'язане з водою.

Розмножуються плазуни навесні, відкладаючи яйця. Черепаха відкладає 5–10 яєць завдовжки близько 3 см в ямку, яку рие задніми ногами в сухому ґрунті чи піску, потім засипає і залишає напризволяще. Яйця плазунів подібні до яєць птахів. Вони вкриті твердою оболонкою, що захищає яйця від висихання. Яйця зігріваються сонячним теплом і через 2–3 місяці з них вилуплюються маленькі черепашки, які вилазять на поверхню.

5. Бесіда з елементами узагальнюючої розповіді з метою формування уявлення про значення плазунів у природі та житті людини.

— Яке значення мають плазуни в природі та житті людини? (Відповіді учнів.)

Плазуни — дуже корисні тварини. Ящірки та змії, поїдаючи комах, мишей, слимаків, знищують багато шкідників поля, саду та городу.

М'ясо і яйця деяких змії, черепах та крокодилів використовують у їжу. Зі шкіри змії і крокодилів шиють взуття, сумки. Отруту змії використовують для виготовлення ліків.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 56? (Розгадати кросворд. У виділеному стовпчику прочитати назву тварини і записати відповідь на запитання.)

Назва — динозавр.

Що тобі відомо про цю тварину? (Динозаври — це давні вимерлі плазуни, які панували на Землі приблизно 200 тисяч років тому.)

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 56? (Записати відповіді на запитання.)

Яких плазунів можна зустріти там, де ти живеш? (Ящірку прудку, гадюку звичайну, черепаху болотяну, вужа звичайного, вужа водяного.)

Яке значення мають плазуни? (Плазуни знищують шкідників поля, саду та городу. М'ясо і яйця плазунів використовують у їжу. Зі шкіри змії і крокодилів шиють взуття, сумки. Отруту змії використовують для виготовлення ліків.)

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Про що ви дізналися сьогодні на уроці?

— Яка інформація зацікавила вас найбільше?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 128–129. Виконати завдання 3 на с. 57 у робочому зошиті.

Тема уроку. Птахи.

Мета: формувати поняття «птахи», уявлення про будову, спосіб життя пернатих і їх значення в природі; розвивати мислення, спостережливість, уміння порівнювати, робити висновки, описувати тварин, визначати істотні ознаки, самостійно висловлювати думки, узагальнювати; виховувати бережне ставлення до природи.

Обладнання: ілюстрації із зображенням представників різних видів птахів, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне усне опитування.

- Де живуть плазуни? Наведіть приклади.
- Яку будову має тіло плазунів?
- Які істотні ознаки властиві плазунам?
- Від чого залежить форма тіла плазунів? Наведіть приклади.
- Чим живляться плазуни? Наведіть приклади.
- Як відбувається розмноження і розвиток плазунів?
- Яке значення плазунів у природі?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

На попередньому уроці ви ознайомилися з однією з груп тварин, а саме з плазунами. Сьогодні ми розпочинаємо вивчення наступної групи тварин.

Щоб дізнатися, з якою групою ви будете ознайомлюватися сьогодні на уроці, вам потрібно скласти слово з поданих букв: **Х А П Т И** (*Птахи*).

— Пригадайте, за якими ознаками можна впізнати птахів. (*Відповіді учнів.*)

— Де живуть птахи? Назвіть відомих вам птахів. (*Відповіді учнів.*)

Вам уже відомо, що птахи — це тварини, тіло яких укрите пір'ям, а передні кінцівки перетворилися на крила. Живуть птахи в лісі, на луках, біля водойм.

Сьогодні на уроці ви більше дізнаєтеся про будову тіла птахів і їх спосіб життя. Ви також довідаєтеся, як розмножуються птахи та яке значення вони мають у природі. Навчіться розпізнавати види птахів, описувати їхній зовнішній вигляд.

Тема сьогоднішнього уроку: «Птахи».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з метою формування уявлення про поширення та різноманітність птахів.

Птахи — це різноманітні тварини, які живуть у різних куточках Землі. Вони є і в сухих пустелях, і у вічних снігах, і високо в горах. Мешкають птахи в лісах, на полях, луках, болотах і водоймах. Серед птахів є і карлики, і велетні. Найменшою пташкою у світі є бджолине колібрі (довжина тіла 6 см, маса 2 г). Найбільшим птахом є африканський страус заввишки 3 м, маса 150 кг). Найменший в Україні птах — корольок червоноголовий (маса 5 г), а найбільший — дрохва (20 кг). (*Учитель демонструє зображення цих птахів.*)

Усього на Землі 8600 видів птахів, із яких в Україні зустрічається майже 400 видів.

2. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про будову та спосіб життя птахів.

— Розгляньте малюнок на с. 132 в підручнику.

— З яких частин складається тіло птахів? (*Відповіді учнів.*)

Тіло птахів складається з: голови, на якій є очі й озброєний дзьобом рот; тулуба та кінцівок, з яких передня пара перетворилася на крила, а задня — ноги, призначені для ходіння по твердій поверхні.

Не тільки крила, але й будова всього тіла птаха прекрасно пристосовані до польоту. Тіло вкрите пір'ям і має обтічну форму. Пір'я надійно захищає птахів від холоду.

Істотні ознаки птахів:

- передні кінцівки, що перетворилися на крила;
- тіло вкрите пір'ям.

У птахів слабо розвинутий нюх, проте дуже добре розвинений зір. Причому очі в більшості пернатих розташовані з боків голови, тому поле зору дуже велике. Не повертаючи голови, птахи можуть бачити все, що робиться довкола. Особливо добрий зір у хижих птахів. Орли бачать дрібних пташок на віддалі 1 км.

Птахи — це досконалі «літальні апарати». Форма їх крил залежить від способу життя. У лісових мешканців вони короткі, округлі, що дозволяє їхнім власникам зручно маневрувати поміж деревами. Морські птахи, навпаки, мають довгі, тонкі крила, за допомогою яких вони легко долають великі відстані. Швидкість польоту птахів сягає 50–90 км/год. Найшвидше літає чорний стриж — зі швидкістю 110 км/год.

Серед птахів є такі, які не літають. Наприклад, страуси. Проте вони дуже швидко бігають за допомогою потужних ніг (80 км/год.) і легко можуть позмагатися з автомобілем. До нелітаючих птахів належать пінгвіни. У них крила перетворилися на ласти, за допомогою яких пінгвіни добре плавають і пірнають.

3. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про живлення птахів.*

— Кому з вас відомо, чим живляться птахи? (Відповіді учнів.)

Птахи живляться різноманітною їжею. Серед них є:

- рослиноїдні, які споживають плоди рослин, трави, насіння (щиглик, тетерук, шишкар, чиж);
- хижі, які їдять комах, рибу, дрібних птахів і звірів (орли, яструби, шуліки, соколи, сови, стрижі, зозулі);
- всеїдні (горобець, дятел, грак, сорока).

4. *Робота в парі (групі) з елементами розповіді з метою формування уявлення про розмноження та розвиток птахів.*

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 133 у підручнику.

— У яку пору року розмножуються птахи? (Відповіді учнів.)

Навесні настає важливий період у житті птахів — період розмноження. Повсюди чути гучні пісні чи барабанний дріб дятла, що стукає по сухому дереві. Пісню зяблика важко сплутати, вона дуже дзвінка та не схожа на пісні інших птахів. Розмножуються птахи, відкладаючи яйця.

— Куди птахи відкладають яйця? (Відповіді учнів.)

Птахи відкладають яйця в гнізда, які будують на деревах, на землі, у дуплах, норах. Наприклад, зяблик будує гніздо на дереві у вигляді глибокого кошика, сплетеного з трави, куди відкладає 5–7 яєць.

— Що далі відбувається з яйцями? (Відповіді учнів.)

Майже всі птахи, на відміну від риб, земноводних і плазунів, не покидають яйця, а насиджують їх, зігріваючи теплом свого тіла. Наприклад, зяблик насиджує яйця 12–13 днів, після чого з них вилуплюються пташенята.

Птахи — дбайливі батьки. Вони піклуються про пташенят: годують, захищають від ворогів, навчають літати.

У зяблика пташенята вилуплюються голі, сліпі й беспорядні. Пташенята покидають гнізда тоді, коли навчаться літати та самостійно добувати їжу. У курки з яєць вилуплюються пташенята, укриті пухом, зрячі, здатні вже на другий день бігати за матір'ю.

Пташенята швидко ростуть і потребують багато їжі. Весь день птахи зайняті пошуками їжі для своїх малят. Учені підрахували, що синиця прилітає до свого гнізда з комахами для пташенят близько 400 разів на день.

— Відгадайте загадку і скажіть, який птах не буде свого гнізда.

- Хто гнізда свого не має, яйця іншим підкидає, та у лісі в холодку все кує: «Ку-ку, ку-ку»? (Зозуля)

5. *Бесіда з елементами узагальнюючої розповіді з метою формування уявлення про значення птахів у природі та житті людини.*

— Яке значення птахів у природі? (Відповіді учнів.)

Птахи — корисні тварини. Багато з них живиться комахами та їхніми личинками, гризунами, знищуючи тим самим шкідників. Наприклад, синиця з'їдає за день стільки комах, скільки важить сама. Шпак тільки за сніданок поїдає 50–60 комах. Птахи розносять насіння рослин. Без пташиного щибету природа стала б непривітною.

— Яке значення птахів у житті людини? (Відповіді учнів.)

М'ясо та яйця птахів — цінні продукти харчування. Люди використовують також пух і пір'я птахів.

V. *Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.*

1. *Робота в зошиті з друкованою основою.*

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 58? (Підкреслити назви птахів і дати відповідь на запитання.)

Горобець, муха, сорока, дельфін, грак, ластівка, соловей, хрущ, камбала, шпак, дятел, синиця, черепаха, журавель, делека, сонечко, тритон, сойка, сова, голуб, яструб, метелик.

Які ознаки об'єднують обраних тобою тварин? (Тіло має обтічну форму і вкрите пір'ям, передні кінцівки перетворилися на крила.)

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 58? (Розгадати кросворд. У виділеному стовпчику прочитати назву птаха і записати відповідь на запитання.)

Що тобі відомо про розгаданого птаха? (Страус — найбільший з птахів, він не літає, зате швидко бігає.)

2. *Практична робота в групах.*

Учні класу поділені на групи по 3–4 особи. Кожна група отримує малюнок із зображенням птаха.

— Завдання: не називаючи птаха, описати його так, щоб учні з інших груп упізнали, про кого йдеться.

VI. *Підсумок уроку. Рефлексія.*

— Про що ви дізналися сьогодні на уроці?

VII. *Завдання додому.*

Опрацювати статтю в підручнику на с. 132–133. Виконати завдання 3 на с. 59 у робочому зошиті.

Тема уроку. Звірі.

Мета: формувати поняття «звірі», уявлення про будову, спосіб життя та значення в природі; розвивати мислення, спостережливість, уміння порівнювати, робити висновки, описувати тварин, визначати істотні ознаки, самостійно висловлювати думки, узагальнювати; виховувати бережне ставлення до природи.

Обладнання: ілюстрації із зображенням представників різних видів звірів, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Підсумок спостережень за змінами в природі.

III. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне опитування.

— Де живуть птахи? Наведіть приклади.

— Яку будову має тіло птахів?

— Які істотні ознаки властиві птахам?

— Чим живляться птахи? Наведіть приклади.

— Яке значення птахів у природі та житті людини?

3. Індивідуальне усне опитування.

— Презентуйте повідомлення про одного з птахів, які живуть в Україні.

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

На попередньому уроці ви ознайомилися з однією з груп тварин, а саме — з птахами. Сьогодні ми розпочинаємо вивчення наступної групи тварин.

— Щоб дізнатися, з якою групою ви будете ознайомлюватися, вам потрібно скласти слово з поданих букв: **ІЗРІВ** (Звірі).

— Пригадайте, за якими ознаками можна впізнати звірів. (Відповіді учнів.)

— Де живуть звірі? Назвіть відомих вам звірів. (Відповіді учнів.)

Вам уже відомо, що звірі — це тварини, тіло яких укрите шерстю, а своїх малят вони вигодовують молоком. Живуть звірі в лісі, на луках, у воді та біля водойм. Є звірі, які можуть літати.

Сьогодні на уроці ви більше дізнаєтеся про будову тіла звірів і спосіб життя. Ви також довідаєтеся, яке значення в природі мають звірі, навчитеся розпізнавати види звірів, описувати їхній зовнішній вигляд.

Тема сьогоднішнього уроку: «Звірі».

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та практичної роботи з метою формування уявлення про поширення, будову та істотні ознаки звірів.

Звірі — це різноманітні за будовою тіла, розмірами та зовнішнім виглядом тварини, які живуть у різних куточках Землі. Серед звірів є і карлики, і велетні.

— Розгляньте зображення звірів на с. 134 в підручнику.

Найменшим звіром у світі є білозубка карликова (довжина тіла 4 см, маса менше 2 г). Найбільший синій кит — довжина майже 33 м, а маса близько 170 т.

Всього на Землі мешкає понад 4 тисячі видів звірів, із яких в Україні зустрічається понад 120 видів.

Звірі живуть і в сухих пустелях, і у вічних снігах, і високо в горах, у лісах, на полях, луках, болотах і водоймах.

— Розгляньте звірів. (Вчитель демонструє зображення звірів, які пересуваються різними способами. Наприклад, козулю, дельфіна, кажана, крота, білку.)

— Якими способами пересуваються звірі? (Відповіді учнів.)

Звірі пересуваються різними способами. Білка та куниця добре лазять по деревах. Козуля і лисиця бігають. Кит і дельфін плавають. Кажани літають. Кріт і землерийка риють ходи під землею.

— Розгляньте малюнок на с. 134 в підручнику.

— З яких частин складається тіло звірів? (Відповіді учнів.)

Тіло звірів складається з голови, шиї, тулуба, хвоста, передніх і задніх кінцівок. Істотні ознаки звірів:

- своїх малят вони вигодовують молоком;
- тіло вкрите волоссям (шерстю).

На голові у звірів є очі; рот, оточений губами; ніздрі; вуха і чутливі волоски — вуса. У звірів хороший зір, слух і нюх. Дихають вони легенями.

Шерсть надійно захищає тіло тварин від холоду. У звірів, які живуть у воді (кити, дельфіни), волоссяний покрив майже відсутній. Лише навколо рота залишилися щетинки.

2. Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про живлення звірів.

— Кому з вас відомо, чим живляться звірі? (Відповіді учнів.)

Звірі живляться різноманітною їжею. Серед них є:

- рослиноїдні, які споживають плоди рослин, трави, насіння (заєць, лось, козуля, кріль, нутрія);
- хижі, які їдять комах, рибу, птахів і звірів (вовк, лисиця, їжак, куниця, тхір, кріт);
- всеїдні (ведмідь, дика свиня, борсук).

3. Робота в парі (групі) з елементами розповіді з метою формування уявлення про пристосування звірів до життя в різних умовах.

Звірі заселяють усі середовища існування нашої планети.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 135 у підручнику.

— Які пристосування до життя у воді мають тварини? (Відповіді учнів.)

У звірів, що живуть у воді, форма тіла подібна до риб, кінцівки перетворилися на ласти, волосяний покрив незначний, під шкірою наявний добре розвинутий прошарок жиру, який захищає від холоду.

— Які пристосування до польоту мають ці тварини? (Відповіді учнів.)

У летючих мишей і кажанів передні кінцівки, більша частина задніх і хвіст сполучені шкірястою перетинкою у вигляді пташиних крил.

— Які пристосування до життя на суходолі мають тварини? (Відповіді учнів.)

У тварин, що живуть на суходолі, міцні ноги, у деяких є копита. Це дозволяє тваринами швидко бігати по твердому ґрунту в пошуках води та їжі, а також утікати від ворогів.

— Хто знає, які звірі живуть у ґрунті? (У ґрунті живуть кроти, землерийки.)

— Які пристосування до життя в ґрунті мають ці тварини? (Відповіді учнів.)

Передні короткі лапи крота озброєні плоскими кігтями, вивернутими в сторони. Ними кріт гребе землю назад. Зір і слух у крота розвинуті слабо. Розшукувати здобич крота допомагає гострий нюх.

4. Розповідь з метою формування уявлення про розмноження та розвиток звірів.

— Розгляньте малюнок у підручнику на с. 135, на якому зображено собаку зі щенятами.

— Хто знає, як розмножуються звірі? (Відповіді учнів.)

Звірі розмножуються навесні, приводячи на світ малят, яких матері вигодовують молоком. Зрячих і вкритих шерстю малят народжують також корови, лосі, козулі, олені, коні, кабани, зайці тощо. У мишей, кролів, лисиць, вовків, котів, їжаків, ведмедів, білок малята з'являються сліпими й беспородними.

Усі звірі — турботливі батьки. Все літо вони піклуються про дітей, поки ті не стануть самостійними.

5. Бесіда з елементами узагальнюючої розповіді з метою формування уявлення про значення звірів у природі та житті людини.

— Яке значення звірів у природі та житті людини? (Відповіді учнів.)

Звірі — невід'ємна частина природи. Дрібні тварини є поживою для хижаків. Одні живляться комахами та їхніми личинками (їжак, летюча миша, борсук), гризунами (лисиця, ласка, куниця, тхір), знищуючи тим самим шкідників. Інші (миші, білки, дикі кабани) розносять насіння, поширюючи тим самим рослини. Кроти та землерийки розпушують ґрунт.

VI. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що потрібно зробити в завданні 1 на с. 60? (Підкреслити назви звірів і записати відповідь на запитання.)

Синиця, морж, кріт, дельфін, грак, короп, муха, летюча миша, кит, верблюд, камбала, їжак, лось, заєць, коник, тюлень, вовк, олень, білка, дятел, землерийка, ящірка.

Які істотні ознаки звірів? (Тіло вкрите шерстю, малят вигодовують молоком.)

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 60? (Заповнити таблицю.)

Звірі	Особливості форми та будови тіла
Які живуть у воді	Форма тіла подібна до риб, кінцівки перетворилися на ласти, волосяний покрив розвинутий слабо.
Які живуть на суходолі	Мають міцні ноги, у деяких є копита.
Які літають	Передні кінцівки, більша частина задніх і хвіст сполучені шкірястою перетинкою у вигляді пташиних крил.
Які живуть у ґрунті	Передні лапи короткі, озброєні кігтями, вивернутими в сторони.

— Виконаємо завдання 3 в зошиті на с. 60. Що вам пропонується зробити в завданні? (Записати відповідь на запитання.)

Чому звірів ще називають ссавцями? (Звірі виготовують своїх малят молоком, яке вони ссуть.)

VII. Підсумок уроку.

— Про що ви дізналися сьогодні на уроці?

VIII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 134–135. Виконати завдання 4 на с. 61 у підручнику.

Тема уроку. Середовище існування тварин. Пристосування тварин до способу життя.

Мета: формувати уявлення про середовище існування тварин, умови, необхідні для життя, ознаки пристосування до здобування корму, захисту від ворогів; формувати вміння виділяти ознаки пристосування тварин до виживання, розвивати мислення, спостережливість, уміння аналізувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; доводити судження, описувати тварин; виховувати прагнення до пізнання тваринного світу, бережне ставлення до природи на основі осмислення взаємозв'язків у ній, любов до тварин.

Обладнання: ілюстрації із зображенням тварин, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне усне опитування.

- Де живуть звірі? Наведіть приклади.
- Яку будову має тіло звірів?
- Які істотні ознаки властиві звірам?
- Чим живляться звірі? Наведіть приклади.
- Яке значення звірів у природі та житті людини?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Які умови потрібні для життя тварин? (*Відповіді учнів.*)

Щоб тварини добре росли та розвивалися, їм потрібні вода, повітря, тепло, світло, їжа, схованка від ворогів і місце для облаштування житла.

— Звідки тварини отримують усе необхідне для свого життя? (*Відповіді учнів.*)

Тварини все необхідне для свого життя отримують від природи, яка їх оточує. Наприклад, для дихання тваринам потрібний кисень, який вони поглинають із повітря, для живлення потрібна їжа, яку вони отримують, поїдаючи рослини та інших тварин, і т. ін.

На сьогоднішньому уроці ви дізнаєтеся, що є середовищем існування тварин і як вони пристосувалися здобувати корм та захищатися від ворогів.

Тема сьогоднішнього уроку «Середовище існування тварин. Пристосування тварин до способу життя».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про середовище існування тварин.

Розгляньте малюнок на с. 136 у підручнику.

— Що є середовищем існування ведмеда? Порівняйте середовище існування ведмеда і ялини. Який висновок можна зробити?

Середовищем існування ведмеда є Сонце, повітря, вода, ґрунт, рослини, інші тварини, тобто ті самі тіла, що є довір'ям ялини.

— Поміркуйте, чи все, що оточує тварин, необхідне для їхнього життя.

— Чи потрібне тваринам Сонце? Чи є Сонце умовою, необхідною для життя тварин? Доведіть свою думку.

Сонце дає тваринам світло і тепло, потрібні для росту й розвитку. Надлишок або нестача тепла призводить до їхньої загибелі. Комахи, риби, земноводні та плазуни мають таку ж температуру тіла, як температура в довір'ї, у якому вони живуть. Тому за температури, нижчої від +10 С, ці тварини стають малорухомими та ціпеніють, а коли нижче нуля градусів — можуть загинути. Менше залежать від температури довір'ї птахи і звірі. Навіть при морозі в 40 С температура тіла, наприклад, у лисиці становить +38 С.

Оскільки більшість тварин бачать, то для них важливою умовою є світло. Завдяки доброму зору багато з них можуть уникнути небезпеки та знайти собі їжу. Наприклад, сокіл бачить голуба на віддалі 1 км. Проте світло не є умовою, необхідною для життя тваринам, які живуть у ґрунті (кроти), глибоко під водою (деякі риби) або в темних печерах (кажани). Ці тварини погано бачать або ж зовсім сліпі. Зір їм замінюють добрий нюх і слух.

— Чи потрібне тваринам повітря? Чи є повітря умовою, необхідною для життя тварин? Доведіть свою думку.

Повітря потрібне для дихання. Тварини дихають киснем, який є в повітрі.

— Чи потрібна тваринам вода? Чи є вода умовою, необхідною для життя тварин? Доведіть свою думку.

Без води тварини не можуть прожити і кількох днів, а риби — кількох годин. Вода входить до складу тіла тварин. Воду тварини споживають по-різному: п'ють її з водойм, вбирають шкірою (жаби), отримують її з їжею (тварини пустель). Дуже мало води п'ють тварини, які живляться соковитою травою, листям, плодами. Отже, вода є необхідною умовою існування тварин.

— Чи потрібні тваринам рослини? Чи можна їх віднести до умов, необхідних для життя тварин? Доведіть свою думку.

Рослини — це їжа для багатьох тварин. Серед рослин тварини знаходять собі притулок, будують житло, ховають своїх малят. Якщо б зникли рослини, зникли б рослиноїдні тварини, якими живляться хижаки.

— Чи потрібен тваринам ґрунт? Чи є ґрунт умовою, необхідною для життя тварин? Доведіть свою думку.
 На перший погляд, ґрунт потрібний лише тваринам, які в ньому живуть, знаходять там їжу та будують своє житло (кроти, землерийки, миші, комахи). Проте без ґрунту не буде рослин, якими живляться тварини.
 — Які стосунки існують між тваринами в довікльлі? Чи можна існування інших тварин вважати умовою, необхідною для життя тварин? Доведіть свою думку.
 Тварини в довікльлі пов'язані ланцюгами живлення. Хижі тварини не зможуть існувати без рослиноїдних, які є для них кормом. Отже, із середовища існування тварин необхідними умовами для їхнього життя є: Сонце, яке дає світло і тепло, повітря, вода, ґрунт, їжа, яку дають рослини, та інші тварини.

2. Розповідь з елементами практичної роботи та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про пристосування, які допомагають тваринам добувати корм.

Важливою умовою існування тварин є їх живлення. Без їжі вони загинуть.
 — Пригадайте, на які групи поділяють тварин за способом живлення. (Відповіді учнів.)
 Рослиноїдним тваринам легше добувати корм, адже рослини нерухомі. Хижакам потрібно підстерігати, ловити й утримувати здобич.

- Виконайте практичну роботу, запропоновану на с. 136 у підручнику.
 Хижі тварини по-різному пристосувалися добувати корм:
- хижим звірам (вовку, лисиці) ловити здобич допомагають гострі зуби й кігті, добрий нюх і зір, спритність, сила та здатність швидко бігати;
 - хижі риби (щука, окунь, акула) мають гострі, загнуті всередину, зуби;
 - хижим птахам (яструбу, орлу) у цьому допомагають гострий зір, гачкуватий дзьоб і гострі кігті;
 - у птахів, які вишукують здобич біля водойм (лелеки, журавлі, чаплі), є довгі ноги, шия і дзьоб;
 - жабам допомагає ловити комах, що літають, довгий липкий язик;
 - отруйні змії (гадюка, кобра, морські змії) мають отруту, яку вони впорскують у здобич, кусаючи її.

3. Розповідь з елементами практичної роботи та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про пристосування тварин захищатися від ворогів.

Тварини, якими живляться хижаки, набули певних ознак, що допомагають їм захищатися від ворогів.
 — Виконайте практичну роботу, запропоновану на с. 137 у підручнику.
 Щоб вижити, тварини пристосувалися захищатися від ворогів. У цьому їм допомагають:

- здатність швидко бігати (козуля, заєць, лось);
- захисне забарвлення (заєць, ящірка, багато комах);
- застережливе забарвлення (сонечко, колорадський жук);
- отруйні залози (бджола, оса, гадюка, кобра);
- захисні пристосування: гострі голки, міцний панцир (їжак, дикобраз, черепаха).

V. Закріплення знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 62? (Описати тварину за зразком (на вибір).)

План	Назва тварини	
	Дятел	Жаба
Група тварин	Птах	Земноводна
Група за способом живлення	Всеїдний	Хижак
Чим живиться?	Комахами, личинками, насінням із шишок	Комахами
Як добуває корм?	Дістає комах з-під кори дерев і насіння з шишок	Ловить комах, що літають
Що у цьому допомагає?	Міцний дзьоб, довгий липкий язик, кігті	Довгий липкий язик

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 62? (Заповнити таблицю за зразком.)

Назви тварин	Пристосування для захисту від ворогів
Заєць, козуля	Швидко бігають
Їжак, дикобраз	Гострі голки
Гадюка, бджола	Отруйні залози
Сонечко	Застережливе забарвлення
Метелик	Захисне забарвлення
Ящірка	Захисне забарвлення
Черепаха	Міцний панцир

VI. Підсумок уроку.

— Про що ви дізналися на сьогоднішньому уроці?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 136–137.

Частина 2

Тема уроку. Гриби.

Мета: формувати поняття «гриби», уявлення про різноманітність грибів, їх поширення та життєві функції; формувати вміння працювати з підручником, висловлювати міркування та доводити їх, узагальнювати, порівнювати, робити висновки; виховувати спостережливість, естетичне сприймання навколишнього світу, бажання охороняти природу.

Обладнання: таблиці; муляжі шапинкових грибів; пліснявий гриб, вирощений на свіжому хлібі, уміщеному в поліетиленовий пакет на 2–3 тижні; дріжджі; підручник; робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне усне опитування.

- Де живуть звірі? Наведіть приклади.
- Яку будову має звір?
- Які істотні ознаки властиві звірам?
- Чим живляться звірі? Наведіть приклади.
- Яке значення звірів у природі та житті людини?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- На які групи поділяють організми? (Відповіді учнів.)
Рослини, тварини, гриби, бактерії — це основні групи організмів.
- Які групи ви вже вивчили? (Відповіді учнів.)
- Які ознаки є спільними для організмів? (Відповіді учнів.)
Організми дихають, живляться, розмножуються, ростуть і розвиваються, відмирають.
- За якими ознаками відрізняються рослини і тварини? (Відповіді учнів.)
Рослини самі виробляють поживні речовини в листках, а тварини живляться рослинами або іншими тваринами, тобто готовими поживними речовинами. Тварини можуть переміщатися з місця на місце.
- Які групи організмів ви ще не вивчали? (Відповіді учнів.)
Сьогодні на уроці ви познайомитеся із грибами, дізнаєтеся, яку вони мають будову, де живуть, як живляться та розмножуються. Ви навчитеся порівнювати гриби з іншими групами організмів, які ви вже вивчили.
Тема сьогоднішнього уроку «Гриби».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про будову грибів.

— Які гриби вам відомі? (Відповіді учнів.)
Майже всі ви бачили гриби, хто в лісі, хто в магазині, хто на подвір'ї. У відомих вам грибів, а це печериці, опеньки, мухомори, сиріжки тощо, є шапинка й ніжка. (Учитель демонструє зображення грибів.)

Проте грибів на Землі набагато більше, і не всі гриби мають шапинку й ніжку. Гриби оточують вас всюди, а ви про це навіть не здогадуєтесь. На Землі налічується понад 100 тисяч видів грибів.

Але спочатку познайомимось з будовою грибів на прикладі відомих вам шапинкових грибів.

— Розгляньте малюнок на с. 4 у підручнику і дайте відповідь на запитання.

Тіло шапинкового гриба складається з:

- шапинки, яка може мати різне забарвлення;
- ніжки;
- грибниці, яка міститься в ґрунті.

Грибниця має вигляд тонких, розгалужених, безбарвних ниток. Грибниця живе в ґрунті постійно, тут вона переживає посуху й холод, а коли стає тепло і є достатньо вологи, на поверхні з'являються шапинка і ніжка, що ми і називаємо зазвичай грибом.

2. Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про гриби, як живі організми.

Гриби, як усі організми, дихають, живляться, розмножуються, ростуть і розвиваються, відмирають.

— Пригадайте, який газ поглинається під час дихання, а який — виділяється.

Більшість грибів дихають так само, як і всі інші організми, поглинаючи з повітря кисень і виділяючи вуглекислий газ.

— Поміркуйте, чи можуть гриби жити як рослини. Доведіть свою думку.

Гриби не можуть жити як рослини, тому що в них немає зелених листків, у яких на світлі утворюються поживні речовини.

— Поміркуйте, чи можуть гриби жити як тварини. Доведіть свою думку.

Гриби не можуть житися як тварини, тому що вони не мають органів для пошуку, захоплення і подрібнення їжі.

Гриби живляться рештками рослин і тварин. Оселяючись на рештках, гриби тонкими нитками грибниці вбирають із них розчинені у воді поживні речовини. Деякі гриби, які називають паразитами, поселяються на тілі рослин, тварин чи людей і живляться їхніми поживними речовинами.

Розмножуються гриби спорами, які в шапинкових грибів утворюються на нижньому боці шапинки. Дозрівши, спори висипаються. Спори дуже дрібні, тому легко розносяться вітром. Потрапивши в сприятливі умови, вони проростають у нову грибницю. Тому, коли ви бачите в лісі старий гриб, не зривайте його. Нехай у ньому досягнуть спори.

Гриби розмножуються також частинами грибниці. Якщо взяти ґрунт із частинкою грибниці й перенести в інше місце, то там виросте гриб.

Отже, гриби — організми, які відрізняються від рослин і тварин будовою та живленням.

3. *Бесіда з елементами розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про поширення та різноманітність грибів.*

— Пригадайте, коли в лісі виростають гриби.

Гриби з'являються наприкінці літа й на початку осені, коли ще досить тепло і в ґрунті є достатньо воло- ги. Тоді грибниця росте дуже швидко, і з неї виростають шапинки з ніжками.

Отже, сприятливими умовами для росту й розвитку грибів є тепло, волога та поживні речовини.

Ми ознайомилися з шапинковими грибами. Але в природі набагато більше грибів, які не утворюють шапинку й ніжку. Ви бачили їх, але навіть не здогадувалися, що це гриби.

— Розгляньте малюнки та світлини на с. 5 у підручнику. Які із зображених грибів вам доводилося бачити? Де саме?

— Розгляньте шматок хліба, який пролежав у поліетиленовому пакеті кілька тижнів. Що ви бачите?

На хлібі утворилася біла цвіль, яка складається з тоненьких білих ниток — грибниці. Це цвілевий гриб, який селиться на різних продуктах харчування, і нитками грибниці вбирає з них поживні речовини. Виріс гриб зі спор, які були в повітрі.

Цвілеві гриби, оселяючись на овочах та інших продуктах харчування, вбирають грибницею з них пожи- вні речовини та спричиняють їхнє гниття.

Добре відомі вам дріжджі — це теж гриби, які живляться цукром.

Серед грибів є такі, які живляться поживними речовинами живих рослин, тварин і людей. Оселяючись на тілі живих організмів, ці гриби викликають у них тяжкі захворювання.

Сажкові гриби уражують різні зернові рослини, які вирощують люди: пшеницю, кукурудзу, жито, овес тощо. Вони псують зерно, чим завдають великої шкоди.

Гриб трутовик селиться на стовбурах дерев. Його грибниця розташовується в стовбурі і живиться по- живними речовинами дерева. З часом гриб повністю руйнує дерево й воно гине.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. *Робота в зошиті з друкованою основою.*

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 3? (*Записати відповіді на запитання.*)

— З яких частин складається тіло шапинкового гриба? *Тіло складається з шапинки, ніжки та грибниці.*

— Чому гриби належать до живої природи? *Гриби дихають, живляться, розмножуються, ростуть і розвиваються, відмирають.*

— Чим і як живляться гриби? *Гриби живляться рештками рослин і тварин. Оселяючись на рештках, гриби тонкими нитками грибниці вбирають із них розчинені у воді поживні речовини.*

— Які умови є сприятливими для життя грибів? *Сприятливими умовами для життя грибів є тепло, волога та поживні речовини.*

— Як розмножуються гриби? *Гриби розмножуються спорами та частинами грибниці.*

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 3? (*Порівняти гриби з рослинами або тваринами (на вибір). Записати результати.*)

Гриби	Спільні ознаки	Рослини
Тіло складається з ніжки, шапинки і грибниці. Розмножуються спорами і частинками грибниці. Живляться від- мерлими рештками рослин і тварин.	Дихають, живляться, розмножуються, ростуть, розвиваються і відмирають.	Тіло складається з кореня, стебла, листків, квітки. Розмножуються спорами, насінням, органами. Живляться, утворюючи самі собі поживні речовини.

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Про що ви дізналися сьогодні на уроці?

— Яка інформація зацікавила вас найбільше?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 4–5.

Тема уроку. Бактерії.

Мета: формувати поняття «бактерії», уявлення про різноманітність бактерій, їх поширення та життєві функції; формувати вміння працювати з підручником, висловлювати міркування та доводити їх, узагальнювати, порівнювати, робити висновки; виховувати спостережливість, естетичне сприймання навколишнього світу, бажання охороняти природу.

Обладнання: таблиці, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне усне опитування.

- Чому гриби належать до живої природи?
- Яку будову мають шапинкові гриби?
- Як живляться гриби?
- Як дихають гриби?
- Як розмножуються гриби?
- Які гриби вам відомі?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- На які групи поділяють організми? (Відповіді учнів.)
Рослини, тварини, гриби, бактерії — це основні групи організмів.
- Які групи ви вже вивчили? (Відповіді учнів.)
- Які ознаки є спільними для організмів? (Відповіді учнів.)
Організми дихають, живляться, розмножуються, ростуть і розвиваються, відмирають.
- За якими ознаками відрізняються гриби від рослин і тварин? (Відповіді учнів.)
Рослини самі виробляють поживні речовини в листках, а тварини живляться рослинами або іншими тваринами, тобто готовими поживними речовинами. Тварини можуть переміщатися з місця на місце.
- Які групи організмів ви ще не вивчали? (Відповіді учнів.)
Сьогодні на уроці ви познайомитеся із бактеріями, дізнаєтеся, яку вони мають будову, де живуть, як живляться та розмножуються. Ви навчитеся порівнювати бактерії з іншими групами організмів, які ви вже вивчили.

Тема сьогоднішнього уроку «Бактерії».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про поширення та різноманітність бактерій.

— Що вам відомо про бактерії? (Відповіді учнів.)

Бактерії — найбільш поширені та найдрібніші на Землі організми. Розміри бактерій мікроскопічні. За малі розміри їх ще називають мікроорганізмами або мікробами. Побачити бактерії можна лише за допомогою мікроскопа. Хоча бактерії дуже дрібні, проте загальна маса бактерій, що живуть на Землі перевищує масу всіх інших організмів разом узятих.

На Землі налічується близько 2500 видів бактерій, які поширені всюди: у повітрі, у ґрунті, у воді, в організмах рослин, тварин і людей. В 1 г ґрунту, наприклад, міститься до 2 млрд. особин бактерій. В 1 мл молока їх налічується близько мільйона. Бактерії виявлені в місцях, де життя здавалося б, є неможливим: у вулканічних кратерах, де температура сягає 360°C, у льодах Антарктиди, на глибині 430 м. Бактерії живуть у ротовій порожнині, у кишечнику та на поверхні тіла людини.

Більшість бактерій не виживає в кислому середовищі, тому для зберігання продуктів харчування, їх квасять, або додають оцет. Згубними для бактерій є прямі сонячні промені.

— Розгляньте малюнок на с. 6 у підручнику та дайте відповідь на запитання.

Форма бактерій різноманітна:

- паличкоподібні бактерії називають бацилами (туберкульозна паличка);
- кулясті називають коками (збудник ангіни);
- спіральні називають спірилами (бліда спірохета);
- зігнуті у вигляді коми, називають вібріонами (холерний вібріон).

У деяких бактерій є джгутики, за допомогою яких вони можуть рухатися.

2. Бесіда з елементами розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про умови існування бактерій та їхні життєві функції.

Сприятливими умовами для росту й розвитку бактерій є тепло, волога та поживні речовини.

Бактерії, як усі організми, дихають, живляться, розмножуються, ростуть і розвиваються, відмирають.

Більшість бактерій дихають киснем, а виділяють вуглекислий газ.

Живляться бактерії, як і гриби, рештками рослин і тварин. Розчинені у воді поживні речовини бактерії поглинають усією поверхнею свого тіла. Завдяки бактеріям рештки перегнивають.

Серед бактерій є й такі, які селяться в тілі рослин, тварин і людей та споживають їхні поживні речовини. Оселяючись у тілі живих організмів, ці бактерії викликають у них тяжкі захворювання.

— Розгляньте малюнок на с. 7 у підручнику й поміркуйте, як розмножуються бактерії.

Розмножуються бактерії поділом навпіл. Діляться вони дуже швидко. Кожні 20–30 хвилин з однієї бактерії утворюється дві. За такого розмноження потомство однієї бактерії могло б за 5 діб заповнити всі западини океану на Землі. Цього не відбувається, тому що більшість бактерій у природі гине.

— Чому воду, яка міститься у водоймах, не можна вживати? (Відповіді учнів.)

У воді річок, озер та ставків міститься багато бактерій, серед яких хвороботворні.

— Що потрібно робити перед тим, як вживати воду з водойм? (Відповіді учнів.)

Воду з відкритих водойм перед вживанням потрібно кип'ятити. При високій температурі бактерії гинуть.

— Що роблять з водою, яка потрапляє у водопровідну мережу з водойм для використання в побуті? (Відповіді учнів.)

Воду з відкритих водойм перед тим, як вона потрапить у водопровід, очищають на водоочисних станціях й обробляють спеціальними речовинами, які вбивають бактерії.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 4? (Записати відповіді на запитання.)

— Де живуть бактерії? Бактерії живуть усюди: у повітрі, воді, ґрунті, молоці, живих організмах.

— Яку форму мають бактерії? Бактерії бувають кулястої, паличкоподібної, спіральної форми та зігнуті у вигляді коми.

— Чому бактерії належать до живої природи? Бактерії дихають, живляться, розмножуються, ростуть, розвиваються і відмирають.

— Чим і як живляться бактерії? Бактерії живляться рештками рослин і тварин. Оселяючись на рештках, бактерії вбирають із них розчинені у воді поживні речовини.

— Як розмножуються бактерії? Бактерії розмножуються поділом навпіл.

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 4? (Порівняти бактерії з рослинами, тваринами або грибами (на вибір). Записати результати.)

Бактерії	Спільні ознаки	Рослини
Тіло мікроскопічне у вигляді кульок, паличок, спіралей. Розмножуються поділом навпіл. Живляться відмерлими рештками рослин і тварин.	Дихають, живляться, розмножуються, ростуть, розвиваються і відмирають.	Тіло складається з кореня, стебла, листків, квітки. Розмножуються спорами, насінням, органами. Живляться, утворюючи самі собі поживні речовини.

2. Завдання на застосування знань.

— Поміркуйте та розкажіть, чому потрібно мити овочі й фрукти, перед вживанням кип'ятити воду з відкритих водойм, дотримуватися правил особистої гігієни, робити вологе прибирання у квартирі та провітрювати приміщення.

Усіх цих правил потрібно дотримуватися, щоб в організм не потрапляли хвороботворні бактерії.

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Про що ви дізналися сьогодні на уроці?

— Яка інформація зацікавила вас найбільше?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 6–7.

Тема уроку. Значення організмів у природі та житті людини. Охорона рослинного і тваринного світу.

Мета: формувати уявлення про значення організмів у природі та житті людини; розуміння необхідності охорони рослинного і тваринного світу; продовжувати формувати вміння працювати з підручником, висловлювати міркування та доводити їх, узагальнювати, порівнювати, робити висновки; виховувати спостережливість, естетичне сприймання навколишнього світу, бажання охороняти природу.

Обладнання: таблиці, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Вправа «Ланцюжок знань».

- Бактерії — мікроскопічні організми, які можна побачити...
- Бактерії живуть у повітрі, ...
- За формою бактерії бувають...
- Бактерії — організми, тому що вони...
- Сприятливими для життя бактерій є такі умови: ...
- Для дихання більшості бактерій потрібний...
- Живляться бактерії...
- Розмножуються бактерії: ...

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- На які групи поділяють організми? (*Відповіді учнів.*)
 - Наведіть приклади представників різних груп організмів. (*Відповіді учнів.*)
- Сьогодні на уроці ви більше дізнаєтеся про значення організмів у природі та житті людини. Ви дізнаєтеся також, яких заходів уживають люди для охорони та збереження рослинного і тваринного світу.

Тема сьогоднішнього уроку «Значення організмів у природі та житті людини. Охорона рослинного і тваринного світу».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Робота в парі (групі) з елементами узагальнюючої розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про значення рослин у природі та житті людини.

Рослини нас супроводжують і оточують скрізь: озиваються згори тривожним шумом листя, радують очі маленькими квіточками на луках, грають хвилями колосків на полі, тягнуться до світла на підвіконнях.

— Пригадайте, чому рослини називають зеленим дивом Землі. (*Відповіді учнів.*)

Для дихання живим організмам потрібний кисень. Під час дихання живі організми виділяють вуглекислий газ. Тобто кількість кисню в повітрі мала б зменшуватись, а вуглекислого газу — збільшуватись. Проте цього не відбувається. Кисень утворюють зелені рослини.

— Уявіть, що на Землі зникли всі рослини. Що станеться тоді?

У повітрі не стане кисню, бо його виділяють рослини. Тоді зникнуть усі живі організми на Землі, бо для дихання їм необхідний кисень. Рослини — єдині організми, які можуть самі виробляти поживні речовини. Решта організмів живляться поживними речовинами, які виробляють рослини.

Отже, рослини є зеленим дивом Землі, тому що вони виробляють поживні речовини та виділяють у повітря кисень.

— Яке значення ще мають рослини в природі? (*Відповіді учнів.*)

Рослини є кормом для тварин, серед рослин тварини знаходять собі схованку від ворогів і житло.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 8 у підручнику.

— Назвіть рослини, які людина використовує для харчування. (*Пшениця, квасоля, соняшник, картопля, кукурудза, морква, горох тощо.*)

— З яких рослин виробляють тканину? (*Льон, бавовник.*)

— З яких рослин виробляють меблі та папір? (*Сосна, бук, береза, дуб тощо.*)

— Які рослини використовують у медицині? (*М'ята, звіробій, малина, калина, кропива, ромашка, мати-й-мачуха тощо.*)

— Які рослини милують нас своєю красою? (*Тюльпани, айстри, троянди, лілії, мальви, підсніжники.*)

Наше життя неможливо уявити без рослин. Рослини дають майже все необхідне для життя: кисень, їжу, одяг, будівельні матеріали тощо. Без рослин не було б і тварин, адже частина їх живиться рослинами.

2. Робота в парі (групі) з елементами узагальнюючої розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про значення тварин в природі та житті людини.

Тварини оточують нас скрізь, вони є невід'ємною частиною природи, тому мають величезне значення.

— Яке значення ще мають рослини в природі? (Відповіді учнів.)

Тварини запилюють рослини, поширюють насіння на великі відстані. Рослиноїдні тварини розріджують рослинний покрив, поїдаючи рослини. Хижі тварини, поїдаючи інших тварин, знищують шкідників лісу і поля. Тварини беруть участь в утворенні ґрунту.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 9 у підручнику.

— Назвіть тварин, які людина використовує для харчування. (Свійські тварини.)

— З яких тварин виробляють одяг і взуття? (Вівця, коза, корова, свиня, лама.)

3. Розповідь з елементами бесіди та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про значення грибів і бактерій в природі та житті людини.

— Чи потрібні гриби та бактерії в природі, чи потрібні вони людям?

Більшість грибів та бактерій живиться рештками рослин і тварин. Під впливом цих організмів рештки перегнивають, перетворюючись на перегній. Отже, гриби та бактерії підвищують родючість ґрунту.

Дріжджі використовують для випікання хліба, виробництва пива, спирту. Завдяки молочнокислим бактеріям ми отримуємо такі молочні продукти, як кефір, сметана, сир, масло, йогурт. Коли ми квасимо овочі, то тут теж допомагають молочнокислі бактерії. Вони утворюють кислоту, яка вбиває всі інші бактерії, тому овочі не псується. Завдяки оцтовокислим бактеріям утворюється оцет.

Грибами живляться деякі тварини, їх вживають у їжу люди. Із цвілевих грибів виробляють цінні ліки.

Отже, роль грибів і бактерій у природі надзвичайно велика. Вони є санітарами довкілля. Завдяки грибам і бактеріям земна поверхня очищується від відмерлих решток.

Проте серед грибів та бактерій є збудники захворювань рослин, тварин і людей. Гриби та бактерії псують продукти харчування, завдаючи шкоди людям.

4. Робота в парі (групі) з елементами узагальнюючої розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про заходи, яких уживають люди, щоб зберегти рослинний і тваринний світ.

Без рослин і тварин неможливо уявити навколишній світ і життя людини. Проте своєю діяльністю людина завдає шкоди рослинам і тваринам. Деякі з них зникають назавжди.

— Пригадайте, якої шкоди рослинному і тваринному світу завдає господарська діяльність людини. (Відповіді учнів.)

Наслідками господарської діяльності людини є забруднення ґрунту, води і повітря, знищення місць існування рослин і тварин (вирубання лісів, розорювання степів та луків, осушення боліт тощо), хижацьке знищення рослин і тварин.

— Чим забруднюється навколишнє середовище? (Відповіді учнів.)

Природа забруднюється внаслідок аварій кораблів, які перевозять нафту (танкерів), відходами фабрик, заводів, тваринницьких ферм, неочищеними каналізаційними водами, сміттям, газами, які викидають у повітря автомобілі, фабрики і заводи.

— Що роблять для того, щоб не забруднювалися ґрунт, вода й повітря? (Відповіді учнів.)

На фабриках і заводах будують очисні споруди, щоб у повітря і воду не потрапляли шкідливі речовини. Автомобілі переводять на газове паливо. У містах для перевезення пасажирів усе більше використовуються тролейбуси, трамваї, метро — тобто транспорт, який працює, використовуючи електроенергію, внаслідок чого в повітря не викидаються шкідливі гази.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 10 у підручнику.

— Який внесок у справу охорони природи можуть зробити молодші школярі? (Відповіді учнів.)

- Виготовляти і розвішувати годівнички для птахів, заготовляти для них корм.
- Допомогати дорослим у заготівлі сіна та гіллячкового корму для зимової підгодівлі диких тварин у лісі.
- Брати участь в озелененні свого міста (села).
- Виявляти й огороджувати мурашники.
- Стежити за чистотою джерел, берегів річок та озер.
- І, найголовніше, не завдавати шкоди природі.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 5? (Заповнити таблицю.)

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 6? (З'єднати лініями.)

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Про що ви дізналися сьогодні на уроці?

— Яка інформація зацікавила вас найбільше?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 8–10.

Тема уроку. Ліс — природне угруповання.

Мета: формувати уявлення про природні угруповання, про ліс, як природне угруповання рідного краю, його структуру, взаємозв'язки, пристосування рослин і тварин до життя в лісі; розвивати уміння аналізувати, класифікувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, доводити судження, робити висновки; виховувати любов до природи рідного краю та бережливе ставлення до всіх компонентів його природних угруповань.

Обладнання: таблиці, ілюстрації із зображенням рослин і тварин лісу рідного краю, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне усне опитування.

- Яке значення в природі та житті людини мають рослини?
- Яке значення в природі та житті людини мають тварини?
- Яке значення в природі та житті людини мають гриби та бактерії?
- У чому полягає згубний вплив господарської діяльності людини на природу?
- Яких заходів уживають люди щоб зберегти рослинний і тваринний світ?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Де живуть у природі організми? (Відповіді учнів.)

Організми живуть скрізь, де для них є всі необхідні умови: світло, тепло, вода, повітря, поживні речовини. Для одних організмів необхідні умови життя є в лісі, для інших — на луках, у прісних і морських водоймах.

— Наведіть приклади представників різних місць проживання організмів. (Відповіді учнів.)

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, що організми утворюють різні природні угруповання: луки, ліс, степ, водойми, болота. Ви ознайомитеся зі складовими частинами природних угруповань і взаємозв'язками між ними. А також ближче ознайомитеся із таким природним угрупованням, як ліс, навчитеся встановлювати взаємозв'язки між організмами в лісі та пристосування організмів до життя в лісі.

Тема сьогоднішнього уроку «Ліс — природне угруповання».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами узагальнюючої розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про природні угруповання та їх компоненти.

На дошці прикріплені ілюстрації із зображенням рослин і тварин, поділені на три групи за місцем проживання (наприклад, тварини і рослини лісу, прісних водойм, луків). (Якщо ілюстрацій немає, то назви рослин і тварин учитель записує на дошці у три колонки.)

підсніжник	окунь	ящірка
білка	рак	метелик
дуб	качка	королиця
дятел	латаття біле	тимофіївка

— Прочитайте назви рослин і тварин кожної групи. Поміркуйте, за якою ознакою організми поєднані в групи. (Відповіді учнів.)

Організми об'єднані в групи за місцем їх проживання: у лісі, у водоймі, на луці. (Учитель підписує над кожною групою організмів назви угруповань.)

Луки, ліс, степ, водойми, болота — це природні угруповання. Природні угруповання складаються з організмів, які перебувають у тісному взаємозв'язку між собою та навколишнім середовищем.

— Наведіть приклади взаємозв'язків між організмом і навколишнім середовищем у природному угрупованні. (Відповіді учнів.)

Організми, а це рослини, тварини, гриби, бактерії, дихають повітрям, споживають воду, отримують світло і тепло, яке випромінює Сонце.

— Наведіть приклади взаємозв'язків між організмами у природному угрупованні. (Відповіді учнів.)

Між собою організми в природному угрупованні поєднані ланцюгами живлення. Гриби та бактерії розкладають решти рослин і тварин.

2. Робота в парі (групі) з елементами узагальнюючої розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про ліс як природне угруповання.

Одним із природних угруповань є ліс.

— Поміркуйте, й назвіть основну ознаку, за якою можна впізнати ліс. (Відповіді учнів.)

Ліс — це великі ділянки землі, на яких ростуть дерева, розташовані близько одне до одного, а також інші рослини. Серед рослин лісу живуть різноманітні тварини, гриби, бактерії.

Рослини в лісі пристосувалися до сумісного життя, яке проявляється в певному розташуванні різних груп рослин.

— Пригадайте, на які групи за будовою поділяють рослини. (Відповіді учнів.)

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 13 у підручнику.

Дерева, кущі та трав'янисті рослини в лісі ростуть ярусами. Так вони пристосувалися до життя в ньому. Ліс нагадує багатоповерховий будинок. Кожна група рослин утворює в лісі свій «поверх» — ярус.

Кількість світла в лісі зменшується від верхнього ярусу до нижнього, тому:

- верхній ярус утворюють дерева, які потребують багато світла (дуб, ялина, сосна, береза, граб, осика, липа);
- середній ярус утворюють кущі, які можуть жити в умовах незначного затінення (шипшина, ліщина, ожина, малина, чорниця, калина);
- нижній — тіншовитривалі трав'янисті рослини.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 14 у підручнику.

Конвалія — рослина з широкими темно-зеленими листками, у період цвітіння на стеблині з'являються білі невеличкі квіти, що розташовуються одна за одною.

Копитняк — невелика рослина з темно-зеленими блискучими листками схожими за формою на копита.

Квасениця — невелика рослина з трійчастими листками, яка цвіте білими квітками.

Папороть має великі розсічені листки.

Вороняче око має на верхівці стебла чотири великих листки. Після цвітіння на верхівці стебла утворюється плід — темно-синя ягода. (Отруйна рослина.)

Зірочник — невелика рослина з видовженими листками та невеликими білими квітками.

Пристосуванням для існування в умовах незначного освітлення в нижньому ярусі лісу в трав'янистих рослин є великі темно-зелені листки.

3. Робота в парі (групі) з елементами узагальнюючої розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про тварин лісу.

Ліс — це місце життя представників різних груп тварин. У лісі тварини знаходять собі їжу, місце для облаштування житла, виведення потомства та схованку від ворогів.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 15 у підручнику.

Жителями лісу є заєць, дятел, білка, дикий кабан, куниця, миші, іволга, комахи та їх личинки.

Тварини лісу добре пристосувалися до життя в ньому. У птахів лісу короткі крила і довгий хвіст, щоб було легко літати між деревами. У багатьох звірів пальці озброєні гострими кігтями, щоб лазити по деревах. Щоб бути менш помітними, тварини не живуть великими групами й тримаються поодинокі чи парами. У тварин лісу плямисте або смугасте забарвлення, що робить їх непомітними серед рослин.

Усі організми в лісі пов'язані між собою ланцюгами живлення, тому залежать одне від одного.

— Складіть ланцюги живлення, що існують у лісі між ліщиною, березою, дятлом, білкою, куницею, жуком-короїдом. Результати запишіть у робочому зошиті (завдання 5 на с. 8).

Ліщина → білка → куниця; береза → жук-короїд → дятел.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 7? (Дописати речення.)

Ліс — це природне угруповання, у якому на великих ділянках землі ростуть дерева та інші рослини.

Серед рослин лісу живуть різноманітні тварини, гриби та бактерії.

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 7? (Заповнити таблицю.)

Яруси лісу	Назви рослин, що утворюють ярус
Верхній	Дуб, ялина, сосна, береза, граб, осика, липа, вільха
Середній	Шипшина, ліщина, ожина, малина, чорниця, калина
Нижній	Конвалія, копитняк, квасениця, папороть, вороняче око, зірочник

— Що пропонується зробити в завданні 3 на с. 7? (Записати відповіді на запитання.)

Чому дерева в лісі утворюють верхній ярус? *Дерева — світлолюбіві рослини. Вони потребують багато світла, тому ростуть вгору.*

Які пристосування мають трав'янисті рослини лісу до виживання в умовах незначного освітлення? *Трав'янисті рослини лісу мають великі темно-зелені листки.*

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Які природні угруповання утворюють організми?

— З яким природним угрупованням ви ознайомилися на уроці?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 13–15. Виконати завдання 4 на с. 8 у робочому зошиті. Підготувати повідомлення про значення лісу в природі та житті людини.

Тема уроку. Луки — природне угруповання.

Мета: формувати уявлення про луки, як природне угруповання, про взаємозв'язки, які існують на луках між організмами, про рослини і тварини луків та їх пристосування до життя на луках; розвивати уміння аналізувати, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки; виховувати бажання пізнавати природу рідного краю, бережливе ставлення до луків своєї місцевості.

Обладнання: ілюстрації із зображенням рослин і тварин луків рідного краю, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

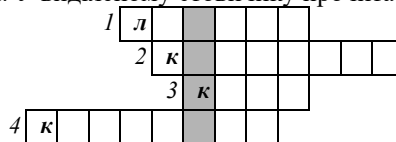
II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Фронтальне усне опитування.

- Доведіть, що ліс — це природне угруповання.
- Як пристосувалися до життя в лісі рослини?
- Наведіть приклади рослин, що ростуть в різних ярусах лісу.
- Наведіть приклади тварин, що живуть в лісі.
- Як пристосувалися до життя в лісі тварини?
- Які зв'язки існують у лісі між організмами?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Щоб дізнатися, яке природне угруповання ми будемо вивчати сьогодні на уроці, потрібно розгадати кросворд. Для цього треба відгадати загадки про організми, що живуть у цьому природному угрупованні та вписати відгадки в клітинки. У виділеному стовпчику прочитаєте назву природного угруповання.

1. Довгі ноги, довгий ніс, хату на хаті має, жабам рахунок знає. (*Лелека.*)
2. Сонечко в траві зійшло, усміхнулось, розцвіло, потім стало біле-біле і за вітром полетіло. (*Ккульбаба.*)
3. Під землею рие хід сліпий і спритний чорний... (*Крим.*)
4. Стоять у полі сестрички, колихаються, білими віночками пишаються. (*Королиця.*)

Сьогодні на уроці ви ознайомитеся із природним угрупованням — луки. Ви дізнаєтеся, які рослини і тварини живуть на луках, які взаємозв'язки існують між ними, як вони пристосувалися до життя на луках. Також ви навчитеся будувати ланцюги живлення, що існують на луках, розпізнавати рослин і тварин луків.

Тема сьогоднішнього уроку «Луки — природне угруповання».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Робота в парі (групі) з елементами узагальнюючої розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про луки, рослинний світ луків і пристосування рослин до життя на луках.

Луки — це природне угруповання, де ростуть дикорослі трав'янисті рослини та живуть тварини.

Луки розташовані на берегах річок, озер, біля боліт, серед лісу на галявинах. Луки утворюються на місці вирубаних лісів. Рослини на луці добре освітлюються Сонцем, тому отримують багато світла й тепла.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 16 у підручнику.

Тимофіївка і тонконіг мають довгі та вузькі листки. Квітки у цих рослин дрібні, зеленувато-сірі, зібрані в суцвіття, розміщені на верхівках довгих тонких стебел — соломин. Ці рослини подібні між собою. Розпізнати їх можна лише за суцвіттями. Наприклад у тонконога суцвіття у вигляді волоті, а в тимофіївки — циліндричне.

Інші трав'янисті рослини, які ростуть на луках, називають різнотрав'ям. Це конюшина, волошка, королиця, жовтець, мишачий горошок, люцерна, шавлія, герань, дзвоники. І справді, на відміну від попередніх рослин, які ми розглянули, ці трав'янисті рослини дуже різні за формою листків, кольором і формою квіток.

Деревій — рослина з міцним стеблом, на верхівці якого зібрані у букетик дрібні квітки. Листя, схоже на пір'їнки, рясно вкриває стебло. Волошка — рослина з прямим розгалуженим стеблом і вузькими дрібними листками. Цвіте синіми квітками. Королиця — рослина з подовгастими невеликими листками та білими квітками на верхівці стебел.

Рослини луків добре пристосувалися до життя в умовах достатнього освітлення. У рослин луків невеликі за розмірами листки, щоб на відкритих просторах під палочими сонячними променями випаровувати менше вологи.

2. Робота в парі (групі) з елементами узагальнюючої розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про тваринний світ луків і про пристосування тварин до життя на луках.

- Яких тварин приваблюють на луках трав'янисті рослини з великими, яскравими та запашними квітками? Чому? (*Відповіді учнів.*)

Квітучі рослини приваблюють на луки комах, які живляться солодким соком — нектаром. Метелики, оси, бджоли, джмелі, перелітаючи з квітки на квітку живляться нектаром і запилюють їх. *(Розповідь про комах учитель супроводжує демонстрацією ілюстрацій.)*

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 17 у підручнику.

На луках багато комах, які живляться рослинами та їхнім соком. Це різноманітні жуки, личинки метеликів (гусінь), попелиці, цикади. На луках живуть комахи-хижаки, які живляться попелицями (сонечко) та гусінню та дрібними комахами (коники зелені, кобилки).

На рослинах, де є попелиці — шкідники, які смочуть сік із рослин, — трапляється жук сонечко. Ці червоні, з чорними крапочками, невеликі жуки щодня з'їдають 10–40 попелиць, а їх личинки — ще більше. Це дуже корисні комахи. Зимуює сонечко у ґрунті під рештками рослин.

Коники мають довгі та сильні задні ноги. Пересуваються вони стрибаючи та перелітаючи. Живляться дрібними комахами, рослинами.

— Яких тварин приваблюють на луках комахи? Чому? *(Відповіді учнів.)*

Там, де багато комах, живуть тварини, які ними живляться: жаба трав'яна, ропуха, ящірка прудка, вуж деркач, куріпка сіра, перепілка, чекан, кріт. *(Учитель демонструє ілюстрації із зображенням тварин.)*

Ящірка прудка має тіло зеленого та сірувато-бурого кольору. Завдяки такому забарвленню, ящірки непомітні в траві. Живляться комахами та їхніми личинками. Корисна тварина.

Куріпка сіра — це птах середніх розмірів. Тіло бурувато-сірого кольору. Це зимуючий птах. Гніздо робить у ямці на землі. Живиться насінням трав, зеленими частинами рослин, улітку поїдає комах.

Деркач — невеликий птах. Оперення рудувате з чорно-бурими повздовжніми плямами. Це перелітний птах. Гніздо робить у ямці на землі. Живиться комахами, павуками, черв'яками, слимаками, а також насінням рослин.

Кріт усе життя живе під землею, риючи підземні ходи в пошуках їжі. Живиться комахами, їхніми личинками, дощовими червами, слимаками. Хутро в крота коротке, густе та гладке. Зір поганий, проте добрий нюх.

На луках живуть також звірі, які живляться рослинним кормом. Це миші, хом'яки. Постійно живе на луках вуж звичайний, у пошуках їжі сюди прилітають лелека білий і журавель сірий. Вони живляться жабами, ропухами, мишами. *(Учитель демонструє ілюстрації із зображенням тварин.)*

Отже, на луках рослини і тварини тісно пов'язані між собою. Тварини живляться рослинами та запилюють їх. Рослини є кормом для тварин, схованкою від ворогів. Також тісними є взаємозв'язки між тваринами луків, тому що одні тварини є кормом для інших.

— Складіть ланцюги живлення, що існують на луках між куріпкою, лимонницею, гусінню, ящіркою, конюшиною, кульбабою. Результати запишіть у робочому зошиті (завдання 7 на с. 10)

Конюшина → гусінь → куріпка; кульбаба → лимонниця → ящірка.

— Які за розміром тварини живуть на луках, яке в них забарвлення? Чому? *(Відповіді учнів.)*

Луки — це відкриті простори, на них живуть невеликі за розмірами тварини. Адже від ворогів вони можуть заховатися лише в густій траві чи в норах. В одних тварин (метеликів) забарвлення яскраве, що робить їх схожими на квітки. В інших — зелене або буре, що робить їх майже непомітними серед трави. Отже, невеликі розміри та захисне забарвлення (коник, ящірка, деркач) є пристосуванням тварин до виживання на луках.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 9? *(Дописати речення.)*

Лука — це природне угруповання, де ростуть дикорослі трав'янисті рослини та живуть тварини.

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 9? *(Підкреслити назви рослин луків.)*

Конюшина, ялина, тимофіївка, королиця, деревій, підсніжник, дуб, дзвоники, конвалія, чорниця, пирій, стоколос, герань лучна, горошок мишачий, сосна, тонконіг, лисохвіст, береза, волошка, жовтець.

— Що пропонується зробити в завданні 3 на с. 9? *(Записати відповідь на запитання.)*

Як рослини луків пристосувалися до випаровування меншої кількості вологи? У рослин луків невеликі за розмірами листки, щоб на відкритих просторах під палючими сонячними променями випаровувати менше вологи.

— Що пропонується зробити в завданні 4 на с. 9? *(Підкреслити назви тварин луків.)*

Білка, жаба трав'яна, ящірка, кріт, вуж, дятел, деркач, куріпка, миша, ропуха, коник зелений, козуля, журавель сірий, перламутрівка, зозуля, сонечко, дикий кабан, джміль.

— Що пропонується зробити в завданні 5 на с. 9–10? *(Записати відповіді на запитання.)*

Як тварини луків пристосувалися до виживання в умовах відкритого простору? У тварин луків невеликі розміри тіла та яскраве, зелене або буре забарвлення, яке робить їх непомітними серед трав'янистих рослин.

Які зв'язки існують між рослинами і тваринами на луках? Тварини живляться рослинами і запилюють їх. Рослини є кормом для тварин, схованкою від ворогів.

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— З яким природним угрупованням ви ознайомилися на уроці? Яка інформація зацікавила вас найбільше?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 16–17. Виконати завдання 6 на с. 10 у робочому зошиті. Підготувати повідомлення про значення луків у природі та житті людини.

Тема уроку. Прісна водойма — природне угруповання.

Мета: формувати уявлення про прісну водойму, як природне угруповання, про взаємозв'язки, які існують у цьому природному угрупованні, про рослини і тварини прісної водойми та їх пристосування до життя у водоймі; розвивати уміння розпізнавати рослини і тварин прісної водойми, аналізувати, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки; виховувати бажання пізнавати природу рідного краю, бережливе ставлення до рослинного і тваринного світу прісних водойм своєї місцевості.

Обладнання: таблиці, ілюстрації із зображенням рослин і тварин прісних водойм, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Фронтальне усне опитування.

- Доведіть, що лука — це природне угруповання.
- Наведіть приклади рослин, що ростуть на луках.
- Як пристосувалися рослини до життя на луках?
- Наведіть приклади тварин, що живуть на луках.
- Як пристосувалися тварини до життя на луках?
- Які зв'язки існують на луках між організмами?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Щоб дізнатися, про яке природне угруповання буде йти мова сьогодні на уроці, потрібно відгадати загадки.
 - Між берегів текла-текла, мороз зміцнів — під скло лягла. (*Річка.*)
 - Серед поля лежить дзеркало — скло голубе, а рама зелена. (*Озеро.*)
- Як одним словом можна назвати річку та озеро? (*Відповіді учнів.*)

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які рослини й тварини живуть у прісних водоймах, які взаємозв'язки між ними існують та як вони пристосувалися до життя у цьому природному угрупованні. Ви навчитеся розпізнавати рослини й тварин, які поширені в прісних водоймах рідного краю.

Тема сьогоднішнього уроку «Прісна водойма — природне угруповання».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Робота в парі (групі) з елементами узагальнюючої розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про рослинний світ прісних водойм.

У прісних водоймах вирує життя. Тут живуть представники різних груп організмів (рослин, тварин, грибів, бактерій), де для них є всі необхідні умови: світло, тепло, повітря, вода, поживні речовини.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 18 у підручнику.

Рослинний світ прісної водойми налічує багато видів квіткових рослин і водоростей. Квіткові рослини прісних водойм можна умовно об'єднати у 4 групи.

1. Рослини, що ростуть не березі водойм і недалеко від берега. Їх кореневище занурене у воду, а стебла з листками й квітками розташовані над водою. Це стрілолист, ситник, осока, очерет, рогіз, комиш. Очерет, рогіз і комиш утворюють на водоймах густі зарості. Це високі рослини з товстими стеблами, які всередині заповнені повітрям. Листя довге, жорстке, мечоподібне. Стрілолист, ситник і осока — це невисокі рослини. Листя стрілолиста невелике, нагадує стріли. В осоки й ситника листя вузьке, видовжене, квітки дрібні та непоказні. (*Розповідь учитель супроводжує демонстрацією ілюстрацій.*)
2. Рослини, які коренями закріплюються на дні, а на поверхні води плавають великі листки та квітки на довгих гнучких стеблах. Це латаття біле та глечики жовті. Латаття біле має великі овальні листки. Великі квітки з білими пелюстками. Увечері квітки латаття закриваються і занурюються у воду. Уранці вони спливають на поверхню у вигляді бутонів, які поволі розкриваються. У дощову погоду квітки не розкриваються. Цвіте все літо.
3. Рослини, які повністю занурені у воду. Це елодея, рдесник, кушир. В елодеї стебло густо вкрите дрібними листочками. Елодея — це найпоширеніша рослина в наших озерах, де іноді утворює суцільні зарості.
4. Рослини, які плавають на поверхні водойм. Це ряска, яка влітку на поверхні озер утворює зелений покрив. Ряска схожа на маленький кружечок, від якого відходить корінець. Восени ця рослина стає важкою, опускається на дно, де й перезимовує. А весною знову піднімається на поверхню. Крім квіткових рослин у прісних водоймах ростуть водорості.

— Пригадайте, чим водорості відрізняються від квіткових рослин. (*Відповіді учнів.*)

У водоростей немає справжніх органів. У прісних водоймах живуть зелені водорості. Їхнє тіло має вигляд ниток, які утворюють слизькі нарости на підводних предметах і баговиння на дні. У товщі води живуть кулясті мікроскопічні зелені водорості, які при надмірному розмноженні викликають «цвітіння води» — тоді вода набуває зеленого кольору.

— Поміркуйте, як рослини пристосувалися до життя в прісній водоймі. (*Відповіді учнів.*)

Рослини, які живуть у водоймах, мають великі листки та невелике коріння.

2. Робота в парі (групі) з елементами узагальнюючої розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про тваринний світ прісної водойми і пристосування тварин до життя в цьому угрупованні.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 19 у підручнику.

У прісних водоймах живуть представники різних груп тварин: комах, риб, птахів, земноводних, звірів і деяких плазунів. Залежно від того, наскільки тварини пов'язані з водоймою, їх можна об'єднати у 3 групи.

1. Постійні мешканці водойм (риби, раки, деякі комахи).

Жук-плавунець — це велика комаха (довжина тіла 3–4 см) темного кольору з жовтою смужкою з боків, добре плаває. Живиться комахами, пуголовками, рибками.

— Яких риб прісних водойм ви знаєте? (Відповіді учнів.)

У прісних водоймах живуть червонопірка, щука, судак, окунь, сом, карась, короп, лящ.

2. Тварини, які частину життя проводять у воді.

У воді та на березі можна побачити жаб, які, зачувши кроки людини, швидко стрибають у воду. Частину свого життя проводять у воді тритони та водяні вужі.

3. Тварини, які селяться на березі, а живляться у водоймах.

У заростях очерету гніздяться гуси, качки, лебеді, у пошуках їжі прилітають лелеки та чаплі.

На узбережжях прісних водойм можна зустріти таких звірів: видру, нутрію, хохулю, бобра. Видра має світло-коричневе хутро, яке не намокає у воді. Тіло видовжене та гнучке. Ноги короткі, з плавальними перетинками між пальцями. Довгий хвіст служить кермом. Видра добре плаває і пірнає. Живиться рибою, жабами, раками.

— Поміркуйте, які зв'язки існують між організмами в прісній водоймі. (Відповіді учнів.)

Представники різних груп організмів пов'язані між собою ланцюгами живлення.

— Складіть ланцюги живлення, що існують у прісній водоймі між щукою, раком, водоростями, очеретом, карасем, видрою. Результати запишіть у робочому зошиті (завдання 6 на с. 12).

Водорість → карась → щука. Очерет → рак → видра.

— Поміркуйте, як тварини пристосувалися до життя у водоймах. (Відповіді учнів.)

Більшість тварин добре плаває і пірнає, їхній покрив (пір'я чи шерсть) не намокає у воді.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 11? (Дописати речення.)

До прісних водойм належать озеро, річка, ставок.

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 11? (Підкреслити назви рослин прісних водойм. Розподілити їх на групи та заповнити таблицю.)

Осока, королиця, ряска, стрілолист, конюшина, зелені водорості, елодея, ситник, латаття біле, копитняк, глечики жовті, очерет, калина, кушир, рогіз, береза, комиш.

Групи рослин	Назви рослин
Рослини, які ростуть недалеко від берега	Осока, стрілолист, ситник, очерет, рогіз, комиш
Рослини, коріння яких закріплюється на дні, листки і квітки плавають на поверхні водойми	Латаття біле, глечики жовті
Рослини, які повністю занурені у воду	Зелені водорості, елодея, кушир
Рослини, які плавають на поверхні водойм	Ряска

— Що пропонується зробити в завданні 3 на с. 11? (Записати відповідь на запитання.)

Як рослини прісних водойм пристосувалися до виживання в умовах надмірного зволоження? Рослини, які живуть у водоймах, мають великі листки і невелике коріння.

— Що пропонується зробити в завданні 4 на с. 12? (Підкреслити назви тварин прісних водойм. Розподілити їх на групи та заповнити таблицю.)

Щука, крижень, джміль, лелека, жаба, ящірка, нутрія, лящ, сом, кріт, річковий рак, видра, гуска, тритон, карась, куріпка, жук-плавунець, миша, бобер, хохуля, чапля, зозуля, окунь.

Групи тварин	Назва тварин
Постійні мешканці водойм	Щука, лящ, сом, річковий рак, карась, жук-плавунець, окунь
Частину життя проводять у воді	Жаба, тритон
Селяться на узбережжі, а живляться у водоймах	Крижень, лелека, нутрія, видра, гуска, бобер, хохуля, чапля

— Що пропонується зробити в завданні 5 на с. 12? (Записати відповідь на запитання.)

Як тварини пристосувалися до життя в прісних водоймах? Більшість тварин добре плаває і пірнає, їхній покрив (пір'я чи шерсть) не намокає у воді.

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— З яким природним угрупованням ви ознайомилися на уроці?

— Яка інформація зацікавила вас найбільше?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 18–19. Підготувати повідомлення про значення прісних водойм у природі та житті людини.

Тема уроку. Море — природне угруповання.

Мета: формувати уявлення про море, як природне угруповання, про взаємозв'язки, які існують у цьому природному угрупованні, про рослини і тварини моря; розвивати уміння розпізнавати рослини і тварин моря, аналізувати, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки; виховувати бажання пізнавати природу рідного краю, бережливе ставлення до рослинного і тваринного світу водойм своєї місцевості.

Обладнання: таблиці, ілюстрації із зображенням рослин і тварин моря, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Фронтальне усне опитування.

- Доведіть, що прісна водойма — це природне угруповання.
- Наведіть приклади рослин, що живуть у прісних водоймах.
- Як пристосувалися рослини до життя у прісних водоймах?
- Наведіть приклади тварин, що живуть у прісних водоймах.
- Як пристосувалися тварини до життя у прісних водоймах?
- Які зв'язки існують між організмами у прісних водоймах?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Щоб дізнатися, про яке природне угруповання буде йти мова сьогодні на уроці, потрібно відгадати загадку.

- Його не вичерпать нікому, і не засипати піском, на ньому не зробити стежку, щоб іти пішком. Воно безкрає, синє, а хвилі все біжуть, і кораблі красиві, по водній гладі йдуть. (*Море.*)

— За якими ознаками ви впізнали море? (*Відповіді учнів.*)

— Які моря є в Україні? (*Відповіді учнів.*)

— Чим море відрізняється від прісної водойми? (*Відповіді учнів.*)

Море є частиною океану, а прісні — належать до водойм суходолу. Вода в морі, на відміну від річки чи озера — солоня.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які рослини й тварини живуть у морі, які взаємозв'язки між ними існують і як вони пристосувалися до життя у цьому природному угрупованні. Ви навчитеся розпізнавати рослини й тварин, які поширені в морі.

Тема сьогоднішнього уроку «Море — природне угруповання».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Робота в парі (групі) з елементами узагальнюючої розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про рослинний світ моря.

Море — природне угруповання, у якому організми пристосувалися до життя в солоній воді. У морі вирає життя. Тут живуть представники рослин і тварин, де для них є всі необхідні умови: світло, тепло, повітря, вода, поживні речовини.

У морській солоній воді переважають представники однієї групи рослин — водоростей. Якщо у прісних водоймах живуть переважно водорості, які мають вигляд ниток чи кульок, то в морях водорості нагадують кульки, розгалужені нитки, пластинки й кушчики і сягають іноді великих розмірів (до 40 метрів у довжину).

— Пригадайте, чим водорості відрізняються від квіткових рослин. (*Відповіді учнів.*)

У водоростей тіло не поділене на органи.

У верхніх шарах морської води живуть мікроскопічні зелені водорості. Величезні скупчення таких водоростей можуть забарвлювати воду в зелений чи блакитний колір, спричиняючи так зване «цвітіння води».

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 22 у підручнику.

У морській воді живуть зелені, червоні та бурі водорості. Свої назви водорості отримали за своє забарвлення. Морські водорості найчастіше населяють прибережні зони. Вони зустрічаються переважно до глибини, куди доходить достатня кількість сонячного світла (до 100 м), адже водоростям, як і всім рослинам, для живлення потрібне світло.

Зелені морські водорості живуть переважно в прибережній зоні, де вони вкривають прибережні камені. Трохи далі на глибині росте світло-зелена водорість ульва, яка кріпиться до дна. Вона нагадує розсічені пластинки, довжина яких може сягати понад 1 м. Ульву ще називають «морським салатом». Її вживають у їжу. Ульва живе в Чорному та Азовському морях.

Червоні водорості можуть жити на значних глибинах (до 200 м). У Чорному морі живе червона водорість філофора, яка утворює там місцями суцільні зарості. Філофора нагадує кушчики з червоними пластинками, які мають кучеряві краї. Розміри таких кушчиків сягають 50 см заввишки. Росте, прикріпившись до кам'янистого дна. Філофору використовують для отримання агар-агару. Агар-агар використовують для виготовлення мармеладу, зефіру й інших солодощів.

Бурі водорості живуть переважно на глибині від 6 до 15 м. Бура водорість цистозіра має вигляд розгалужених кущиків бурого кольору. Ця водорість сягає 1 м у довжину, росте, прикріплюючись до каміння. Зустрічається на глибині 2–8 м. Живе в багатьох морях, у тому числі й у Чорному морі. Цистозіру використовують для виробництва ліків.

Однією з найбільш відомих бурих водоростей є ламінарія, яку ще називають морською капустаю. Її вживають у їжу (зокрема для виготовлення салатів, суші) та використовують для виробництва ліків.

Багато видів бурих водоростей, як, наприклад, саргасум, вільно плавають у товщі води. У них є пухирці наповнені повітрям, які підтримують їх на певній глибині. У деяких морях саргасові водорості утворюють величезні зарості.

— Поміркуйте, яке значення в морі мають водорості. (*Відповіді учнів.*)

Водорості в процесі живлення виділяють кисень, який необхідний для дихання організмів, які живуть у морській воді. У заростях водоростей живуть мальки та дрібні риби. Водорості є кормом для багатьох морських тварин.

2. Робота в парі (групі) з елементами узагальнюючої розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про тваринний світ моря.

У морській воді живуть представники переважно риб і декілька видів звірів.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 23 у підручнику.

Бичок — невелика риба (до 30 см завдовжки) У нього подовгасте тіло, яке звужується до хвоста. У бичка велика й широка голова, завдяки якій бичок і отримав назву за схожість з рогатою твариною. Забарвлення тіла буре з темними цятками. Живиться мальком, рачками.

Катран — невелика акула. Тіло довге та струнке, лежить розгинає воду, тому риба може дуже швидко плавати. Паща знаходиться на нижньому боці загостреної голови, у вигляді півмісяця. У середині пащі є кілька рядів зубів, якими акула захоплює, розриває і подрібнює їжу. Живиться катран рибою. Забарвлення сірувато-коричневе, спина темніша, з боків є поодинокі білі плями, черево світле. Розмір тіла 150 см, а маса — 20 кг. На людину катран не нападає.

Хамса — дрібна риба (довжина тіла до 15 см). Спина темно-синя або чорна з металевим блиском, нижня частина тіла срібляста.

Камбала має сплюснуте тіло. Більшу частину свого життя риба проводить, лежачи на піщаному дні. Очі та ніздрі розміщені на одному боці голови (зверху). По обидва боки тіла тягнуться суцільні бічні плавці. Довжина тіла може сягати понад 70 см, а маса — 9 кг.

Дельфін-білобочка має в довжину близько 2 м. Шкіра на спині, голові та плавцях чорного кольору, а боки і низ тіла білі, за що його і називають білобочка. На голові розміщені видовжені щелепи, озброєні дрібними та гострими зубами. Живиться білобочка дрібною рибою, зокрема хамсою, шпротами, оселедцем, а також моллюсками і рачками.

Оселедець — невелика риба (до 35 см завдовжки), яка живе великими зграями. Тіло сплюснуте з боків. Забарвлення спини в оселедця синьо-зелене, а черевце та боки сріблясті.

Скумбрія — невелика риба з веретеноподібним тілом. Забарвлення спини синьо-зелене з чорними смужками. Черевце та боки сріблясті.

Морських риб: хамсу, скумбрію, ставриду, камбалу, бички, тунця, оселедця та багато інших вилловлюють заради смачного й поживного м'яса, яке використовують у свіжому і замороженому вигляді, а також для виготовлення консервів.

Усі тварини, яких ми розглянули, живуть у морях нашої країни. Крім дельфіна-білобочки, у Чорному й Азовському морях живуть також дельфіни афаліна та азовка. Усі дельфіни, які живуть у морях України, перебувають під охороною й занесені до Червоної книги України.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 13? (*Записати відповіді на запитання.*)

Які моря є в Україні? *В Україні є Чорне й Азовське моря.*

Якою на смак є морська вода? *Морська вода солона на смак.*

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 13? (*Підкреслити назви рослин і тварин моря.*)

Зелені водорості, ряска, катран, скумбрія, елодея, латання біле, червоні водорості, карась, хамса, окунь, бурі водорості, оселедець, дельфін білобочка, комиш, бичок, жук-плавунець, камбала.

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— З яким природним угрупованням ви ознайомилися на уроці?

— Яка інформація зацікавила вас найбільше?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 22–23. Виконати завдання 3 на с. 13 у робочому зошиті.

Тема уроку. Червона книга України.

Мета: розширити й узагальнити уявлення про Червону книгу України, про рослини і тварин, які перебувають під охороною; формувати вміння висловлювати судження, описувати та розпізнавати рідкісні та зникаючі рослини і тварини; розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов до природи рідного краю, бережливе ставлення до природи.

Обладнання: таблиці, ілюстрації із зображенням рослин і тварин Червоної книги України, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Фронтальне усне опитування.

- Доведіть, що море — це природне угруповання.
- Наведіть приклади рослин, що живуть морях.
- Наведіть приклади тварин, що живуть морях.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— З якою метою було створено Червону книгу України? (*Відповіді учнів.*)

У нашій країні Червону книгу вперше було видано в 1980 році. Рослини і тварини, занесені до Червоної книги, охороняються законом, їх заборонено знищувати. Не слід забувати, що серед зірваних квіток чи зловлених метеликів можуть бути представники видів, занесених до Червоної книги. Тож не спішіть просягати руку за кожною гарною рослиною та ловити кожного гарного метелика. Краще помилуйтеся ними і залишіть їх живими, хай помилують погляд і порадує інших.

— Які рослини і тварини, занесені до Червоної книги тобі відомі? (*Відповіді учнів.*)

До Червоної книги України занесені:

- рослини: горицвіт весняний, любка дволиста, зозуліні черевички, сон великий, лілія лісова, цибуля ведмежа, тюльпан Шренка, ковила волосиста, білотка альпійська;
- тварини: лелека чорний, махаон, дрохва, тхір степовий, ропуха очеретяна, гадюка степова, кіт лісовий, беркут, дятел зелений, жук-олень, бражник мертва голова, їжак вухатий.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся більше про Червону книгу України, про поділ рослин і тварин на охоронні категорії, які розміщені на сторінках різного кольору. Ви навчитеся розпізнавати рослини й тварин, які занесені до Червоної книги України.

Тема сьогоднішнього уроку «Червона книга України».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з метою формування уявлення про Червону книгу України.

Червона книга України — це державний документ, який містить перелік рідкісних і зникаючих видів рослин і тварин у межах України. У книзі вміщені відомості про стан, у якому на даний час перебувають ці види, а також вказані заходи, яких потрібно вживати, щоб зберегти рідкісні та зникаючі рослини та тварини. Занесені до Червоної книги України види тварин і рослин підлягають особливій охороні на всій території України.

З часу створення кількість видів рослин і тварин, які потребують охорони, збільшується. Якщо в 1980 році у Червоній книзі України налічувалося 151 вид рослин та 85 видів тварин, то в 2009 році рослин було вже 826 видів, а тварин — 542.

Види рослин і тварин, що заносяться до Червоної книги України, поділяють на охоронні категорії, а сторінки, на яких вони розміщені, позначають різними кольорами: чорним, червоним, зеленим, білим, жовтим, сірим.

2. «Ажурна пилка» з метою формування уявлення про охоронні категорії рослин і тварин на сторінках Червоної книги України.

Вчитель заздалегідь готує таблички з кольоровими позначками, щоб учні змогли визначити завдання для їхньої групи. Кожен учень буде входити у дві групи — «домашню» і «експертну».

— Спочатку об'єднаємось у «домашні» групи. Кожен витягніть із торбинки фішку (різні геометричні фігури різного кольору: червоного, синього, жовтого, зеленого, коричневого, білого й оранжевого.)

— Об'єднайтеся в групи за кольорами (*має утворитися 6 «домашніх» груп*):

- 1 група — діти, у яких фігури червоного кольору;
- 2 група — діти, у яких фігури зеленого кольору;
- 3 група — діти, у яких фігури синього кольору;
- 4 група — діти, у яких фігури жовтого кольору;
- 5 група — діти, у яких фігури білого кольору;
- 6 група — діти, у яких фігури коричневого кольору.

- Ваше завдання — опрацювати в групі частину інформації із підручника. Запам'ятати її, щоб потім розповісти іншим учням у класі.
 - 1 група — опрацьовують інформацію про чорні сторінки Червоної книги України на с. 24.
 - 2 група — опрацьовують інформацію про червоні сторінки Червоної книги України на с. 24.
 - 3 група — опрацьовують інформацію про жовті сторінки Червоної книги України на с. 25.
 - 4 група — опрацьовують інформацію про білі сторінки Червоної книги України на с. 25.
 - 5 група — опрацьовують інформацію про сірі сторінки Червоної книги України на с. 25.
 - 6 група — опрацьовують інформацію про зелені сторінки Червоної книги України на с. 25.
- А зараз кожен з вас стане експертом з окремої теми. Тепер об'єднайтеся в «експертні» групи, використовуючи геометричні фігури (*кількість «експертних» груп залежить від кількості дітей у класі. Важливо, щоб у кожній «експертній» групі було по 1 учаснику із «домашніх» груп*):
 - 1 група — ті, у кого квадрати;
 - 2 група — ті, у кого трикутники;
 - 3 група — ті, у кого кружечки;
 - 4 група — ті, у кого ромби;
 - 5 група — ті, у кого прямокутники.
- Кожна «експертна» група повинна вислухати всіх представників «домашніх» груп, проаналізувати матеріал у цілому та виконати завдання 1 в робочому зошиті на с. 14. (*Діти слухають інформацію експертів і кожен виконує завдання в робочому зошиті.*)

На чорних сторінках Червоної книги перелічені рослини і тварини, які зникли, їх не знайдено в місцях можливого поширення в природі.

На червоних сторінках Червоної книги перелічені рослини і тварини, які перебувають під загрозою зникнення, їх потрібно охороняти.

На жовтих сторінках Червоної книги перелічені рослини і тварини, які можуть зникнути, якщо їх не взяти під охорону.

На білих сторінках Червоної книги перелічені рослини і тварини, які рідко зустрічаються в природі, тому їм загрожує зникнення.

На сірих сторінках Червоної книги перелічені рослини і тварини, які недостатньо відомі й можуть бути віднесені до рідкісних.

На зелених сторінках Червоної книги перелічені рослини і тварини, які винесені з Червоної книги через збільшення їх кількості.
- Тепер повертайтеся у «домашні» групи (за кольорами). Кожен з вас має поділитися інформацією, отриманою в експертній групі, з учасниками своєї «домашньої» групи. Порівняйте завдання, які ви виконували. За потреби внесіть у них зміни.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. **Робота в зошиті з друкованою основою.**
 - Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 15? (*Використовуючи слова для довідки, підписати назви зображених рослин і тварин, занесених до Червоної книги України.*)

Зліва направо:

 - 1 рядок: сон-трава велика, жук-олень, лілія лісова.
 - 2 рядок: махаон, сапсан, бражник мертва голова.
 - 3 рядок: нарцис вузьколистий, дрохва, підсніжник.
2. **Дидактична гра «Впізнай за описом».**

Учень, який виходить до дошки, отримує ілюстрацію із зображенням тварини чи рослини занесеної до Червоної книги України. Не показуючи класу, що зображено на малюнку, і не називаючи тварину чи рослину, він має описати її. Коли діти впізнають тварину чи рослину і назвуть її, учень демонструє ілюстрацію.
3. **Завдання на застосування знань.**
 - Чому кількість видів рослин і тварин, занесених до Червоної книги України, з кожним роком збільшується? (*Відповіді учнів.*)

Люди розорюють степи, вирубують ліси, осушують болота, забруднюють повітря, ґрунт і воду. Рослини і тварини не мають, де жити. Внаслідок цього багато рослин і тварин стає рідкісними, а деякі взагалі зникають з лица Землі. Причиною зменшення кількості тварин є також хижацьке полювання. Багато дикорослих рослин знищують заради гарних квіток.

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Яка інформація зацікавила вас найбільше?

VII. Завдання додому.

- Опрацювати статтю в підручнику на с 24–25.

Тема уроку. Людина — частина природи. Роль природи в житті людини.

Мета: розширити й узагальнити уявлення про значення природи в житті людини; формувати вміння висловлювати судження, складати розповідь за ілюстраціями, аналізувати, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки; розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов до природи, бажання берегти природу та примножувати її багатства.

Обладнання: таблиці, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне усне опитування.

- З якою метою була створена Червона книга України?
- Чому кількість рослин і тварин, занесених до Червоної книги України, з кожним роком збільшується?
- Які охоронні категорії рослин і тварин виділяють у Червоній книзі України?

2. Вправа «Ланцюжок знань».

- На чорних сторінках Червоної книги України перелічені рослини і тварини, які...
- На червоних сторінках Червоної книги України перелічені рослини і тварини, які...
- На жовтих сторінках Червоної книги України перелічені рослини і тварини, які...
- На білих сторінках Червоної книги України перелічені рослини і тварини, які...
- На сірих сторінках Червоної книги України перелічені рослини і тварини, які...
- На зелених сторінках Червоної книги України перелічені рослини і тварини, які...

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Як поділяють природу? (Відповіді учнів.)
- До якої природи належить людина? Доведіть свою думку. (Відповіді учнів.)
Людина — частина живої природи. Як усі організми, людина дихає, живиться, росте, розвивається, розмножується, вмирає.

- Чи може людина існувати без природи? (Відповіді учнів.)

Люди не можуть існувати без природи. Людям, як і всім організмам, потрібні повітря, вода, їжа, житло. Усе це люди отримують від природи. Крім того, людям потрібні корисні копалини, щоб виробляти необхідні для життя речі, ґрунт, щоб вирощувати продукти харчування. Добуваючи корисні копалини, будуючи фабрики і заводи, використовуючи ґрунти й водойми, полюючи на диких тварин, використовуючи дикорослі рослини, люди своєю діяльністю впливають на природу.

Сьогодні на уроці ви більше дізнаєтеся про те, яке значення має природа в житті людини, як людина використовує природні багатства.

Тема сьогоднішнього уроку «Людина — частина природи. Роль природи в житті людини».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Робота в парі (групі) з елементами узагальнюючої розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про риси подібності та відмінності людини від інших організмів.

- Пригадайте, на які групи поділяють організми. (Відповіді учнів.)

Організми — це рослини, тварини, гриби, бактерії.

- Поміркуйте, до яких організмів належить людина. (Відповіді учнів.)

Людина належить до тварин, а саме до звірів. Вона має багато спільного з людиноподібними мавпами.

- Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 28 у підручнику.

Ознаками подібності людини і звірів є:

- будова тіла (тіло складається з голови, ший, тулуба та двох пар кінцівок);
- людина, як і звірі, народжує своїх дітей і вигодовує їх молоком;
- на тілі людини, як і на тілі звірів, є волосся;
- у людини та звірів є ті ж самі органи чуття (зору, слуху, нюху, смаку й дотику);
- у людини та звірів є ті ж самі внутрішні органи (серце, легені, шлунок, кишечник тощо).

Ознаками відмінності людини від звірів є:

- спосіб пересування (звірі пересуваються за допомогою чотирьох кінцівок, а людина — за допомогою двох нижніх кінцівок — ніг);
- здатність працювати (завдяки прямоходінню в людини звільнилися верхні кінцівки — руки, за допомогою яких людина отримала можливість працювати);
- людина може розмовляти й мислити, що не властиве звірам.

Саме праця, мова й мислення зробили людину людиною. Завдяки праці, мові й мисленню людина видобуває корисні копалини, будує фабрики й заводи, зводить міста й дороги, виготовляє різноманітну техніку, тобто створює для себе такі умови існування, які не можуть створити інші організми.

2. Робота в парі (групі) з елементами узагальнюючої розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про роль природи в житті людини.

Людина — частина природи, яка живе серед природи й отримує від неї все необхідне для свого життя. Життя людини неможливо уявити без рослин, тварин, води, повітря, ґрунту. Достатньо забрати хоча б одну з цих умов, як існування людини на планеті Земля стане неможливим.

— Які продукти харчування людина отримує від рослин? (Відповіді учнів.)

— Які продукти харчування людина отримує від тварин? (Відповіді учнів.)

Овочі і фрукти людина вирощує в саду чи на городі; хліб випікає з борошна пшениці чи жита, вирощених у полі. Молоко і молочні продукти отримує від корів, кіз, овець, яких розводить у господарстві; м'ясо отримує від курей, гусей, качок, індиків, корів, свиней, овець, яких вигодує і доглядає.

— Звідки людина бере гірські породи? Для чого їх використовує? (Відповіді учнів.)

Вугілля, нафту, природний газ, залізну руду, пісок, глину та інші гірські породи людина добуває з надр Землі. З них вона виробляє бензин, пластмаси, тканини, фарби, ліки, посуд, будівельні матеріали, машини.

— З чого людина виготовляє одяг і взуття? (Відповіді учнів.)

З рослинної та тваринної сировини людина виготовляє одяг і взуття. З таких рослин як льон і бавовник робить тканини, а з хутра та шкіри тварин — верхній одяг і взуття.

Спостерігаючи за природою та досліджуючи її, люди створили винаходи, підказані природою. Ці винаходи покращили її добробут і полегшили життя.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 29 у підручнику.

Спостерігаючи за польотом птахів, людина створила літаки. Плоди кульбаби, які недаремно називають «парашутиками», підказали створення парашута. Використовуючи парашут людина може повільно й безпечно спускатися з великої висоти. Людина прагнула плавати як риба в глибинах океану. Дослідивши форму та будову тіла акули та інших риб, людина створила підводний човен.

— Які ще винаходи людства, підказані природою вам відомі? (Відповіді учнів.)

Вертоліт підказала бабка, застібку-липучку — реп'ях, снігохід — пінгвіни, ракету — кальмари. Це лише невеликий перелік винаходів підказаних людству природою.

Краса природи надихає людей на створення творів мистецтва, віршів, оповідань, музики та пісень.

— Які вірші, оповідання та пісні про природу ви знаєте? (Відповіді учнів.)

Ліс, озеро, річка, море, гори — улюблені місця відпочинку людей. Відпочинок серед природи оздоровлює людину, надає їй нових сил, бадьорить.

— У яких куточках природи любить відпочивати ваша сім'я? (Відповіді учнів.)

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 16? (Дописати речення.)

Людина — частина живої природи, тому що вона, як і всі організми, *дихає, живиться, розмножується, росте, розвивається, вмирає.*

Від природи людина отримує світло, тепло, повітря, воду, корисні копалини, продукти харчування, будівельні матеріали, одяг.

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 16? (Порівняти людину зі звіром (на вибір). Записати результати.)

Людина	Спільні ознаки	Звір
Пересувається за допомогою двох нижніх кінцівок — ніг; руки служать для того, щоб працювати; здатна мислити; спілкується за допомогою мови.	Тіло складається з голови, шиї тулуба та двох пар кінцівок; народжують дітей і виготовують їх молоком; на тілі є волосся.	Пересувається за допомогою чотирьох кінцівок, спілкується за допомогою звуків.

— Що пропонується зробити в завданні 3 на с. 16? (Записати відповіді на запитання.)

Ідеї яких винаходів підказала людині природа? *Підводний човен, літак, вертоліт, парашут, снігохід, ракета, застібка-липучка.*

Чому відпочинок серед природи оздоровлює людину? *У лісі, в горах чи біля водойми чисте повітря, немає шуму, є можливість побігати по траві чи піску, пограти в різноманітні ігри, поплавати. Узимку в горах можна покататися за лижах.*

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Яка інформація зацікавила вас найбільше?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 28–29. Провести упродовж дня запропоноване дослідження за поведінкою домашнього улюбленця. Підготувати повідомлення про те, хто такі пейзажисти й анімалісти.

Тема уроку. Вплив людини на природу.

Мета: розширити й узагальнити уявлення про вплив людини на природу та наслідки негативного впливу на природу для людини; формувати вміння висловлювати судження, складати розповідь за ілюстраціями, аналізувати, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки; розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов до природи, бажання берегти природу та примножувати її багатства.

Обладнання: таблиці, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Фронтальне усне опитування.

— Доведіть, що людина — частина живої природи.

— Які ознаки є спільними для людини та звірів?

— Якими ознаками людина відрізняється від звірів?

2. Індивідуальне усне опитування.

— Презентуйте повідомлення про те, хто такі анімалісти й пейзажисти.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Яке значення має природа в житті людини? (Відповіді учнів.)

Людина і природа нерозривно пов'язані між собою. Людина бере від природи значно більше, ніж інші організми. Тим самим людина й впливає на природу значно більше, ніж інші організми.

Сьогодні на уроці ви більше дізнаєтеся про вплив людини на природу. Ви також дізнаєтеся, якими є наслідки негативного впливу людини на природу.

Тема сьогоднішнього уроку «Вплив людини на природу».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Робота в парі (групі) з елементами узагальнюючої розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про вплив людини на природу.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 30 у підручнику. (Кожна пара (група) учнів готує інформацію про вплив людини на природу, скориставшись однією із світлин і презентує її іншим учням. Учні вислуховують і доповнюють інформацію. Учитель узагальнює розповіді учнів.)

Фото 1. Для своїх господарських потреб люди видобувають корисні копалини. У залежності від того, де залягають корисні копалини, їх видобувають у шахтах (кам'яне вугілля) або в кар'єрах (вапняк). У результаті такої діяльності людина змінює земну поверхню, утворюючи на місці кар'єрів глибокі западини, а в надрах землі — порожнини, під якими просідає земля. Дуже часто на місці видобування корисних копалин залишається пустеля, на якій не залишається нічого живого.

Фото 2. Для виробництва електричної енергії люди будують гідроелектростанції. Для цього річки перегороджують греблями й утворюють великі водосховища. Спорудження гідроелектростанцій завдає шкоди прилеглим територіям, які затоплюються при створенні водосховищ. На затоплених територіях погіршуються умови існування мешканців водойм, знищуються родючі ґрунти. Загачені річки можуть затоплювати поля, заболочувати прилеглі території. Будівництво електростанцій доцільно вести лише на повноводних і великих річках.

Фото 3. Для виробництва паперу, будівельних матеріалів, меблів людина заготовляє деревину, вирубаючи ліси. На позбавлених лісів територіях виникають глибокі яри, руйнівні обвали та селі, зменшується в повітрі кількість кисню, міліють і пересихають річки, зникає багато рослинних і тваринних видів, руйнуються ґрунти.

Фото 4. Для задоволення потреб у продуктах харчування, людина вирощує культурні рослини. Для цього вона розорює степи й луки, вирубає ліси. Унаслідок інтенсивного використання, ґрунти виснажуються та руйнуються.

Фото 5. Людина створила величезну кількість транспортних засобів: автомобілів, літаків, пароплавів, тепловозів, яким для роботи потрібне паливо. Унаслідок спалювання у двигунах палива, виділяються шкідливі гази, які забруднюють повітря.

Фото 6. Для опалювання житла людина будує котельні, у яких спалюють вугілля, природний газ чи торф. Гази, сажа, дим, які виділяються під час спалювання палива, забруднюють повітря.

Отже, для задоволення своїх потреб людина добуває корисні копалини, створює штучні водойми, вирубає ліси, розорює степи й луки, будує електростанції, фабрики і заводи, зводить міста та села. Впливаючи на природу людина змінює її. Часто ці зміни завдають природі непоправної шкоди.

2. *Бесіда з елементами розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про наслідки негативного впливу людини на природу.*

Усе необхідне для життя людина отримує від природи. У той же час, своєю діяльністю людина дуже часто негативно впливає на неї.

— Розгляньте фотографії на с. 31 у підручнику. Якої шкоди завдає природі господарська діяльність людини? (*Відповіді учнів.*)

Унаслідок господарської діяльності людей виникають пожежі, забруднюються водойми, повітря, виснажуються та втрачають родючість ґрунти. Зменшується кількість рослин і тварин, а деякі види безслідно зникають із лиця Землі.

— Поміркуйте, чим забруднюються вода, повітря, ґрунт, чому зникають рослини й тварини.

Вода забруднюється промисловими та сільськогосподарськими підприємствами, які скидають відходи виробництва у водойми; нафтою, яка потрапляє в океани внаслідок аварій танкерів, що її перевозять.

Повітря забруднюється димом фабрик, заводів, котельень, автомобілів, лісових пожеж. Унаслідок аварій на атомних електростанціях і хімічних заводах у повітря потрапляють шкідливі речовини.

Причиною зменшення кількості рослин і тварин стало забруднення людиною середовища, у якому вони живуть, вирубування лісів, осушення боліт, розорювання степів, хижацьке полювання.

Щоб не завдавати шкоди природі, потрібно її берегти, адже людина не зможе повноцінно жити серед забрудненої і знищеної природи.

— Поміркуйте, як забруднення води, повітря, ґрунту, зменшення кількості рослин і тварин впливає на людей.

Дихаючи забрудненим повітрям, вживаючи забруднену воду та продукти харчування, люди хворіють, зменшується тривалість їхнього життя. Зменшення кількості рослин і тварин спричинює зменшення кількості продуктів харчування, сировини для виробництва необхідних людині речей.

— Поміркуйте, що мають робити люди, щоб їхня господарська діяльність не завдавала шкоди природі.

Люди вживають різноманітних заходів для збереження природи:

- фабрики і заводи обладнують очисними спорудами, які зменшують викиди шкідливих речовин у воду, повітря, ґрунт;
- економно витрачають воду на промислових підприємствах і в побуті;
- висаджують молоді дерева на місця вирубаних лісів;
- накладають заборону на вилов риби під час її нересту;
- накладають заборону на розведення вогнищ у лісах, особливо в суху жарку погоду;
- створюють заповідники з метою охорони та збереження природних ділянок;
- рослини і тварин, які знаходяться на межі зникнення, заносять до Червоної книги і беруть під особливу опіку й охорону;
- дотримуються правил поведінки в природі.

Отже, щоб людина почувалася безпечно серед природи, отримувала від природи все необхідне для повноцінного і здорового життя, потрібно жити так, щоб не шкодити природі, робити все для її збереження та примноження її багатств. Люди тісно пов'язані з природою і залежать від неї. Якщо вони знищать природу, то й самі не зможуть жити, адже природа є їхнім середовищем існування.

V. **Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.**

1. *Завдання на застосування знань.*

— Поясніть прислів'я: «Природа одному мати, другому — мачуха».

Тому, хто береже природу, не завдає їй шкоди, економно використовує її багатства, вона мати. Природа-мати дає людині чисте повітря й воду, корисні продукти харчування, радує своєю красою. Люди, які живуть серед природи-матері, добре почувуються, не хворіють.

Тому, хто не береже природу, завдає їй шкоди, природа є мачухою. Природа-мачуха заставляє людину дихати брудним повітрям, уживати брудну воду, отруєні продукти харчування, оточує людину пустелею. Люди, які живуть серед природи-мачухи часто хворіють.

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?

— Яка інформація зацікавила вас найбільше?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 30–31. Дослідити, як впливає господарська діяльність людини на природу рідного краю.

Тема уроку. Професії, пов'язані з діяльністю людини в природі.

Мета: формувати уявлення про професії, пов'язані з діяльністю людини в природі; формувати вміння висловлювати судження, складати розповідь за ілюстраціями, аналізувати, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки; розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов до природи, бажання берегти природу та примножувати її багатства.

Обладнання: таблиці, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Фронтальне усне опитування.

- Як людина змінює природу?
- Як зміни впливають на природу?
- Якої шкоди завдає природі господарська діяльність людини?

2. Індивідуальне усне опитування.

- Як господарська діяльність людини впливає на природу у вашому рідному краї?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Які вам відомі професії? (*Відповіді учнів.*)
- Які професії у ваших рідних? (*Відповіді учнів.*)
- Як ви розумієте слово «професія»? (*Відповіді учнів.*)

Професія — це діяльність, яка потребує певних знань, умінь і навичок. Діяльність людини, або іншими словами робота, на якій вона працює, займає майже половину її життя. Тому знайти себе в світі професій, означає дістати можливість відчувати себе потрібним людям, розкрити свої здібності та гідно заробляти.

У залежності від того, що є предметом праці, тобто з чим людині доводиться мати справу, розрізняють різні професії. Професій дуже багато. Є професії пов'язані з технікою, з людьми, з інформацією, з творчістю, з природою.

- Які професії пов'язані з технікою вам відомі? (*Відповіді учнів.*)

Приклади професій: водій, інженер, зубний технік, електрослюсар, конструктор.

- Які професії пов'язані з людьми вам відомі? (*Відповіді учнів.*)

Приклади професій: учитель, лікар, продавець, перукар.

- Які професії пов'язані з інформацією вам відомі? (*Відповіді учнів.*)

Приклади професій: програміст, бухгалтер, нотаріус.

- Які професії пов'язані з творчістю вам відомі? (*Відповіді учнів.*)

Приклади професій: художник, письменник, поет, артист, модельєр.

- Які професії пов'язані з природою вам відомі? (*Відповіді учнів.*)

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які професії людини пов'язані з природою. Ви також дізнаєтеся, що потрібно для того, щоб оволодіти професією, пов'язаною з природою.

Тема сьогоднішнього уроку «Професії, пов'язані з діяльністю людини в природі».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. «Ажурна пилка» з метою формування уявлення про різноманітність професій, пов'язаних з діяльністю людини в природі.

Якщо предметом праці є тіла неживої та живої природи, то ці професії пов'язані з діяльністю людини в природі. Таких професій дуже багато.

Учитель заздалегідь готує таблички з кольоровими позначками, щоб учні змогли визначити завдання для їхньої групи. Кожен учень буде входити у дві групи — «домашню» і «експертну».

- Спочатку об'єднаємось у «домашні» групи. Кожен витягнє із торбинки фішку (різні геометричні фігури різного кольору: червоного, синього, жовтого, зеленого, коричневого, білого і оранжевого.)

- Об'єднайтесь у групи за кольорами (*має утворитися 6 «домашніх» груп*):

- 1 група — діти, у яких фігури червоного кольору;
- 2 група — діти, у яких фігури зеленого кольору;
- 3 група — діти, у яких фігури синього кольору;
- 4 група — діти, у яких фігури жовтого кольору;
- 5 група — діти, у яких фігури білого кольору;
- 6 група — діти, у яких фігури коричневого кольору.

- Ваше завдання — опрацювати в групі частину інформації з підручника. Запам'ятати її, щоб потім розповісти іншим учням у класі.
 - 1 група — опрацьовують інформацію про професію агронома на с. 32.
 - 2 група — опрацьовують інформацію про професію ветеринара на с. 32.
 - 3 група — опрацьовують інформацію про професію лісничого на с. 32.
 - 4 група — опрацьовують інформацію про професію геолога на с. 33.
 - 5 група — опрацьовують інформацію про професію метеоролога і синоптика на с. 33.
 - 6 група — опрацьовують інформацію про професію флориста на с. 33.
- А зараз кожен з вас стане експертом з окремої теми. Тепер об'єднайтеся в «експертні» групи, використовуючи геометричні фігури (*кількість «експертних» груп залежить від кількості дітей у класі. Важливо, щоб у кожній «експертній» групі було по 1 учаснику із «домашніх» груп*):
 - 1 група — ті, у кого квадрати;
 - 2 група — ті, у кого трикутники;
 - 3 група — ті, у кого кружечки;
 - 4 група — ті, у кого ромби;
 - 5 група — ті, у кого прямокутники.
- Кожна «експертна» група повинна вислухати всіх представників «домашніх» груп, проаналізувати матеріал у цілому та заповнити таблицю. (*Діти слухають інформацію експертів і кожен заповнює таблицю.*)

Назва професії	Діяльність
Агроном	
Ветеринар	
Лісничий	
Геолог	
Метеоролог	
Синоптик	
Флорист	

- Тепер повертайтеся у «домашні» групи (за кольорами). Кожен з вас має поділитися інформацією, отриманою в експертній групі, з учасниками своєї «домашньої» групи. Порівняйте завдання, які ви виконували. За потреби внесіть у них зміни.
- То які професії, пов'язані з діяльністю людини ви знаєте? (*Відповіді учнів.*)

2. Бесіда з елементами узагальнюючої розповіді з метою формування уявлення про якості, необхідні для роботи за професіями, пов'язаними з діяльністю людини в природі.

- Поміркуйте, що потрібно для того, щоб працювати за професією, пов'язаною з діяльністю людини в природі. (*Відповіді учнів.*)

Професії пов'язані з діяльністю людини в природі, це професії, пов'язані з сільським господарством, харчовою промисловістю, медициною і науковими дослідженнями. При виборі професії цього типу важливо розібратися, як саме ви ставитеся до природи: як до місця для відпочинку чи як до майстерні, де ви збираєтеся віддавати всі сили виробництву. Працівникові потрібно не просто дуже багато знати про природу, але передбачати можливі зміни в ній. Від людини потребується ініціатива та самостійність у вирішенні конкретних трудових завдань, дбайливість і далекоглядність.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

- Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 17? (*Розгадати кросворд «Природа» і записати відповідь на запитання.*)

Чому розгаданий кросворд отримав таку назву? *Усі професії, про які йдеться у кросворді, пов'язані з діяльністю людини в природі.*

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...»
- Яка інформація зацікавила вас найбільше?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 32–33. Підготувати повідомлення про одну з професій, пов'язану з діяльністю людини в природі та презентувати її в класі.

Тема уроку. Властивості матеріалів.

Мета: формувати уявлення про матеріали та їх різноманітність, про властивості матеріалів; формувати вміння висловлювати судження, складати розповідь за ілюстраціями, аналізувати, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, проводити дослідження й робити висновки; розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов до природи, бажання берегти природу та примножувати її багатства.

Обладнання: таблиці, зразки матеріалів, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Вправа «Ланцюжок знань».

- Агроном — це спеціаліст, який...
- Ветеринар — це спеціаліст, який...
- Метеоролог — це фахівець, який...
- Синоптик — це фахівець, який...
- Лісничий — це спеціаліст, який...
- Геолог — це спеціаліст, який...
- Флорист — це спеціаліст, який...

2. Індивідуальне усне опитування.

- Презентуйте повідомлення про одну з професій, пов'язану з діяльністю людини в природі.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- З чого людина виготовляє необхідні для свого життя речі? (*Відповіді учнів.*)
Для виготовлення необхідних їй речей людина використовує різноманітні матеріали.
- Як ви розумієте слово «матеріал»? (*Відповіді учнів.*)
Матеріал — це те, з чого виробляють речі.
- Наведіть приклади матеріалів, з яких людина виготовляє речі? (*Відповіді учнів.*)
Наприклад, матеріалом для виготовлення стержнів до олівців є графіт, а оболонки — деревина.
Матеріали дуже різноманітні. Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які бувають матеріали. Ви також дізнаєтеся, які властивості мають матеріали, які людина використовує для виготовлення необхідних їй речей. Ви навчитеся досліджувати властивості матеріалів.
Тема сьогоднішнього уроку «Властивості матеріалів».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про різноманітність матеріалів, та використання їх людиною.

Більшість матеріалів, які використовує людина, існують у природі. З часом людина почала створювати матеріали, яких немає в природі, але без яких важко уявити її життя й добробут.

- Розгляньте малюнок на с. 36 у підручнику і дайте відповіді на запитання. (*Відповіді учнів.*)

Матеріали є природні та рукотворні, створені людиною. Природні матеріали — це кухонна сіль, вугілля, нафта, природний газ, глина, пісок, деревина, крохмаль, вовна, шкіра, метали (залізо, мідь, алюміній, тощо) та багато інших. Ці матеріали існують у природі.

Скло, пластмаси, поліетилен, гума, папір, поролон, цемент — це матеріали, яких не існує в природі. Усі вони є рукотворними. Їх створила людина.

- Наведіть приклади речей виготовлених з природних матеріалів. (*Відповіді учнів.*)

З деревини виробляють меблі, будівельні матеріали, а з вовни та шкіри — взуття та одяг. З металів роблять посуд, кухонне приладдя, труби, радіатори. Глина — матеріал для виготовлення цегли та посуду.

- Наведіть приклади речей виготовлених з рукотворних матеріалів. (*Відповіді учнів.*)

З пластмас виготовляють іграшки, посуд, пляшки, деталі до різноманітних приладів, розетки. Зі скла роблять посуд, пляшки, вази, лампочки, віконні шибки, а з гуми — шини, шланги, рукавиці, взуття. З поліетилену роблять водонепроникні плащі, пакети, плівку для пакування. Папір — матеріал для виготовлення книжок, зошитів, коробок для пакування тощо. З поролону роблять матраци, губки.

- Пригадайте, з чого людина виготовляє рукотворні матеріали. (*Відповіді учнів.*)

Усі рукотворні матеріали людина виготовляє з природних матеріалів.

- З нафти, кам'яного вугілля, природного газу людина виготовляє пластмаси, гуму, поліетилен, поролон.
- З піску та вапняку виробляють скло.
- З деревини виготовляють папір.
- З вапняку, глини й гіпсу роблять цемент.

2. Бесіда з елементами розповіді та використанням наочності з метою формування уявлення про властивості матеріалів, які використовує людина.

Усі матеріали мають певні властивості, завдяки яким їх використовує людина: колір, запах, смак, прозорість, міцність, пружність, пластичність, водонепроникність та інші.

— Розгляньте цукор і кухонну сіль. Завдяки яким властивостям людина використовує ці матеріали? (Відповіді учнів.)

Хоча на перший погляд цукор і кухонну сіль важко розпізнати, проте за смаком їх ніколи не сплутати. Завдяки своїм властивостям кухонну сіль використовують для підсолювання їжі, а цукор — для підсолодження.

Наприклад, глина — пластичний матеріал, який при змішуванні з водою утворює масу, якій можна надати певної форми, яка збережеться після висушування. Якщо виріб випалити, то він стає твердим і міцним. Завдяки цій властивості глину використовують для виготовлення посуду, цегли, черепиці.

— Поміркуйте, завдяки яким властивостям людина використовує: скло, папір, метали, деревину, пластмаси, поліетилен, гуму, поролон, вовну, шкіру. (Відповіді учнів.)

- Скло — прозорий і твердий матеріал, який пропускає світло, але не пропускає воду та повітря.
- Папір — непрозорий, м'який матеріал, який пропускає воду і повітря, добре згинається і ріжеться.
- Пластмаса — міцний, легкий, пластичний матеріал, який не пропускає воду та повітря, без запаху.
- Гума — еластичний, пружний, стійкий до зношування матеріал, який не пропускає воду та повітря.
- Поліетилен — пружний, гнучкий, пластичний матеріал, який не пропускає повітря та воду.
- Поролон — м'який, еластичний, пористий матеріал, у порах якого багато повітря.
- Деревина — твердий, пористий матеріал, який легко обробляти.
- Метали — твердий, пластичний матеріал, який добре проводить електричний струм.

3. Практична робота з метою формування умінь досліджувати властивості матеріалів.

— Виконайте практичну роботу, запропоновану на с. 37 у підручнику. Результати дослідження запишіть у робочі зошити (завдання 3, с. 18).

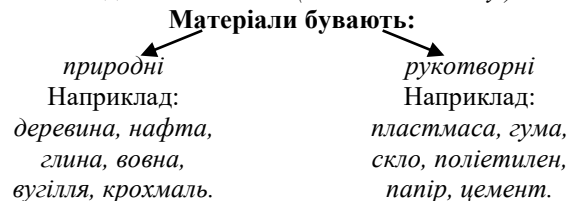
V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 18? (Дописати речення.)

Матеріали — це те, з чого людина виробляє необхідні їй речі.

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 18? (Заповнити схему.)

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...»

— Яка інформація зацікавила вас найбільше?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 36–37.

Тема уроку. Використання матеріалів.

Мета: розширити уявлення про використання матеріалів людиною, про властивості матеріалів, завдяки яким їх використовує людина; формувати вміння висловлювати судження, складати розповідь за ілюстраціями, аналізувати, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки; розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов до природи, бажання берегти речі, виготовлені людиною.

Обладнання: таблиці, зразки матеріалів і виробів із них, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Фронтальне усне опитування.

- Що називають матеріалом?
 - Якими бувають матеріали?
 - Наведіть приклади природних матеріалів.
 - Наведіть приклади рукотворних матеріалів.
 - Які властивості мають матеріали?
 - Які властивості мають матеріали, які ви досліджували?
-
-

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

Усі речі, які нас оточують, виготовлені з природних матеріалів і матеріалів створених людиною. Для виготовлення певної речі, потрібен матеріал, який має необхідні для цього властивості.

— Наведіть приклади використання матеріалів завдяки їхнім властивостям. (*Відповіді учнів.*)

Наприклад, глина — пластичний матеріал, який при змішуванні з водою утворює масу, якій можна надати певної форми, яка збережеться після висушування. Якщо виріб випалити, то він стає твердим і міцним. Скло тверде та прозоре. Поліетилен — пружний, гнучкий, пластичний, не пропускає повітря та воду.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, як людина, використовуючи властивості матеріалів, виробляє з них необхідні їй речі. Ви також дізнаєтеся, які властивості мають матеріали, які людина використовує для виготовлення необхідних їй речей. Ви навчитеся досліджувати, з яких матеріалів виготовлені речі, що вас оточують вдома і в школі.

Тема сьогоднішнього уроку «Використання матеріалів».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементарних бесіди з метою формування уявлення про використання матеріалів завдяки певним їхнім властивостям.

Людина використовує властивості матеріалів для виробництва необхідних їй речей.

— З якого матеріалу людина виробляє теплий одяг? Чому саме цей матеріал, на вашу думку, підходить для цього? (*Відповіді учнів.*)

Теплий одяг людина виготовляє з вовни — шерсті тварин. Вовна м'яка, легка і добре утримує тепло.

— З якого матеріалу людина виробляє будівельні матеріали? Чому саме цей матеріал, на вашу думку, підходить для цього? (*Відповіді учнів.*)

Матеріал для будівництва має бути міцним і твердим. Такі властивості має граніт, вапняк, мармур, запечена глина (цегла).

— З якого матеріалу людина виробляє шини для автомобілів? Чому саме цей матеріал, на вашу думку, підходить для цього? (*Відповіді учнів.*)

Матеріал для виробництва автомобільних шин має бути пружним і стійким до зношування. Такі властивості має гума.

2. «Ажурна пилка» з метою формування уявлення про використання матеріалів людиною для виготовлення речей.

Учитель заздалегідь готує таблички з кольоровими позначками, щоб учні змогли визначити завдання для їхньої групи. Кожен учень буде входити у дві групи — «домашню» і «експертну».

- Спочатку об'єднаємось у «домашні» групи. Кожен витягніть із торбинки фішку (різні геометричні фігури різного кольору: червоного, синього, жовтого, зеленого, коричневого, білого і оранжевого.)
- Об'єднайтеся в групи за кольорами (*має утворитися 6 «домашніх» груп*):
 - 1 група — діти, у яких фігури червоного кольору;
 - 2 група — діти, у яких фігури зеленого кольору;
 - 3 група — діти, у яких фігури синього кольору;
 - 4 група — діти, у яких фігури жовтого кольору;
 - 5 група — діти, у яких фігури білого кольору;
 - 6 група — діти, у яких фігури коричневого кольору.
- Ваше завдання — опрацювати в групі частину інформації з підручника. Запам'ятати її, щоб потім розповісти іншим учням у класі.
 - 1 група — опрацьовують інформацію про те, що виробляють з деревини на с. 38.
 - 2 група — опрацьовують інформацію про те, що виробляють з глини на с. 38.
 - 3 група — опрацьовують інформацію про те, що виробляють з міді на с. 38.
 - 4 група — опрацьовують інформацію про те, що виробляють з пластмаси на с. 39.
 - 5 група — опрацьовують інформацію про те, що виробляють з гуми на с. 39.
 - 6 група — опрацьовують інформацію про те, що виробляють зі скла на с. 39.
- А зараз кожен із вас стане експертом з окремої теми. Тепер об'єднайтеся в «експертні» групи, використовуючи геометричні фігури (*кількість «експертних» груп залежить від кількості дітей у класі. Важливо, щоб у кожній «експертній» групі було по 1 учаснику із «домашніх» груп*):
 - 1 група — ті, у кого квадрати;
 - 2 група — ті, у кого трикутники;
 - 3 група — ті, у кого кружечки;
 - 4 група — ті, у кого ромби;
 - 5 група — ті, у кого прямокутники.
- Кожна «експертна» група повинна вислухати всіх представників «домашніх» груп, проаналізувати матеріал у цілому і виконати завдання 1 в робочому зошиті на с. 19. (*Діти слухають інформацію експертів і кожен виконує завдання в робочому зошиті.*)
 - Папір, будівельні матеріали, меблі виробляють із *деревини*.
 - Побутові речі, іграшки, пляшки виготовляють із *пластмаси*.
 - Труби, посуд, дріт, деталі виробляють із *міді*.
 - Посуд, віконні шиби, банки, пляшки виробляють із *скла*.
 - Цеглу, керамічний посуд виготовляють із *глини*.
 - Шланги, шини, взуття, рукавиці виробляють із *гуми*.
- Тепер повертайтеся у «домашні» групи (за кольорами). Кожен з вас має поділитися інформацією, отриманою в експертній групі, з учасниками своєї «домашньої» групи. Порівняйте завдання, які ви виконували. За потреби внесіть у них зміни.
- То які матеріали людина використовує для виготовлення потрібних їй речей? (*Відповіді учнів.*)

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

- Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 19? (*Дослідити, з яких матеріалів виготовлені предмети, які оточують тебе вдома та в школі. Заповнити таблицю.*)

Назва предмета	Матеріал, з якого виготовлений
Стіл та стілець	Деревина
Ручка	Пластмаса
Олівець	Деревина, графіт
Зошит, книга	Папір
Вікно	Скло, деревина

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?
- Яка інформація зацікавила вас найбільше?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 38–39.

Тема уроку. Техніка та технології.

Мета: формувати уявлення про техніку та технології; формувати вміння висловлювати судження, складати розповідь за ілюстраціями, аналізувати, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки; розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов до природи, бажання берегти й примножувати природні багатства.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Вправа «Ланцюжок знань».

— З деревини виготовляють...

— З глини виготовляють...

— З міді виготовляють...

— З пластмаси виготовляють...

— З гуми виготовляють...

— Зі скла виготовляють...

2. Індивідуальне усне опитування.

— Презентуйте результати дослідження, з яких матеріалів виготовлені предмети, які оточують вас у школі та вдома.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Як ви розумієте слово «техніка»? (Відповіді учнів.)

Техніка — це всі пристрої, інструменти та засоби створені людиною для обслуговування її потреб, виконання певної роботи.

— Якою технікою ви користуєтеся, коли виконуєте завдання на уроках «Дизайну і технологій»? (Відповіді учнів.)

Ножиці, голка — це теж техніка. Ножиці — це інструмент, за допомогою якого людина може різати різні матеріали (папір, тканину, шкіру, дрот, тощо).

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, що таке техніка та яку техніку створила людина для обслуговування своїх потреб. Ви також дізнаєтеся, що таке технологія та ознайомитеся із технологією виробництва паперу з деревини. Ви навчитеся визначати, яку роботу допомагає виконувати техніка, яка є у вас вдома.

Тема сьогоднішнього уроку «Техніка та технології».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Робота в парі (групі) з елементами узагальнюючої розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про техніку, різноманітність техніки створеної людиною та роботу, яку вона виконує.

Певну роботу людині допомагає виконувати різноманітна техніка. Це машини, механізми, прилади, пристрої та знаряддя праці.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 40 у підручнику. (Кожна пара учнів готує інформацію про один із видів техніки та роботу, яку вона виконує і презентує її іншим учням. Учні вислуховують і доповнюють інформацію. Учитель узагальнює розповіді учнів.)

Трактор — машина, яку використовують для перевезення вантажів. Якщо трактор обладнати навісним знаряддям (плугом, боронами, косаркою, сівалкою), то його можна використовувати для обробітку ґрунту, збирання врожаю та багатьох інших робіт.

Швацька машинка — пристрій, який використовують для пошиття одягу та білизни. За допомогою спеціальних швацьких машин можна вишивати різноманітні візерунки на тканині.

Екскаватор — землерийна машина, яка обладнана ковшем. Використовують екскаватор для видобування корисних копалин, під час будівництва доріг і будинків. Екскаватор також використовують для навантаження сипких матеріалів (піску, ґрунту, щебню тощо).

Легковий автомобіль — машина, яка призначена для перевезення пасажирів та їхнього багажу. Легковий автомобіль за своєю конструкцією й обладнанням забезпечує комфортне та безпечне перевезення людей.

Самоскид — вантажний автомобіль із кузовом, що механічно нахилиється для вивантаження вантажу. Використовують самоскид для перевезення та вивантаження сипких матеріалів (піску, щебню, глини).

Порохотяг — пристрій, який здатний убирати бруд і пил. Використовують порохотяг для очищення від бруду та пилу підлоги та килимів.

Пральна машина — електричний прилад, який використовують для прання білизни.

Комп'ютер — електронна обчислювальна машина, що призначена для зберігання і переробки інформації з можливістю програмування.

Автокран — самохідний піднімальний кран, встановлений на вантажному автомобілі. Автокран призначений для виконання будівельних робіт, завантаження і розвантаження вантажів.

Коток — машина призначена для трамбування й ущільнення ґрунту чи асфальту. Використовують коток під час будівництва доріг.

Зернозбиральний комбайн — складна зернозбиральна машина, що виконує послідовно безперервним потоком зрізання колосків, обмолот зерна з колосся, очищення зерна від полови та навантаження зерна в кузов вантажного автомобіля.

2. Практична робота з використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про технологію виробництва паперу.

Отже, за допомогою техніки людина будує будинки, вирощує культурні рослини й утримує свійських тварин, збирає, обробляє та поширює інформацію, перевозить пасажирів і вантажі тощо. На фабриках і заводах за допомогою техніки людина виготовляє різноманітні вироби.

Щоб виготовити техніку, одяг чи взуття, збудувати будинок, потрібно знати, як і з чого це можна зробити. Відповідь на ці питання дає технологія. Технологія описує роботи, які потрібно виконати, щоб виготовити що-небудь.

— Виконайте практичну роботу, описану на с. 41 у підручнику.

— Опишіть технологію виробництва паперу з деревини. Які роботи та в якій послідовності потрібно виконати, щоб виготовити з деревини папір.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 20? (Дописати речення, використовуючи слова для довідки.) У будівництві використовують таку техніку: *трактор, бульдозер, підйомний кран, самоскид, бетономішалку, екскаватор.*

Для перевезення пасажирів і вантажів використовують: *автомобіль, вантажний автомобіль, самоскид, автобус, тролейбус, пароплав, літак.*

Для обробки та передачі інформації знадобляться: *смартфон, планшет, комп'ютер, телевізор, радіо, телефон.*

Для вирощування культурних рослин та утримання свійських тварин потрібні: *трактор, комбайн, сіялка, косарка, доїльний апарат.*

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?

— Яка інформація зацікавила вас найбільше?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 40–41. Виконати завдання 2 в робочому зошиті на с. 20.

Тема уроку. Винаходи людства та їх вплив на життєдіяльність людини.

Мета: продовжувати формувати уявлення про винаходи людства та їх вплив на життєдіяльність людини; виробляти вміння висловлювати судження, складати розповідь за ілюстраціями, аналізувати, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки, працювати в парі (групі); розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов до природи, бажання берегти й примножувати природні багатства.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Фронтальне усне опитування.

- Що належить до техніки?
- Для чого призначена техніка?
- Наведіть приклади техніки, яку використовують у побуті.
- Наведіть приклади техніки, яку використовують у будівництві.
- Наведіть приклади техніки, яку використовують для перевезення пасажирів і вантажів.
- Наведіть приклади техніки, яку використовують у сільському господарстві.

2. Вправа «Ланцюжок знань».

- Технологія описує...
- Щоб виготовити папір, деревину спочатку...
- Подрібнену деревину...
- Отриману після варки масу...
- Потім паперову масу поміщують у папероробну машину, де її...
- Готовий папір...
- Рулони паперу відправляють на...

3. Індивідуальне усне опитування.

- Презентуйте результати дослідження про те, яку техніку використовують у вас вдома та яку роботу вона виконує.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

Від найдавніших часів до сьогодні життя людини супроводжувалося створенням різноманітних винаходів. Винаходи — це дивовижний результат діяльності людини, що відкриває перед людством нові знання і можливості.

— Які винаходи людства вам відомі? (*Відповіді учнів.*)

Техніка та технології виробництва — це все винаходи, створені людьми, яких називають винахідниками.

Винахідники — це люди, які завдяки своєму розуму, таланту, знанням і наполегливій праці створюють нове та покращують існуюче. Серед винаходів людства є такі, які змінили світ і значно вплинули на життєдіяльність людини.

Сьогодні на уроці ви ознайомитеся з деякими винаходами людства, які в значній мірі вплинули на життєдіяльність людини та змінили світ.

Тема сьогоднішнього уроку «Винаходи людства та їх вплив на життєдіяльність людини».

IV. Вивчення нового матеріалу.

«Ажурна пилка» з метою формування уявлення про винаходи людства, які вплинули на життєдіяльність людини.

Кожне десятиліття, а може, і кожен рік відкриває нових людей, які створюють винаходи в різних галузях. Але траплялися значні технологічні прориви — винаходи людства, що кардинально покращили спосіб життя людей.

Ось лише невелика частка винаходів, після яких світ став інакшим: колесо, парова машина, друкарський верстат, лампочка, радіо, телефон, телебачення, комп'ютер, інтернет.

Учитель заздалегідь готує таблички з кольоровими позначками, щоб учні змогли визначити завдання для їхньої групи. Кожен учень буде входити у дві групи — «домашню» і «експертну».

- Спочатку об'єднаємось у «домашні» групи. Кожен витягніть із торбинки фішку (різні геометричні фігури різного кольору: червоного, синього, жовтого, зеленого, білого).
- Об'єднайтеся в групи за кольорами (*має утворитися 5 «домашніх» груп*):
 - 1 група — діти, у яких фігури червоного кольору;
 - 2 група — діти, у яких фігури зеленого кольору;
 - 3 група — діти, у яких фігури синього кольору;
 - 4 група — діти, у яких фігури жовтого кольору;
 - 5 група — діти, у яких фігури білого кольору.
- Ваше завдання — опрацювати в групі частину інформації з підручника. Запам'ятати її, щоб потім розповісти іншим учням у класі. Також обговоріть, як винахід змінив життя людини, та повідомте результати обговорення іншим учням.
 - 1 група — опрацьовують інформацію першого абзацу на с. 44.
 - 2 група — опрацьовують інформацію другого абзацу на с. 44.
 - 3 група — опрацьовують інформацію першого абзацу на с. 45.
 - 4 група — опрацьовують інформацію другого абзацу на с. 45.
 - 5 група — опрацьовують інформацію третього абзацу на с. 45.
- А зараз кожен із вас стане експертом з окремої теми. Тепер об'єднайтеся в «експертні» групи, використовуючи геометричні фігури. (*Кількість «експертних» груп залежить від кількості дітей у класі. Важливо, щоб у кожній «експертній» групі було по 1 учаснику з «домашніх» груп.*)
 - 1 група — ті, у кого квадрати;
 - 2 група — ті, у кого трикутники;
 - 3 група — ті, у кого кружечки;
 - 4 група — ті, у кого ромби.
- Кожна «експертна» група повинна вислухати всіх представників «домашніх» груп, проаналізувати матеріал у цілому та заповнити таблицю. (*Діти слухають інформацію експертів, і кожен заповнює таблицю за зразком.*)

Назва винаходу	Винахідники	Як винахід вплинув на життєдіяльність людини
Автомобіль з бензиновим двигуном	<i>Карл Бенц</i>	<i>Люди змогли швидко пересуватися на значні відстані та перевозити вантажі.</i>
Літальний апарат		
Посудомийна машина		
Електрична лампочка		
Система опалення на сонячній енергії		

- Тепер повертайтеся в «домашні» групи (за кольорами). Кожен із вас має поділитися інформацією, отриманою в експертній групі, з учасниками своєї «домашньої» групи. Порівняйте завдання, які ви виконували. За потреби внесіть у них зміни.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальна бесіда.

- То які винаходи людства вплинули на життєдіяльність людини та змінили світ? (*Відповіді учнів.*)

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».
- Яка інформація зацікавила вас найбільше?

VII. Завдання додому.

- Опрацювати статтю в підручнику на с. 44–45. Підготувати повідомлення про один із важливих винаходів людства, який у значній мірі вплинув на життєдіяльність людини, та презентувати його в класі.

Тема уроку. Правила поведінки в природі.

Мета: продовжувати формувати уявлення про правила поведінки в природі та наслідки недотримання цих правил; виробляти вміння висловлювати судження, складати розповідь за ілюстраціями, аналізувати, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки, працювати в парі (групі); розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов до природи, бажання берегти й примножувати природні багатства.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Фронтальне усне опитування.

- Що таке винахід?
- Кого називають винахідниками?

2. Індивідуальне усне опитування.

- Який винахід створив Карл Бенц? Як він змінив життя людини?
- Що винайшли брати Райт? Як їхній винахід змінив життя людини?
- Який винахід створила Джозефіна Кокрейн? Як її винахід змінив життя людини?
- Який винахід створив Томас Едісон? Як цей винахід змінив життя людини?
- Що винайшла Марія Телкеш? Як її винахід змінив життя людини?
- Презентуйте результати дослідження про один із важливих винаходів людства, який значною мірою вплинув на життєдіяльність людини.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Чому людина не може існувати без природи? (*Відповіді учнів.*)

Ми — частина природи. Природа — середовище, у якому ми живемо. Природа дає нам усе необхідне для життя: повітря, воду, світло, тепло, їжу, матеріали.

- Де ви зазвичай відпочиваєте у вихідні дні та під час канікул? Яке ваше улюблене місце відпочинку? (*Відповіді учнів.*)

Похід у ліс, у гори чи на берег річки — чудовий активний відпочинок. Можна подихати свіжим повітрям, послухати спів пташок, скупатися в річці, побігати босоніж по траві.

Ваша поведінка під час перебування в природному середовищі має бути безпечною, такою, яка не зашкодить ні вам, ні природі.

Сьогодні на уроці ви збагатите свої знання про правила поведінки в природі та шкоду, якої може завдати вам і довкіллю недотримання цих правил.

Тема сьогоднішнього уроку «Правила поведінки в природі».

IV. Вивчення нового матеріалу.

«Ажурна пилка» з метою формування уявлення про правила поведінки в природі.

Ти — частина природи. Природа — це середовище, у якому ти живеш. Вона дає тобі все необхідне для життя: повітря, воду, світло, тепло, їжу, матеріали. Похід у ліс, у гори чи на берег річки — чудовий активний відпочинок. Можна подихати свіжим повітрям, послухати спів пташок, скупатися в річці, побігати босоніж по траві. Твоя поведінка під час перебування в природному середовищі має бути безпечною, такою, яка не зашкодить ні тобі, ні довкіллю.

Учитель заздалегідь готує таблички з кольоровими позначками, щоб учні змогли визначити завдання для їхньої групи. Кожен учень буде входити у дві групи — «домашню» і «експертну».

- Спочатку об'єднаємось у «домашні» групи. Кожен витягніть із торбинки фішку (різні геометричні фігури різного кольору: червоного, синього, жовтого, зеленого, білого).

- Об'єднайтеся в групи за кольорами (*має утворитися 5 «домашніх» груп*):

- 1 група — діти, у яких фігури червоного кольору;
- 2 група — діти, у яких фігури зеленого кольору;
- 3 група — діти, у яких фігури синього кольору;
- 4 група — діти, у яких фігури жовтого кольору;
- 5 група — діти, у яких фігури білого кольору.

- Ваше завдання — опрацювати в групі частину інформації з підручника. Запам'ятати її, щоб потім розповісти іншим учням у класі. Також поміркуйте, якої шкоди вам і природі може завдати недотримання правил поведінки та повідомте результати своїх міркувань іншим учням.
 - 1 група — опрацьовують інформацію першого абзацу на с. 46.
 - 2 група — опрацьовують інформацію другого абзацу на с. 46.
 - 3 група — опрацьовують інформацію першого абзацу на с. 47.
 - 4 група — опрацьовують інформацію другого абзацу на с. 47.
 - 5 група — опрацьовують інформацію третього абзацу на с. 47.
- А зараз кожен із вас стане експертом з окремої теми. Тепер об'єднайтеся в «експертні» групи, використовуючи геометричні фігури. (*Кількість «експертних» груп залежить від кількості дітей у класі. Важливо, щоб у кожній «експертній» групі було по 1 учаснику із «домашніх» груп.*)
 - 1 група — ті, у кого квадрати;
 - 2 група — ті, у кого трикутники;
 - 3 група — ті, у кого кружечки;
 - 4 група — ті, у кого ромби.
- Кожна «експертна» група повинна вислухати всіх представників «домашніх» груп, проаналізувати матеріал у цілому та доповнити речення. (*Діти слухають інформацію експертів і кожен на своїй картці доповнює речення за зразком.*)
 - Щоб захиститися від небезпечних тварин, потрібно *правильно одягатися для прогулянок на природі.*
 - Щоб не заблукати в лісі, потрібно...
 - Щоб не нашкодити в лісі рослинам і тваринам, потрібно...
 - Місця для відпочинку серед природи потрібно облаштовувати...
 - Щоб не турбувати і не лякати тварин, потрібно...
 - Щоб не засмічувати природу, потрібно...
 - Щоб не завдавати шкоди рослинам, не можна...
 - Щоб не отруїтися, не можна...
 - Щоб не завдавати шкоди тваринам, не можна...
- Тепер повертайтеся в «домашні» групи (за кольорами). Кожен із вас має поділитися інформацією, отриманою в експертній групі, з учасниками своєї «домашньої» групи. Порівняйте завдання, яке ви виконували. За потреби внесіть у нього зміни та доповнення.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Фронтальна бесіда.

- То чому потрібно дотримуватися правил поведінки в природі? (*Відповіді учнів.*)
- Які ситуації траплялися з вами під час перебування в природі? (*Відповіді учнів.*)

2. Робота в зошиті з друкованою основою.

- Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 32–33? (*Підписати під малюнками, які правила поведінки в природі порушили зображені діти.*)
 1. Не можна зривати дикорослі квітучі рослини.
 2. Не можна ламати дерева та кущі.
 3. Не можна розпалювати в лісі вогнище.
 4. Не можна руйнувати гнізда птахів.
 5. Не можна ходити вглиб лісу без дорослих.
 6. Не можна зачіпати диких тварин.
 7. Не можна залишати в природі після себе сміття.
 8. Не можна руйнувати мурашники.

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».
- Яка інформація зацікавила вас найбільше?
- За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці:
 - *картка зеленого кольору:* «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим»;
 - *картка жовтого кольору:* «Мені потрібно трохи більше пояснень»;
 - *картка червоного кольору:* «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал».

VII. Завдання додому.

- Опрацювати статтю в підручнику на с. 46–47.

Тема уроку. Ощадливе використання природних ресурсів.

Мета: формувати уявлення про природні ресурси та їх ощадливе використання; виробляти вміння висловлювати судження, складати розповідь за ілюстраціями, аналізувати, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки, працювати в парі (групі); розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов до природи, бажання берегти природні ресурси.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальне усне опитування. Вправа «Ланцюжок знань».

- Щоб захиститися від небезпечних тварин, потрібно...
- Щоб не заблукати в лісі, потрібно...
- Щоб не нашкодити в лісі рослинам і тваринам, потрібно...
- Місця для відпочинку серед природи потрібно облаштовувати...
- Щоб не турбувати та не лякати тварин, потрібно...
- Щоб не засмічувати природу, потрібно...
- Щоб не завдавати шкоди рослинам, не можна...
- Щоб не отруїтися, не можна...
- Щоб не завдавати шкоди тваринам, не можна...

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Яке значення має природа в житті людини? Чи зможе людина жити без природи? Доведи свою думку. (Відповіді учнів.)

Людина і природа невід'ємні одне від одного й тісно взаємодіють. Для людини природа є середовищем життя і джерелом необхідних для господарської діяльності ресурсів. Потреби у продуктах харчування, воді, одязі, житлі, фізичному і духовному розвитку людина задовольняє завдяки природним ресурсам.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які природні ресурси людина використовує в своїй діяльності. Ви збагатите свої знання про необхідність і заходи ощадливого використання природних ресурсів.

Тема сьогоднішнього уроку «Ощадливе використання природних ресурсів».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Робота в парі (групі) з елементами узагальнюючої розповіді та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про природні ресурси, які людина використовує в своїй діяльності.

Існування людини пов'язане з використанням природних ресурсів.

Природні ресурси — це тіла живої та неживої природи, які людина використовує у своїй діяльності для виготовлення необхідних їй речей.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 48 у підручнику.

У природі є величезні запаси природних ресурсів. Це вода, повітря, ґрунт, корисні копалини, рослини, тварини, сонячна енергія.

Деякі природні ресурси, частково і ґрунт, можуть відновлюватися, а корисні копалини та ті рослини і тварини, які зникли, не відновлюються.

— Для яких потреб людина використовує природні ресурси? Наведіть приклади.

Природні ресурси людина використовує:

- для отримання енергії (паливні корисні копалини, енергія Сонця, вітру, текучої води);
- для отримання продуктів харчування (ґрунт, рослини і тварини);
- для виробництва необхідних їй речей (корисні копалини, вода, повітря, рослини і тварини).

2. Бесіда з елементами розв'язання проблемної ситуації з метою формування уявлення про ощадливе використання природних ресурсів.

Із давніх-давен людина використовує природні ресурси, а з розвитком техніки та технологій — і поготив. З часом перед людством постало питання їх ощадливого використання, адже деякі з них, наприклад, корисні копалини, не відновлюються, а кількість їх щоразу зменшується. Крім того, значне використання природних ресурсів є причиною забруднення навколишнього середовища.

У господарстві вкрай важливе дбайливе й економне використання природних ресурсів. Перед людством постала проблема їх збереження.

— Поміркуйте, як розв'язати проблему, що виникла. Як домогтися ощадливого використання природних ресурсів людиною? (Відповіді учнів.)

Заощадити природні ресурси можна, якщо:

- переробляти й повторно використовувати відходи. Для цього речі з паперу, скла, пластику, металів потрібно збирати окремо й переробляти, а з отриманих матеріалів робити нові речі;
- старі речі та відходи з пластику використовувати повторно, створюючи різноманітні корисні саморобки.

Завдяки повторному використанню матеріалів людина не лише зменшує вирубування лісів, видобування корисних копалин, а й забруднення природи сміттям.

— Розгляньте світлину на с. 49 у підручнику. Прокоментуйте, що на ній зображено. *(Відповіді учнів.)*

Особливу небезпеку становить забруднення довкілля виробами з пластику. Якщо паперове сміття розкладається впродовж двох років, то пластикове — понад сто.

— Поміркуйте, як домогтися ощадливого використання природних ресурсів у побуті. *(Відповіді учнів.)*

Ощадливо використовуючи воду й електроенергію в побуті, ви можете зробити свій внесок у збереження природних ресурсів планети. Адже запаси прісної води на Землі обмежені, а для отримання електроенергії людина спалює вугілля, запаси якого щоразу зменшуються. Крім того, під час спалювання вугілля повітря забруднюється шкідливими газами, пилом і сажею.

3. Робота в парі (групі) з метою складання пам'яток ощадливого використання води та електроенергії.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 49 у підручнику.

Зразки пам'яток, які мають заповнити учні, та приблизні заходи щодо ощадливого використання в побуті води й електроенергії.

Пам'ятка ощадливого використання в побуті води

Набирай воду в склянку, коли полощеш зуби.
Ремонтуй несправні водопровідні крани.
Не залишай водопровідні крани без нагляду, коли набираєш воду в посудину.
Мий посуд у раковині, а не під проточною водою.
Вимикай воду в душі, коли намилюєш тіло.
Користуйся пральною чи посудомийною машинами за умови їх повного завантаження.
Не вмикай воду на повну силу, коли миєшся.
Не поливай город зі шланга водопровідною водою.

Пам'ятка ощадливого використання в побуті електроенергії

Вимикай світло, коли виходиш з приміщення.
Вимикай електроприлади, якщо ними не користуєшся.
Розміщуй холодильник далеко від нагрівальних приладів.
Не відчиняй надовго двері від холодильника.
Заміни звичайні лампочки на енергозберігаючі.
Вмикай пральну чи посудомийну машини за умови їх повного завантаження.
Вмикай пилосос тільки з чистими фільтрами.
Тримай у чистоті віконне скло.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 24? *(Дописати речення.)*

У своїй діяльності людина використовує такі природні ресурси: *воду, повітря, корисні копалини, ґрунт, рослини, тварини, сонячну енергію.*

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 24? *(Прочитати і поставити «+», якщо ви виконуєте написане.)*

Учні виконують завдання, потім вибірково зачитують і обговорюють декілька результатів.

— Що пропонується зробити в завданні 3 на с. 25? *(Доповнити правила бережного ставлення до води та економного її витрачання словами «не можна» або «потрібно».)*

— Що пропонується зробити в завданні 4 на с. 25? *(Записати відповіді на запитання.)*

Які природні ресурси відновлюються? Відновлюються рослини, тварини та частково ґрунт.

Які природні ресурси не відновлюються? Не відновлюються корисні копалини та рослини і тварини, які вже зникли.

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами *«Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».*

— Яка інформація зацікавила вас найбільше?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці:

- *картка зеленого кольору:* «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим»;
- *картка жовтого кольору:* «Мені потрібно трохи більше пояснень»;
- *картка червоного кольору:* «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 48–49.

Тема уроку. Охорона природи.

Мета: продовжувати формувати уявлення про охорону природи та заходи щодо її збереження; виробляти вміння висловлювати судження, складати розповідь за ілюстраціями, аналізувати, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки, працювати в парі (групі); розвивати мислення, спостережливість, бажання пізнавати навколишній світ; виховувати любов до природи, бажання берегти природні багатства.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальне усне опитування.

- Які природні ресурси людина використовує в своїй діяльності?
- Які природні ресурси відновлюються?
- Як можна заощадити природні ресурси?
- Що дає людині і природі заощадження природних ресурсів?
- Які відходи становлять значну небезпеку для довкілля? Чому?
- Яких заходів потрібно вживати, щоб ощадливо використовувати в побуті електроенергію?
- Яких заходів потрібно вживати, щоб берегти та ощадливо використовувати в побуті воду?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Яку загрозу природі становить господарська діяльність людини? *(Відповіді учнів.)*

Вам вже багато відомо про те, що з розвитком техніки та технологій діяльність людини в значній мірі негативно впливає на природу.

Найбільшу загрозу становлять забруднення води, повітря й ґрунту, вирубування лісів, надмірне видобування корисних копалин, знищення рослин і тварин.

Охороняти природу означає жити та діяти так, щоб не завдавати їй шкоди. Дотримуючись певних правил, ти зможеш долучитися до захисту природи на Землі.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, яких порад потрібно дотримуватися, щоб не завдавати шкоди природі. Тема сьогоднішнього уроку «Охорона природи».

IV. Вивчення нового матеріалу.

«Ажурна пилка» з метою формування уявлення про заходи, що сприяють збереженню природи, та наслідки цих заходів для довкілля.

Учитель заздалегідь готує таблички з кольоровими позначками, щоб учні змогли визначити завдання для їхньої групи. Кожен учень буде входити у дві групи — «домашню» і «експертну».

— Спочатку об'єднаємось у «домашні» групи. Кожен витягніть із торбинки фішку (різні геометричні фігури різного кольору: червоного, синього, жовтого, зеленого, коричневого, білого й оранжевого.)

— Об'єднайтеся в групи за кольорами *(має утворитися 7 «домашніх» груп)*:

1 група — діти, у яких фігури червоного кольору;

2 група — діти, у яких фігури зеленого кольору;

3 група — діти, у яких фігури синього кольору;

4 група — діти, у яких фігури жовтого кольору;

5 група — діти, у яких фігури білого кольору;

6 група — діти, у яких фігури оранжевого кольору;

7 група — діти, у яких фігури коричневого кольору.

— Ваше завдання — опрацювати в групі частину інформації з підручника. Запам'ятати її та зробити висновок про значення цієї поради для охорони природи. Потім розповісти все іншим учням у класі.

1 група — опрацьовують інформацію першого абзацу на с. 52.

2 група — опрацьовують інформацію другого абзацу на с. 52.

3 група — опрацьовують інформацію третього абзацу на с. 52.

4 група — опрацьовують інформацію першого абзацу на с. 53.

5 група — опрацьовують інформацію другого абзацу на с. 53.

- 6 група — опрацьовують інформацію третього абзацу на с. 53.
 7 група — опрацьовують інформацію четвертого і п'ятого абзаців на с. 53.
- А зараз кожен із вас стане експертом з окремої теми. Тепер об'єднайтеся в «експертні» групи, використовуючи геометричні фігури. (*Кількість «експертних» груп залежить від кількості дітей у класі. Важливо, щоб у кожній «експертній» групі було по 1 учаснику із «домашніх» груп.*)
- 1 група — ті, у кого квадрати;
 2 група — ті, у кого трикутники;
 3 група — ті, у кого кружечки;
 4 група — ті, у кого ромби;
 5 група — ті, у кого прямокутники.
- Кожна «експертна» група повинна вислухати всіх представників «домашніх» груп, проаналізувати матеріал у цілому та заповнити таблицю. (*Діти слухають інформацію експертів, і кожен на своїй картці заповнює таблицю за зразком.*)

№	Поради щодо збереження природи	Що робити, щоб дотримуватися порад
1.	Сортуйте побутові відходи.	<i>Збирайте окремо скло, папір та пластик.</i>
2.	Не використовуйте поліетиленові пакети.	
3.	Не користуйтеся одноразовим посудом.	
4.	Економно використовуйте електроенергію.	
5.	Не купуйте напої в пластикових пляшках.	
7.	Ощадливо використовуйте папір.	
8.	Не ламайте гілок дерев і кущів, не зривайте квіти, не знищуйте тварин.	
9.	Не розпалюйте в лісі вогнище та не смітіть.	

- Тепер повертайтеся у «домашні» групи (за кольорами). Кожен із вас має поділитися інформацією, отриманою в експертній групі, з учасниками своєї «домашньої» групи. Порівняйте завдання, які ви виконували. За потреби внесіть у них зміни.
- Які ще поради ви запропонували б для збереження природи? (*Відповіді учнів.*)
- Зробіть висновок про те, як дотримання порад щодо збереження природи сприятиме її охороні. (*Відповіді учнів.*)

Якщо дотримуватися порад щодо збереження природи, то:

- будуть збережені ліси;
- зменшиться видобування корисних копалин;
- будуть чистими повітря, вода та ґрунт;
- зменшиться кількість сміття;
- збережеться рослинний і тваринний світ.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

- Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 26? (*Прочитати і поставити «+», якщо ви виконаєте написане.*)
- Учні виконують завдання, потім вибірково зачитують і обговорюють декілька результатів.

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».
- Яка інформація зацікавила вас найбільше?
- За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці:
- *картка зеленого кольору:* «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим»;
 - *картка жовтого кольору:* «Мені потрібно трохи більше пояснень»;
 - *картка червоного кольору:* «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю в підручнику на с. 52–53. З допомогою дорослих скласти перелік справ, які ви і ваша родина робите для охорони природи.

Тема уроку. Організм людини.

Мета: формувати уявлення про людський організм, його цілісність і злагодженість роботи всіх органів завдяки діяльності нервової системи; розвивати мислення, уміння досліджувати, аналізувати, робити висновки; виховувати прагнення дотримуватися правил гігієни та загартовувати свій організм.

Обладнання: таблиці, муляжі, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— З якими царствами живих організмів ви вже ознайомилися? (З рослинами, тваринами, грибами та бактеріями.)

— Хто ще належить до живої природи? (Відповіді учнів.)

Частиною живої природи є людина. Сьогодні ви розпочинаєте вивчати новий розділ «Людина та її організм».

— Як ви думаєте, що саме ми вивчатимемо в цьому розділі? (Відповіді учнів.)

Вивчаючи даний розділ, ви дізнаєтесь, як побудований і працює організм людини, що потрібно й чого не можна робити для того, щоб бути здоровим.

— Яку зовнішню будову має тіло людини? (Відповіді учнів.)

— З яких внутрішніх органів складається організм людини? (Відповіді учнів.)

— Що ще ви хотіли б дізнатися про людський організм? (Відповіді учнів.)

Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь, які органи є в організмі людини, що таке системи органів, які органи внутрішні, а які зовнішні. Ви навчитесь знаходити на малюнку, де розташовуються внутрішні органи людини.

Тема сьогоднішнього уроку: «Організм людини».

III. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про людину як живий організм і частину живої природи.

— Доведіть, що людина — частина живої природи. (Відповіді учнів.)

Людина, як і всі живі істоти, народжується, дихає, живиться, росте і розвивається, розмножується.

— Поміркуйте, до якого царства живих організмів належить людина. Доведіть свою думку. (Відповіді учнів.)

Людина належить до царства тварин, тому що вона, як і тварини, живиться готовими поживними речовинами (рослинами, тваринами) і здатна переміщуватися з одного місця на інше.

— Поміркуйте, до якої групи тварин належить людина. Доведіть свою думку. (Відповіді учнів.)

Людина належить до звірів, тому що на її тілі є волосся, і своїх дітей вона вигодовує молоком.

— Якими ознаками людина відрізняється від тварин? (Відповіді учнів.)

Людина, на відміну від тварин, ходить на двох ногах, у неї добре розвинутий мозок, вона вмє працювати, розмовляти й мислити. Завдяки мові люди спілкуються між собою і передають свої знання іншим. Завдяки праці й мисленню люди створюють усе необхідне для свого життя.

2. Практична робота з елементами розповіді з метою формування уявлення про органи, з яких складається тіло людини.

На попередніх уроках ви вивчали будову різних живих організмів. Сьогодні ви розпочинаєте вивчення організму людини. Ви дізнаєтесь, як побудований ваш організм і як він працює.

— Поміркуйте, навіщо це потрібно знати. (Відповіді учнів.)

Знання про будову та роботу організму допоможуть вам зберегти найбільшу цінність для людини — здоров'я. Щоб не завдавати шкоди здоров'ю, потрібно знати, що корисне вашому організму, а що — шкідливе.

— Пригадайте, як називаються частини тіла рослини чи тварини. (Органи.)

Як і у рослин чи тварин, тіло людини складається з органів.

— Розгляньте одне одного. Яку зовнішню будову має тіло людини? (Відповіді учнів.)

— Хто знає, з яких внутрішніх органів складається організм людини? (Відповіді учнів.)

— Розгляньте схему на с. 54 в підручнику. Попрацюйте в парі та виконайте завдання, запропоноване на с. 27 у робочому зошиті.

Органи тіла людини	
зовнішні	внутрішні
<i>Шкіра, волосся, очі, ноги, руки, ніс, вуха, нігті, губи, повіки.</i>	<i>Серце, мозок, шлунок, легені, судини, печінка, нирки, кишечник, глотка, язик, зуби.</i>

Отже, організм людини складається із зовнішніх і внутрішніх органів.

— Назвами яких органів ви доповнили схему? (Відповіді учнів.)

— Яку роботу виконують органи тіла людини? (Відповіді учнів.)

Кожен орган організму людини виконує певну функцію. Серце примушує кров рухатися тілом, очі — це орган зору, зуби подрібнюють їжу, легенями людина дихає, за допомогою шлунка та кишечника перетравлює їжу, завдяки м'язам і кісткам — рухається.

Кожен орган надзвичайно важливий для організму людини. Усі органи залежать одне від одного. У тілі здорової людини органи діють злагоджено.

3. *Бесіда з елементами практичної роботи з метою формування уявлення про системи органів тіла людини та цілісність людського організму.*

Кожен орган має певну будову й виконує певну роботу. Органи людини, які виконують спільну роботу, утворюють *системи органів*. Наприклад, серце й кровоносні судини разом формують кровоносну систему, стравохід, шлунок, кишечник, печінка — травну систему.

— Розгляньте схему на с. 55 у підручнику. Попрацюйте в парі та виконайте запропоноване завдання.

— З яких систем органів складається організм людини? (Відповіді учнів.)

— Назвами яких органів ви доповнили схему? (Відповіді учні супроводжують доповненням у вигляді схеми на дошці.)

Якщо один із органів системи пошкодити, то порушиться робота системи органів.

— Наведіть приклади, що станеться, якщо один із органів працюватиме погано. (Пошкоджені зуби негативно впливають на роботу шлунка та кишечника, нежить перешкоджає роботі органів дихання.)

IV. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. *Практична робота в групах.*

Об'єднайтеся у групи по 3–4 учні. Кожна група отримує набір карток із назвами органів тіла людини. Ваше завдання розподілити їх на дві групи — внутрішні та зовнішні органи.

2. *Робота в зошиті з друкованою основою.*

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 27? (З'єднати лініями.)

Органи, які виконують спільну роботу, — це *система органів*.

Усі системи органів — це *організм*.

Частини з яких складається тіло людини, — це *органи*.

— Що пропонується зробити в завданні 3 на с. 27? (Записати відповіді на запитання.)

Яка система органів забезпечує злагоджену роботу всього організму людини? *Злагоджену роботу всього організму людини забезпечує нервова система.*

Що станеться в організмі людини, якщо хоч один із органів працюватиме погано? *Якщо один із органів системи буде працювати погано, то порушиться робота системи органів.*

3. *Дидактична гра.*

Учні класу діляться на три команди. Учитель називає орган тіла людини. Команда має визначити, до якої системи органів він належить. Команда, яка першою дасть правильну відповідь, отримує 1 бал. Переможе команда, яка отримує більше балів.

V. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Який розділ ви розпочали вивчати? (Відповіді учнів.)

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? (Відповіді учнів.)

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці:

- *картка зеленого кольору:* «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим»;
- *картка жовтого кольору:* «Мені потрібно трохи більше пояснень»;
- *картка червоного кольору:* «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал».

VI. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 54–55 у підручнику. Пояснити прислів'я, наведене в підручнику.

Тема уроку. Шкіра. Значення шкіри для організму людини. Догляд за шкірою.

Мета: формувати уявлення про шкіру, її будову і значення; виробляти вміння висловлювати судження, складати розповідь за ілюстраціями, аналізувати, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, проводити дослідження та робити висновки; розвивати вміння досліджувати, аналізувати, робити висновки, гігієнічні навички; виховувати прагнення дотримуватися правил гігієни та загартовувати свій організм, охайність.

Обладнання: ілюстрації, лупа, дзеркальце (скельце), підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальне усне опитування. Вправа «Ланцюжок знань».

- Частина, з яких складається організм людини, називають...
- Тіло людини складається з...
- До зовнішніх органів належать...
- До внутрішніх органів належать...
- Органи, які виконують спільну роботу, утворюють...
- Усі системи органів утворюють...
- Якщо один з органів пошкодити, то...
- Керує роботою всіх органів людини...

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Про що йтиметься на уроці, ви дізнаєтеся, якщо скажете, який одяг не пропускає воду, але добре пропускає повітря, не зношується, хоча ми постійно його носимо. (*Відповіді учнів.*)
Цей незвичайний одяг — наша шкіра. Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, яку будову має шкіра та яке її значення для організму людини, яких порад потрібно дотримуватися, щоб шкіра була чистою та здоровою.
Тема сьогоднішнього уроку «Шкіра. Значення шкіри для організму людини. Догляд за шкірою».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Практична робота з використанням ілюстрацій та елементами узагальнюючої розповіді з метою формування уявлення про будову та властивості шкіри людини.

- Тіло людини вкрите шкірою. Вона є живою межею між нашим організмом і навколишнім середовищем.
- Щоб дізнатися про властивості шкіри, виконайте першу практичну роботу (підручник, с. 56).
У ході практичної роботи ви переконалися, що шкіра м'яка й пружна, легко розтягується і набуває попередньої форми. Завдяки цьому вона не заважає рухатися.
- Розгляньте малюнок на с. 56 у підручнику і дайте відповідь на запитання. (*Відповіді учнів.*)
Кровоносні судини живлять шкіру, а нервами ми відчуваємо біль, холод чи тепло.
- Щоб переконалися в тому, що міститься на поверхні шкіри, виконайте наступну практичну роботу.
На поверхні шкіри є волосини та пори, через які виділяються піт і жир. Піт виділяють потові залози, а жир — сальні залози. У вас може виникнути запитання: «Чи добре те, що шкіра виділяє піт і жир?» Здавалося б, вони лише забруднюють шкіру. Проте жир і піт мають велике значення. Жир укриває шкіру тонким шаром і робить її м'якою і пружною, тому шкіра не тріскається, коли натягується.
- Пригадайте, у яких випадках на шкірі людини з'являється піт. (*Відповіді учнів.*)
Піт з'являється у спеку, якщо людина інтенсивно рухається. Виробляють піт потові залози. Коли піт випаровується з поверхні шкіри, тіло людини охолоджується. Це дозволяє легше витримувати спеку, швидко рухатися або виконувати важку роботу.

— Можливо, хтось відчував смак поту? (*Відповіді учнів.*)

Піт солоний на смак, тому що разом із водою з організму виділяються шкідливі речовини.

2. Розв'язання проблемної ситуації з метою формування уявлення про значення шкіри для людини.

- Шкіру називають захисником організму. Чому в неї така назва? Від чого шкіра захищає організм людини? (*Відповіді учнів.*)
Шкіра надійно захищає:
 - внутрішні органи від пошкоджень, приймаючи на себе удари, поштовхи, подряпини, опіки;
 - організм від проникнення води, хвороботворних мікробів і шкідливих речовин;
 - від спеки та холоду.
- Пригадайте, що відбувається зі шкірою влітку під жарячими променями Сонця. (*Відповіді учнів.*)
Шкіра засмагає, робиться щільнішою та темнішою і не дає перегріватися внутрішнім органам.
- Якою стає шкіра, коли дуже холодно? (*Відповіді учнів.*)
На шкірі з'являються дрібні горбочки, які закривають пори та не дають холоду проникати всередину. Крім того, що шкіра захищає організм, через неї з потом виділяються шкідливі речовини.

Шкіра постійно поновлюється. Її верхній шар поступово старіє і злущується, а під ним з'являється інший.

3. *Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про догляд за шкірою.*

Надійним захисником організму є лише здорова шкіра.

— Що потрібно робити, щоб шкіра була здоровою? *(Відповіді учнів.)*

Щоб шкіра була здоровою, необхідно постійно стежити за її чистотою.

— Чим забруднюється шкіра? *(Відповіді учнів.)*

Шкіра забруднюється надлишками жиру і поту, до яких легко прилипає пил. Брудна шкіра — сприятливе середовище для мікробів, серед яких чимало хвороботворних, що є збудниками захворювань шкіри. Учені підрахували, що на ділянці брудної шкіри розміром із ніготь може жити майже 40 тисяч мікробів.

— Яких правил особистої гігієни слід дотримувати, щоб шкіра завжди була чистою, а отже — здоровою? *(Відповіді учнів.)*

- Не рідше одного разу на тиждень мити теплою водою з милом усе тіло.
- Обличчя, вуха, шию, ноги потрібно мити з милом щодня.
- Руки необхідно мити з милом декілька разів на день (перед їдою, після гри та прогулянки, роботи на городі, прибирання приміщення, спілкування з домашніми тваринами, відвідування туалету).
- Стежити за чистотою одягу, на який теж потрапляє пил і бруд.

Якщо ви будете дотримувати цих правил, то шкіра буде завжди чистою та здоровою і служитиме надійним захисником вашого організму.

Отже, шкіра — надійний захисник вашого організму. Щоб шкіра була здоровою, стежте за її чистотою та оберегайте від пошкоджень.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. *Робота в зошиті з друкованою основою.*

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 28? *(Дописати речення.)*

Шкіра має таке значення для організму людини:

- 1) захищає внутрішні органи від ушкоджень;
- 2) захищає організм від проникнення води, шкідливих організмів і речовин;
- 3) захищає від спеки та холоду;
- 4) видаляє з потом шкідливі речовини.

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 28? *(Записати відповіді на запитання.)*

У чому полягає значення для організму виділення поту через шкіру? *Піт зволожує шкіру. Коли піт випаровується з поверхні шкіри, тіло охолоджується.*

Яку роль відіграє жир, який виділяють сальні залози? *Жир змащує шкіру, вкриває її водонепроникною плівкою. Завдяки цьому шкіра стає м'якою та пружною, крізь її пори не проникають бруд і мікроорганізми.*

Чому брудна шкіра становить загрозу для людини? *На брудній шкірі швидко розвиваються хвороботворні бактерії.*

— Що пропонується зробити в завданні 3 на с. 28? *(Позначити на малюнку будову шкіри.)*

— Що пропонується зробити в завданні 4 на с. 29? *(Прочитати і поставити «+», якщо виконуєш написане.)*

— Що пропонується зробити в завданні 5 на с. 29? *(З'єднати лініями.)*

Де бруд, там і хвороба.

Чистота — запорука здоров'я.

Будь-яка хвороба боїться мила.

2. *Завдання на застосування знань.*

— У яких випадках шкіра може втратити здатність захищати ваш організм? Доведіть свою думку. *(Шкіра може втратити здатність захищати наш організм, коли її пошкодити. Тоді в організм можуть потрапити хвороботворні мікроби та шкідливі речовини.)*

— Чому в спеку дуже хочеться пити? *(У спеку через шкіру випаровується багато поту, тому потрібно поповнювати нестачу води в організмі.)*

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 56–57 у підручнику. Удома провести запропоноване в кінці статті дослідження.

Тема уроку. Скелет і м'язи людини, їх значення. Запобігання захворюванням скелета та м'язів.

Мета: формувати уявлення про будову і значення скелета людини, роль м'язів та їх роботу, запобігання викривленню кісток і правила формування правильної постави й зміцнення м'язів; розвивати спостережливість, допитливість, уміння робити висновки; виховувати бажання стежити за поставою та зміцнювати м'язи, займатися посиленою фізичною працею і фізичними вправами.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальне усне опитування.

- Яке значення в організмі людини має шкіра?
- Чому шкіра не заважає людині рухатися?
- Яку будову має шкіра?
- Яке значення для організму має виділення поту?
- Яку роль відіграє жир, який виділяють залози?
- Чому брудна шкіра становить загрозу для організму людини?
- Як потрібно дбати про чистоту шкіри?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Візьміть кожен свою носову хустинку, створіть із неї якусь фігуру і спробуйте поставити.
- Що ви помітили? Чи залишалася створена фігура без змін? Чому? (*Відповіді учнів.*)
Хустинка м'яка і не може підтримувати певної сталої форми. Як би ми її не ставили, вона падає.
- Як можна надати хустинці певної форми?
Хустинку потрібно накинути на тверде тіло, яке буде для неї опорою, наприклад, на книжку. Тоді хусточка набере певної форми.
- Що міститься у вас під шкірою на голові, на руках і ногах? (*Відповіді учнів.*)
- Шкіра і внутрішні органи людини є м'якими. Чому ж тоді ми маємо сталу форму тіла, можемо змінювати його положення? Що нам у цьому допомагає? (*Відповіді учнів.*)
Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, що є опорою тіла людини та за допомогою чого вона рухається, що таке скелет і м'язи, яке значення для організму людини мають скелет і м'язи, що потрібно робити, щоб бути стрункими та мати міцні м'язи.

Тема сьогоднішнього уроку: «Скелет і м'язи людини, їх значення. Запобігання захворюванням скелета та м'язів».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Бесіда з елементами практичної роботи з метою формування уявлення про скелет і м'язи та їх значення для організму людини.

У різних частинах тіла людини розміщені кістки та м'язи. З'єднуючись між собою, кістки утворюють скелет. Скелет людини налічує понад 200 різних за формою та розмірами кісток.

Під шкірою є м'язи. Усе життя людина перебуває в русі завдяки роботі м'язів, адже самі кістки рухатися не можуть. М'язи кріпляться до кісток, шкіри і внутрішніх органів.

У тілі людини налічується понад 600 м'язів, які поділяють на м'язи живота, спини, голови, шиї, рук і ніг.

— Розгляньте малюнок на с. 61 у підручнику та назвіть основні частини скелета людини. (*Відповіді учнів.*)

Основою скелета людини є хребет, який складається зі з'єднаних між собою хребців. У хребцях є отвори, які утворюють канал. У цьому каналі міститься спинний мозок. Хребет захищає спинний мозок від ушкоджень.

У верхній частині хребет з'єднаний із черепом. Кістки черепа міцні й сполучені між собою нерухомо.

— Поміркуйте, яке значення має череп в організмі людини.

Череп надійно захищає головний мозок від пошкоджень.

У середній частині до хребта кріпляться ребра. Спереду більшість ребер з'єднані з грудиною. Середня частина хребта разом із ребрами і грудиною утворюють грудну клітку.

— Які органи містяться в грудній клітці?

У грудній клітці містяться дуже важливі органи — серце, легені, печінка.

— Поміркуйте, яке значення грудної клітки в організмі людини.

Серце, легені та печінка перебувають у грудній клітці, як у справжній, яка своїми кістками, мов ґрати, захищає їх. Крім того, грудна клітка бере участь у диханні.

До верхньої частини хребта кріпляться кістки верхніх кінцівок (рук), а до нижньої — кістки нижніх кінцівок (ніг).

2. Розповідь з елементами бесіди та практичної роботи з метою формування уявлення про значення м'язів та їх роботу.

Під шкірою містяться м'язи, які кріпляться до кісток, шкіри та внутрішніх органів. М'язи можуть працювати: скорочуватися і розслаблятися. Керує роботою м'язів нервова система.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 62 у підручнику.

- Коли м'язи скорочуються, вони стають коротшими і товстшими. Під час скорочення м'яз тягне до себе кістку, до якої він прикріплений, і рука згинається.
- Коли м'язи розслаблюються, вони стають довшими і тоншими. Під час розслаблення м'яза кістка повертається в попереднє положення, і рука розгинається.

— Виконайте практичну роботу, описану на с. 62 в підручнику. Результати дослідження запишіть у робочому зошиті та зробіть висновок (завдання 3 на с. 30).

Висновок. Окружність зігнутої руки *більша*, тому що *під час скорочення м'язи стають товстими*.

3. Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про значення скелета та м'язів для організму людини.

— Поміркуйте, яке значення мають скелет і м'язи в організмі людини. (Відповіді учнів.)

Скелет і м'язи складають опорно-рухову систему тіла людини, яка має таке значення:

- є опорою тіла;
- забезпечує рухи частин тіла всього організму;
- захищає найважливіші органи тіла (головний і спинний мозок, серце, легені, печінку).

4. Розповідь з елементами бесіди з метою формування уявлення про заходи щодо вироблення правильної постави та зміцнення м'язів.

— Які основні причини викривлення хребта в дітей? (Відповіді учнів.)

Хребет викривлюється, якщо:

- піднімати важкі предмети;
- неправильно сидіти за столом чи партою в школі та вдома;
- постійно носити в одній і тій самій руці або на одному і тому ж плечі портфель;
- спати на нерівному ліжку;
- ходити згорбившись, з опущеними плечима та головою.

— Яких правил потрібно дотримуватись, щоб запобігти викривленню хребта? (Відповіді учнів.)

- Сидіти за столом прямо, трохи нахилившись уперед.
- Не піднімати дуже важкі предмети.
- Підручники і шкільне приладдя краще носити в ранці або рюкзаку.
- Спати на рівному, не дуже м'якому ліжку.
- Не сутулитися. Ходити, тримаючи спину рівною, плечі розправленими, а голову піднятою.
- Уживати в їжу продукти, які містять речовини, що роблять кістки твердими: сир, молоко, овочі, фрукти.

— Що сприяє зміцненню м'язів у дітей? (Відповіді учнів.)

М'язи міцні й добре розвинуті в людей, які займаються фізичною працею, фізкультурою і спортом. Головний ворог м'язів — це нерухомість, а найкращий друг — рух, тому рухайтесь якомога більше, тоді будете стрункими й здоровими.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 30? (Заповнити схему.)

Значення опорно-рухової системи: *є опорою тіла; забезпечує рухи частин тіла всього організму; захищає найважливіші органи тіла (головний і спинний мозок, серце, легені, печінку).*

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 30? (Використовуючи слова для довідки, вписати в речення пропущені слова.)

Коли м'язи скорочуються, вони стають *коротшими* та *товстшими*. Коли м'язи розслаблюються, вони стають *довшими* та *тоншими*.

Під час скорочення м'яз тягне на себе кістку, до якої він прикріплений, і рука *згинається*. Під час розслаблення м'яза кістка повертається в попереднє положення, і рука *випрямляється*.

— Що пропонується зробити в завданні 4 на с. 31? (Підписати під малюнками, хто з дітей правильно вибрав місце для роботи, а хто — ні. Усно пояснити, чому ти так гадаєш.)

— Що пропонується зробити в завданні 5 на с. 31? (Прочитати і поставити «+», якщо виконуєш написане.)

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 61–62 в підручнику.

Тема уроку. Органи травлення людини, їх значення.

Мета: формувати поняття «травлення», уявлення про органи травлення людини та процеси, які в них відбуваються; розвивати логічне мислення, уміння спостерігати, правильно висловлювати думки; складати розповідь за ілюстраціями, аналізувати, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, проводити дослідження та робити висновки; виховувати прагнення пізнавати свій організм, піклуватися про своє здоров'я.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Фронтальне усне опитування. Вправа «Ланцюжок знань».

- У різних частинах тіла людини під шкірою розміщені...
- З'єднуючись між собою, кістки утворюють...
- До кісток, шкіри і внутрішніх органів кріпляться...
- М'язи поділяють на м'язи голови,...
- Скелет складається з черепа,...
- Основою скелета людини є...
- У верхній частині до хребта кріпляться...
- У середній частині до хребта кріпляться...
- До хребта кріпляться також...
- М'язи людини можуть скорочуватися і...
- Керує роботою м'язів...

2. Індивідуальне опитування.

- Що відбувається з м'язами, коли вони скорочуються? Яку роботу вони тоді виконують?
- Що відбувається з м'язами, коли вони розслабляються? Яку роботу вони тоді виконують?
- Яке значення мають для людини скелет і м'язи?
- Яких порад потрібно дотримувати, щоб запобігти викривленню хребта?
- Яких порад потрібно дотримувати, щоб м'язи були міцними?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Які умови потрібні для життя людини? (Відповіді учнів.)
Людині для життя потрібна вода, повітря, тепло, світло й поживні речовини.
- Звідки людина отримує поживні речовини? (Відповіді учнів.)
Поживні речовини людина отримує з їжею. Їжа потрібна людині для того, щоб рости й розвиватися, навчатися й працювати.
- Куди потрапляє їжа, яку ми споживаємо? (Відповіді учнів.)
Їжа, яку ми споживаємо, потрапляє в травну систему.
Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, яку будову має травна система. Ви також дізнаєтеся про те, які перетворення відбуваються з їжею в органах травлення, де саме вони відбуваються.
Тема сьогоднішнього уроку: «Органи травлення людини, їх значення».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Практична робота з використанням ілюстрацій та елементами узагальнюючої розповіді з метою формування поняття «травлення» та уявлення про органи травлення людини.

Харчування — неодмінна умова нашого життя. З їжею в організм потрапляють поживні речовини, необхідні для роботи всіх органів. Нам потрібні різні поживні речовини, що містяться в продуктах харчування рослинного й тваринного походження.

- Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 63 підручника та заповніть таблицю в завданні 1 на с. 32 в робочому зошиті.

Продукти харчування	
рослинного походження	тваринного походження
Овочі, фрукти, ягоди, хліб, крупи, макарони.	Риба, м'ясо, молоко, сир, сметана, масло, кефір, ковбаса.

Перед тим, як потрапити в органи, поживні речовини мають утворитися з їжі, яку ми вживаємо. Перетворення їжі в організмі людини на поживні речовини називають травленням.

Відбувається травлення в органах травлення, які складають травну систему організму людини.

Рухаючись в органах травлення, їжа проходить шлях завдовжки 6–7 м. За цей час вона змінюється й перетворюється.

- Користуючись малюнком у підручнику на с. 64 і таблицею на дошці, простежимо шлях, який проходить їжа в нашому організмі.

Шлях, який проходить їжа в нашому організмі, — це своєрідний дивний конвеєр завдовжки 6–7 м. Ру-хаючись в органах травлення, їжа змінюється, перетворюється.

— Куди спочатку потрапляє їжа? (Відповіді учнів.)

Спочатку їжа потрапляє в роту порожнину.

— Що з нею відбувається в ротовій порожнині? (Відповіді учнів.)

У ротовій порожнині їжа пережовується зубами, перемішується язиком, змочується слиною і починає під її впливом перетравлюватися.

— Куди потрапляє пережована їжа, яку ми ковтаємо? (Відповіді учнів.)

Пережована їжа стравоходом потрапляє в шлунок. У шлунку перебуває 3–4 години. За цей час вона частково перетравлюється під впливом шлункового соку.

Зі шлунка їжа надходить у тонку кишку, де остаточно перетравлюється. За допомогою жовчі, яку виробляє печінка, і травних соків вона перетворюється на поживні речовини, які проникають через стінки тонкої кишки в кров. Кров розносить поживні речовини до всіх органів.

— У який відділ органів травлення потрапляють рештки, що залишилися неперетравленими? (Відповіді учнів.)

Неперетравлені рештки надходять у товсту кишку, а з неї через пряму кишку виводяться назовні.

— Що може стати причиною захворювання органів травлення? (Відповіді учнів.)

Недотримання правил здорового харчування може стати причиною захворювань органів травлення.

2. **Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про поживні речовини, потрібні для організму людини, та їх значення.**

В органах травлення з їжі утворюються потрібні для життя людини поживні речовини — білки, жири, вуглеводи. Білки — це речовини, які служать «будівельним матеріалом» для тіла людини. Такий матеріал особливо потрібний дітям.

— Поміркуйте чому. (Відповіді учнів.)

Білки потрібні дітям для росту і розвитку. Щоб білки надходили в організм, потрібно вживати їжу, в яких вони містяться — це яйця, м'ясо, риба, горох, квасоля, сир.

Жири також є «будівельним матеріалом», крім того, вони дають організму енергію для роботи органів. Джерелом жирів для організму є такі продукти харчування, як масло, олія, сметана, сало, маргарин.

Вуглеводи — головні постачальники енергії для нашого організму. Енергія утворюється з вуглеводів та жирів за допомогою кисню. Без енергії наші органи не зможуть працювати, як телевізор без електроенергії чи автомобіль без бензину. Багато вуглеводів містяться у хлібі, картоплі, макаронних виробках, каші, кондитерських виробках, солодких фруктах.

Щоб з поживних речовин утворилася енергія, потрібний кисень.

Дуже важливо, щоб в організм потрапляли всі необхідні йому поживні речовини.

— Поміркуйте, що треба робити, щоб в організм потрапляли всі поживні речовини. (Відповіді учнів.)

Потрібно, щоб їжа була різноманітною, складалася з продуктів рослинного й тваринного походження.

V. **Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.**

Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 32? (Дописати речення.)

Харчуватися людині потрібно для того, щоб *рости й розвиватися, навчатися й працювати.*

Травлення — це *перетворення їжі в організмі людини на поживні речовини.*

— Що пропонується зробити в завданні 3 на с. 32? (Пронумерувати назви органів травлення в тій послідовності, як ними проходить їжа.)

1. Ротова порожнина.
2. Глотка.
3. Стравохід.
4. Шлунок.
5. Тонкий кишечник.
6. Товстий кишечник.

VI. **Підсумок уроку. Рефлексія.**

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці:

- *картка зеленого кольору:* «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим»;
- *картка жовтого кольору:* «Мені потрібно трохи більше пояснень»;
- *картка червоного кольору:* «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал».

VII. **Завдання додому.**

Опрацювати статтю на с. 63–64 в підручнику. Виконати практичну роботу, запропоновану після статті в підручнику на с. 64.

Тема уроку. Правила здорового харчування.

Мета: формувати уявлення про поживні речовини, необхідні для організму людини, про гігієну харчування; розвивати логічне мислення, уміння спостерігати, логічно мислити, правильно висловлювати думки; виховувати охайність, прагнення дотримуватися правил гігієни харчування, пізнавати свій організм, піклуватися про своє здоров'я.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне усне опитування.

- Для чого людина живиться?
- Що таке травлення?
- Користуючись таблицею, назвіть і покажіть органи травлення людини.
- Які зміни відбуваються з їжею в ротовій порожнині? У шлунку? У кишечнику?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

Їжа, яку ми споживаємо, дає нам енергію, необхідну для роботи всіх органів і росту організму. Від того, що ми їмо, залежить наше здоров'я. Їжа повинна бути різноманітною і складатися з корисних продуктів.

— Які поживні речовини надходять в організм людини з продуктами харчування? (Відповіді учнів.)

— Чому потрібно вживати продукти як рослинного, так і тваринного походження? (Відповіді учнів.)

В органах травлення з їжі утворюються потрібні для життя людини поживні речовини. *Поживні речовини* — це білки, жири, вуглеводи.

Для нормальної роботи організму людина повинна вживати різноманітні продукти харчування, у яких містяться необхідні поживні речовини та вітаміни.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які поживні речовини отримує людина з продуктами харчування, яке значення вони мають. Ви також довідаєтеся, які продукти харчування є корисними для дітей; чому і як потрібно берегти органи травлення.

Тема сьогоднішнього уроку: «Правила здорового харчування».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. «Ажурна пилка» з метою формування уявлення про поживні речовини, необхідні для організму людини.

Учитель заздалегідь готує таблички з кольоровими позначками, щоб учні змогли визначити завдання для їхньої групи. Кожен учень буде входити у дві групи — «домашню» і «експертну».

— Спочатку об'єднаємось у «домашні» групи. Кожен витягніть із торбинки фішку (різні геометричні фігури різного кольору: червоного, синього, жовтого, зеленого.)

— Об'єднайтеся у групи за кольорами (*має утворитися 4 «домашні» групи*):

1 група — діти, у яких фігури червоного кольору;

2 група — діти, у яких фігури зеленого кольору;

3 група — діти, у яких фігури синього кольору;

4 група — діти, у яких фігури жовтого кольору.

— Ваше завдання — опрацювати в групі частину інформації з підручника. Запам'ятати її та зробити висновок про користь, яку отримує ваш організм від споживання розглянутих продуктів. Потім розповісти все іншим учням у класі.

1 група — опрацьовують інформацію першого абзацу на с. 65.

2 група — опрацьовують інформацію другого абзацу на с. 65.

3 група — опрацьовують інформацію третього абзацу на с. 65.

4 група — опрацьовують інформацію четвертого абзацу на с. 65.

— А зараз кожен із вас стане експертом з окремої теми. Тепер об'єднайтеся в «експертні» групи, використовуючи геометричні фігури. (*Кількість «експертних» груп залежить від кількості дітей у класі. Важливо, щоб у кожній «експертній» групі було по 1 учаснику із «домашніх» груп.*)

1 група — ті, у кого квадрати;

- 2 група — ті, у кого трикутники;
 3 група — ті, у кого кружечки;
 4 група — ті, у кого ромби.
- Кожна «експертна» група повинна вислухати всіх представників «домашніх» груп, проаналізувати матеріал у цілому та виконати завдання 1 у робочому зошиті на с. 33. (*Діти слухають інформацію експертів, кожен у своєму зошиті виконує завдання.*)
- Білки, потрібні для росту і розвитку організму, містяться в *м'ясі, рибі, яйцях, квасолі*.
 Білки й речовини, що зміцнюють кістки та зуби, є в *молоці та молочних продуктах*.
 Вуглеводів і вітамінів, які зміцнюють здоров'я, достатньо в *овочах і фруктах*.
 Вуглеводи, які є джерелом енергії, містяться в *хлібобулочних виробах, крупах макаронах*.
- Тепер повертайтеся у «домашні» групи (за кольорами). Кожен з вас має поділитися інформацією, отриманою в експертній групі, з учасниками своєї «домашньої» групи. Порівняйте завдання, які ви виконували. За потреби внесіть у них зміни.
- Отже, щоб рости здоровою людиною, потрібно вживати різноманітну й корисну їжу.

2. **Бесіда з елементами узагальнюючої розповіді з метою формування уявлення про гігієну харчування.**

Від того, яку їжу ви вживаєте, залежить ваше здоров'я. А ще воно залежить від того, як швидко та часто ви їсте, наскільки ретельно пережовуєте їжу. Отже, щоб бути здоровим, потрібно знати правила здорового харчування.

- Як, на вашу думку, потрібно харчуватися, щоб мати хороше здоров'я? (*Відповіді учнів.*)
- Щоб бути здоровою людиною, потрібно дотримуватися таких правил здорового харчування.
1. Перед уживанням їжі обов'язково мити руки. З брудними руками можна занести в організм хвороботворні бактерії та яйця глистів.
 2. Їсти потрібно 4–5 разів на день в один і той самий час, не переїдати. Якщо дотримуватись цього правила, то перед споживанням їжі з'являється апетит, їжа краще засвоюється. Після надмірного вживання їжі людина почувається в'ялою, ослабленою, їй не хочеться займатись спортом, бігати, вчитися. Переїдання є причиною багатьох захворювань.
 3. Їжа повинна бути різноманітною і складатися з різних продуктів. Корисно їсти молочні продукти, м'ясо, рибу, багато овочів і фруктів. Овочі та фрукти потрібно вживати лише добре вимитими. Не варто надмірно захоплюватися солодощами, мучними виробами, жирною і солоною їжею.
 4. Їсти слід повільно, не поспішаючи, добре пережовуючи їжу та не відволікатися. Нехтування цим правилом знижує апетит, погіршує засвоєння продуктів і спричиняє шлунково-кишкові захворювання.
 5. Обов'язково потрібно снідати перед тим, як іти до школи, вечеряти не пізніше, ніж за дві години до сну.
- Користуючись малюнком у підручнику на с. 66, розкажіть, яку їжу та в якій кількості потрібно споживати, щоб бути здоровим. (*Відповіді учнів.*)
- Якими можуть бути наслідки недотримання правил здорового харчування для здоров'я? (*Відповіді учнів.*)
- Наслідками недотримання правил здорового харчування можуть бути захворювання органів травлення, надмірна вага тіла, або затримка росту й розвитку, погане самопочуття.

V. **Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.**

Робота в зошиті з друкованою основою.

- Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 33? (*Прочитати і поставити «+», якщо виконуєш написане.*)

VI. **Підсумок уроку. Рефлексія.**

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами *«Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...»*.
- За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці:
- *картка зеленого кольору*: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим»;
 - *картка жовтого кольору*: «Мені потрібно трохи більше пояснень»;
 - *картка червоного кольору*: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал».

VII. **Завдання додому.**

Опрацювати статтю на с. 65–66 у підручнику. Провести вдома дослідження, запропоноване після статті в підручнику на с. 66.

Тема уроку. Органи дихання людини, їх значення. Запобігання захворюванням органів дихання.

Мета: формувати уявлення про дихання та його значення для організму людини, органи дихання та газообмін у легенях; розвивати мислення, дослідницькі навички, уміння порівнювати, робити висновки і узагальнення; виховувати бережне ставлення до органів дихання, прагнення піклуватися про своє здоров'я і вести здоровий спосіб життя.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне усне опитування.

- Які поживні речовини людина отримує з їжею? Яке їх значення?
- Яких правил харчування слід дотримуватися, щоб бути здоровим?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Який газ потрібний людині для дихання? (*Відповіді учнів.*)
- Де міститься кисень? (*Відповіді учнів.*)
- Як повітря потрапляє в наш організм? (*Відповіді учнів.*)

Для дихання потрібний кисень. Кисень міститься в повітрі. Повітря потрапляє в організм людини під час дихання.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які органи належать до органів дихання людини. Ви також дізнаєтеся, як у них відбувається дихання. Ви зрозумієте, чому потрібно берегти органи дихання і що слід робити, щоб вони були добре розвинутими й здоровими.

Тема сьогоднішнього уроку: «Органи дихання, їх значення. Запобігання захворюванням органів дихання».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Практична робота з використанням ілюстрацій та елементами узагальнюючої розповіді з метою формування уявлення про органи дихання людини та газообмін у легенях.

Людина — жива істота, тому постійно дихає. Як і всі живі організми, вона під час дихання вбирає з повітря кисень, а виділяє вуглекислий газ.

— Користуючись малюнком у підручнику на с. 69 і таблицею на дошці, простежимо шлях, який проходить повітря під час вдиху в нашому організмі.

— Через який орган у наш організм потрапляє повітря під час вдиху? (*Відповіді учнів.*)

Коли ми робимо вдих, грудна клітка розширюється, і повітря через ніздрі потрапляє в ніс. У носі повітря зігрівається і очищується від пилу та мікробів.

— Яким шляхом повітря потрапляє в легені? (*Відповіді учнів.*)

У легені повітря потрапляє через трахею та бронхи.

— На що подібні трахея і бронхи? (*Відповіді учнів.*)

Трахея нагадує стовбур дерева, від якого, як гілки, відходять розгалужені бронхи.

— Що міститься на кінчиках бронхів? (*Відповіді учнів.*)

На кінчиках бронхів міститься багато легеневих пухирців, з яких складаються легені.

— Розгляньте на с. 70 у підручнику малюнок, на якому зображені легеневі пухирці, та дайте відповідь на запитання.

— Чим пронизані легеневі пухирці? (*Відповіді учнів.*)

Легеневі пухирці пронизані кровоносними судинами. Стінки легеневих пухирців і кровоносних судин тонкі. Коли повітря потрапляє в легені, то кисень легко переходить через стінки легеневих пухирців у кров.

Кров розносить кисень до всіх органів тіла людини, віддає його і забирає вуглекислий газ. Насичена вуглекислим газом кров повертається в легені. Через стінки кровоносних судин у легеневі пухирці потрапляє вуглекислий газ. Отже, в легенях кров збагачується киснем і звільняється від вуглекислого газу.

2. Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про заходи зі збереження органів дихання.

— Пригадайте, де легше дихати — в місті чи в лісі. Чому?

Легше дихається в лісі, тому що там чисте повітря, у якому мало вуглекислого газу, пилу, мікробів. У місті повітря забруднене пилом, мікробами, шкідливими газами, які викидають автомобілі, фабрики й заводи.

Для дихання потрібне чисте повітря, щоб в легені потрапляло багато кисню, і людина почувалася бадьорою.

— Пригадайте, що відбувається, коли ви вдихаєте повітря, забруднене пилом чи димом. Чому?

Коли в органи дихання потрапляє забруднене повітря, людина кашляє та чхає. Цим самим організм повідомляє, що таке повітря для нього шкідливе.

Пил не тільки подразнює органи дихання. На пилинках, як на літаках, літають бактерії, серед яких чимало хвороботворних. Дуже багато бактерій і пилу в приміщеннях із великою кількістю людей (у магазинах, кінотеатрах, класних кімнатах).

— Що слід робити, щоб повітря в приміщенні було чистим? *(Відповіді учнів.)*

Потрібно провітрювати приміщення та робити вологе прибирання. Під час провітрювання з приміщення виходять не тільки пил і бактерії, а також шкідливі домішки й вуглекислий газ.

У класній кімнаті, якщо її не провітрювати, до кінця уроків кількість вуглекислого газу збільшиться втричі. Унаслідок цього погіршується самопочуття, знижується працездатність.

— Які живі організми є незамінними помічниками людини в очищенні повітря? Чому? *(Відповіді учнів.)*

Незамінними помічниками людини в очищенні повітря є рослини. Вони поглинають із повітря вуглекислий газ і виділяють кисень. Потрібно оберігати рослини, насаджувати їх. І не лише тому, що це окраса наших міст і сіл, а й тому, що вони допомагають берегти наше здоров'я.

Отже, органам дихання шкодить забруднене повітря, а чисте повітря — корисне.

Надзвичайно великої шкоди органам дихання завдає куріння. Тютюновий дим містить багато шкідливих і отруйних речовин, які спричинюють тяжкі захворювання.

Коли людина, у якої хворі органи дихання, кашляє чи чхає, у повітря потрапляють дрібні краплини слини та слизу з хвороботворними мікробами. Якщо здорова людина вдихає заражене повітря, то може захворіти.

— Яких правил гігієни слід дотримуватися під час спілкування з хворими людьми? *(Відповіді учнів.)*

Потрібно всіляко уникати контакту з хворими. Не можна користуватися спільним посудом, рушником, носовичком. Під час догляду за хворим потрібно прикривати рот і ніс марлевою пов'язкою.

— Як повинні поводитися люди, хворі на грип або інші захворювання органів дихання? *(Відповіді учнів.)*

Хворим потрібно лікуватися, їм не можна відвідувати школу та інші громадські заклади. Під час кашлю чи чхання треба прикривати рот і ніс носовичком.

— Поміркуйте, чому, незважаючи на те, що всі вдихають хвороботворні бактерії, хворіють лише деякі. *(Відповіді учнів.)*

Сильний і загартований організм переборює хвороботворні мікроби. Хворіють лише ослаблені та незагартовані люди. Отже, потрібно загартовувати свій організм, займатися спортом, гратися на свіжому повітрі.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 34? *(Записати відповіді на запитання.)*

Який газ під час дихання людина вбирає з повітря? *Кисень.*

Який газ під час дихання людина виділяє в повітря? *Вуглекислий газ.*

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 34? *(Пронумерувати назви органів дихання в тій послідовності, як ними проходить повітря.)*

3 ↔ 4 ↔ 1 ↔ 2 ↔ 5

— Що пропонується зробити в завданні 3 на с. 34? *(Позначити «+» те, що корисне для органів дихання.)*

☒	Прогулянки на свіжому повітрі.
☒	Вдихання повітря через рот.
☐	Вдихання тютюнового диму.
☐	Перебування в приміщенні, де багато людей.
☒	Вологе прибирання приміщення.
☒	Провітрювання приміщення.
☒	Вдихання повітря через ніс.
☒	Ігри на свіжому повітрі.
☐	Ігри та прогулянки поблизу автомобільних доріг.
☒	Сон у теплу пору року при відчиненій квартирі.
☐	Перебування в приміщенні, де є хвора людина, без маски.

2. Завдання для застосування знань.

— Що може статися, якщо вдихати повітря не носом, а ротом, що дуже часто роблять діти? *(Якщо вдихати повітря ротом, то воно не зігрється і не очиститься від пилу та бактерій, як це відбувається в носі. Холодне й забруднене повітря може стати причиною захворювання органів дихання.)*

VI. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися на уроці?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 69–70 у підручнику. Провести вдома дослідження, запропоноване після статті в підручнику на с. 70.

Тема уроку. Органи кровообігу людини, їх значення. Запобігання захворюванням органів кровообігу.

Мета: формувати уявлення про кров та її значення в організмі людини, органи кровообігу та кровообіг; виробляти вміння визначати пульс; розвивати мислення, спостережливість, уміння проводити елементарні дослідження, аналізувати, робити висновки; виховувати бережне ставлення до органів кровообігу, прагнення піклуватися про своє здоров'я та здоров'я оточуючих, вести здоровий спосіб життя.

Обладнання: ілюстрації, секундомір, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальне усне опитування.

- Який газ поглинається з повітря під час дихання? Який газ виділяється в повітря під час дихання?
- Назвіть і покажіть на таблиці органи дихання.
- З чого складаються легені?
- Чим пронизані стінки легеневих пухирців?
- Який газ проникає із легеневих пухирців у кров?
- Який газ проникає із крові в легеневі пухирці?
- Що шкодить органам дихання?
- Що є корисним для органів дихання?
- Чому шкідливо дихати забрудненим повітрям?
- Як дбають про чистоту повітря в приміщенні?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Відгадайте загадку.

- День і ніч воно працює, ні хвилиночки не спить.

Якби раптом зупинилось, то життя би припинилось. (*Серце*)

- Де в організмі розміщене серце? (*Відповіді учнів.*)
- Яку роботу виконує серце? (*Відповіді учнів.*)
- Який вигляд має кров? (*Відповіді учнів.*)

Серце розміщене в грудній клітці зліва. Завдяки його роботі по нашому тілу рухається кров. Кров — це густа рідина червоного кольору.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, яке значення в організмі людини має кров, як відбувається кровообіг і які органи беруть у ньому участь. Також ви дізнаєтеся, що шкодить органам кровообігу, а що є для них корисним. Ці знання допоможуть вам і підкажуть, що потрібно робити, аби бути здоровим.

Тема сьогоднішнього уроку: «Органи кровообігу, їх значення. Запобігання захворюванням органів кровообігу».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди з метою формування уявлення про функції крові.

Ви вже знаєте, що для життя людині потрібні поживні речовини і кисень.

- У якому органі з їжі утворюються поживні речовини? (*Відповіді учнів.*)

Поживні речовини утворюються з їжі в тонкому кишечнику.

- У який орган потрапляє кисень? (*Відповіді учнів.*)

Кисень надходить через органи дихання в легені. Далі потрібно, щоб поживні речовини і кисень потрапили до решти органів тіла людини. Цю функцію виконує кров. Вона приносить до всіх органів поживні речовини й кисень, а забирає вуглекислий газ і шкідливі речовини.

Кількість крові в організмі дорослої людини становить 5–6 л, а в організмі дитини — до 3 л.

2. Розповідь з елементами бесіди та практичної роботи з метою формування уявлення про органи кровообігу.

- Розгляньте з усіх боків свою руку. Що ви бачите під шкірою?

Під шкірою видно сині трубочки різної товщини. Це кровеносні судини, якими організмом рухається кров. Великі судини називаються *артеріями* і *венами*. Артерії і вени розгалужуються, як гілки на дереві, на дуже маленькі судинки, що називаються *капілярами*. В артерій і вен стінки товсті, утворені м'язами, а в капілярів дуже тонькі.

- Притисніть долоню правої руки до лівої частини своїх грудей. Що ви відчуваєте?

Ви відчули рівномірні поштовхи. Це працює серце. *Серце* — це орган, який має вигляд мішечка розміром із кулак. Воно міститься в лівій частині грудної клітки, яка його надійно захищає.

- Розгляньте в підручнику на с. 71 зображення серця.

Стінки серця складаються з м'язів, які постійно скорочуються і розслаблюються. Тому ви й чуєте рівномірні поштовхи всередині грудей. Коли м'язи серця скорочуються, кров із серця виштовхується в судини. Коли м'язи серця розслаблюються, кров із судин надходить до серця. Завдяки роботі серця кров рухається кровоносними судинами.

Отже, органами кровообігу є серце, артерії, вени і капіляри.

3. Розповідь з елементами бесіди та практичної роботи з метою формування уявлення про кровообіг в організмі людини.

Рух крові в організмі називають *кровообігом*.

— Розгляньте малюнок на с. 72 в підручнику. Знайдіть на ньому серце та кровоносні судини. Артерії забарвлені в червоний колір, а вени — у синій. Користуючись малюнком і таблицею на дошці, простежимо шлях, який проходить кров у нашому організмі.

Серце виштовхує кров в артерії, якими вона рухається всім організмом. Артерії розгалужуються на капіляри, які густою сіткою пронизують усі органи. Через тонкі стінки капілярів кисень і поживні речовини проникають із крові в органи, а вуглекислий газ і шкідливі речовини — у кров.

Від органів кров, яка містить вуглекислий газ і шкідливі речовини, повертається венами до серця. Серце виштовхує кров у легені.

— Що відбувається в легенях із кров'ю, яка містить вуглекислий газ? (Відповіді учнів.)

У легенях кров віддає вуглекислий газ і вбирає кисень. Збагачена киснем кров повертається до серця, яке знову виштовхує її в артерії. Цей процес відбувається безперервно.

4. Розповідь з елементами практичної роботи з метою формування уявлення про пульс і вміння його визначати.

Коли серце скорочується і виштовхує кров в артерії, то це відбувається з такою силою, що стінки артерій коливаються. Якщо притиснути руку до артерій, які розташовані близько до поверхні тіла, то можна відчуті ритмічні коливання їх стінок, або *пульс*.

— Виконайте практичну роботу, описану в підручнику на с. 72.

Визначивши пульс, ви дізналися, скільки разів на хвилину скорочується серце. У здорової дорослої людини серце скорочується 60–70 разів на хвилину. У дітей молодшого шкільного віку — 90 разів на хвилину.

5. Розповідь з елементами бесіди з метою формування уявлення про заходи щодо зміцнення серця та бережливого ставлення до органів кровообігу.

— Що шкодить органам кровообігу і негативно впливає на роботу серця? (Відповіді учнів.)

Шкодить органам кровообігу куріння, вживання спиртних напоїв і наркотичних речовин. У тютюні, спиртних напоях і наркотиках містяться отруйні речовини, які згубно впливають на серце і кровоносні судини. Погано впливають на роботу серця стреси, сварки, кривда, недоброзичливість, неповага в спілкуванні.

— Що потрібно робити для того, щоб серце було здоровим? (Відповіді учнів.)

Зміцненню серця сприяє ранкова гімнастика, посильна фізична праця, прогулянки та рухливі ігри на свіжому повітрі, заняття різними видами спорту, здорове харчування.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 35? (Розгадати кросворд. У виділеному стовпчику прочитати, що потрібно робити, щоб м'язи серця добре працювали.)

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 35? (Записати поради для тренування серця.)

Зміцненню серця сприяє ранкова гімнастика, посильна фізична праця, прогулянки і рухливі ігри на свіжому повітрі, заняття різними видами спорту, здорове харчування.

— Що пропонується зробити в завданні 3 на с. 36? (Позначити «+» схему, на якій правильно зображено рух крові в організмі людини.) Правильна схема 2.

— Що пропонується зробити в завданні 4 на с. 36? (Позначити «+», що слід робити для зміцнення серця.)

☐	Вести малорухомий спосіб життя.
☒	Займатися фізкультурою і спортом.
☐	Переїдати, споживати багато солодощів.
☒	Дотримуватися режиму дня.
☒	Гратися і гуляти на свіжому повітрі.
☒	Виконувати посильну домашню роботу.
☒	Загартовуватися.
☐	Увесь вільний час грати в комп'ютерні ігри.

VI. Підсумок уроку.

— Що нового ви дізналися на уроці?

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 71–72 в підручнику. Провести вдома дослідження, запропоноване після статті в підручнику на с. 72. Результати дослідження записати в робочий зошит (завдання 5 на с. 36.)

Тема уроку. Головний і спинний мозок людини, їх значення.

Мета: формувати уявлення про головний і спинний мозок, нерви, нервову систему та її значення в організмі людини, необхідність бережного ставлення до нервової системи та заходи для її зміцнення; розвивати мислення, вміння робити висновки, порівнювати й узагальнювати; виховувати бажання вести здоровий спосіб життя.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальне усне опитування.

- Яке значення в організмі людини має кров?
- По чому рухається кров?
- Які є кровоносні судини?
- Які стінки в кровоносних судинах?
- Завдяки чому рухається кров?
- Як побудоване серце?
- Як працює серце?
- Якими судинами кров рухається від серця, а якими — до серця?
- Як виникає пульс?
- Як визначити пульс? Продемонструйте.
- Що шкідливо впливає на органи кровообігу?
- Що сприяє зміцненню серця?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Які системи органів є в організмі людини? (*Відповіді учнів.*)
- Яка система органів керує роботою всіх органів та узгоджує їх дію? (*Відповіді учнів.*)

У нашому організмі є система органів, яка керує іншими органами, — це нервова система.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про головний і спинний мозок та нерви, нервову систему та її значення в організмі людини. На основі отриманих знань ви зрозумієте, чому потрібно берегти нервову систему, що слід робити, щоб вона була міцною.

Тема сьогоднішнього уроку: «Головний і спинний мозок людини, їх значення».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь із метою формування уявлення про головний і спинний мозок та нерви.

Кожного ранку ви чуєте дзвінок будильника, який повідомляє, що потрібно вставати і збиратися до школи. Ви встаєте з ліжка, застеляєте його, умиваєтеся, одягаєтеся та сідаєте снідати. Усе це ви робите майже не задумуючись. Вашими вчинками керують найголовніші органи людини — головний і спинний мозок.

Спробуємо дізнатися, як головний і спинний мозок можуть керувати вашими діями.

Від головного і спинного мозку відходять нерви, схожі на тонкі білі нитки. Вони проникають у шкіру, очі, вуха, язик, ніс, м'язи та всі внутрішні органи. Нерви є тими місточками, що з'єднують органи тіла й мозок.

Нерви є двох видів. Одні сприймають сигнали з навколишнього середовища та від внутрішніх органів і передають їх через спинний мозок до головного. Головний мозок сприймає сигнали і приймає рішення про те, як потрібно діяти органам. Іншими нервами сигнали від головного мозку через спинний передають до органів і повідомляють їм, як потрібно діяти.

2. Практична робота з елементами розповіді з метою формування уявлення про нервову систему та її значення в організмі людини.

Головний і спинний мозок разом із нервами утворюють нервову систему нашого організму.

— Розгляньте малюнок на с. 73. Знайдіть органи нервової системи та визначте їх розташування в організмі людини.

Головний мозок надійно захищений міцними кістками черепа. Спинний мозок має вигляд довгого білого шнурка, який міститься всередині хребта і теж надійно захищений від пошкоджень.

Нервова система, яка завдяки нервам наявна в кожній часточці нашого тіла, об'єднує організм у єдине ціле. Завдяки нервовій системі всі органи нашого тіла працюють злагоджено, ми можемо рухатися, дихати, перетравлювати їжу, говорити, чути, бачити та багато іншого.

Розглянемо, як нервова система керує нашими діями.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 74 в підручнику.

Нерви, що містяться в шкірі, сприймають біль і передають сигнал про це через спинний до головного мозку. Головний мозок розпізнає подразнення, яке становить небезпеку для організму. Сигнал про небезпеку миттєво надходить через спинний мозок іншими нервами до м'язів руки. М'язи скорочуються, і рука відсмикується.

Отже, нервова система забезпечує злагоджену діяльність нашого організму. Мозок і нерви працюють постійно, безперервно. Подразнення від органів слуху, зору, нюху, смаку, дотику нерви передають одразу до головного мозку.

3. Робота в парі (групі) з елементами бесіди з метою формування уявлення про гігієну нервової системи.

— Що потрібно мозку і нервам для роботи? (Відповіді учнів.)

Для роботи мозку і нервам потрібні поживні речовини та кисень. Оскільки мозок і нерви працюють постійно, то поживні речовини й кисень повинні надходити до них безперервно.

— За допомогою чого поживні речовини і кисень потрапляють до мозку? (Відповіді учнів.)

Поживні речовини і кисень приносить до мозку кров. Мозок пронизаний надзвичайно густою сіткою кровоносних судин, він потребує значно більше поживних речовин і кисню, ніж інші органи.

— Чи відпочиває колись нервова система? Чому? (Відповіді учнів.)

Нервова система відпочиває частково, коли людина спить. Проте навіть уночі працюють окремі ділянки мозку, адже уві сні людина дихає, у неї працює серце, перетравлюється їжа.

Оскільки нервова система працює безперервно, то її потрібно берегти від перевтоми. Коли вона перевтомлюється, то порушується робота багатьох органів, людина може захворіти.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 75 у підручнику.

— Що шкодить нервовій системі? (Відповіді учнів.)

Шкідливо впливають на нервову систему перевтома, вживання алкогольних напоїв, наркотиків і куріння. Унаслідок цього в людини погіршуються розумові здібності, пам'ять, увага. Алкогольні напої, тютюн і наркотики часто спричинюють передчасну смерть людей, які їх уживають.

Головний і спинний мозок потрібно берегти від пошкоджень. Травми мозку можуть спричинити інвалідність, коли людина не здатна самостійно рухатися, втрачає зір чи слух.

— Виконайте наступне завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 75 у підручнику.

— Яких порад потрібно дотримуватися, щоб запобігти захворюванням органів нервової системи? (Відповіді учнів.)

Увечері організм відчуває потребу в сні. Міцний сон — найкращий відпочинок як для всього організму, так і для нервової системи. Для дітей тривалість сну має становити не менше 10 годин на добу.

Уберегти нервову систему від перевтоми вам допоможе дотримання режиму дня; чергування розумової і фізичної праці; відпочинок, рухливі ігри на свіжому повітрі.

Потрібно остерігатися падінь, ударів головою та спиною. Для цього слід дотримуватися правил безпечної поведінки вдома, у школі, на вулиці. Гратися варто лише у відведених для цього місцях.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 37? (Заповнити схему.)

Значення нервової системи:

- узгоджує діяльність усіх органів;
- об'єднує організм в єдине ціле;
- здійснює зв'язок з навколишнім середовищем.

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 37? (Прочитати і поставити «+», якщо виконуєш написане.)

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці:

- картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим»;
- картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень»;
- картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 73–75 у підручнику. Провести вдома дослідження, запропоноване після статті в підручнику на с. 75.

Тема уроку. Органи чуття людини, їх значення.

Мета: формувати уявлення про органи чуття людини та їх значення, зв'язок органів чуття з головним і спинним мозком, необхідність бережного ставлення до органів чуття; розвивати мислення, увагу, вміння робити висновки, порівнювати; виховувати бажання вести здоровий спосіб життя.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальне усне опитування.

- Що входить до складу нервової системи?
- Яке значення в організмі людини має нервова система?
- Де розташований головний мозок?
- Де розташований спинний мозок?
- Як працює нервова система?
- Якими судинами кров рухається від серця, а якими — до серця?
- Що шкідливо впливає на нервову систему?
- Що сприяє зміцненню нервової системи?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

Світ навколо нас заповнений звуками, барвами, смаками. Він постійно подає їх у вигляді сигналів, які нервами надходять у мозок.

— Які органи подають ці сигнали нервам? Про це ви дізнаєтеся, коли відгадаєте загадки.

- Брат із братом через дорогу живуть, а один одного не бачать. (*Очі*)
- Сопе, хропе, часом чхає, сюди-туди зазирає, на морозі замерзає, бо одєжини не має. (*Ніс*)
- Протягнеш руку — доторкнешся, а озирнешся — їх не видно. (*Вуха*)
- Вона гладенька і м'яка, тіло щільно покриває, від мікробів захищає, тепло й холод відчуває. (*Шкіра*)
- Два ряди білих сорочок, а за ними фартушок. (*Язик*)

Сигнали з навколишнього світу людина отримує за допомогою органів чуття.

Сьогодні на уроці ви ознайомитеся з органами чуття людини, дізнаєтеся, як людина сприймає довкілля, з яким органом тісно пов'язана робота органів чуття, чому, від чого і як потрібно берегти органи чуття.

Тема сьогоднішнього уроку: «Органи чуття людини, їх значення».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди із метою формування уявлення про органи чуття людини.

Інформацію про те, що відбувається в навколишньому світі, ми отримуємо за допомогою органів чуття: зору, нюху, слуху, смаку, дотику. Органи чуття попереджають нас про небезпеку, дають можливість орієнтуватися в навколишньому світі.

— Які сигнали з навколишнього світу сприймають органи чуття? (*Відповіді учнів.*)

Кожен орган чуття здатний сприймати лише певні сигнали з навколишнього світу: очі — світло; вуха — звуки; ніс — запах; язик — смак, а шкіра — дотик.

Органи чуття сприймають інформацію й передають її по нервах у головний мозок. У головному мозку є окремі ділянки, які відповідають за зір, слух, нюх, смак, дотик. Людина бачить, чує, відчуває смак, запах і дотик лише тоді, коли сигнали від органів чуття надходять у головний мозок.

2. Бесіда з елементами практичної роботи з метою формування уявлення про орган зору та його роботу.

Найбільше відомостей про навколишній світ людина отримує за допомогою органа зору — очей. Завдяки зору людина розрізняє розмір, форму, колір різних тіл, дізнається, далеко вони чи близько, рухаються чи нерухомі.

— Що може робити людина завдяки органу зору? (*Відповіді учнів.*)

Завдяки зору людина може читати і писати, малювати і будувати, дивитися телевізор і працювати за комп'ютером тощо. Зір дає нам можливість милуватися блакиттю неба, зеленню лісів, барвами квітів. Усе це існує для нас завдяки зору.

— Поміркуйте, з чим можна порівняти очі за їх значенням для людини.

Очі можна порівняти з вікнами у світ. Якщо вікна закрити шторами, ми нічого не бачимо.

— Скористайтеся малюнком на с. 78 у підручнику та виконайте запропоновану практичну роботу.

- Орган зору з'єднаний нервами з головним мозком.
- Очі сприймають сигнали у вигляді променів світла, які подразнюють нерви.
- Зоровими нервами подразнення з очей надходить у головний мозок, де відбувається розпізнавання кольору, розмірів і форми тіл, віддаленості, рухомості чи нерухомості.

3. Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про органи слуху, нюху, смаку, дотику та їхню роботу.

Подібно до органа зору працюють й інші органи чуття.

Частину інформації про навколишній світ ми отримуємо за допомогою органа слуху. Вуха сприймають звуки, ми чуємо слова, за допомогою яких спілкуємося.

Орган нюху сприймає запахи. Вони бувають приємними, які викликають в тебе почуття задоволення, апетит, та неприємними, які попереджають нас про небезпеку.

Орган смаку розпізнає смак їжі, яку ми вживаємо. Різні частини язика розрізняють різні смаки: солодкий, гіркий, кислий, солоний.

Шкірою ми відчуваємо дотик, біль, холод, тепло. На дотик можна визначити форму і розміри предмета, яка в нього поверхня. Шкіра попереджає про небезпеку. Наприклад, на морозі шкіра підказує, що дуже холодно й можна відморозити пальці.

4. Робота в парі (групі) з метою складання порад щодо збереження органів чуття.

Щоб не зіпсувати зір, потрібно дотримуватися таких порад:

- під час читання чи письма стежити, щоб світло падало ліворуч, а освітлення було хорошим;
- не перевтомлювати очі;
- берегти очі від пошкоджень і потрапляння бруду.

Щоб мати добрий слух, потрібно дотримуватися таких порад:

- регулярно мити вуха з милом і прочищати скрученою ватою;
- ніколи не колупатись у вусі сірниками, олівцями, гострими предметами;
- берегти вуха від сильного шуму та різких звуків.

Щоб не втратити нюх, потрібно дотримуватися таких порад:

- оберегатися від застуди, загартовувати свій організм;
- берегти ніс від пошкоджень і потрапляння в нього сторонніх предметів.

Щоб не втратити смак, потрібно дотримуватися таких порад:

- остерегатися вживання дуже холодної або дуже гарячої їжі;
- оберегати свій організм від застуди.

Щоб не втратити чутливість шкіри, потрібно дотримуватися таких порад:

- стежити за чистотою шкіри;
- оберегати шкіру від пошкоджень.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 38? (Доповнити речення в лівому стовпчику схеми назвами органів чуття. З'єднати лініями, як вони працюють.)

Орган зору — це *очі*. Розрізняє колір, форму та розміри предметів.

Орган слуху — це *вуха*. Сприймає звуки.

Орган нюху — це *ніс*. Сприймає запахи.

Орган смаку — це *язик*. Розрізняє смак їжі.

Орган дотику — це *шкіра*. Відчуває поверхню предметів, холод, біль, тепло, дотик.

— Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 38? (Позначити «+», що шкодить органам чуття.)

☒	Потрапляння сторонніх предметів.
☐	Дотримання правил особистої гігієни.
☒	Бруд і мікроби.
☒	Необережне поводження з гострими предметами.
☐	Робота за умови достатнього освітлення.
☒	Перевтома.
☐	Уникання сильних шумів.
☒	Застудні захворювання.
☒	Тривала робота за комп'ютером.
☐	Міцний сон, відпочинок на свіжому повітрі.

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 78–79 у підручнику. Провести вдома дослідження, запропоноване після статті в підручнику на с. 79.

Тема уроку. Розвиток людини протягом життя.

Мета: формувати уявлення про розвиток людини протягом життя, зміни, які відбуваються з її організмом у різні вікові періоди; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, мислити, працювати в парі (групі), правильно висловлювати думки; виховувати охайність, прагнення пізнавати свій організм, піклуватися про своє здоров'я.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне усне опитування.

- Які органи чуття є в людини?
- Чому органи чуття порівнюють із «вікнами» у світ?
- Яке значення має орган зору?
- Як працює орган зору?
- Яке значення має орган слуху?
- Яке значення має орган нюху?
- Яке значення має орган смаку?
- Яке значення має орган дотику?
- Яких порад потрібно дотримуватися, щоб не зіпсувати зір?
- Яких порад потрібно дотримуватися, щоб мати добрий слух?
- Яких порад потрібно дотримуватися, щоб не втратити нюх?
- Яких порад потрібно дотримуватися, щоб не втратити смак?
- Яких порад потрібно дотримуватися, щоб не втратити чутливість шкіри?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

Упродовж життя в організмі людини відбуваються зміни. Життя людини поділяють на вікові періоди. Кожному періоду властиві певні особливості росту й розвитку, будови організму, різних видів діяльності.

— Які періоди розвитку відбуваються впродовж життя людини? (Відповіді учнів.)

Вік немовляти, дитинство, підлітковий, юнацький, зрілий і похилий вік — це періоди розвитку людини впродовж життя.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які зміни відбуваються в організмі людини впродовж життя. Ви також довідаєтеся, які особливості характерні для кожного вікового періоду життя людини.

Тема сьогоднішнього уроку: «Розвиток людини протягом життя».

IV. Вивчення нового матеріалу.

«Ажурна пилка» з метою формування уявлення про особливості росту й розвитку, характерні для вікових періодів людини.

Учитель заздалегідь готує таблички з кольоровими позначками, щоб учні змогли визначити завдання для їхньої групи. Кожен учень буде входити у дві групи — «домашню» і «експертну».

— Спочатку об'єднаємось у «домашні» групи. Кожен витягніть із торбинки фішку (різні геометричні фігури різного кольору: червоного, синього, жовтого, зеленого, оранжевого).

— Об'єднайтеся в групи за кольорами (має утворитися 5 «домашніх» груп):

1 група — діти, у яких фігури червоного кольору;

2 група — діти, у яких фігури зеленого кольору;

3 група — діти, у яких фігури синього кольору;

4 група — діти, у яких фігури жовтого кольору;

5 група — діти, у яких фігури оранжевого кольору.

— Ваше завдання — опрацювати в групі частину інформації з підручника. Обговорити особливості росту й розвитку, характерні для вікових періодів людини. Потім розповісти все іншим учням у класі.

1 група — опрацьовують інформацію першого блоку на с. 80.

2 група — опрацьовують інформацію другого блоку на с. 80.

3 група — опрацьовують інформацію першого блоку на с. 81.

- 4 група — опрацьовують інформацію другого блоку на с. 81;
 5 група — опрацьовують інформацію третього блоку на с. 81.
- А зараз кожен із вас стане експертом з окремої теми. Тепер об'єднайтеся в «експертні» групи, використовуючи геометричні фігури: *(Кількість «експертних» груп залежить від кількості дітей у класі. Важливо, щоб у кожній «експертній» групі було по 1 учаснику із «домашніх» груп.)*
- 1 група — ті, у кого квадрати;
 2 група — ті, у кого трикутники;
 3 група — ті, у кого кружечки;
 4 група — ті, у кого ромби.
- Кожна «експертна» група повинна вислухати всіх представників «домашніх» груп, проаналізувати матеріал у цілому та заповнити таблицю. *(Діти слухають інформацію експертів, кожен заповнює індивідуальну таблицю.)*

Назва періоду розвитку	Тривалість періоду	Зміни, які відбуваються упродовж періоду розвитку
Немовля	Від народження до 1 року	
Дитинство	Від 1 до 10 років	
Підлітковий вік	Від 11 до 14 років	
Юнацький вік	Від 15 до 20 років	
Зрілий вік	Від 21 до 60 років	

- Тепер повертайтеся у «домашні» групи (за кольорами). Кожен з вас має поділитися інформацією, отриманою в експертній групі, з учасниками своєї «домашньої» групи. Порівняйте завдання, які ви виконували. За потреби внесіть у них зміни.
- Отже, протягом життя людина розвивається, а з її організмом відбуваються зміни.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

- Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 39? *(Пронумерувати послідовність вікових періодів росту й розвитку людини.)*
- Що пропонується зробити в завданні 2 на с. 39? *(Поставити «+», якщо вмієте робити те, що написано.)*

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами *«Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...»*.
- За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці:
- картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим»;
 - картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень»;
 - картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал».

VII. Завдання додому.

- Опрацювати статтю на с. 80–81 у підручнику. Провести вдома дослідження, запропоноване після статті в підручнику на с. 81.

Тема уроку. Умови здорового способу життя.

Мета: формувати уявлення про умови здорового способу життя та необхідність їх дотримання; розвивати логічне мислення; виробляти вміння спостерігати, працювати в парі (групі), правильно висловлювати думки; виховувати охайність, прагнення пізнавати свій організм, піклуватися про своє здоров'я.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне усне опитування.

- На які вікові періоди поділяють життя людини? Яка їх тривалість?
 - Які особливості росту й розвитку характерні для першого року життя людини?
 - Які особливості росту й розвитку характерні для дитинства людини?
 - Які особливості росту й розвитку характерні для підліткового віку людини?
 - Які особливості росту й розвитку характерні для юнацького віку людини?
 - Які особливості росту й розвитку характерні для зрілого віку людини?
-
-
-

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

Найбільшою цінністю для тебе, як і для кожної людини, є життя. У здорової людини всі органи працюють нормально, вона має хороше самопочуття, бажання навчатися, працювати, спілкуватися.

— Що потрібно робити, щоб зберегти свій організм здоровим, нормально рости й розвиватися? (Відповіді учнів.)

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, що потрібно робити, щоб бути здоровою людиною, тобто якими є умови здорового способу життя.

Тема сьогоднішнього уроку: «Умови здорового способу життя».

IV. Вивчення нового матеріалу.

«Ажурна пилка» з метою формування уявлення про умови здорового способу життя.

Вчитель заздалегідь готує таблички з кольоровими позначками, щоб учні змогли визначити завдання для їхньої групи. Кожен учень буде входити у дві групи — «домашню» і «експертну».

— Спочатку об'єднаємось у «домашні» групи. Кожен витягніть із торбинки фішку (різні геометричні фігури різного кольору: червоного, синього, жовтого, зеленого, оранжевого, коричневого, фіолетового).

— Об'єднайтеся у групи за кольорами (має утворитися 4 «домашні» групи):

1 група — діти, у яких фігури червоного кольору;

2 група — діти, у яких фігури зеленого кольору;

3 група — діти, у яких фігури синього кольору;

4 група — діти, у яких фігури жовтого кольору;

5 група — діти, у яких фігури оранжевого кольору;

6 група — діти, у яких фігури коричневого кольору;

7 група — діти, у яких фігури фіолетового кольору.

— Ваше завдання — опрацювати в групі частину інформації з підручника. Обговорити умови здорового способу життя людини. Потім розповісти все іншим учням у класі.

1 група — опрацьовують першу умову здорового способу життя на с. 82;

2 група — опрацьовують другу умову здорового способу життя на с. 82;

3 група — опрацьовують третю умову здорового способу життя на с. 82;

4 група — опрацьовують четверту умову здорового способу життя на с. 83;

5 група — опрацьовують п'яту умову здорового способу життя на с. 83;

- 6 група — опрацьовують шосту умову здорового способу життя на с. 83;
 7 група — опрацьовують сьому умову здорового способу життя на с. 83.
- А зараз кожен із вас стане експертом з окремої теми. Тепер об'єднайтеся в «експертні» групи, використовуючи геометричні фігури. *(Кількість «експертних» груп залежить від кількості дітей у класі. Важливо, щоб у кожній «експертній» групі було по 1 учаснику із «домашніх» груп.)*
- 1 група — ті, у кого квадрати;
 2 група — ті, у кого трикутники;
 3 група — ті, у кого кружечки;
 4 група — ті, у кого ромби;
 5 група — ті, у кого прямокутники.
- Кожна «експертна» група має вислухати всіх представників «домашніх» груп, проаналізувати матеріал у цілому і заповнити схему:

Умови здорового способу життя:	_____

- (Діти слухають інформацію експертів, і кожен заповнює свою індивідуальну схему.)*
- Тепер повертайтеся у «домашні» групи (за кольорами). Кожен має поділитися інформацією, отриманою в експертній групі, з учасниками своєї «домашньої» групи. Порівняйте завдання, які ви виконували. За потреби внесіть у них зміни.
- Від того, як ви дбаєте про своє здоров'я зараз, залежить ваше здоров'я, коли станете дорослими.
- Отже, умови здорового способу життя ви маєте не тільки знати, а й постійно виконувати

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

- Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 40? *(Поставити «+», якщо виконуєте зазначені умови здорового способу життя.)*
- Що пропонується зробити у завданні 2 на с. 40? *(Прочитати і записати прислів'я, починаючи з виділеного слова. Усно пояснити, як ви його розумієте.)*
- Люди часто хворіють, бо берегтися не вміють.

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами *«Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...»*.
- За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці:
- *картка зеленого кольору:* «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим»;
 - *картка жовтого кольору:* «Мені потрібно трохи більше пояснень»;
 - *картка червоного кольору:* «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 82–83 у підручнику. Провести вдома дослідження, запропоноване після статті у підручнику на с. 83.

Тема уроку. Зовнішність людини.

Мета: формувати уявлення про зовнішність людини та необхідність стежити за нею; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, працювати в парі (групі), правильно висловлювати думки; виховувати охайність, прагнення пізнавати свій організм, піклуватися про своє здоров'я.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне усне опитування.

— Назвіть умови здорового способу життя та розкажіть, що потрібно робити, щоб виконувати ці умови.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— У чому полягає неповторність кожної людини? *(Відповіді учнів.)*

На Землі проживає понад сім мільярдів осіб, і кожна людина особлива й неповторна. Немає серед людей двох однакових. Люди відрізняються зовнішністю, характером, поведінкою, здібностями.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, що таке зовнішність людини та яких порад потрібно дотримуватися, щоб мати привабливий зовнішній вигляд та охайну зовнішність.

Тема сьогоднішнього уроку: «Зовнішність людини».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь та робота в парі (групі) з метою формування уявлення про зовнішність людини.

Перше, що помічають під час зустрічі з людиною, це її зовнішність. Зовнішність — це вигляд людини, її обличчя, статура, одяг і певні особливості.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 86 у підручнику.

За зовнішнім виглядом людини можна дізнатися про те, якого вона зросту, якого кольору в неї шкіра, якого кольору та якої довжини волосся, яка в неї зачіска, якого кольору очі, яка в неї статура, якої форми обличчя, вуха, ніс, чи охайно вона одягнена.

2. Розповідь та робота в парі (групі) з метою формування уявлення про поради, яких потрібно дотримуватися, щоб мати охайну зовнішність.

Від вашого зовнішнього вигляду залежить ставлення до вас навколишніх. Повагу та бажання спілкуватися викликає людина, яка дбайливо одягнена, чиста, з акуратною зачіскою. Навіть дуже красива людина не буде привабливою, якщо буде неохайною.

— Виконайте наступне завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 86 у підручнику.

Перед тим як вийти з дому, подивіться у дзеркало й переконайтеся, що все у вашому зовнішньому вигляді в порядку і ви виглядаєте привабливо.

Отже, щоб до вас ставилися з повагою і симпатією, стежте за своєю зовнішністю, будьте охайними.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 41? *(Дописати речення.)*

За зовнішнім виглядом людини можна дізнатися про те, якого вона зросту, якого кольору в неї шкіра, якого кольору та якої довжини волосся, яка в неї зачіска, якого кольору очі, яка в неї статура, якої форми обличчя, вуха, ніс, чи охайно вона одягнена.

— Що пропонується зробити у завданні 2 на с. 41? *(Перевірити, чи дотримуєтеся ви порад, щоб мати охайну й привабливу зовнішність. Поставити «+», якщо виконуєте написане.)*

2. Завдання на застосування знань.

— Чому в народі кажуть: «Людам шану чини, а коло себе май охайність»?

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці:

- *картка зеленого кольору:* «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим»;
- *картка жовтого кольору:* «Мені потрібно трохи більше пояснень»;
- *картка червоного кольору:* «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 86–87 у підручнику. Провести дослідження, запропоноване після статті у підручнику на с. 87.

Тема уроку. Риси характеру, які сприяють досягненню успіху.

Мета: формувати уявлення про риси характеру, які сприяють досягненню успіху; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, працювати в парі (групі), правильно висловлювати думки; виховувати прагнення виховувати в собі риси характеру, які сприяють досягненню успіху, завзято йти до поставленої мети.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне усне опитування.

— Що таке зовнішність людини?

— Яких порад потрібно дотримуватися, щоб мати охайну й привабливу зовнішність?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

Люди відрізняються між собою не тільки зовнішністю, а й характером.

— Що таке характер людини? Які риси характеру вам властиві? (*Відповіді учнів.*)

Характер — це якості людини, які виявляються в її поведінці та вчинках. Вам, як і кожній людині, властиві певні риси характеру: добро чи зло, щедрість чи скупість, товарицькість чи відлюдкуватість тощо.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які риси характеру сприяють досягненню успіху, а які — заважають. Ви ознайомитеся з досягненнями українців, які завдяки наполегливості, старанності й працьовитості досягли успіху.

Тема сьогоднішнього уроку: «Риси характеру, які сприяють досягненню успіху».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Вступна бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про успіх.

Кожна людина бажає досягти успіхів у своєму житті. Успіх — це хороший результат, який отримуєш від виконання своєї роботи, наприклад, у навчанні чи спорті. Успіх — це досягнення певної мети. Хтось ставить собі за мету поглиблено вивчити математику, щоб стати програмістом, хтось — навчитися співати, щоб стати артистом, хтось — бути сильним і спритним, щоб стати спортсменом.

— Чого ви прагнете, про що мрієте? (*Відповіді учнів.*)

2. Розповідь з елементами бесіди та робота в парі (групі) з метою формування уявлення про риси характеру, поведінку та вчинки, які сприяють досягненню успіху.

Кожен із вас має великі можливості для досягнення своєї мрії. Для цього потрібно виховувати в собі риси характеру, які сприяють досягненню успіху.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 88–89 у підручнику.

Якими б здібностями й талантами не володіли видатні люди, вони не досягли б успіхів, якби не були наполегливими, старанними, працьовитими.

Ваші успіхи залежать від вашого характеру, поведінки та вчинків. Лише завдяки наполегливій праці ви зможете досягти успіхів у навчанні чи в спорті, у мистецтві чи науці. Наполегливість і працьовитість — це риси характеру, які допоможуть вам досягти успіху навіть тоді, коли не все вдається, вони допомагають долати труднощі. Досягти успіху неможливо і без старанності.

Отже, ставте перед собою мету. Завзято досягайте успіху на шляху до своєї мети, виховуючи в собі старанність, наполегливість, працьовитість.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 42? (*З'єднати лініями.*)

Риси характеру, які допоможуть досягти успіху: наполегливість, працьовитість, чесність, віра у власні сили, прагнення до знань, зосередженість, відповідальність, дисциплінованість.

Риси характеру, які не сприяють досягненню успіху: байдужість, непосидючість, нерішучість, лінощі, неухважність.

— Що пропонується зробити у завданні 2 на с. 42? (*Записати відповіді на запитання.*)

— Що пропонується зробити у завданнях 3 і 4 на с. 43? (*Прочитати описи ситуацій. Позначити свої дії. Порахувати позначені літери в завданні 3 і заповнити таблицю.*)

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 88–89 у підручнику. Провести дослідження, запропоноване після статті у підручнику на с. 89.

Тема уроку. Риси характеру, які забезпечують дружні взаємини з іншими.

Мета: формувати уявлення про риси характеру, які забезпечують дружні взаємини з іншими; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, працювати в парі (групі), правильно висловлювати думки; формувати вміння поводитися з людьми в різних життєвих ситуаціях, виховувати в собі риси характеру, які забезпечують дружні взаємини з іншими.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне усне опитування.

— Що таке успіх?

— Які риси характеру сприяють досягненню успіху?

— Які риси характеру заважають досягненню успіху?

— Наведіть приклади досягнень успішних українців. Які риси характеру допомогли їм досягти успіху?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— З ким ви дружите в школі, на своєму подвір'ї? Чому ви з ними дружите? (*Відповіді учнів.*)

Мати друзів — це бажання кожного. Щоб у вашому оточенні були друзі, потрібно вміти спілкуватися.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які риси характеру забезпечують дружні взаємини, а які — псують.

Тема сьогоднішнього уроку: «Риси характеру, які забезпечують дружні взаємини з іншими».

IV. Вивчення нового матеріалу.

Розповідь з елементами бесіди та робота в парі (групі) з метою формування уявлення про риси характеру, які забезпечують дружні взаємини з іншими.

Ваша поведінка й вчинки мають бути такими, щоб з вами хотіли дружити. Для цього ви повинні виховувати в собі риси характеру, які забезпечують дружні взаємини з іншими.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 90–91 у підручнику.

1. Двоє хлопчиків грали у футбол біля будинку. Один із них вдарив по м'ячу й розбив вікно. Вийшла жінка й запитала, хто це зробив. Хлопчик, який влучив у вікно, чесно признався, що це зробив він, а не його друг.

2. Мама дала хлопчикові цукерки. Хлопчик вийшов у двір і щедро пригостив своїх друзів цукерками.

3. Хлопчик і дівчинка гралися м'ячем. Мама вивезла на двір візок, у якому сиділа дівчинка-інвалід. Діти були чуйними, вони запросили її гратися разом.

4. Діти гуляли, аж раптом почався дощ. Дівчинка мала парасольку. Вона розкрила її і запросила під неї друга, щоб він не змок.

5. Дівчинка вийшла на подвір'я і побачила свого друга. Вони привіталися, бо ввічливі.

Чесність, щедрість, чуйність, доброта, ввічливість — це риси характеру, які всі цінують у людях. Ці риси забезпечать вам дружні взаємини з іншими. Ніколи нікого не обманюйте, завжди говоріть правду. Будьте щедрими, діліться з друзями, чим можете.

Будьте чуйними й добрими, допомагайте, коли знадобиться ваша допомога, виявляйте повагу та співчуття до близьких. Важливою для забезпечення дружніх стосунків є ввічливість, яка проявляється у шанобливому ставленні до інших.

Отже, будьте чуйними, добрими, щедрими, чесними, ввічливими — й матимете дружні взаємини з іншими.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 44? (*З'єднати лініями.*)

Справжній друг — це той, хто: допомагає, прислухається до твоєї думки, захищає, відповідає добром на добро, підтримує у важку хвилину, вислухає та дасть пораду, привітає зі святом, відвідає під час хвороби.

Справжній друг ніколи не: ображає, вихваляється, підслуховує та підглядає, псує настрої, підбиває на погані вчинки, розв'язує суперечку кулаками, дражниться.

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 90–91 у підручнику. Провести дослідження, запропоноване після статті у підручнику на с. 91.

Тема уроку. Пізнання себе та своїх можливостей.

Мета: формувати уявлення про здібності, шляхи їх виявлення та розвитку; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, працювати в парі (групі), правильно висловлювати думки; виховувати бажання розвивати свої здібності, завзято йти до поставленої мети.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Індивідуальне письмове опитування на картках.

2. Фронтальне усне опитування.

— Що таке зовнішність людини?

— Яких порад потрібно дотримуватися, щоб мати охайну й привабливу зовнішність?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Чим ви любите займатися у вільний час? (*Відповіді учнів.*)

— Які у вас є захоплення?

Часто захоплення людини збігаються з її здібностями. Наприклад, людина захоплюється музикою та співом, тому що має гарний голос і хороший слух. Вона займається своїм улюбленим заняттям, не шкодуючи ні часу, ні сил.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, як потрібно виявляти й розвивати свої здібності. Ви ознайомитеся з досягненнями українців, які наполегливо працювали над розвитком своїх здібностей.

Тема сьогоднішнього уроку: «Пізнання себе та своїх можливостей».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь та робота в парі (групі) з метою формування уявлення про здібності та шляхи їх виявлення.

Кожна людина від народження володіє певними здібностями, завдяки яким має можливість чогось досягти, стати успішною. Здібність — це здатність людини виконувати певну роботу.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 94 у підручнику.

Щоб пізнати свої здібності, ви маєте не байдикувати, а чимось захоплюватися, займатися якоюсь діяльністю. Наприклад, розпочати малювати чи співати, танцювати чи писати вірші, займатися певним видом спорту чи створювати якісь цікаві саморобки. У процесі діяльності ви зможете виявити, що вам найбільше подобається, найкраще вдається, тобто до чого ви маєте здібності.

Якщо ви виявите в собі акторські таланти, розпочніть займатися в театральному гуртку. Маєте здібності до занять спортом, виберіть «свій» вид спорту та запишіться в спортивну секцію. Якщо у вас нахил до малювання, відвідайте художню школу тощо.

2. Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про необхідність розвитку здібностей.

Ваші здібності — це ваші можливості, які можуть перетворитися у дійсність лише за певних умов.

— Поміркуйте, за яких умов ваші здібності зможуть перетворитися у дійсність. (*Відповіді учнів.*)

Щоб ваші здібності перетворилися в дійсність, їх потрібно розвивати та вдосконалювати. Для цього треба мати бажання, бути працелюбними, наполегливими та старанними. За цих умов вам усе вдасться і ви зможете досягти успіху. Доказом цього є життя видатних людей.

— Розгляньте світлину на с. 95 у підручнику і прочитайте текст, що поруч з нею.

Отже, ваші можливості в значній мірі залежать від ваших здібностей. Виявляйте свої здібності та наполегливо працюйте над їх розвитком.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 45? (*Позначити «+» здібності, які притаманні тобі. Порівняти свої результати з результатами сусіда / сусідки по парті.*)

— Що пропонується зробити у завданні 2 на с. 45? (*Записати відповідь на запитання.*)

— Що пропонується зробити у завданні 3 на с. 46? (*Дописати речення за зразком.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Чому в народі кажуть: «Кожна людина створює себе сама»?

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 94–95 у підручнику. Провести дослідження, запропоноване після статті у підручнику на с. 95.

Тема уроку. Навчання — складова життєвого успіху.

Мета: формувати уявлення про навчання як складову успіху людини; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, працювати в парі (групі), аналізувати, робити висновки, правильно висловлювати думки; виховувати бажання навчатися й розвивати свої здібності, завзято йти до поставленої мети.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

1. Фронтальне усне опитування.

- Що потрібно робити, щоб виявити свої здібності?
- Що потрібно робити, щоб здібності перетворилися на дійсність?
- Наведіть приклад одного з українців, який досягнув успіху, розвиваючи свої здібності.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Для чого ви навчаєтеся у школі? Які шкільні предмети вам подобаються? (*Відповіді учнів.*)
Ви ходите до школи, щоб навчатися. Навчання — це ваша основна праця. Вона дає вам знання, розвиває уміння, виховує навички. Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, що без навчання неможливо досягти успіху. Ви також дізнаєтеся, що для здобуття різних професій необхідні певні знання.
Тема сьогоднішнього уроку: «Навчання — складова життєвого успіху».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь та робота в парі (групі) з метою формування уявлення про необхідність знань.

Здобуті знання, уміння й навички знадобляться вам для того, щоб застосовувати їх у своєму житті. Завдяки знанням ви зможете опанувати омріяну професію, почуватися впевнено в майбутньому. Ви привчаєтеся до розумової праці, стаєте розумними, відповідальними та дисциплінованими людьми.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 96 у підручнику.

Якби люди не навчалися, вони не мали б того, що мають зараз. Адже щоб сконструювати автомобіль чи збудувати будинок, пошити одяг чи спекти хліб, потрібні знання. Люди не знали б, як виготовити тканину, у них не було б електричних лампочок, телефону, літака. У них не було б цукерок, адже вони не знали б, звідки береться цукор і шоколад. Усі досягнення та винаходи створені людьми, які в дитинстві мали допитливий розум і тягу до знань.

2. Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про необхідність знань для загального розвитку людини.

Різні професії потребують певних знань.

- Поміркуйте, людям яких професій не обійтися без знань з математики. (*Відповіді учнів.*)
Знання з математики необхідні інженеру, програмісту, бухгалтеру, конструктору.
- Поміркуйте, людям яких професій не обійтися без знань з природознавства. (*Відповіді учнів.*)
Без знань з природознавства неможливо стати агрономом, лікарем, лісником.

І, безумовно, потрібно читати книжки, вивчати рідну мову, опанувати іноземні мови.

Поки ви навчаєтеся у школі, важко зрозуміти, які знання вам знадобляться в майбутньому. Можливо, якісь предмети вам важко опанувати, якісь предмети нецікаві. Але володіючи знаннями з різних предметів, ви станете всебічно розвинутими, грамотними людьми, зможете вести бесіди на різні теми. З вами буде цікаво спілкуватися, дружити, проводити дозвілля.

Здобувши освіту, ви зможете керувати своїм життям, тому навчайтеся заради знань. Це дасть вам можливість досягти успіхів у житті.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

- Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 47? (*Записати відповіді на запитання.*)
- Що пропонується зробити у завданні 2 на с. 47? (*Підкреслити назви рис характеру, необхідні для досягнення успіху.*)
- Що пропонується зробити у завданні 3 на с. 47? (*Заповнити таблицю.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Чому в народі кажуть: «Хто добре вчиться, той буде й добре робить»?

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?
- За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 96–97 у підручнику.

Тема уроку. Вчимося вчитися.

Мета: продовжувати формувати уявлення про вміння навчатися, про значення для успішного навчання уваги та пам'яті; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, працювати в парі (групі), правильно висловлювати думки; виробляти вміння вчитися; виховувати бажання навчатися й розвивати свої здібності, увагу та пам'ять.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальне усне опитування.

- Для чого люди навчаються?
- Що дає людині навчання?
- Знання з яких предметів потрібні людям різних професій? Наведіть приклади.
- Чому потрібно опановувати знання з різних предметів?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Які шкільні предмети вам подобаються? Чому? (*Відповіді учнів.*)
- З вивченням яких предметів у вас виникають труднощі? Які саме?
Мабуть немає учня чи учениці, які не хочуть добре вчитися в школі. Декому вчитися легко, а в когось виникають певні труднощі.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, як потрібно вчитися. Ви також довідаєтеся, що для успішного навчання велике значення мають увага та пам'ять, які потрібно розвивати та тренувати.

Тема сьогоднішнього уроку: «Вчимося вчитися».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь та робота в парі (групі) з метою формування уявлення про поради, яких потрібно дотримуватися в школі та вдома, щоб добре вчитися.

Щоб добре вчитися, потрібно вміти це робити. Перш за все ви маєте бути працьовитими, не лінуватися. Потрібно вірити у свої сили, докладати зусиль, і ви побачите позитивний результат.

Насамперед складіть розпорядок дня і дотримуйтеся його. Це допоможе розпланувати свій час і все встигати зробити.

- Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 98 у підручнику.

2. Розповідь та виконання вправ з метою формування уявлення про необхідність тренування й розвитку уваги та пам'яті як однієї з умов успішного навчання.

Важливе значення для успішного навчання мають увага та пам'ять. Увага — це здатність людини зосереджуватися на предметі чи діяльності, що мають для неї найбільше значення. На уроці найважливішим для є навчання, тому вся увага має бути спрямована на діяльність, яка відбувається у класі. Щоб зрозуміти та запам'ятати новий навчальний матеріал, слід уважно слухати пояснення вчителя, брати активну участь у бесіді, вчасно виконувати завдання.

Пам'ять — це здатність людини зберігати та відновлювати інформацію, набутий досвід. Завдяки пам'яті можна застосовувати свої знання та вміння.

Увагу та пам'ять потрібно постійно розвивати й тренувати. У цьому допоможе виконання різноманітних вправ та ігор, читання книжок та переказування прочитаного, вивчення напам'ять віршів.

- Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 99 у підручнику.

- Виконайте вправу на розвиток пам'яті (див. форзац 2).

Щоб краще запам'ятовувати текст, дослухайтеся до таких порад:

- перш ніж запам'ятовувати, прочитайте текст і зрозумійте, про що в ньому йдеться;
- поділіть текст на частини і назвіть їх для себе;
- перекажіть кожну частину, а потім — увесь текст.

Отже, вчіться вчитися. Тренуйте і розвивайте свою пам'ять та увагу.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

- Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 48? (*Перевірити, чи вмієте ви вчитися. Поставити «+», якщо виконуєте написане.*)

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?
- За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 98–99 у підручнику.

Тема уроку. Взаємодія та співпраця з іншими.

Мета: продовжувати формувати уявлення про правила взаємодії та співпраці з іншими, щоб спільна діяльність була успішною; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, працювати в парі (групі), правильно висловлювати думки; формувати вміння співпрацювати з іншими людьми; виховувати ввічливість і повагу до людей.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальне усне опитування.

- Яких порад потрібно дотримуватися в школі, щоб добре вчитися?
- Яких порад потрібно дотримуватися вдома, щоб добре вчитися?
- Що таке увага? Яке значення вона має для навчання?
- Що таке пам'ять? Яке значення вона має для навчання?
- Як можна тренувати й розвивати увагу та пам'ять?
- Яких порад потрібно дотримуватися, щоб краще запам'ятовувати текст?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Які правила успішної командної роботи вам відомі? (*Відповіді учнів.*)
- Чому важливо їх дотримуватися?

Доволі часто вам доводиться займатися спільною діяльністю з іншими людьми, тобто виконувати командну (групову) роботу. Деякі групи працюють разом добре і виконують спільну роботу без зайвих зусиль, а інші конфліктують, сваряться, не можуть домовитися й порозумітися.

Щоб спільна діяльність об'єднувала й була успішною, потрібно вміти взаємодіяти та співпрацювати з іншими людьми.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, яких правил потрібно дотримуватися, щоб взаємодія та співпраця з іншими була успішною.

Тема сьогоднішнього уроку: «Взаємодія та співпраця з іншими».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь та робота в парі (групі) з метою формування уявлення про випадки, у яких дітям доводиться займатися спільною діяльністю.

Взаємодія та співпраця — це узгоджена спільна діяльність, коли всі працюють разом для досягнення поставленої мети.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 102 у підручнику.

Коли ви навчаєтеся чи граєте в спортивні ігри, вам доводиться взаємодіяти та співпрацювати з однокласниками, учителями, друзями. На уроці ви виконуєте завдання вчителя, працюєте в парі чи групі, створюєте спільні проекти, щоб навчитися чогось нового. Щоб відпочити на дозвіллі, ви граєте у командні ігри, спілкуєтеся з друзями, обговорюєте спільні захоплення.

2. Розповідь та робота в парі (групі) з метою формування уявлення про правила успішної взаємодії та співпраці з іншими.

Щоб спільна діяльність була успішною, а поставлена мета була досягнута, потрібно вміти взаємодіяти та співпрацювати з іншими.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 103 у підручнику.

Отже, дотримуйтеся правил взаємодії та співпраці з іншими людьми — і ваша спільна діяльність з іншими досягне мети.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 49? (*Перевірити, чи вмієте ви працювати в групі. Поставити «+», якщо виконуєте написане.*)

— Що пропонується зробити у завданні 2 на с. 49? (*Записати відповідь на запитання.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Виконайте наступне завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 103 у підручнику.

— Чому в народі кажуть: «З яким хлібом ти до людей, з таким і вони до тебе»?

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 102–103 у підручнику.

Тема уроку. Людина — частина суспільства.

Мета: формувати уявлення про людину як частину суспільства, про її належність до різних спільнот; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, аналізувати, робити висновки, правильно висловлювати думки; виховувати бажання пізнавати навколишній світ.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальне усне опитування.

— У яких випадках вам доводиться займатися спільною діяльністю?

— Яких правил взаємодії та співпраці потрібно дотримуватися, щоб спільна діяльність була успішною?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Доведіть, що людина є частиною природи. *(Відповіді учнів.)*

— За якими ознаками людина відрізняється від інших організмів?

Людина — частина живої природи. Як усі організми, вона дихає, живиться, росте, розвивається, розмножується. Людина, на відміну від інших організмів, здатна розмовляти, мислити та працювати.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, що людина є частиною суспільства. Ви також дізнаєтеся, що таке суспільство та які є спільноти людей, навчитеся визначати, до яких спільнот ви належите та ким ви є в ній.

Тема сьогоднішнього уроку: «Людина — частина суспільства».

IV. Вивчення нового матеріалу.

Розповідь з елементами бесіди та роботою з ілюстрацією з метою формування уявлення про суспільство та спільноти людей.

Людина живе серед природи та в оточенні людей. Людина є одночасно частиною природи та суспільства.

Суспільство — це спільнота людей. У суспільстві людина народжується, виховується, росте і розвивається, навчається. Тільки серед людей вона навчиться розмовляти, мислити, працювати.

Спільнота всіх людей, які живуть на Землі, — це людство. У межах людства виділяють окремі суспільства, до яких належите і ви.

— Розгляньте схему на с. 104 у підручнику і дайте відповідь на запитання.

У межах людства виділяють народи: українці, англійці, німці, росіяни, білоруси, бразилійці, японці та багато інших. Найбільшими за чисельністю народами на Землі є китайці, індійці та американці. Народи мають свою мову, неповторну культуру, звичаї, свята, національний одяг, житло, танці, страви.

— До якого народу ви належите? *(Відповіді учнів.)*

Кожна людина, до якого народу вона не належала б, живе в державі та є її громадянином / громадянкою.

— Громадянами якої держави ви є? *(Відповіді учнів.)*

Ви є громадянами держави Україна. Найчисельнішим народом в Україні є українці. В Україні живуть також представники інших народів.

— Які звичаї, свята, одяг, танці та страви є традиційними в українського народу? *(Відповіді учнів.)*

Держави відрізняються розташуванням, кількістю населення та розмірами території. Найбільшими за розмірами території країнами світу є Росія, Канада, Китай, Сполучені Штати Америки.

Кожна держава займає певну територію, має свою столицю, державні кордони, символи, мову, культуру.

— Розгляньте на с. 105 у підручнику ілюстрації із зображенням державної символіки та культури Китаю.

У межах держави люди живуть сім'ями. Сім'я — спільнота, яка об'єднує рідних людей, які живуть разом, ведуть спільне господарство та турбуються одні про одних. Сім'ї відрізняються кількістю членів.

Люди усіх спільнот на Землі мають жити в мирі, добрі й злагоді між собою. Усі люди заслуговують на повагу, розуміння та доброзичливе ставлення.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 50? *(Доповнити схему.)*

— Що пропонується зробити у завданні 2 на с. 50? *(Дописати речення.)*

2. Завдання на застосування знань.

— До яких спільнот належите ви? Ким ви є в кожній спільноті?

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 104–105 у підручнику. Виконати дослідження на с. 105 у підручнику.

Тема уроку. Стосунки людей у суспільстві.

Мета: продовжувати формувати уявлення про те, якими мають бути стосунки людей в сім'ї та школі; розвивати логічне мислення, уміння спостерігати, правильно висловлювати думки; формувати вміння підтримувати хороші стосунки в сім'ї та школі, виховувати повагу до тих, із ким спілкуєшся.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальне усне опитування.

— Що таке суспільство?

— Які спільноти людей вам відомі? Охарактеризуйте кожну зі спільнот.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Доведіть, що людина є частиною суспільства. (Відповіді учнів.)

— Ким ви є в державі, сім'ї та школі?

Людина — частина не тільки природи, а й суспільства. У суспільстві людина народжується, виховується, росте і розвивається, навчається. Тільки в суспільстві, серед людей, вона навчиться розмовляти, мислити, працювати. У державі ви є громадянами, у сім'ї — її членами, а в школі — учнями.

У суспільстві ви постійно взаємодієте з іншими людьми, внаслідок чого у вас виникають з ними стосунки.

— У яких спільнотах ваші стосунки є найтіснішими? (Відповіді учнів.)

Найтісніші стосунки в сім'ї та школі.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, якими мають бути взаємини між людьми в сім'ї та школі, щоб усі почувалися щасливими, а школа стала для вас другим домом.

Тема сьогоднішнього уроку: «Стосунки людей у суспільстві».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди та роботою в парі (групі) з метою формування уявлення про те, якими мають бути стосунки в сім'ї, щоб усі її члени почувалися щасливими.

Кожен з вас є одним із членів своєї сім'ї. Від стосунків між членами сім'ї залежить щастя та затишок у домі.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 108 у підручнику.

У сім'ї всі її члени залежать одні від одних. Про дітей піклуються, їх люблять, виховують та навчають, дбають про добробут, розвиток і дозвілля.

Діти мають любити та шанувати своїх рідних, бути ввічливими, вдячними, турбуватися про них, надавати посильну допомогу.

2. Розповідь з елементами бесіди та роботою в парі (групі) з метою формування уявлення про те, якими мають бути стосунки в школі, щоб вона стала для учнів другим домом.

Кожен з вас є одним із членів колективу школи, учнем чи ученицею. Школа — другий дім, де ви проводите значну частину свого часу.

Стосунки з однокласниками та вчителями мають бути такими, щоб було бажання ходити в школу, навчатися та спілкуватися.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 109 у підручнику.

Стосунки в школі залежать від того, як ви ставитеся одні до одних. Поважайте своїх однокласників і вчителів, дотримуйтеся правил поведінки в школі, спілкуйтеся ввічливо, допомагайте іншим.

Коли працюєте в парі чи групі, дотримуйтеся правил спільної роботи.

Отже, щоб підтримувати хороші стосунки в сім'ї та школі, поважайте тих, з ким спілкуєтесь.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 51? (Дописати речення.)

— Що пропонується зробити у завданні 2 на с. 51? (Перевірити, чи вмієте ви підтримувати хороші стосунки в суспільстві. Поставити «+», якщо виконуєте написане.)

2. Завдання на застосування знань.

— Чому в народі кажуть: «Чого собі не зичиш, того й іншому не бажай»?

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 108–109 у підручнику.

Тема уроку. Україна — незалежна держава.

Мета: продовжувати формувати уявлення про Україну як незалежну державу, її державні символи та органи державної влади, про права та обов'язки громадян України, записані в Конституції України; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, аналізувати, робити висновки, правильно висловлювати думки; виховувати любов до Батьківщини, повагу до її державних символів, почуття гордості за Україну.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальне усне опитування.

— Якими мають бути стосунки в сім'ї, щоб усі її члени почувалися щасливими?

— Якими мають бути стосунки в школі, щоб для учнів вона стала другим домом?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Прочитайте рядки з вірша М. Сингаївського «Мати-Україно!» на с. 110 у підручнику та дайте відповіді на запитання. (*Відповіді учнів.*)

Наша Батьківщина — Україна. Це край, у якому ви народилися й живете. Ви — громадяни держави Україна і належите до її суспільства. Ви також належите до українського, чи іншого народу, який живе в Україні.

Сьогодні на уроці ви продовжите ознайомлення з державними символами нашої країни. Ви дізнаєтеся, який закон є основним в нашій країні та які права та обов'язки громадян України там зазначені. Ви також довідаєтеся, які органи державної влади керують життям нашої країни.

Тема сьогоднішнього уроку: «Україна — незалежна держава».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди та роботою в парі (групі) з метою продовження формування уявлення про Україну як незалежну державу, її розташування та державні символи.

Україна — незалежна держава. Свою незалежність вона проголосила 24 серпня 1991 року.

Україна, як і будь-яка незалежна країна, займає територію, що обмежена державними кордонами. Столиця України — місто Київ.

— Виконайте практичне завдання, запропоноване на с. 110 у підручнику.

— Яка мова є державною в Україні?

Державною мовою в Україні є українська. Державну мову зобов'язані знати всі громадяни України.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 110 у підручнику.

2. Розповідь з елементами бесіди з метою формування уявлення про основний закон та органи державної влади України.

Держава Україна живе за законами та правилами, які повинні виконувати всі громадяни. Основним законом нашої держави є Конституція України, ухвалена 28 червня 1996 року Верховною Радою України.

У Конституції України зазначено, як має функціонувати держава, записані основні права та обов'язки громадян, завдання та функції основних органів державної влади.

Основними правами громадян України є право на життя, свободу та особисту недоторканність, житло, працю, освіту, охорону здоров'я, відпочинок, безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Основними обов'язками громадян України є обов'язок додержуватися законів України, не посягати на права інших людей, не заподіювати шкоди природі та культурній спадщині, захищати Вітчизну, шанувати державні символи.

Головою нашої держави є Президент України. Він є гарантом додержання Конституції України.

— Розгляньте на с. 111 у підручнику світлини та прочитайте назви головних державних органів України.

Народ обирає Верховну Раду України, яка приймає закони. Виконання законів забезпечує Кабінет Міністрів України. Захищає права й свободи громадян України судова влада. Кожний громадянин може звернутися до суду в разі порушення його прав чи для вирішення спірних питань. Порушники закону відповідають за свої дії перед судом.

Отже, Україна — незалежна держава, а ви її громадяни. Любіть і шануйте свою Батьківщину.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 52? (*Доповнити схему.*)

— Що пропонується зробити у завданні 2 на с. 52? (*Позначити «+» правильні твердження.*)

— Що пропонується зробити у завданні 3 на с. 52? (*З'єднати лініями частини прислів'їв. Пояснити, чому так кажуть.*)

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 110–111 у підручнику. Виконати запропоноване практичне завдання.

Тема уроку. Державні свята України.

Мета: формувати уявлення про державні свята України та традиції їх відзначення; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, аналізувати, робити висновки, правильно висловлювати думки, працювати в парі (групі); виховувати любов до Батьківщини, повагу до звичаїв і традицій, почуття гордості за Україну.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальне усне опитування.

- Коли Україна проголосила свою незалежність?
- Назвіть державні символи України.
- Як потрібно шанувати державні символи?
- Яка мова є державною в нашій країні?
- Який закон є основним в Україні? Про що в ньому йдеться?
- Які основні права громадян записані в Конституції України?
- Які основні обов'язки громадян записані в Конституції України?
- Хто є гарантом додержання Конституції України?
- Який державний орган приймає закони в Україні?
- Який державний орган забезпечує виконання законів в Україні?
- Який державний орган захищає права і свободи громадян в Україні?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Які свята відзначають у вашій сім'ї? (*Відповіді учнів.*)
- Які свята відзначають у вашій школі?

В українського народу налічується багато свят. Одні свята відзначають з давніх-давен, а інші з'явилися зовсім недавно. Кожне свято має свою історію, національні звичаї і традиції.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які державні свята відзначають в Україні, які існують традиції їх відзначення. Ви також довідаєтеся, які пам'ятні місця є в нашій країні.

Тема сьогоднішнього уроку: «Державні свята України».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Вступна розповідь з метою формування уявлення про державне свято.

В Україні офіційно встановлені святкові дні, професійні свята та пам'ятні дні. Усі свята, які відзначають в Україні, поділяють на державні та народні.

Державні свята встановлені державою на честь подій, які мають важливе історичне значення для держави. Дні, на які вони припадають, є вихідними в Україні.

2. Розповідь з елементами бесіди та роботою в парі (групі) з метою формування уявлення про державні свята, які відзначають в Україні.

Загалом в Україні відзначають 11 державних свят.

- Які державні свята ви знаєте?

1 травня — Міжнародний день праці. Цього дня люди люблять відпочивати серед природи на присадибних і дачних ділянках. Це свято засноване ще в далекому 1919 році. В народі його називають «святом весни».

Неділя між 23 травня і 26 червня — Трійця. Воно завжди припадає на неділю, п'ятдесятій день після Великодня. У цей день люди прикрашають храми та житло гілками дерев, травами. Трійцю в народі називають «зеленими» святами.

28 червня — День Конституції України. Цього дня 1996 року Верховна Рада України прийняла основний закон держави. З того часу День Конституції України є державним святом.

24 серпня — День Незалежності України. Цього дня в 1991 році була проголошена незалежність держави. На майданах і площах міст і сіл проводять святкові заходи.

- Щоб дізнатися, які ще державні свята відзначають в нашій країні, виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 114 у підручнику.

1 січня — Новий рік. З нагоди свята прикрашають ялинку, дарують подарунки, для дітей проводять новорічні ранки, а для старшого покоління — різні концерти.

Неділя між 4 квітня і 8 травня — Великдень (Пасха). Це свято завжди припадає на неділю. У цей день святкують Воскресіння Ісуса Христа, освячують крашанки та паски.

8 березня — Міжнародний жіночий день. Свято, коли вітають усіх жінок.

25 грудня та 7 січня — Різдво Христове. Напередодні відзначають Святвечір, коли вся родина збирається за столом. На столі мають бути 12 пісних страв, головною з яких є кутя. На Різдво колядники з зіркою ходять від оселі до оселі, співають різдвяних колядок і бажають господарям щастя та добра.

14 жовтня — День захисника України. Свято відзначають у день святої Покрови Пресвятої Богородиці та Дня Українського козацтва. Вшановують воїнів — захисників Вітчизни. У 2021 році свято перейменоване на День захисників і захисниць України.

9 травня — День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні. У цей день вшановують ветеранів і полеглих під час війни 1939–1945 років.

— Які державні свята відзначають у вашій родині? (Відповіді учнів.)

— Які з них вам найбільше подобаються? Чому?

3. Розповідь з елементами бесіди та використанням ілюстрацій з метою формування уявлення про історичну спадщину України.

Культура України багата на історичну спадщину. На всій території нашої країни є місця, які зберігають пам'ять про важливі події, які там відбувалися. Пам'ятні місця — це фортеці, оборонні споруди, національні заповідники, храми, вулиці та площі зі старовинною забудовою, замки, парки, пам'ятники.

Прикладами відомих пам'ятних місць у нашій країні є:

- «Золоті ворота» — головна брама й оборонна споруда стародавнього Києва;
 - Кам'янець-Подільська фортеця — частина оборонної споруди міста;
 - Національний заповідник «Хортиця» на о. Хортиця, що на Дніпрі — пам'ятка про запорізьких козаків;
 - Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця» в м. Батурин.
- У яких пам'ятних місцях нашої країни вам довелося побувати? Що вам запам'яталося? Поділіться своїми враженнями від побаченого. (Відповіді учнів.)
- Які пам'ятні місця є там, де ви живете? Пам'ять про які події вони зберігають?

4. Розповідь з елементами бесіди з метою формування уявлення про традиції відзначення державних свят.

З нагоди відзначення державних свят в нашій країні:

- покладають квіти до пам'ятників і меморіалів;
 - проводять святкові концерти, фестивалі, виставки та ярмарки, урочисті мітинги, паради, марші.
- Розгляньте на с. 115 у підручнику світлини та розкажіть, які урочисті заходи на них зображені.
- У проведенні яких урочистих заходів вам доводилося брати участь?
- Де відбувалися ці заходи?

Під час проведення урочистих заходів потрібно дотримуватися правил культурної поведінки.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 115 у підручнику.

Отже, ви маєте знати й шанувати звичаї та традиції відзначення державних свят України.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 53? (Доповнити правила поведінки під час урочистих заходів і в пам'ятних місцях словами «не можна» або «потрібно».)

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці:

- картка зеленого кольору: «Я зрозумів / зрозуміла! Можу пояснити матеріал іншим»;
- картка жовтого кольору: «Мені потрібно трохи більше пояснень»;
- картка червоного кольору: «Я не зрозумів / не зрозуміла матеріал».

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 114–115 у підручнику. Підготувати повідомлення про історію, звичаї та традиції відзначення державного свята України (завдання 2, с. 53 в робочому зошиті) та презентувати його в класі.

Тема уроку. Пам'ятні події та народні свята України.

Мета: формувати уявлення про пам'ятні події та народні свята України, традиції їх відзначення; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, аналізувати, робити висновки, правильно висловлювати думки, працювати в парі (групі); виховувати любов до Батьківщини, повагу до звичаїв і традицій відзначення її пам'ятних подій та народних свят, почуття гордості за Україну.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальне усне опитування.

- Які свята називають державними?
- Назвіть державні свята України. Яким подіям вони приурочені?
- Які пам'ятні місця є в нашій країні?
- Як традиційно відзначають державні свята?
- Як потрібно поводитися під час урочистих подій та в пам'ятних місцях?
- Презентуйте повідомлення про відзначення державного свята України.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Які свята, крім державних, відзначають у вашій сім'ї? (*Відповіді учнів.*)
- Які свята, крім державних, відзначають у вашій школі?

Крім державних, в Україні відзначають народні та професійні свята, а також пам'ятні події, які відбувалися в історії нашої держави.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які пам'ятні події та народні свята відзначають в Україні. Ви також довідаєтеся, які існують традиції відзначення пам'ятних подій і народних свят у нашій країні.

Тема сьогоднішнього уроку: «Пам'ятні події та державні свята України».

IV. Вивчення нового матеріалу.

Розповідь з елементами бесіди та роботою в парі (групі) з метою формування уявлення про пам'ятні події та народні свята, які відзначають в Україні.

В історії українського народу є багато пам'ятних подій. Серед них: День українського добровольця, День Небесної Сотні, День скорботи і вшанування пам'яті жертв війни в Україні, День Державного Прапора України, День визволення України від фашистських загарбників, День Гідності та Свободи.

Наш український народ має багату культуру, надбану численними поколіннями, їхню життєву мудрість та настанови, закладені в українських народних святах, що мають свої традиції та звичаї.

— Які народні свята ви знаєте? Які традиції та звичаї їх відзначення?

Святвечір (спільна вечеря всієї родини, до якої готують 12 пісних страв, головною з яких є кутя), свято Водохреща (освячення води, купання в ополонці), Стрітіння (освячення свічок), Вербна неділя (освячення гілочок верби), Великий Спас (освячення фруктів, маку) — ось невеликий перелік народних свят нашого народу та традицій їх відзначення.

В Україні відзначають професійні свята, встановлені з метою вшанування працівників певної професії.

— Які професійні свята ви знаєте?

День прикордонника, День геолога, День журналіста, День медичного працівника, День працівників торгівлі, День програміста, День пожежної охорони, День бухгалтера, День шахтаря та багато інших професійних свят відзначають в Україні.

— Щоб ознайомитися з деякими пам'ятними подіями, народними та професійними святами, які відзначають у нашій країні, виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 116–117 у підручнику.

Отже, ви маєте знати й шанувати звичаї та традиції відзначення народних свят і пам'ятних подій своєї Батьківщини.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 54? (*Записати відповіді на запитання.*)

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 116–117 у підручнику. Підготувати повідомлення про історію, звичаї та традиції відзначення народного свята чи пам'ятної події в Україні (*завдання 2, с. 54 в робочому зошиті*) й презентувати його в класі.

Тема уроку. Праця людей різних професій.

Мета: формувати уявлення про працю людей різних професій, про те, які знання й уміння потрібні для опанування певних професій; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, аналізувати, робити висновки, правильно висловлювати думки, працювати в парі (групі); виховувати бажання навчатися, здобувати знання та уміння, щоб у майбутньому опанувати професію.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальне усне опитування.

- Які пам'ятні події відзначають у нашій країні? Які традиції їх святкування?
- Які народні свята відзначають у нашій країні? Які традиції їх святкування?
- Які професійні свята відзначають у нашій країні? Які традиції їх святкування?
- Презентуйте повідомлення про відзначення народного свята чи пам'ятної події в Україні.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Які професії вам відомі? Чим займаються люди цих професій? (*Відповіді учнів.*)

Щоб забезпечити себе необхідними речами та послугами, люди мають працювати. У господарстві потрібна праця людей різних професій.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, що таке професія, які є професії. Ви також дізнаєтеся, чим займаються люди різних професій і які знання й уміння потрібні для опанування цих професій.

Тема сьогоднішнього уроку: «Праця людей різних професій».

IV. Вивчення нового матеріалу.

Розповідь з елементами бесіди та роботою в парі (групі) з метою формування уявлення про працю людей різних професій.

Професія — це трудова діяльність, якою займається людина. Будь-яка праця вимагає здібностей, спеціальних знань та умінь, тому професії потрібно навчатися.

— Поміркуйте, що потрібно для того, щоб опанувати певну професію? (*Відповіді учнів.*)

Щоб опанувати професію, потрібно навчатися спочатку в школі, а потім у коледжі, технікумі, училищі, чи університеті.

— Щоб ознайомитися з деякими професіями людей в різних галузях народного господарства, виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 118–119 у підручнику.

- Професії людей, які надають послуги: лікар (медсестра), продавець, поліцейський, учитель. Знаряддя праці: фонендоскоп, ваги, касовий апарат.
- Професії людей, пов'язані з технікою: тракторист, токарь, машиніст підйомного крана, комбайнер. Знаряддя праці: токарний станок, трактор, комбайн, підйомний кран, різноманітні інструменти для ремонту техніки.
- Професії людей, пов'язані з будівництвом: столяр, зварювальник, муляр, архітектор. Знаряддя праці: пила, рубанок, столярний верстат, зварювальний апарат, кельма, молоток, бетономішалка, креслярська дошка зі спеціальною лінійкою (рейшиною), циркуль, трикутник.
- Професії людей, пов'язані з творчістю: музикант, фотограф, балерина, художник. Знаряддя праці: музичні інструменти, фотоапарат, фарби, мольберт.
- Професії людей, пов'язані з транспортом: машиніст тепловоза, пілот, водій, автомеханік. Знаряддя праці: молоток, плоскогубці, різноманітні гайкові ключі, викрутки, свердлильний станок.

Отже, щоб опанувати певну професію, ви маєте навчатися, здобувати знання й уміння.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 55? (*Розгадати кросворд. У виділеному стовпчику прочитати зашифроване слово. Записати, що означає це слово.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Виконайте практичне завдання, запропоноване на с. 119 у підручнику.

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 118–119 у підручнику. Підготувати мініпроект «Моя майбутня професія» та презентувати його в класі.

Тема уроку. Господарська діяльність людей рідного краю.

Мета: формувати уявлення про господарську діяльність людей рідного краю; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, аналізувати, робити висновки, правильно висловлювати думки, працювати в парі (групі); виховувати бажання досліджувати свій рідний край, повагу до людей праці.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальне усне опитування.

- Що таке професія? Що потрібно для того, щоб опанувати певну професію?
- Люди яких професій надають різноманітні послуги?
- Які професії пов'язані з технікою? Які знаряддя праці вони використовують?
- Які професії пов'язані з будівництвом? Які знаряддя праці вони використовують?
- Які професії пов'язані з творчістю? Які знаряддя праці вони використовують?
- Які професії пов'язані з транспортом? Які знаряддя праці вони використовують?
- Презентуйте мініпроект «Моя майбутня професія».

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Яку назву має область, у якій ви живете? (*Відповіді учнів.*)
- Які природні багатства є у вашому рідному краї?
- Що вирощують і виробляють у вашому рідному краї?

Щоб мати все необхідне для життя, люди займаються господарською діяльністю — сільським господарством і промисловим виробництвом.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, якою господарською діяльністю займаються люди у вашому рідному краї. Ви також дізнаєтеся, чим займаються основні галузі народного господарства.

Тема сьогоднішнього уроку: «Господарська діяльність людей рідного краю».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди та роботою в парі (групі) з метою формування уявлення про галузі сільського господарства, розвинуті в Україні.

Сільське господарство і промисловість — це основні галузі господарства, яким займаються люди.

Сільське господарство — це галузь народного господарства, призначена для забезпечення людей продуктами харчування та сировиною для промисловості.

- Щоб ознайомитися з галузями сільського господарства, виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 122 у підручнику.

Основні галузі сільського господарства — це рослинництво і тваринництво.

Рослинництво займається вирощуванням культурних рослин: зернових культур (пшениці, жита, кукурудзи, гречки, рису), кормових рослин (кормових буряків, конюшини), технічних культур (цукрового буряку, льону), овочів і фруктів.

Тваринництво займається розведенням і використанням свійських тварин: великої рогатої худоби (отримують молоко, м'ясо, шкіру); свиней (отримують сало, м'ясо, шкіру); овець (отримують молоко, м'ясо, шерсть); курей, качок, індиків (отримують яйця, м'ясо, пух і пір'я).

2. Розповідь з елементами бесіди та роботою в парі (групі) з метою формування уявлення про галузі промисловості, розвинуті в Україні.

Промисловість — це галузь народного господарства, призначена для забезпечення людей продуктами харчування, одягом, взуттям, електроенергією, технікою, побутовою хімією, бензином тощо.

- Щоб ознайомитися з основними галузями промисловості, виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 122–123 у підручнику.

Отже, сільське господарство та промисловість забезпечують людину продуктами харчування та необхідними речами.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

- Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 56? (*Доповнити схему.*)
- Що пропонується зробити у завданні 2 на с. 56? (*Заповнити таблицю.*)

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?
- За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 122–123 у підручнику.

Тема уроку. Сучасні народні ремесла рідного краю.

Мета: формувати уявлення про сучасні народні ремесла рідного краю; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, аналізувати, робити висновки, правильно висловлювати думки, працювати в парі (групі); виховувати бажання досліджувати свій рідний край.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальне усне опитування.

- Якою господарською діяльністю займаються люди? Для чого вони нею займаються?
- Які є галузі сільського господарства? Чим вони займаються?
- Які є галузі промисловості? Чим вони займаються?
- Якою господарською діяльністю займаються люди у вашому рідному краї?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Які ви знаєте природні матеріали? (Відповіді учнів.)
- Що з них виготовляють?

З давніх-давен в Україні люди займалися народними ремеслами. З природних матеріалів: глини, деревини, лози, вовни, льону, металу, скла вони створювали речі, необхідні людям у побуті.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які народні ремесла розвинуті в сучасній Україні. Ви також довідаєтеся, які речі створюють народні майстри.

Тема сьогоднішнього уроку: «Сучасні народні ремесла рідного краю».

IV. Вивчення нового матеріалу.

Розповідь з елементами бесіди та роботою в парі (групі) з метою формування уявлення про сучасні народні ремесла, розвинуті в Україні.

З покоління в покоління майстри передавали таємниці своєї майстерності, тому в сучасній Україні збереглися й розвиваються народні ремесла.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 124 у підручнику.

Після повідомлення кожної пари (групи) вчитель робить узагальнюючу розповідь про народне ремесло.

Щоб виготовлений з м'якої глини виріб став твердим, його спочатку висушують, а потім випалюють у спеціальних печах. Сучасне гончарство займається виготовленням різноманітних керамічних виробів: тарілок, горщиків, глечиків, мисок, ваз, іграшок. Гончарний промисел розвинутий у багатьох куточках нашої країни.

Після повідомлення кожної пари (групи) вчитель робить узагальнюючу розповідь про народне ремесло.

Сучасні різьбярі по дереву виробляють меблі, двері, декоративні тарелі, шкатулки, картини, скульптури, музичні інструменти, скрині, іграшки. Різьбленням по дереву в Україні займаються на Прикарпатті та Закарпатті.

Після повідомлення кожної пари (групи) вчитель робить узагальнюючу розповідь про народне ремесло.

Майстри лозоплетіння виготовляють кошики, меблі. Лозоплетінням в нашій країні здавна займаються на Поліссі.

Після повідомлення кожної пари (групи) вчитель робить узагальнюючу розповідь про народне ремесло.

Жіноча та чоловіча вишиванки (вишиті сорочки) — важлива складова українського національного вбрання, яке в давнину носили в будні й у свята. У різних куточках України вишиванки вишивали різними візерунками.

Сучасними народними ремеслами в Україні також є:

- писанкарство — розписування яєць;
- ткацтво і килимарство — виготовлення тканин і килимів;
- ковальство — обробка металів способом кування;
- гутництво — виробництво скла і виробів з нього.

Здебільшого вироби, які створюють сучасні народні ремісники, є сувенірною продукцією.

Отже, сучасні народні ремесла — це частина культурної спадщини українського народу.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 57? (Позначити «+» сучасні народні ремесла, розвинуті у рідному краї.)

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 124–125 у підручнику. Підготувати повідомлення про одне із сучасних народних ремесел рідного краю за поданим планом (завдання 2, с. 57 в робочому зошиті) й презентувати його в класі.

Тема уроку. Взаємозв'язок між вчинком і наслідком.

Мета: формувати уявлення про взаємозв'язок між вчинком і наслідком; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, аналізувати, зіставляти, робити висновки, правильно висловлювати думки, приймати правильні рішення, працювати в парі (групі); виховувати відповідальність за свої вчинки.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальне усне опитування.

- Які сучасні народні ремесла розвинуті в Україні? Які вироби створюють народні майстри?
- Якими народними ремеслами займаються у вашому рідному краї?
- Презентуйте повідомлення про одне із сучасних народних ремесел рідного краю.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Які вчинки вам довелося робити сьогодні вдома та в школі? (*Відповіді учнів.*)

Щодня вам доводиться здійснювати чимало вчинків. *Вчинок* — це ваші дії. Вчинки бувають різними: добрими й не зовсім, поганими, а іноді навіть жадливими.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, яким є взаємозв'язок між вчинком і наслідком, які риси характеру властиві людям, що роблять добрі й погані вчинки, навчитеся оцінювати вчинки та їхні наслідки.

Тема сьогоднішнього уроку: «Взаємозв'язок між вчинком і наслідком».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди та роботою в парі (групі) з метою формування уявлення про наслідки, які мають різні вчинки.

Кожен ваш вчинок має певні наслідки. *Наслідок* — це результат ваших дій. Те, яким буде наслідок, залежить від вчинку. Добрі вчинки — це обдумані, корисні дії. Добрі вчинки мають хороші наслідки, вони підтримують і допомагають. Погані вчинки — це безвідповідальні дії, які не враховують потреби інших людей. Погані вчинки мають погані наслідки, вони можуть образити, наразити на небезпеку, завдати шкоди.

— Поміркуйте, на що заслуговують добрі вчинки, а на що — погані.

Хороші вчинки заслуговують на подяку й похвалу. За погані вчинки вам доведеться відповідати, вони заслуговують на осуд і покарання.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 126 у підручнику.

Людям, які роблять хороші вчинки, властиві: чуйність, увічливість, щирість, доброзичливість, дисциплінованість, товариськість, відповідальність, працьовитість, чесність, щедрість.

Людям, які роблять погані вчинки, властиві: озлобленість, упертість, лінощі, жорстокість, грубість, байдужість, неухважність, безвідповідальність, жадібність.

2. Бесіда та робота в парі (групі) з метою формування умінь оцінювати вчинки та їхні наслідки.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 127 у підручнику.

Добрі вчинки та їхні наслідки: хлопчик переходить дорогу по пішохідному переході (він не спричинить дорожньо-транспортної пригоди, не завдасть шкоди іншим); хлопчик допомагає бабусі (вони швидше наліплять вареників, а бабуся не втомиться); діти граються на спортивному майданчику (ім не загрожує небезпека); діти прибирають сміття в лісі чи парку (довкілля буде чистим, там приємно буде відпочивати).

Погані вчинки дітей та їхні наслідки: дівчинка дражниться над хлопчиком (хлопчик засмутиться, йому буде неприємно); дівчинка штовхнула хлопчика (хлопчик упаде, що може бути небезпечним для здоров'я); діти граються на проїзній частині дороги (вони можуть потрапити під машину); хлопчик пошкоджує кору дерева (дерево може загинути); дівчинка кидає на дорогу шкірку від банана (хтось може стати на шкірку, послизнутися і впасти, що може бути небезпечним для здоров'я).

Перш ніж щось вчинити, спочатку подумайте про наслідки, далі прийміть правильне рішення, тоді дійте.

Отже, кожен ваш учинок має наслідки. Завжди думайте про наслідки своїх учинків.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 58? (*Розглянути малюнки. Записати, якими можуть бути наслідки вчинків зображених дітей. Зробити висновок, який з учинків добрий, а який — поганий.*)

2. Завдання на застосування знань.

— Чому в народі кажуть «Обираючи вчинок, ти обираєш і наслідок»?

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 126–127 у підручнику. Скласти пам'ятку добрих і корисних учинків, які ви можете робити (*завдання 2, с. 58 в робочому зошиті*).

Тема уроку. Правопорушення.

Мета: продовжувати формувати уявлення про взаємозв'язок між вчинком і наслідком, формувати уявлення про правопорушення серед дітей та їхні наслідки; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, аналізувати, зіставляти, робити висновки, правильно висловлювати думки, приймати правильні рішення, працювати в парі (групі); виховувати відповідальність за свої вчинки.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальне усне опитування.

- Наведіть приклади добрих учинків. Якими можуть бути наслідки таких учинків?
- Які риси характеру властиві людям, які роблять добрі вчинки?
- Наведіть приклади поганих учинків. Якими можуть бути наслідки таких учинків?
- Які риси характеру властиві людям, які роблять погані вчинки?
- Презентуйте пам'ятку добрих і корисних учинків, які ви можете робити.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

— Які права громадян України ви знаєте? Де зазначені права громадян України? *(Відповіді учнів.)*

Права та обов'язки громадян нашої країни закріплені в основному законі нашої держави — Конституції України. II розділ Конституції України має назву «Права, свободи й обов'язки людини та громадянина».

Основними правами громадян України є: право на життя, вільний розвиток особистості, повагу гідності, свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла, свободу думки і слова, власність, житло, охорону здоров'я та медичну допомогу, безпечне довкілля, освіту.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які правопорушення можуть скоювати діти та якими можуть бути наслідки цих правопорушень. Ви навчитеся оцінювати правопорушення та їхні наслідки.

Тема сьогоднішнього уроку: «Правопорушення».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди та роботою в парі (групі) з метою формування уявлення про правопорушення, які можуть скоювати діти.

Люди намагаються жити так, щоб усім було добре. Для цього існують права людини, закріплені Загальною Декларацією прав людини, прийнятою ООН у 1948 році.

Щоб усі робили не лише те, що їм подобається, а й те, що потрібно, люди створили правила й норми поведінки. Ці документи є обов'язковими для виконання. Той, хто порушує правила й норми поведінки, здійснює правопорушення.

— Пригадайте, на що заслуговують погані вчинки.

За погані вчинки, якими є правопорушення, доведеться відповідати, вони заслуговують на осуд і покарання.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 130 у підручнику.

Псування чужого майна, крадіжки, вимагання, цькування та знущання над однолітками, бійки, порушення громадського порядку, правил дорожнього руху, недотримання правил поведінки в школі — це найбільш поширені правопорушення серед дітей.

Своїми вчинками правопорушники завдають шкоди іншим людям, порушуючи тим самим їхні права.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 131 у підручнику.

2. Бесіда і практична робота з метою формування умінь оцінювати правопорушення та їхні наслідки.

Кожне правопорушення має погані наслідки, за які доведеться відповідати. Відповідальністю за правопорушення є покарання. За правопорушення, скоєні дітьми, карають також їхніх батьків.

— Виконайте практичне завдання, запропоноване на с. 131 у підручнику.

Перш ніж щось вчинити, спочатку подумайте про наслідки, потім прийміть правильне рішення, тоді дійте. Отже, живіть чесно та гідно, будьте справжніми людьми. Чиніть з іншими так, як би ви хотіли, щоб чинили з вами.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 59? *(Записати, які правила та норми поведінки порушили діти, скоївши правопорушення, зображені на малюнках.)*

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 130–131 у підручнику.

Тема уроку. Земля — спільний дім для всіх людей.

Мета: формувати уявлення про відмінності між народами, що населяють Землю; розвивати логічне мислення, вміння спостерігати, аналізувати, зіставляти, робити висновки, правильно висловлювати думки, приймати правильні рішення, працювати в парі (групі); виховувати толерантне ставлення до культури, традицій і звичаїв народів світу.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальне усне опитування.

- Хто є правопорушником?
- Наведіть приклади правопорушень, які можуть скоїти діти.
- Якими можуть бути наслідки правопорушень?
- Як потрібно поводитися, щоб не стати правопорушником?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- На які спільноти поділяють людство? (*Відповіді учнів.*)
- Які народи проживають на території України?
- Які традиції народів світу вам відомі?

З давніх-давен люди населяють Землю, на якій є всі умови для їхнього існування: світло, тепло, вода, повітря, гірські породи, рослини і тварини. Завдяки своєму розуму й праці, використовуючи природні багатства, люди збудували міста та села, фабрики й заводи, вирощують культурні рослини та розводять свійських тварин.

Сучасне людство налічує більш як 7 мільярдів людей. Усі вони є представниками понад 3 тисяч народів, які живуть у понад 200 країнах в різних куточках Землі.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, які відмінності існують між народами, що населяють Землю. Ви також довідаєтеся, що таке толерантність та чому важливо бути толерантною людиною.

Тема сьогоднішнього уроку: «Земля — спільний дім для всіх людей».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди та роботою в парі (групі) з метою формування уявлення про відмінності між народами, що населяють Землю.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 132 у підручнику.

Серед усіх людей на Землі немає двох однакових осіб. Люди відрізняються зовнішністю, характером, звичками, захопленнями, здібностями.

Народи, що проживають у різних країнах, також відрізняються між собою. Вони мають свою мову, національну культуру, традиції, звичаї та обряди. Та якими б різними не були люди, Земля для усіх є спільним домом, а всі люди на ній — сусіди.

2. Бесіда та робота в парі (групі) з метою формування уявлення про толерантність.

— Як мають жити сусіди, щоб не зруйнувати спільний дім, щоб на Землі були злагода, мир і порядок?

Щоб людство успішно розвивалося й процвітало, треба дотримуватися певних правил сумісного існування. У першу чергу слід бути толерантними.

Толерантність — це повага, доброзичливе й терпиме ставлення до когось чи чогось.

Щоб порозумітися з людьми різних народів світу, потрібно знати їхню культуру, вивчати традиції, звичаї, спосіб життя. Якщо культурні цінності народів не порушують права людини, потрібно ставитися до них толерантно.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 133 у підручнику.

У різних країнах вітаються по-різному. Коли збираєтеся відвідати якусь країну, варто дізнатися звичаї народу, який там проживає. Це дасть вам можливість не порушувати культурні цінності народу.

Отже, знання культури різних народів дозволяє краще порозумітися. Пізнавайте культуру різних народів світу. Будьте толерантними людьми.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити у завданні 1 на с. 60? (*Доповнити правила толерантності словами «не можна» або «потрібно».*)

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці? Відповідь розпочніть словами «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася, що...».

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 132–133 у підручнику. Підготувати повідомлення про цікаву традицію, звичай чи свято одного з народів світу (*завдання 2, с. 60 в робочому зошиті*) й презентувати його в класі.

Тема уроку. Україна на карті світу. Україна — європейська держава.

Мета: формувати уявлення про розташування України на карті світу та Європи, міжнародне співробітництво України; розвивати логічне мислення, увагу, вміння спостерігати, аналізувати, робити висновки, правильно висловлювати думки, працювати в парі (групі); виховувати почуття гордості за Батьківщину.

Обладнання: ілюстрації, підручник, робочий зошит.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.

Фронтальне усне опитування.

- Які відмінності існують між народами, що проживають у різних країнах?
- Що таке толерантність? Що означає бути толерантною людиною?
- Що потрібно для того, щоб порозумітися з різними народами світу?
- Презентуйте повідомлення про цікаву традицію, звичай чи свято одного з народів світу.

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми і мети уроку.

- Що вам відомо про Україну? (*Відповіді учнів.*)
- Коли відзначають державне свято — День Незалежності України?
24 серпня 1991 року на карті світу з'явилася незалежна держава з багатовіковою історією — Україна.
Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, де розташована Україна, довідаєтеся, якою є співпраця України з країнами світу.

Тема сьогоднішнього уроку: «Україна на карті світу. Україна — європейська держава».

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди та практичною роботою з метою формування уявлення про розташування України.

— Виконайте практичне завдання, запропоноване на с. 136 у підручнику.

Україна — європейська держава. Вона розташована в центральній частині Європи. Біля с. Ділове поблизу м. Рахів у Закарпатській області встановлено символічний знак, який сповіщає, що там розміщений центр Європи. Сусідами України є Росія, Білорусь, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія та Молдова.

2. Розповідь з елементами бесіди та роботою в парі (групі) з метою формування уявлення про співпрацю України з іншими країнами світу.

— Які природні багатства є в Україні? (*Відповіді учнів.*)

Україна — держава, яка має сприятливі погодні умови. На її території є гори й рівнини, ліси, степи, корисні копалини й родючі ґрунти, моря, річки й озера. Все це створює комфортні умови для проживання людей та їхньої господарської діяльності.

Україна тісно співпрацює з іншими країнами світу в питаннях охорони природи та безпечного життя. Українські вчені, разом із вченими зі сусідніх країн, досліджують природу Карпат і Чорного моря, розробляють заходи щодо збереження природних багатств цих регіонів.

Україна має торговельні зв'язки з багатьма країнами світу.

— Виконайте завдання для роботи в парі (групі), запропоноване на с. 136 у підручнику.

Для ознайомлення з культурою українського народу, у різних країнах світу виступають українські знаменитості, організовують художні виставки, фестивалі українського кіно. У 2019 році в Сполучених Штатах Америки відкрито виставку картин українського художника Івана Марчука.

Українські артисти представляють Україну на міжнародних виставках і конкурсах. У 2016 році українська співачка Джамала стала переможницею пісенного конкурсу Євробачення.

В Україну приїжджають митці з різних куточків світу, які ознайомлюють українців зі своєю культурою. Наприклад, досить часто в Києві виступає національний балет Грузії «Сухішвілі».

Україна співпрацює з країнами світу в питанні боротьби зі стихійними лихами та їх наслідками, надає допомогу у транспортуванні літаками продуктів харчування, ліків та інших необхідних речей до зон стихійних лих. Укриття над зруйнованим реактором Чорнобильської АЕС допомагали будувати спеціалісти з багатьох країн світу.

Отже, Україна бере участь у міжнародному співробітництві країн світу.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Робота в зошиті з друкованою основою.

— Що пропонується зробити в завданні 1 на с. 61? (*Записати відповіді на запитання, користуючись картою Європи (форзац 2) у підручнику.*)

VI. Підсумок уроку. Рефлексія.

— Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?

— За допомогою сигнальних карток (або цеглинок «Лего») визначте, як ви засвоїли матеріал на уроці.

VII. Завдання додому.

Опрацювати статтю на с. 136–137 у підручнику. Виконати завдання 2, с. 61 у робочому зошиті.